Ştefan Berceanu

SPRE BUNELE TĂRÎMURI

Scanned with OKEN Scanner

Ștefan Berceanu

Spre bunele tărîmuri

din jurnalul de călătorie al doctorului Grindei

EDITURA SPORT-TURISM
București, 1984

Cuvînt înaintea începutului

Sînt un obicei sau un năravvechi însemnările de călătorie. S-au umplut pagini și volume și multe au fost uitate. Puține din întîmplările reale au rămas în sufletul și mintea oamenilor ca semne bune și învățăminte noi de la cei ce au făcut călătoriile. Au rămas totuși învățăminte și semne ale înțelepciunii omenești, dar acelea nu au fost însemnate decît sporadic de marii călători. Ele s-au înscris misterios într-un fel de legende și mituri care s-au clădit de-a lungul veacurilor în sufletele oamenilor, mereu însetați și de înțelepciune și de fericire. Cine ar putea să descopere și să ne învețe cum s-au transmis peripețiile, patimile și iscusința lui Ulise ? Dar în cărțile tuturor neamurilor se scrie despre lunga rătăcire pe mare a lui Ulise și tot așa despre lunga și trudnica călătorie pe mare și pe uscat a lui Enea, ziditorul cetății de unde au venit și la noi, în Dacia, romanii cei aprigi în faptă.

De mici copii ascultam vrăjiți, transfigurată în altă lume, călătoria lui Machedon, cel ce a cucerit, în setea lui de putere, atîta lume. Oare ce l-a împins pe Machedon Alexandru, fiul lui Filip și al Olimpiadei, cel care a străbătut zdrobind și supunînd neamuri după neamuri, trecînd toate rîurile, chinuindu-se de sete în pustiuri ?

Dar toți am aflat despre patima lui, despre vitejia lui, despre tinerețea și frumusețea lui. Și stă scrisă povestea sa în Alexandria, cartea minunată pe care ne-a citit-o tatăl nostru, acolo, jos, în cîmpia Dunării, cea cu ape curgătoare și pămînt darnic.

De ce călătoresc unii ca să cucerească. De ce călătoresc alții prin primejdii ca să adune comori și astfel să fie mai puternici decît semenii lor ? Întrebările se vor strînge multe, în jurnalul acesta pe care-l începem, și ele vor cere răspunsuri, pe care cine să le dea ?

Stă scris în cărțile celor care cercetează viața oamenilor că pe cînd s-a închegat specia omenească în triburi și neamuri, acestea au

Scanned with OKEN Scanner

umblat dintr-un loc în altul căutînd un tărîm mai prielnic și mai bun pentru viața lor. Cronicarii și învățații ne spun că marile migrații și năvăliri s-au făcut din „constrîngere" și „necesitate vitală". S-au revărsat călăreții stepelor din Asia spre pămînturile mănoase ale Apusului, de la porțile Europei. Încă mai devreme cu cîteva mii de ani, tot dinspre răsărit, hălăduind zeci de ani sau poate secole, au năpădit centrul Europei de acum popoarele ce li se spun indo-europene și așa s-au format triburile celto-germanice și celelalte. Apoi, dinspre nord, au scoborît arhaicii dorieni și acheenii aprigi, cu arme de fier, și au zdrobit minunea cetăților de piatră cu palatele din Creta, pictate cu curtezane dansînd și cu vînători de lei și de tauri.

Tot cercetătorii speciei umane despre începuturile ei ne spun că vechii indieni care au ajuns în bărcile lor din coajă de copac, plutind îndelung din apele indiene spre pămînturile Americii de astăzi, au rămas în nostalgia lor călători din neam în neam. Scria undeva Mircea Eliade despre „nostalgia originilor", că indienii triburilor Guaranis caută de mii de ani un pămînt pierdut, un paradis, un „pămînt fără răutate".

Vraja „căutărilor", a altor tipuri de căutări, nu a secat, ea acționînd și astăzi, în zilele noastre, în care călătoriile se fac cu trenul, cu avionul și cu mașinile, mii și mii.

Cîte căutări și călătorii nu tulbură și nu cheamă mintea omenească ?

Cîte călătorii se pot lua ca mărturie de credință pentru cel ce îndrăznește să înscrie o nouă călătorie ? Ce pot spune mai mult decît au spus marii meșteri ai slovei și ai observației despre neamuri ? Cine poate să întreacă scrisul despre călătoriile din Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister sau cele despre propriile călătorii ale autorului, din Poezie și Adevăr ? Cine poate să ajungă la înțelepciunea lui Robinson Crusoe, cel ce a recreat singur o lume, îmblînzind natura, sălbaticii și fiarele ? Cum s-ar putea crea o lume plină de înțelesuri din poveștile despre pitici și uriași sau acea împărăție a dreptății așezată de caii cei nobili și în care omul, neam murdar și crud, era ținut la marginea cetății nemeritînd nici soarta sclavului ? Iar în veacul nostru putem să uităm pe căutătorul de dreptate și frumusețe care își condamnă neamul său în călătoria din Congo ? Și acum ce vreau eu, omul neînsemnat, necunoscut și neîndemînatic în ale scrisului, de aici din țara scăldată de Dunăre și păzită de Carpați, ajuns în țările Apusului și Răsăritului ?

Cîte sînt de văzut, cîte sînt de înțeles, cîte sînt care minunează sau înspăimîntă ? Cîte sînt, cîte sînt... „că se sparie și gîndul", așa cum grăia înțeleptul din „țara de sus", primul care îndrăzni să însemne cu slove minunea facerii omului din neamul său. Tot ca la

Scanned with OKEN Scanner

el, și la mine sufletul a stat mulți ani în cumpănă. Dar în toți anii aceștia minunile și imboldul s-au adunat și năzuința de a răspunde și de a limpezi cele ce au bătut la poarta sufletului m-au îndemnat mereu. Și a biruit gîndul cel bun, adică gîndul faptei, și așa am început. Fi-vor oare faptă cele scrise de mine? Adică vor deveni oare în scrisul meu un bun pentru oameni? Nu știu să spun, dar știu că trebuie să o fac. Și acesta este un legămînt peste care nu pot trece. De nu voi reuși să-l împlinesc bine, nu voi reuși să împlinesc bine nici viața mea. De-a lungul ei, în părțile noastre de aici și în celelalte părți ale lumii pe care le-am călcat, în care am trăit, am cercetat, am pătimit și am gîndit, s-au adunat multe și toate strînse în mine cer să fie spuse drept și cinstit.

Dar acum, cînd gîndurile și paginile scrise încep să se desfășoare, nu pot să nu mărturisesc neliniștea așteptării pentru ce voi putea spune minții și sufletelor oamenilor. Din tot ce am scris pînă în acest moment, ca strădanie a minții mele în știința despre ocrotirea oamenilor, au apărut tomuri, și toate cred că și-au îndeplinit menirea. Pentru confrații mei, mai tineri și mai vîrstnici ca mine, din toate unghiurile țării și chiar dincolo de granițele noastre, cele scrise cu strădania pătrunderii și a limpezimii servesc, vreau să cred, ca bază pentru a pune ordine în secretele meseriei noastre și a clarifica cele atît de încurcate care amenință viața omului.

Concret vorbind, cele selectate în acest volum sînt rezultatul îndelungatelor meditații asupra sensului și valorii activității mele proprii și asupra celor văzute, auzite și citite de-a lungul ultimilor 15—20 de ani. Căci meseria mea în continuă devenire mi-a facilitat confruntări cu mulți oameni însemnați din toate orașele mari ale Europei și de dincolo, peste Ocean, în cele două Americi. S-ar părea că de-a lungul a două decenii și în lumi așa de diferite gîndurile și meditațiile mele proprii au fost diferite. Este posibil aceasta, căci diversificarea este o trăsătură specifică nouă oamenilor. Dar în această diversificare există o unicitate și autenticitate a trăirilor noastre. Eu aș putea să mă mărturisesc că ceea ce este comun și leagă atîtea diversificări ale mele în timp și spațiu este o permanentă năzuință de a afla și de a le cerceta pe cele bune și pe cele care determină așa-zisa condiție de existență a omului. Am încercat să înțeleg din însăși tensiunea căutărilor mele ce poate omul însuși pentru a-și determina condiția sa proprie și cît poate să fie apăsat și, poate, anihilat de condițiile din afara lui.

Ceea ce am urmărit cu multă încordare a fost puterea universală a omului de a crea, de a ordona și de a înfrumuseța locul și timpul în care-și duce viața. Izvorăsc din această forță de creație știința și arta, poezia și literatura, filozofia și înalta tensiune de continuă evo-

Scanned with OKEN Scanner

luție. Denumirea de Călătorie spre bunele tărîmuri poartă semnificația acestei căutări de loc bun al pămîntului nostru pentru omul nostru. Din cele simțite și înțelese, pe toate tărîmurile cercetate se va vedea că locul cel bun este acela în care învinge ceea ce este bun în structura omenească. Locul cel bun este în noi înșine, așa cum voi spune de mai multe ori în paginile ce urmează. Și el este, pentru fiecare, spațiul în care geografia, istoria și sufletul poporului lui se întîlnesc în necesitatea lor.

Vom parcurge drumul spre apus și spre răsărit, drumul spre miazăzi și spre miazănoapte și de peste tot ne vom întoarce la noi acasă unde toate se adună, se concentrează și se limpezesc. „Întoarcerea unde au fost jurămintele" ne amintesc profetic cuvintele primelor noastre scrieri. Întoarcerea unde ne sînt rădăcinile și de unde, într-un fel, nu plecăm niciodată, căci seva bună a pămîntului nostru ne urmărește oriunde în lume.

Imboldul plecărilor s-a născut înăuntrul meu din ale noastre și pentru ale noastre.

Hotărîrea de a începe scriitura lor s-a statornicit însă undeva în apus, în singurătatea unei camere de cămin universitar. Niște prieteni de-acolo mi-au dat să citesc o carte despre călătoria imaginară în Orient a unui mare maestru al Occidentului în ale scrisului, Herman Hesse. Era vorba despre un grup de călători care căutau însetați în orientul nostru mirific o altă lumină decît aceea a apusului lor dezorientat și încețoșat. Eu, călătorul, ieșit din retragerea mea anonimă, am fost tentat să cercetez cu ardoare măcar o parte din „spectacolul lumii". Și așa am început scrierea călătoriilor mele.

Cele începute atunci și continuate cu același gînd de cercetător al omului s-au așezat în cîteva „fragmente" de spațiu și de timp, așa cum mintea și sufletul meu le-a conturat. Sînt etape de călătorie în spațiu dar și etape ale scurgerii vieții mele în timp, toată trăită sub semnul emoțiilor confruntărilor între cele din mine și cele din alții, între cele ale noastre și ale lor. Aș dori ca acei ce mă vor citi să nu caute nici sensul documentar și nici rigurozitatea științifică, toate putînd fi găsite în cărțile de știință. Aș dori să încerce în cele ce urmează numai tensiunea emoțională, bucuria meditației și sinceritatea căutărilor în noi înșine. Cu fiecare filă este o cale de pătrundere în ale mele și în toate cele în care m-am așezat și prin care m-am împlinit. Căci din toate se așază ceva în noi și prin acestea ne așezăm și noi în alții. Fie ca această comunicare și reașezare să fie dintre cele bune spre cele bune.

Și călătoria noastră începe. Să ne ajute puterea și curățenia visului nostru ca să o împlinim pe toată. Deschidem filele însemnărilor și citim pentru toți cei care, sper, vor să afle adevărul despre fiecare din noi.

Scanned with OKEN Scanner

1964–1973

„De este slobod aceluia ce umblînd prin casele altora să vază și să gîndească la a sa, slobod au fost și mie, în toată călătoriia ce să coprinde întru această cărticică, să gîndesc nu la casa, ci la patria mea, la care cine nu gîndește, nici face pentru dînsa orice bine, poate n-are nici casă, și de are, o lasă. Și de este sădită firește în om pohta a avea orce lucru bun vede la altu... nu poate nimeni, drept judecînd, să mă dojenească, căci, în toate pasurile mele, nu am putut, după orce vedere să nu îm întorc către dînsa ochii minții... Dar cum puteam, ochii avînd, să nu văz, văzînd, să nu iau aminte, luînd aminte, să nu aseamăn, asemănînd, să nu judec binele și să nu pohtesc a-l face arătat compatrioților miei ?".

Dinicu Golescu

Scanned with OKEN Scanner

Oamenii Apusului în orașele Răsăritului

iulie, 1964, Moscova

În sala mare a Congresului din Kremlin.

Nu aveam invitație, deoarece toată dimineața am alergat prin muzee și nu am putut ajunge la marea universitate unde era secretariatul. Eram copleșit de sfîrșitul acestui vis, acestei călătorii de basm. Sau eram copleșit doar de singurătate, o dată cu plecarea celor doi confrați ai mei, veniți în călătorie cu mine. Rămăsesem singur și mi-era frică de seara și noaptea care venea. Doream să mă odihnesc și să mă liniștesc ; să pot recădea din nou în bucuria și vraja turnurilor Kremlinului, sau în exaltarea contemplativă a luminii și liniilor lui Rubliov, sau în adînca înțelegere în seninătatea și dragostea nesfîrșită față de om a lui Rembrandt.

Am plecat la Kremlin cu gîndul de a-mi stăpîni tristețea, de a asista la încheierea congresului fără a participa la recepția din marea sală de marmură, alături de cei 5 000 de congresiști din toată lumea. Și iată-mă totuși în imensa și luminoasa sală.

...Discursurile de închidere. Toată lumea este mulțumită. Se vorbește numai de succese, se împart premii, se fac planuri pentru viitoare întîlniri la noi congrese cînd se vor prezenta și mai multe comunicări și rapoarte. Ascult acum mai liniștit. Sînt fermecat de frumusețea sălii în care stau în scaune confortabile cei 5 000 de delegați. Oamenii au călătorit, au văzut multe, s-au întîlnit, au discutat, s-au amuzat. Iată că acum se premiază și se împart felicitări. Și totuși încă nici o perspectivă imediată, că mutația malignă a celulelor umane distrugătoare va putea fi oprită. De altfel, s-a vorbit mai mult de boala experimentală la șoarece, la șobolan, la pasăre ; la un bolnav pe care-l îngrijim, la oamenii mei ale căror figuri și nume îmi sînt prezente mereu, la oamenii aceștia m-am gîndit, poate, mai puțin. Uentru un moment nici o perspectivă despre ce va fi pentru ei, cei bolnavi, și pentru mine, care trăiesc lîngă ei și răspund de suferința lor.

Scanned with OKEN Scanner

Tăcere pentru mai departe.

Apoi, la ultimul etaj, a început, vesela festivitate a savanților cercetători în știința cancerului. Eu am păşit timid în hainele mele gri, uşor uzate, printre mulțimea de oameni, bărbați și femei, protejat fiind de îndrăzneţul oltean R.Z. Abia am găsit un loc în picioare la o masă. Toți cercetătorii cu femeile care-i însoțeau s-au lăsat tentați de mîncărurile și băuturile ce le stăteau la îndemînă. Pe urmă, pe estradă a izbucnit muzica de jazz și oamenii savanți cu femeile lor au început să danseze ; trupurile se frîngeau și se răsuceau, picioarele se cabrau, mîinile se bălăbăneau, figurile luau expresii uşor rătăcite. Firesc, de altfel. Și așa, iureşul a cuprins bărbații și femeile din toată lumea, de toate vîrstele și de toate rasele, îmbrăcați în toate culorile. Și muzica și dansul continuau.

Afară s-a lăsat seara. Catedralele rămîn cu lumina turlelor de aur într-o liniște împietrită. Au trupul greu de piatră, făcînd corp cu pămîntul. În cer, aici, la înălțimea sălii de sus, numai rotunjimile sferice ale turlelor de aur. Peste toate, înălțat aerian și singur, turnul mare al clopotniței. Înăuntru, întunericul și misterul trecutului care le-a zămislit. Sub pămînt, în hrube de piatră, scheletul stăpînilor, iar pe pereți liniile blînde ale sfinților sau mișcarea sferică a arhanghelului cu haină roşie ca focul. Forța mistică a lui Rubliov copleşeşte. Am băut și eu vin și coniac. Priveam în jur și căutam un sens. Eram tulburat, neliniștit și totuși fermecat de contraste, de strădania trecutului, de incertitudinea viitorului, de flagelul cancerului și de căutările științei, de veselia inconștientă a oamenilor, de singurătatea mea. Departe de tot, la mine acasă, cei tineri și cei bătrîni, unii bolnavi și neputincioși, alții tineri în nădejdea și în nesiguranța împlinirilor. Aici, marea sală a dansului și a veseliei. Treceam tăcut de mai multe ori printre oameni și reveneam mereu la turlele catedralelor. Un tînăr frumos din Olanda m-a oprit și mi-a spus simpatic și poate cu ironie : „Vous avez un air très sérieux et triste". Rămîne apoi cu mine și vorbim despre Rembrandt și Rubliov.

De undeva, nevăzut, a vorbit reprezentantul oficial. Apoi lumea a dansat mai departe. Băuturile au curs în pahare, apoi pe gîtul dansatorilor, bărbați și femei, și veselia a continuat într-un marcant crescendo.

Am ieşit întristat în răcoarea nopții sub zidurile catedralelor, apoi pe pod. Era, pentru mine, ultima perspectivă : strălucirea în noapte a bolților, în imensa Moscovă, în imensa Rusie. Știam că undeva, nu departe, se află mormîntul și turnul lui Ivan cel Groaznic, cazacii sălbatici ai lui Repin, frumusețea supraomenească a culorilor și curbelor lui Rubliov, mișcarea aeriană a dansului Maiei Plisețcaia, mausoleul omului care s-a identificat cu ideea revoluției, omul la care

Scanned with OKEN Scanner

vin întru cinstire și perpetuă amintire coloanele nesfîrșite ale oamenilor ruși și de pretutindeni. Ajung la hotel într-o așteptare tristă, dar liniștită. Poate voi reuși să le îmbin mai bine pe toate în următorii ani în care intru... și suferința și bucuria, și cazacii lui Repin și sfinții lui Rubliov și corpurile minate de cancer și trupul în mișcare al inegalabilei Plisețcaia. Mîine voi revedea Rembrandt, Rubliov și cupolele ; chezășie și legămînt pentru împlinirea întoarcerii acasă.

Gînd de apus, gînd de răsărit

august, 1965, Bușteni

Întîmplarea a făcut să-mi cadă în mînă vestita carte a lui Malraux, așa de semnificativ numită *Vocile tăcerii (Les vois de silence)* pe care o așteptam de mult. Malraux, gînditorul tulburat de condiția socială și spirituală a omului, cel care a luat parte direct la mari ridicări întru eliberare ale popoarelor și ale propriului său popor, sfîrtecat și răvășit de demoniacul nazist, Malraux care, în marile sale aventuri ale spiritului și ale faptei eroice, formulează căile de regăsire și împlinire în creația artelor și a științelor în ceea ce au autohton și universal, ei bine, Malraux era acum în preajma mea, gata de convorbire.

Pentru mine acea vacanță de la Bușteni, orășelul de sub Caraiman, între pădurea de brazi și de fagi falnici, confruntarea cu gîndurile lui, de multe ori contradictorii, nu putea să-mi ofere un loc mai prielnic propriilor mele confruntări. A te măsura cu Malraux este, fără îndoială, o îndrăzneală, dar ceea ce formează propriul meu Eu, plămădit din cultura noastră autohtonă, în ceea ce are ea unic și, totodată, universal, constituie o datorie, și aceasta îmi dă curaj pentru orice confruntare.

În vestita sa carte despre „vocile tăcerii" ale formelor care vorbesc prin vizual, Malraux caracterizează foarte bine primele forme de cultură creștină, derivată din cea romană. Ca expresie, linia romană, superioară în portretul filozofic, va fi folosită pentru exprimarea primelor figuri creștine, în care frumusețea emană dintr-o amprentă de eternitate. Așa apare, după Malraux, „Madona din Catacomba Priscillae", ca prim monument cultural creștin. Cu aceleași caractere apare un „Hristos între apostoli", desen sau gravură dintr-o altă catacombă.

Scanned with OKEN Scanner

Observația atentă ne arată nouă că primele picturi din Moldova noastră, la Rădăuți, la Gura Humorului și la Arbore se aseamănă mult cu figurativul expresiei umane din catacombe.

La noi, poate, această artă primitivă creștină apare în secolele XIV—XV cu izvoare bizantine și de prerenaștere. Este posibil însă ca imboldul creator să fie autohton, care ajunge pentru prima dată să exprime în figura umană ideea creștină moldavă. Exegeții istoriei artelor pot analiza cu atenție chipurile umane în dramatismul și mișcarea lor pură de pe pereții mănăstirii Gura Humorului. Cu siguranță că vor reuși să stabilească convingător legăturile care au dus la plăsmuirea artistului, aici, în lumina țării Moldave.

Dar să mă întorc acum la metamorfoza lui Apolo în noua lume a Bizanțului, unde „se frînge" lumea elenă. S-ar frînge, o dată cu ea, linia nobilă a dezvoltării umane pe căile libere ale spiritului, influența puternică a Orientului urmărea să elimine orice urmă a umanismului elen. În locul extaticului luminos, deschis spre înțelegere totală a legilor cosmice, nu mai rămîne decît „hieraticul" și „eternul" în sensul biblic. Tot ceea ce este real uman este și efemer și trebuie să dispară. Ochii omului nu pot să vadă și să oglindească decît pe Dumnezeu. Și așa, figura omului devine un tumult de spaimă sau de transă în adorare. Decorul înstelat sau culoarea brună-aurie, violetul, reprezintă tocmai însingurarea totală, proiectarea în nimic sau într-un univers misterios în care nu ar exista decît Dumnezeu. Așa începe, în acest climat de teamă și de umilință a omului în fața lui Dumnezeu, arta bizantină cu Hristos din Bazilica Sf. Cosma și Damian și așa este „Madona" din Torcello. Sufletul omului, măreția expresiei figurii omenești în contact cu măreția naturii nu mai există. Rămîn cele două elemente care au dominat Orientul : aurul și eternul. Și atunci cînd slăbește eternul în om, domină aurul. Parcă toate sînt folosite în creația umană ca „decor" pentru a impune strășnicia puterii bizantine care domină prin „secret și minciună". Acestea s-au întins și au stăpînit mult timp pînă la începutul secolului nostru lumea orientală și Rusia țaristă. În opera sa, Dostoievski va reliefa genial teribila luptă a oamenilor pentru a se elibera de cele două forme mari de opresiune : aurul și habotnicismul religios autocratic.

Pe acest drum, Malraux stabilește premisele unei evoluții istorice în care dezvoltarea individuală a omului este imposibilă. Și totuși nu analizează în profunzime nici cauzele și nici consecințele acestei condiții umane.

Este sigur că are mare dreptate ; stau mărturie felul în care tendințele primare ale conducătorilor, de secole, au impus și au adoptat o politică izvorîtă total din imaginea pantocratorului oriental bizantin care stăpînește de sus, cu privirea crudă, pe cei aplecați în umilință și supunere totală. Minciuna și secretul sînt mijloacele absolute de

Scanned with OKEN Scanner

la care nu se abdică. Și astfel, cei conduși au rămas țintuiți pământului în supunere absolută.

Plastica noastră creștină a atenuat trăsăturile pantocratorului ca o ieșire nobilă și ca o lecție pentru cei ce conduceau. Umanizarea figurilor bizantine se leagă de deschiderea armonioasă a arhitecturii. Micile biserici ale Moldovei au armonie de templu grec și nu claustrare, care limitează ființa omenească și o închide, așa cum impun marile catedrale bizantine. Să ne întoarcem la frescele noastre, să le cercetăm și vom regăsi umanismul încă apolinic din prima pictură a catacombelor. Să facem legătura cu omenia sufletului plaiului moldovenesc care a dat pe meșterii locali. Aceștia au făcut pe Maica Domnului ca maică de copil. Au făcut povestea lui Adam ca pe o istorie a primului om care se trudește să scoată roadele pământului, așa cum apare în blînda frescă de pe peretele nordic al Voronețului. Și meșterul nostru s-a îngrozit omenește de crimă și de suferință, de minciună și de violență. Și așa a prezentat secvența patimilor de la Gura Humorului cu femeia care denunță lepădarea lui Petru și cu Petru care-și plînge căința trădării. Chiar în „Judecata din urmă" de la Voroneț, figurile sînt oameni, iar arhanghelii sînt soli ai judecății drepte, scoborînd pe pămînt în dănțuire ușoară. Îngerii apar ca imagini diafane ale năzuinței omului spre dreptate și curățenie și prin aceasta parcă plutesc în spațiu. Albastrul și verdele fundalului sînt albastrul și verdele dealurilor împădurite și cerului moldav.

Este semnificativ cum în frescele noastre răzbate un proces interior de umanizare, relevate de meșterul anonim moldovean în cele mai multe teme religioase tratate. Povestea Maicii Domnului devine istoria femeii bune, a maicii iubitoare care își întărește toată ființa pentru ocrotirea pruncului în rătăcire și fugă de răutatea stăpînilor. Iat-o plecînd în pustiu spre îndepărtatul Egipt, pe măgarul blînd tras de curmei de către Sfîntul Iosif. Nu au nimic hieratic, nimic etern, este o istorie simplă de viață umană, de ideal uman. Măsura sufletului lor, al oamenilor noștri, de atunci, era, aici, aproape, în real, nesofisticat. Se amestecă în tot culoarea, celălalt motiv important al artei lor. Dar și aceasta, culoarea, nu are nimic abstract și conceptual. Este culoarea cîmpurilor, a poienilor nesfîrșite în care și-au așezat lăcașurile ca loc al contemplației lor. Și totul circulă liber, se revarsă simplu și firesc, fără nici o constrîngere mistică, căci omul nostru încă din vreme, în creația sa culturală, a stabilit relația directă om—om și om—natură. Înțelegem de ce aceste așezări ale culturii sufletului lui de atunci să fie în cel mai ales colț al naturii lui : o pantă de colină înconjurată de holde sau un fund de vale străjuit de dealuri blînde. Gura Humorului, Voronețul, Sucevița. În jur, satele celor care le-au construit și în care recunoști acel perfect echilibru de așezare arhitecturală în minunatele pridvoare de lemn sau de piatră. I-am

Scanned with OKEN Scanner

văzut venind în cămășile lor albe, în șiruri nesfîrșite, apărînd din toate văile, de la Putna, de la Vatra Moldoviței, de la Rădăuți, ca să ajungă la Sucevița în miezul verii. În înserarea blîndă s-au spălat în rîu de praf și apoi au umplut curtea. Noaptea au rămas sub cerul liber, pe pajiștea de iarbă veghind tot timpul sub stele. Nu era nimic mistic, era nevoia de împăcare și de pace, de comuniune în și cu Natura.

Așa a plecat acolo omul tînăr care m-a găzduit, omul cu casa de bîrne, în spatele căreia curgea rîul, iar în față, pînă sub prispă, creștea lanul de porumb și de floarea-soarelui.

Întorcîndu-mă la arhitectură, lucrurile mi se par și mai simple : nicăieri în lume, poate, nu s-a păstrat echilibrul, raportul grecesc al proporției de aur, ca în aceste zidiri. Totul este perfect în relația vertical—orizontal, ușor și uman, parcă ar reproduce templul încă în picioare din agora Atenei. Totul odihnește, mîngîie, încîntă spiritul, nimic auster, nimic haotic și tulburător, ca la catedralele rusești cu turnuri nesfîrșite, nimic neliniștitor în ascensiunea lor, ca la catedralele gotice. Este o casă țărănească, cu proporții mai mari și cu elemente mai nuanțate și mai stilizate. Nici o urmă de orgoliu și de trufie care ar pune stavilă între oameni. Ce minune și cîtă desfătare în pridvorul cu stîlpi de lemn, deschis spre lumina, de pe albia Moldovei.

Sînt atîtea elemente care pot să afirme că umanismul apolinic prin istorie și prin toate căile de ajungere în văile românești s-a păstrat sau a renăscut ca nicăieri mai bine. Canoanele au fost atenuate și adoptate după știința meșterilor și a ctitorilor. A dominat sufletul cald, omenia oamenilor care se trudeau pe văile și dealurile lor și care înțelegeau după puterile lor că există un sens bun în natură și în om și că truda și suferința se leagă și se așază în viața omului care știe să descopere frumusețea și armonia. Și aceasta o vedem limpede și fără efort în tot ceea ce au făcut după cum limpede ne integrăm în culoarea și lumina văilor și dealurilor lor.

Și acum o problemă majoră în legătură cu umanismul : este creștinismul o formă de viață, o concepție despre lume care să poată aduce societății umane un anume „umanism" în artă, în organizarea societăților și, poate, chiar în științe ? Malraux vorbește mereu despre puterea lumii apusene creștine de a umaniza arta, însă mă întreb dacă creștinismul era absolut necesar pentru această umanizare. În fond, creștinismul este o concepție oriental-ebraică, cu unele nuanțări platonice. Nuanțele platonice le-a sesizat și le-a dezvoltat lumea catolică prin gînditorii săi semifilozofi, semiprelați, ca Sf. Augustin și Sf. Dominic, pe cînd lumea orientală, slavo-ortodoxă, le-a respins. Malraux semnalează numai partea umanistă pe care a adus-o în artă apusul lumii creștine. El nu vorbește nimic despre toată tragedia

Scanned with OKEN Scanner

istorică a creștinismului apusean. Nu vorbește nicăieri despre formele aberante pe care le-a generat în Apus creștinismul : ipocrizia, minciuna, cruzimea organizată, intoleranța totală, degenerarea în acumulări materiale, individuală sau organizată într-o clasă puternică. Și toate acestea se petreceau într-un apogeu de artă umanistă creștină prin excelență. Și atunci care este mesajul pentru om purtat de Apusul umanizant creștin ?

De la intoleranța iezuită s-a trecut la necruțătoarele lupte religioase de proporții continentale, care au dus la exodul din colonii. Organizarea brutală exterminatoare a dominației coloniale s-a făcut tot în numele creștinismului umanizant și civilizator. Columb a fost, cred, mai întîi un fervent catolic mistic și mai puțin un călător științific. În prezent, cunoaștem moștenirea umanismului apusean. După cataclismul social și psihologic al lui Hitler, în lumea capitalistă de astăzi continuă și crește grava contradicție dintre om și societate, care își vede nu o dată scăparea în pesimism, în anarhismul absurd și în formele extreme de drog și pornografie.

Din retragerea mea de aici, din poienile de sub Caraimanul Bucegilor, întrebările și nedumeririle mele nu pot să nu se nască. Departe de mine de a diminua valorile culturii apusene sub toate formele sale ca știință, filozofie, artă și continua căutare spre mai bine. S-au înscris în toate acestea raționalismul lui Descartes, ceva din aspirația spre o lume ideală din filozofia clasică germană, dar și ceva din anatemele lui Nietzsche și din orgoliul wagnerian care au inspirat mult pe cavalerii dezastrului dezlănțuit la începutul celei de a doua jumătăți a secolului nostru. Penetrația unei derute o găsim însă continuă pe mai multe planuri.

În artă, de asemenea, înclin să cred că rezultatul ultim rămîne ermetismul, abstracționismul etc., în infinite modalități formale, în care artistul chinuit nu mai descoperă omul pentru care face arta. Deși există multe argumente raționale pentru o estetică structurală formală, este greu, pentru mine, să nu recunosc că aceste căutări se leagă atît de puțin de omul cotidian care trebuie umanizat. Malraux nu explică toate acestea ca forme de activitate umană în dezvoltare istorică. Operele spiritului sînt legate de mișcarea biologic-socială a omului, dar produsul spiritual poate apărea uneori independent și anarhic putînd nega ființa umană. Înțeleg că Malraux nu vorbește despre umanism ca o rezultantă dialectică conceptuală mai mult sau mai puțin conștientă care se ivește din relația conducător și conduși. Există o artă spontan-populară și o artă oficială obișnuit comandată cu anumite scopuri. Substratul de credință conștientă sau, mai ales, subconștientă, al popoarelor, precum cele germanice și anglo-saxone, ca și cele din stepa lumii slave sau din plaiurile mioritice moldovenești, generează un umanism autentic care poate

Scanned with OKEN Scanner

să irumpă în mari forme de cultură umanistică. Or aici este greu să recunoști rolul unei religii oficial dirijate, ca în lumea catolică. Totul iese din trăirea vie directă a omului în inima naturii. Cînd acest umanism se ridică la forme superioare de cultură, atunci el devine catedrală gotică, plăsmuire plastică și literară de basm și baladă, purtînd pecetea purității. Ce mai rămîne creștin din toate acestea ? Poate că partea socială, de nuanță etică, care stabilește norme reale de viață în care nuanța unei judecăți supreme poate îndeplini o acțiune coercitivă de ameliorare a masei umane. Este sigur că Bizanțul ca și biserica catolică au folosit acel etern și hieratic pantocrator pentru a stăpîni sufletele oamenilor. Există o problematică întreagă care trebuie cercetată pentru cunoașterea unui anumit umanism în formele culturii rurale cu aspecte primitive, dar în care legătura om—cosmos este cea mai puternică și foarte puțin influențată de o religie coercitivă din afară. Așa îmi apare mie umanismul culturii noastre moldovenești, precum și al celei care a dus la creația bisericilor de lemn maramureșene sau a luminatului pridvor de la Matei Basarab încoace. Este un drum de cercetare pentru un pămînt bun, pentru geneza unui om bun.

Mai departe, Malraux stabilește superioritatea gîndirii catolice medievale, care a organizat lumea franceză, a creat ordinea statală și regele cel înțelept și bun. Omul apare acum ca o încarnare a lui Dumnezeu care trăiește astfel în creaturile sale umane și nu în singurătatea lui abstractă, singulară și amenințătoare. Secolele medievale de vîrf, al XII-lea, al XIII-lea, prin Reims, Notre Dame, Autumn, Bamberg etc., împacă pe om cu creatorul său. Statuile gotice din universul Chartres readuc umanismul, readuc surîsul pe buzele Fecioarei. Hrist apare ca un suveran pămîntean. Păcatul a dispărut, omul reapare, într-adevăr, ca o reîncarnare a lui Dumnezeu. În felul acesta, înțeleg, înaintea umanismului Renașterii italiene apare umanismul medieval gotic. Misticul hieratic și autocratic bizantin a fost depășit.

Dar eu nu uit acele creații medievale, în care omul apare ca un cadavru frînt pe cruce, mutilat de plăgi și de sînge. Sînt pline muzeele germane cu această însîngerare a omului. Au trebuit să treacă ani pînă la Holbein și Dürer, pentru ca să se înnobileze din nou omul și pentru ca semnul suferinței să capete un specific omenesc de împăcare. Dar despre aceste mutilări ale omului, despre acest „umanism" atroce prin creștinism, Malraux nu spune nimic în aristocrația lui intelectuală.

Am văzut multe fresce și tablouri de Giotto și am meditat mult asupra structurilor umanizante ca început al umanismului Renașterii. De aceea caut mereu, cu grijă, să prind curaj în a înțelege cele spuse de Malraux.

Scanned with OKEN Scanner

În capitolul consacrat acestui mare înnoitor al artei europene, care este Giotto, Malraux recunoaște că umanismul se naște atunci cînd fiecărui om i se redă demnitatea și maiestatea. Giotto, în spiritul timpului său, poate mai ales prin Sf. Augustin, a salvat omul de alunecarea periculoasă a creștinismului primitiv. El face o mare sinteză, căci ia dragostea de natură a Sfîntului Francisc, ia, de asemenea, ceva din veneraţia bizantină și le adaugă la ceea ce cîștigase omul societății florentine din acea epocă și ridică astfel frumusețea simțirii omenești spre speranță, compasiune și împăcarea cu natura și cu el însuși. De aici începe Renașterea Europei și o nouă artă creștină. Dar eu mă întreb cît a fost ea de creștină ? A fost mai degrabă angajarea omului în contradicțiile unei lumi care apunea și unei lumi care începea. Metamorfoza acestei dialectici constituie esența istoriei societății europene pînă astăzi. În această metamorfoză arta își dezvăluie capacitatea de a sintetiza echilibrul și stricarea acestuia, continuitatea și discontinuitatea. Cu Giotto se impune un stil bazat pe psihologia omului real. Și stilul acesta împacă lumea europeană în care timp de aproape o mie de ani omul a apărut transfigurat de suferință și de schingiuire barbară. Ce deosebire între Hristoșii răstigniți ai germanismului medieval, frînți într-o suferință fără limită și Hriștii răstigniți ai lui Giotto, care „dorm" liniștiți într-o totală depășire a suferinței umane. Puterea omului a depășit hîda mutilare a trupului ! Cei din jur rămîn într-o compasiune și acceptare împăcată, nu în groază.

Eu mă întorc și spun că pe linia aceasta a depășirii suferinței și urîtului din om a mers demult sufletul românesc. Mărturiile sînt multe cînd privim figurile din frescele moldovenești, împăcarea baciului *Mioriței*, a lui Manole constructorul, a eroului din balada muntenească *Toma Alimoș*. Meșterul zugrav, al nostru, și bardul popular au găsit sensul bun al lumii și al echilibrului omului între viață și moarte. Nimic nu este tragic și absurd, căci suferința a fost depășită. Omul nu se teme de ea, căci prin trăire i s-a înțeles sensul. Așa a descoperit omul plaiurilor noastre, fără orgoliu și aproape fără patos, umanismul său. Ce distanță de la tragicul umanism al Europei septentrionale, citat de Malraux, în comparație cu umanismul lui Giotto care se apropie de al nostru. „Avec lui (Giotto) l'homme retrouve la maitrise romaine, *moins l'orgueuil*, peut-être fût-il le premier artiste occidental dont la foi reconnut à chaque chrétien le droit de majesté".

Pe mine mă surprind lungile pagini ale lui Malraux despre artă, în care manifestă o teamă, o fobie de natură ca sursă de inspirație și ca obiectiv major al creației de artă. După el, efortul și reușita artistului sînt cu atît mai mari cu cît a reușit să se dezlege, să nege natura. Și nu este singurul care gîndește așa. Artistul observă și

Scanned with OKEN Scanner

trăiește într-un fenomenal estetic, pleacă de la acesta, se pătrunde de el și caută să-l întreacă creînd forme noi. Malraux nu discută infinitatea de forme noi din natură, din om și din societate. Nu se referă, de asemenea, la faptul că omul artist este bogat și infinit pentru că conține și este structurat dintr-o natură infinită.

Este sigur că Shakespeare a fost mare pentru că a reușit să vadă, mai lucid și mai profund, mai nuanțat și mai divers ca oricine, natura inepuizabilă a omului, a omului social și psihologic. Același lucru l-a făcut Rembrandt, care i-a intuit toate adîncurile dureroase, dar și toate aspirațiile și toată grandoarea sa. Marea forță care creează arta izvorăște din imensitatea de forme ale naturii, natura umană și natura cosmică.

Lui Malraux i se pare un salt miraculos faptul că un artist copiază și imită pe un altul, plecînd deci de la o creație artistică existentă și nu de la natură. Eu cred că fondul aperceptiv al artistului este complex și deschis naturii prin canale speciale ca și ale omului de știință. Marele salt, marea creație apar atunci cînd ceva din natură „izbește" afectul și mintea umană și prin aceasta natura însăși se umanizează și devine operă de artă sau de știință. Devine, de asemenea, o cultură nouă a minții omenești sau a inimii lui, care oglindește astfel ceva din natura în care ființează. Noua creație are în știință o anumită valabilitate în sens de adevăr relativ. În artă are o anumită valoare de existență estetică care se adaugă sensibilității noastre ca și o nouă formă revelată din natură. Noile plăsmuiri sînt concentrări de energie umană, condensări ale naturii cristalizate în forme specifice prin factorul creator din univers, omul.

Malraux încearcă să separe creațiile spiritului omenesc de natură. Aceasta îi apare ca ceva static și material și numai opera omului este valoroasă. Este, cred, o eroare izvorîtă din acceptarea lipsei de contact a omului modern cu natura. Contactul cu natura îl are omul trăitor în natură, țăranul și păstorul, îl au — la o altă scară și în alte modalități, pe alte canale de comunicație — și artistul și omul de știință. Îl are — într-un cuvînt — omul. Valorile reale create sînt ale acestuia, toate poartă amprenta măreției spiritului, efortului minții și al tensiunii sensibilității, care trec dincolo de aparența formală a naturii pe care nu toți o depășesc. Este de mirare că Malraux nu vede și nu este pătruns de nesfîrșitul izvor al naturii, recreată și reordonată într-o estetică universală.

Ce-ar fi putut deveni impresioniștii fără vibrația luminii și culorii irizate în spațiul tremurînd al naturii ? Dar marea artă statuară și arhitecturală antică fără armonia și culoarea Mediteranei ?

Lui Malraux, obsedat de forme, i se pare că opera omului medieval este undeva, dincolo de natură. Dar uită că omul medieval trăia într-un transcendent permanent. Contemplînd grandoarea pădurii nor-

Scanned with OKEN Scanner

dice, spiritul său tindea spre o esență a naturii și crea astfel în piatră sau în lemn catedrala gotică. Aceasta este aspirația spre elevație a omului medieval, care în catedrală s-a creat pe el însuși. Nici pe departe nu se poate găsi, cred, un argument că a pornit de la altă artă creată. Căci Malraux însuși spune că artistul gotic, ca și cel bizantin, nici nu știa că face artă. Trăirea sa adîncă stimulată de grandoarea naturii s-a transformat în creație de artă. Afirmația : „ca orice comuniune, descoperirea artei este ruptura unei relații dintre un om și lume" este un mod de izolare artificializat al intelectului. Și, în continuare, Malraux ajunge la concluzia că marii artiști fac artă numai rupînd cu realitatea care este pentru ei numai un pretext, inclusiv cînd fac peisaj sau portret. Important ar fi talentul, starea de sensibilitate, cele din natură fiind numai pretexte transfigurabile.

Se poate oare desprinde de realitate acela care răspunde și transfigurează realitatea ? Dar întreaga lui organizare mintală și afectivă și întreaga posibilitate de creație nu sînt ele însele o realitate ? Omul care se transformă în opera sa nu este o realitate ? Pentru că a luat forme noi, pentru că reprezintă imaginea împlinită a ființei omenești, a tendințelor și aspirațiilor ei, nu mai este o realitate? Dar ce este real atunci ? Realul și natura sînt numai o masă informă fără nici o calitate estetică, fără nici o organizare interioară demnă de a pătrunde ființa omului creator ? Și Malraux răspunde cu tulburătoarea afirmație : „Geniul nu are nimic de-a face cu natura, în afară de ceea ce ia de la ea pentru a anexa la sine". Dar prin asta, fără să vrea, Malraux afirmă adînca relație cibernetică între om și natură, creșterea omului în natură și umanizarea acesteia prin creația umană. Iar aceasta se împlinește și în planul creației științifice și în cel al creației artistice. Condiția este numai ca integrarea să fie totală, conștientă sau, uneori, subconștientă. De aceea, fără să vrea, Malraux, în fața unor mari creatori, trăiește această integrare. Astfel, Cézanne „a supus întreaga sa viață la o singură valoare, pictura". Este recunoașterea unui sacerdoțiu în insul uman zdruncinat spre creație prin tot ceea ce cu ochii miraculoși cuprinde din natură.

Natura răspunde.

La o lună după lectura cărții lui Malraux, mă găseam în zbor spre pămînturile și mările Europei nordice. Ce minunat prilej ca să-mi confirm mie însumi meditațiile de sub Caraiman asupra impulsului creatorilor de artă, susținut de Malraux. Transfer de informație creatoare de la artist la artist și ruperea transferului dintre natură și om-artist. Dar cîți artiști nu au stat chinuiți în confruntare pe viață și pe moarte cu infinitul spațial al naturii. Și în zborul meu, toate în mine vibrînd, înțeleg direct aceasta.

Scanned with OKEN Scanner

Imensul soare peste apele Mării Nordului. Efecte de lumină jos spre pămînt, învăluind insulele și peninsulele cuprinse rapid din zborul avionului care plutește printre nori. Mai erau 10 minute pînă la aterizare și avionul sălta în sus și în jos printre norii de furtună iluminați de puterea soarelui. Reflectam în acel miraj al luminii. Nimeni nu a redat pe pînză sau pe altceva, exprimabil prin posibilitatea umană, imensul spațiu și țișnirea luminii peste ape printre nori... Miracolul pînzelor de nori și de umbre peste mări și trombele de apă. Noi, oamenii, ne strecuram în mica cutie înaripată, mînați de trista sau măreața noastră aventură umană. N-am văzut nicăieri, la nici un pictor, infinitatea spațiului, infinitatea luminii, ca în acele momente, scurte minute ale călătoriei noastre.

Coboram spre Copenhaga, orașul clădit în peninsulele mării. Este imensă natura. Omul a construit și a făcut artă din patosul desperării, din imensa nevoie de a-și potoli conștiința înfricoșată sau chinuită de nostalgie fără sfîrșit.

Coborîm. Coborîm. 1 700, 1 500, 1 000 m. În curînd, pe pămînt. Cum rămîne în noi lumina de peste apele mării și ce facem cu ea ? Ca necreator în artă, dar mereu sub vraja sa, eu mărturisesc că aici este infinitul izvor !

Vizual în alb și negru: Expoziție Rembrandt

decembrie, 1969, Paris — Luvru

În iarna acelui an 1969, unul din evenimentele mondiale de cea mai mare importanță a fost retrospectiva de gravură și desen a lui Rembrandt. Mi s-a întîmplat de multe ori ca senzația de descoperire a *bunelor tărîmuri* să fie o expoziție de artă, un festival muzical sau o reuniune științifică. Sînt evenimentele care reunesc pe oameni din toată lumea, toți sub semnul bun al înțelegerii și comuniunii întru frățietate.

Și în acel an ceea ce mi-a apărut izbitor la Rembrandt este puterea și semnificația unică a faptei omenești în univers. Întunericul se deschide și face loc luminii emanată de apariția omului în măreția faptei sale. Uneori este numai pasiunea sau gîndul său, care iradiază elocvent în întunericul mut. Totul se schimbă și se naște prin prezența omului, prin gestica sa iluminată, prin privirea și mișca-

Scanned with OKEN Scanner

rea sa. Și aceasta chiar în tablouri cu subiecte religioase : „Învierea lui Lazăr", „Visul lui Josef", „Fidelitatea lui Abraham", „Îngenucherea lui Tobias". Numele personajelor și evenimentele sînt biblice, dar ca și mitologia greacă și toate mitologiile lumii în proiecția marilor creatori de artă, și mai ales la Rembrandt, acestea devin simboluri ale luptei ființei omenești în teribila încleștare dintre bine și rău în luminoasa nostalgie spre o lume și un tărîm total prielnic pentru toți oamenii. Și toate, peisajul, casele, copacii și drumurile, toate poartă amprenta umană. Se simte omul pe aproape, să vină sau să plece pe drumuri, să trăiască fiorul frunzelor copacilor, să se înfioare de propria lui singurătate. Universul întreg, de lut sau de piatră, vegetal sau mineral, apare și crește pentru că îl vede și-l simte omul, pentru că îl conține pe om. El aduce lumina, măreția și sensul în acest univers învăluit în haos și întuneric.

Și de aici întrebarea dacă aceste forme de lumini și umbre sînt pictură sau teatru. Eu nu pot să răspund decît tot ca om : este reprezentare, reflecție și meditație, farmec al lumii care conține o putere unică, omul însuși. Impresioniștii au făcut pictură pură, într-un fel fără om, transpunînd frumusețea și misterul lumii și culorii ca energie fizică reflectată din univers în om.

Rembrandt a dat sens puterii dinăuntrul structurii omenești reprodusă în natură și potențînd această putere prin relația om-natură, ca un dialog patetic permanent. S-ar putea spune că este mai puțină pictură, pentru că reproduce mai puțină senzație vizuală și mai ales forța și măreția interioară a omului. Dar sugerarea halucinantă a acesteia ne vine tot prin puterea imaginii vizuale. Se leagă și se dezleagă în noi asociațiile cele mai subtile, condiționate de locul nostru în lume. Și prin aceasta, în creația lui Rembrandt se naște mereu o întrebare și un mister permanent, ce nu pot fi induse printr-un senzorial facil, ca în mirajul coloristic al impresioniștilor. Acolo dispare frămîntarea omului și rămîne delectarea senzorială prin lumină și culoare.

La Rembrandt gestica cea mai simplă și umilă iluminează întunericul.

Și așa, în pavilionul de la Luvru, după 300 de ani, mii și mii de oameni se perindă vrăjiți de fenomenul uriaș apărut în lume. Este nesfîrșita capacitate de reprezentare a nesfîrșitei puteri a spiritului uman prin ochii care văd totul.

Scurta însemnare din decembrie al acelui an era o timidă mărturisire despre ce începea să devină în mine drama umană din vizualul lui Rembrandt. Eram deja încărcat cu multe ; cu 3 ani înainte am fost înmărmurit de lumina tragică care izbește figurile personajelor ce se leagă prin jurămîntul spadelor încrucișate pentru conjurația

Scanned with OKEN Scanner

lui Julius Civile. L-am descoperit în Muzeul de la Stockholm și am fost fericit. Un an mai tîrziu mă lăsam furat de iureșul de lumină și parcă de sunet din lumea „gărzii de noapte" de la Amsterdam. An de an, în toate muzeele lumii am căutat tablourile lui Rembrandt ca gigantice decupări din istoria spirituală a omului. Eu nu am reușit să fac decît mici însemnări. Nu am îndrăznit mai mult.

Acasă

august, 1970

Sînt din nou la mine acasă, în vacanță. Prima, după întoarcerea dintr-o lungă călătorie. Prima vacanță în mașină pe drumurile țării și printre dealurile pe care le-am călcat ani de zile cu piciorul, cerînd seara găzduire pentru înnoptat într-un sat sau altul.

Orașul Rîmnicu Vîlcea, din inima Țării Oltului, și tot ce este în jurul lui, sinteză a dezvoltării, dar și a statorniciei oamenilor de pe aici, a fost mult timp un amestec între „refuzul" mișcării și trăire activă, cu unele permanențe total și sigur cîștigate, deschise spre viitor.

Dacă te apleci să înțelegi relația dintre forța permanentului, care pare stare pe loc, și dintre altă forță, încă și mai mare, „dinamismul", vei înțelege procesul de transformare și de devenire al neamului nostru. Condițiile timpului și locului au impus starea pe loc multă vreme, dar tot acestea au creat forța și plămada interioară, energia sau acea „potentia aristotelică" pentru marile creații ce trebuiau să vină. Și de aici meditația mea despre formele de bază ale culturii noastre, concentrate în autenticitatea ei incomparabilă. De aici și meditația despre ceea ce trebuia să se nască și să se înfăptuiască. Sînt neasemuite frumusețile pămîntului nostru, sînt neasemuite creațiile arhetipale ale culturii satului nostru, și tot neasemuite trebuie să devină ca universalitate formele actuale ale culturii noastre eliberate de orice fel de constrîngere.

Dealurile și-au conturat forma definitivă, apele s-au așezat în matca lor stabilă din care nu mai ies decît în vremuri de învolburare. Fiecare anotimp își trece an de an puterea soarelui sau asprimea gerului în copaci, grîul și porumbul înmuguresc, dau flori și frunze, își coc roadele și pe urmă intră din nou în letargia iernii. Și tot așa, de secole și milenii. Și asemenea naturii, oamenii pămîntului de aici își călătoresc viața, peste anotimpuri și peste ani, meditativi și înceți.

Scanned with OKEN Scanner

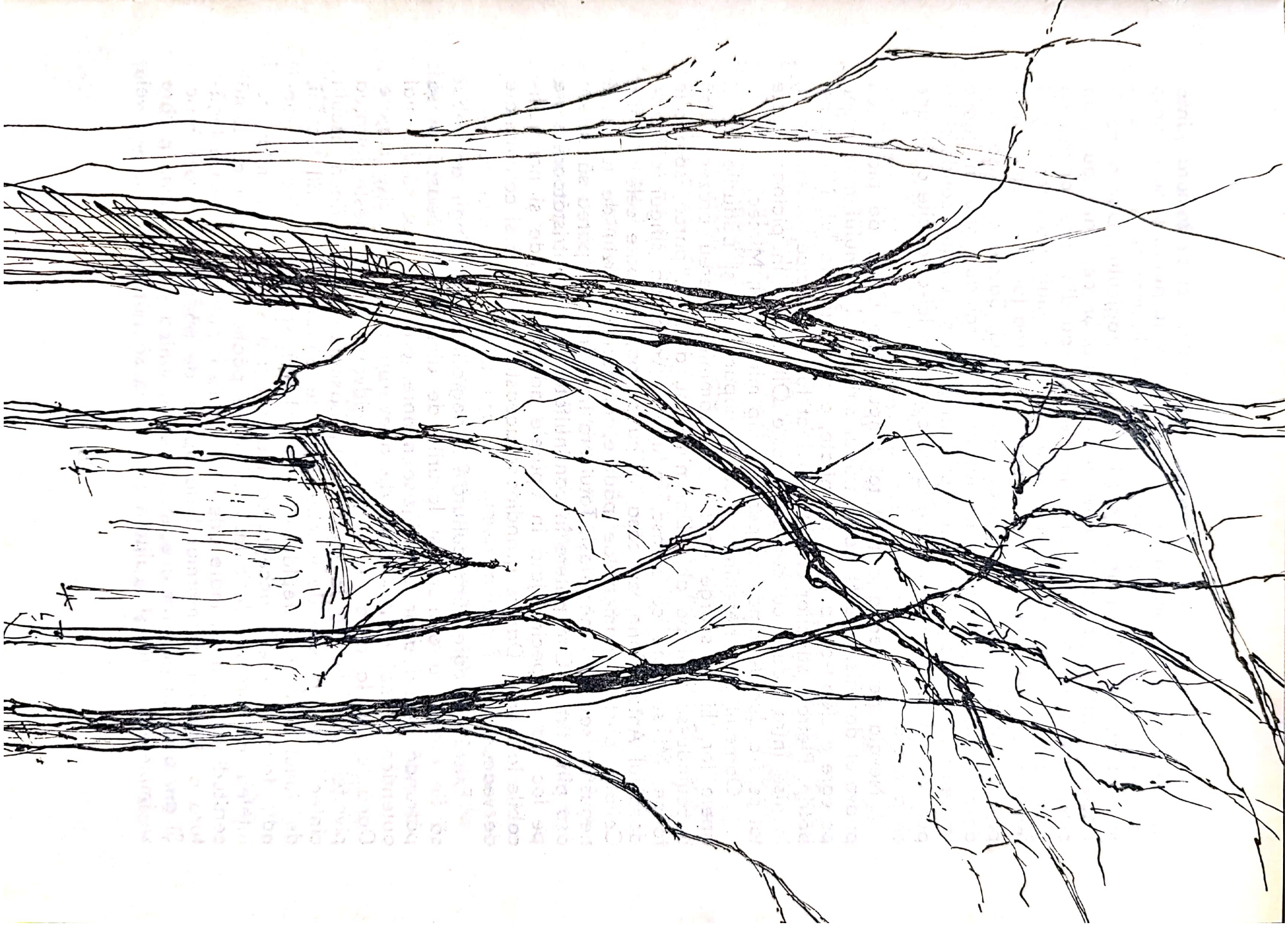

Scanned with OKEN Scanner

Se nasc, cresc, fac nunți și botezuri, se trudesc și se bucură, cîntă de jale și cîntă de joc, dănțuiesc la naștere și la nuntă și se jeluiesc la moarte. Străbunii lor daco-traci dănțuiau la moarte și se jeluiau la naștere, expresie a unei conștiințe vii a tragicului. Dar oamenii, rînd pe rînd, se sting și alte vremuri vin. Și cei care au venit s-au stabilit în tipare din care nu mai ies sau din care vor ieși cu greu. Sînt anonimi ca stejarii, numai că sînt mult mai trecători și infinit mai fragili, luați fiecare în parte. Trecerea lor se-nseamnă însă prin tot ce au făcut sub semnul permanenței. Satele cu casele lor de-abia au început să fie de lut prins pe scînduri sau în nuiele împletite. S-au făcut apoi din lemn, din grinzi și scînduri solide și au putrezit o dată cu oamenii care le-au construit. Ici-colo, cîte o minune ce durează.

Nevoia de creație a trăit tot timpul. Iată Cozia de piatră, cu pridvorul deschis, așezat peste trupul strîns al bătrînului monument, pe care a clădit-o, ca pe o eternitate, o dată cu țara lui, Mircea cel Bătrîn. Pietrele stîncilor cioplite au luat forme arhaice, arhetipale și, închise între ziduri, cu cerdacul peste Olt, rămîn în picioare peste tot ce s-a dus. A rămas pe perete, chip mîndru, el, Mircea.

Oamenii sînt neschimbați ca și copacii, ca și pădurile, ca și apele lor. Li se scurge egal viața, rămînînd mereu prezenți însă înlocuindu-se unii pe alții. Dar nimic nu a țîșnit, parcă, spre alte forme. Mi se pare că zăresc, în ultimul veac, un singur cărturar, dascălul Anton Pann, cu casa lui cu prispă, ca toate cele din jur, Ceilalți, păstori, oameni de pădure, plugari și, tîrziu de tot, mici negustori sau mici meseriași. Totul era imobilitate și părea să dureze așa pînă tîrziu. Cîtă putere în continuitate, dar ce întristătoare stare pe loc, ca o specie fijată în tiparele adaptării rigide și nemodificabile la mediu. Dar ce grandioasă această rezistență și continuitate de veacuri.

Există popoare fără cultură ? Etnografii și sociologii ar trebui să fie atenți cu oamenii și locurile de aici. Să definească și să pătrundă sensul unor culturi zise minore, dar care pot să fie mai autentice și mai conținătoare de adevăruri decît cele zise majore. Dacă te uiți la casa de bîrne, cu pridvorul ridicat peste intrarea pivniței, dacă te uiți la covor și la basmaua femeii, dacă asculți cîntecul de jale sau de veselie, dacă te pătrunzi de ritmul jocului, de ritmul vieții care trepidează fără violență, stăpînit, adînc și ordonat, dacă urmărești acceptarea morții într-o semnificație mioritică, înțelegi că formula de cultură mare se poate aplica aici cu toată certitudinea. Iată un mare adevăr pe care îl poți găsi : strînsa legătură a vieții lor cu murmurul de ape și de pădure în care trăiesc. Și din asta au generat o estetică aparte, unică și autentică, în care se împletește mitul și realitatea. Încearcă să pătrunzi în ea și-i vei

Scanned with OKEN Scanner

simți inegalabila putere. Iată, se aude clinchet metalic, strigător, dar dulce, ce se răspîndește peste ape și se pierde în pădure. Parcă lumea s-a umplut de sunetele notelor ascuțite. Și frunza copacului le înțelege, se îndoaie și susură, iar cînd arama clopotului răsună, văile par a se deschide mai largi și munții își înalță parcă mai sus crestele. Tot universul este sunet, căci glasul clopotului este peste tot, de la o vale la alta, de la un deal la altul, căci peste tot oamenii mei și-au durat veșnicie.

Și peste tot, în același spațiu, timpul își înscrie secundele în clinchetul permanent al celuilalt clopot : talanga oilor. Și aceasta este înzecit sau însutit... Și cîntă mereu, zi și noapte, și omul meu trăiește mereu în această armonie continuă. Sunetul în spațiu și timp a devenit o condiție a existenței lui. Acesta este instrumentul lui muzical, orga și clavecinul său, care își strigă sunetele peste tot pămîntul în infinitul cerului.

Vino cu mine și rămîi tăcut aicea, în valea de dincolo de cotul Lotrului, unde se înșiră casele din satul Mălaia. O s-auzi de-acolo clopotele de la Cozia, de la Cornetu sau de la Turnu... Totdeauna, la prînz, dimineața sau seara, și în orice ceas o să trăiești în pînza sonoră a talăngii turmelor care urcă sau coboară, în vraja fără de sfîrșit. De ce să mai distingi viața și moartea cînd toate se petrec continuu și nu se duc de-aici. Și eu însumi simt că nu mă pot duce de-aici. Schitul lui Neagoe din Ostrov, cu stîlpii din lemn ai pridvorului, și cerdacul casei domnești îmi țin fericite mintea și inima și nu mă lasă să trec hotarul, hotarul ce s-a zidit de veacuri pentru acest pămînt și pentru oamenii lui, și pentru mine, om din oamenii lui.

— Ce faci tată, iarăși ești pe lumea ailaltă ? Trezește-te și hotărăște-te unde mîncăm, răsună, tot asemenea unui clinchet de clopoțel, glasul fetei mele.

— Da, fata mea, dacă vreți, ne oprim aici. Reclama e mare și numele restaurantului e frumos : „Lotrișorul".

Cîrmim la dreapta și urcăm repede panta cu bolovănișuri, și sîntem la ușa restaurantului. Alegem o masă sub șopronul deschis spre culmile de peste Olt. De curînd ploaia a încetat și seara se lasă din văzduhul pur și răcoros. Ospătarul ne vede, se apropie fără să ne privească și se apucă să împingă masa mai în față. Și tot fără să ne privească :

— Masa asta trebuie s-o mut, nu e locul ei aici.

Este un om scund, smead, se mișcă repede, enervat și neprietenos, parcă îl preocupă altceva decît ceea ce face. Cu clienții pe

Scanned with OKEN Scanner

care îi servește nu pare să aibă nici o legătură. Se duce la altă masă, tot atît de „grăbit", și după ce se mai învîrtește vine, în sfîrșit, ne aduce ce am comandat : ciorbă de văcuță, tocană și bere. Pe urmă omul face socoteala consumației care... O corectează singur, spunînd că a greșit... Plătim și plecăm. Masa se încheie totuși cu umor, în locul amărăciunii. Ar fi fost și păcat căci locul, cu apele și dealurile împădurite, este prea frumos.

Alunecarea ușoară a mașinii, trecînd sat de sat peste pîlcurile sub munte, lungind cline de dealuri, ne este oprită brusc la ieșirea din orașul mult căutat : o greșeală față de regulamentul circulației !

Milițianul își face cu prisosință datoria : greșeala comisă se plătește spre desperarea șoferiței. Acum, săraca, avea mustrări de conștiință că nu m-a lăsat să beau un coniac, „ca să facem economii..."

Nu-i mai răspund. Chestiunea cu coniacul după masă îmi trezește un ecou vechi și trist din trecutul neamului meu. Acolo, se găsește primul care apare în genealogia noastră, bunicul dinspre tată. A murit foarte tînăr. Știu despre el doar că muncea tot timpul, cu plugul și cu sapa, ca să aibă abia ce mînca. Despre bunicul acela, care are o cruce mică la cap, aproape pierdută printre buruienile cimitirului de la marginea satului, se spunea că a fost văzut odată plîngînd seara pe prispa casei după ce se întorsese de la plug.

— Cum de n-aș plînge ? Muncesc zi și noapte pe moșia boierului și nici el și nici nimeni nu-mi dă un cinci bani să pot bea și eu seara o cinzeacă de rachiu !

Era și acesta un ideal după care un străbun al neamului meu putea să plîngă seara pe prispă. Eu, strănepotul lui, cel întors din orașele apusului nu plîng pentru asta, nici pe prispă și nici aici, în mașină.

Și din această amintire mă trezesc, din cînd în cînd, discretele oftări ale păgubitei. Pînă la urmă călătoria a continuat normal. Drumul devine ceva mai prost cu porțiuni rupte, poduri ocolite. Casele se înșiră în goană, cu mușcatele roșii, cu stîlpii drepți ai prispelor și ai pridvoarelor. Spațiul lor deschis îmi cuprinde, în fiecare secvență, ființa, mă scoboară în mine, în tărîmul care nu se trezește decît atunci cînd ajunge aici, dar pe care în tot restul vieții îl simt suferind și visînd, bucurîndu-se și neliniștindu-se, o dată cu mine. Peste tot, în tot timpul și în lucrul meu, și în tot gîndul meu, stă undeva ascuns. Din ființa mea vie este numai o parte din mine, numai o jumătate, o treime sau mai puțin. De ce oare

Scanned with OKEN Scanner

viața ne îngrădește ființa, astfel că trăim numai prin bucăți ale noastre ? De ce ne este împiedicată unitatea și plenitudinea ? Iar sufletul meu tinde tocmai după o asemenea împlinire.

Tismana, iat-o ! Nu o văzusem niciodată ; un fel de bloc de piatră de calcar în care stalactitele, masive și perfecte, au fost ordonate într-o nobilă verticală. Oamenii și pămîntul care au făcut-o grandioasă au rupt-o, pentru sufletul și viața lor, din eternitate. Este o încercare de a face accesibilă tocmai eternitatea. Și dintre ei, oamenii aceștia care știu să fure cîte ceva nemuririi, tăietorii de lemn și piatră, s-a zămislit, peste timp, acela care a avut acces total spre eternitate, pe care a clădit-o conștient în : *Coloana fără de sfîrșit*. Am trecut pe lîngă ea astăzi și ne vom întoarce mîine, operă de mîini de om care se adaugă muntelui, rîurilor și spațiului nesfîrșit. În dezordinea aparentă a lumii apare un ordonator uriaș și atunci, în tăcerea parcului cu ulmi și arini, se încheagă în piatră eternitatea, dialectica existenței și creației, tăcerile morții și extazul vieții. Al vieții celor care se înlănțuie în piatra sărutului ; al celor care se apropie, să se odihnească, de scaunele scunde, dar pe care nici nu îndrăznesc să se așeze. Și masa cheamă în jurul ei un ospăț al spiritului, ca-ntr-un continuu descîntec. Cheamă pentru a rămîne prezență continuă celor ce sînt încă vii. Și așa, curgerea timpului se simte eternă și este pentru împlinirea înțelegerii în lume. Și-n adevărul lumii se topesc cîrduri-cîrduri cei ce sînt vii ; și eu cu ai mei am venit acum să ne întîlnim cu Tăcerea, cu Arta, cu Viața și cu Moartea, cu Eternitatea. Ne apropiem, cădem în noi înșine, ne ridicăm apoi la suprafață și, încet, ne lipim frunțile de lespedea spălată de ape, dar rotunjită înainte de mîna și sufletul Omului-Creator. Simțim clipa trăirii și ne înfioară cele vii, dar fără teamă le primim alături de semnul morții în sensul general al vieții. Este tot una în mecanismul existenței, căci limita dintre ele nu o mai cunoști. Este tot una ! Tot una s-au făcut și cele două jumătăți care trebuie să dea unitatea sărutului pentru cel ce se naște. El este unic ca tot ce devine „unul făcut". E tăcerea pe care o trăim ca pe o condiție a tăriei noastre și în vraja sărutului și în vraja morții. Dar *coloana* pentru ce ne-a făcut ?

Curge repede rîul Tismanei și, în afară de susurul undei, o liniște adîncă a învăluit totul. Stane de piatră ca stîncile sînt brazii, sînt fagii și biserica învăluită în cețuri. Aș vrea să-mi apară bătrînul cu dorurile lui, cu puterea lui, cu arderea tălpilor care l-au mînat acolo, pe jos, călcînd peste pietre. Bătrînul cu mîinile lui noduroase, cel care cu dalta și barda a vrăjit și piatra și lemnul.

Scanned with OKEN Scanner

Întoarcere în timp

septembrie, 1970

În urmă, în urmă de tot, amintirea alunecă pe devenirea timpului. Cu cîtă ardoare iubea tatăl meu unele lucruri ale lumii ! Iată-mă cu el, numai cu el, în curtea negustorului bogat din acel port sărăcăcios de pe Dunăre într-o noapte de vară. Eram copil. Cîțiva domni ai timpului petreceau în cîrciuma negustorului. Gălăgie vulgară, dar pe care o simțeam altfel atunci, căci era gălăgia domnilor ; masă lungă de o noapte, mîncare și băutură, și iar mîncare, și iar băutură. Dar peste tot un cîntec dulce de mandolină. Auzeam pentru prima dată cîntecul unui instrument, altul decît lăuta și cobza țiganilor noștri din sat, decît fluierul, cavalul și uneori cimpoiul. Și eu am rămas treaz în căruța cu iarba nou cosită, adormind din cînd în cînd și trezindu-mă la glasurile din cîrciumă și în vraja cîntecului de mandolină. Caii rontăiau, răsuflînd zgomotos în răcoarea nopții, legați de căruță sub un dafin. Și tata venea din cînd în cînd să mă-ndemne să ascult cîntecul de la petrecerea domnilor.

— Tu dormi, mă taică ? Auzi, mă, cum cîntă ăștia, cum cîntă, mă, de te scoală din moarte !. Și vocea lui noduroasă, cu inflexiuni blînde, se umplea de admirație și de tristețe. Asta este altă lume, mă taică, nu ca a noastră. Ce să zic, ei știu că trăiesc.

Nu era în glasul lui nici revoltă, nici invidie și nici măcar rîvnă, era mai mult o acceptare amestecată cu admirație și poate un fel de dor, o nostalgie nedefinită pentru ceva ce nu avusese niciodată în viața lui. Dar parcă mai era ceva, ceva ce mie, copil fiind, îmi scăpa.

— Haide și tu acolo, să-i vezi.

Și m-a dus acolo. Am trecut pe lîngă masa domnilor, încărcată cu bunătăți, am intrat în camera mare a acelei cîrciumă-bar de tîrg de țară și doamna, stăpîna lui, mi-a dat să mănînc o felie mare de pepene. Era bun pepenele și răcoros. Și a rămas în amintirea mea nespus de mare și de dulce. Și el făcea parte atunci din bunătățile lumii la marginea căreia trăiam.

Noi venisem acolo pentru niște afaceri încurcate ale lui tata. Niște afaceri cu bani, pe care trebuia să-i primească pentru cîteva care cu boabe de porumb, aduse de tata negustorului și pentru care nu primise nimic. Și tata, la rîndul lui, trebuia să plătească celor de la care luase porumbul și nu avea cu ce, nici atunci și nici mai tîrziu. Și mereu s-a întîmplat așa în afacerile lui, încît oamenii au început să-l judece necinstit. El nu era necinstit, ci numai ne-

Scanned with OKEN Scanner

priceput în afaceri. Ar fi trăit mai bine la marginea bălții, urmărind cum se prinde peștele de către alții, sau ar fi stat la umbra căruței, pe cîmp, cînd eu aram. El ar fi stat acolo, întins la umbră, pe pămîntul umed, negru ; ar fi băut din cînd în cînd apa din boata de lemn cu miros de brad ; ar fi fumat și ar fi citit ; ar fi citit dintr-un jurnal, dintr-o carte de istorie sau, mai ales, în psaltirea veche cu litere chirilice...

Așa, altă dată, cînd treceam în clasa a doua și cînd ne-am dus la oraș cu o putină de brînză să o vindem... Am mers toată noaptea pe drumul de piatră și praf, printre lanuri de porumb sau pe tarlalele printre miriști arse. Noaptea ieșeau din răcoarea cerului stelele, Luceafărul de seară, cu strălucirea curată, și apoi, plutind peste cîmpuri, Cloșca, cu Carul Mare și Carul Mic. Și mirosea noaptea a miriște arsă și a pămînt uscat. Totdeauna prin august era secetă pe la noi, uneori ardeau miriștile. Se spunea că luau foc singure din căldura zilei și din secetă. Și eu credeam așa.

Ajunși la oraș, dimineața, am vîndut brînza la un plăcintar grec de pe Cuza-Vodă, iar seara, după ce am luat și rezultatul de la școală, tata m-a dus la o berărie cu comedianți și cu scamatori de circ. Mergeau dansînd pe sîrmă deasupra meselor ; veneau apoi scamatorii cu joben, din care scoteau ceasuri, pahare, farfurii și, minunea lumii, chiar păsări. Apoi scamatoria se oprea, începea muzica și pe estrada luminoasă se stîrnea dansul. Erau femei tinere în costume sumare, aurite și argintate. Mi se părea că sînt fluturi mai mari sau flori, căci femeile erau blonde, frumoase și strălucitoare, cum nu mai văzusem și nu mă gîndisem niciodată că există. Și lui tata îi plăceau mult de tot. Bea din cînd în cînd dintr-o halbă de bere, privea atent, numai ochi, mut de admirație, într-o lume pe care nu o bănuise niciodată. Era o trecere într-un fel de miraj și vis strălucitor.

— Le vezi, măi taică, cît sînt de frumoase ? Cîte mai sînt pe lumea asta și cîtă frumusață !

La un moment dat, una dintre dansatoare s-a apropiat de noi și a întins o bonetă argintată pentru a cere un ban pentru chetă. Nu știu ce și cît i-a data tata, dar nu l-a răbdat inima pînă nu a vorbit cu ea :

— De unde ești domnișoară, de unde sînteți toate așa de frumoase ?

— Sîntem din Rusia, sîntem rusoaice.

Și a plecat zîmbind cu șiretenie.

Era o legendă, prin biata noastră lume, că toate dansatoarele sînt rusoaice și femeia intuise că trebuie să întrețină legenda. Nu mai țin minte ce a urmat. Știu bine însă că tata m-a îndemnat să

Scanned with OKEN Scanner

rămînem mai departe, aproape toată noaptea, pînă la sfîrșit. Ani de zile revenea povestind despre frumusețile din lumea aceea. Nu am multe amintiri asemănătoare ; mai sînt altele de pe la tîrguri, cînd tata mă îndemna cu mititei, cu salam și cu alviță și uneori cu bragă rece. Eu le mîncam cu grijă și cu un fel de teamă ; erau prea „străine" și mi se păreau prea multe ; parcă nu mi se cuveneau. Tata mă îndemna mereu, era foarte mulțumit, dar altfel decît la spectacolul cu dansatoarea „rusoaică". Însă pentru el toate se legau între ele, era un fel de plăcere și de bucurie care îl duceau într-o stare de farmec, în care nu-l mai vedeam altă dată. Pentru tata poate forma cea mai puternică de trăire era trăirea însăși, bucuria și plăcerea reală, legate de contactul senzorial cu bunurile lumii atunci cînd, rar, putea să ajungă la ele. Acestea îi dădeau o împlinire totală a vieții, rămînea, poate, într-o contemplație sau meditație trăite conștient, direct, printr-un contact nemijlocit cu ceea ce este în afară și ajunge la noi pe calea auzului, a văzului și a gustului. Pe cîmp se oprea din coasă, își ridica pălăria de paie de pe frunte, ascuțea tăișul de oțel cu gresia, se uita peste otcoșurile întinse în pale dulci, culegea o buruiană mirositoare și respira adînc, mirosind-o. Pe urmă își vîra într-o nară o frunză sau o floare parfumată și începea lucrul mai departe. Dar lucrul era o legănare a trupului, o încordare a mușchilor ce se întindeau și se contractau ritmic. Iată o trăire pură care-și trăgea esența din mișcarea în soare, din aroma fînului și a buruienilor cosite. Ce se întîmpla în subconștientul lui de-l putea duce la sublimările din minunata poveste a visului cînd a fost luat prizonier era greu de precizat...

El a trăit cu toți ai lui marea încercare, războiul cel mare. Au plecat din sat mai multe leaturi, căci pe atunci numai țăranii erau cei ce trebuiau să ducă războiul. Fiind singurul băiat al casei bunicii mele de acolo din sat, nu făcuse armata. Cînd moara războiului a măcinat pe ceilalți, l-au luat și pe el. Și așa, împins din urmă, s-a pomenit erou la Mărășești în acel teribil august 1917. Trupurile celor vii, îngropați în tranșeele pămîntului pîrjolit, au oprit trecerea spre Moldova și tata a făcut parte din zidul acesta. Cum scrie în istorie despre ziua aceea eroică a bravilor ostași din regimentul „32 Mircea". El era acolo, și de zilele de atunci își aducea mereu aminte cu o nealterată claritate.

Și tata ne povestea un vis al lui din teribila zi a încleștării în arșița acelui august. Și era visul alb și frumos, posibil în sufletul omului simplu, chiar și în înfricoșătoarele încercări prin care trece. Spicuiesc numai cîteva fraze din acele momente ale primului război purtat de părinții noștri.

Scanned with OKEN Scanner

....„Din visul meu m-am trezit în ploaia de gloanțe de care mă fereau gîndurile mele bune. O detunătură de grenadă și sergentul nostru ne strigă scurt : «Iată-i că au venit, pe ei, măi băieți !» N-am avut timp să-l văd cînd a sărit, căci a rămas scris în gura tranșeei, săracul, că era bun, dar trebuia să *izecute* și el ordinul ălor mari, că el cică răspundea. Dintr-o spărtură de tranșee, din stînga, se făcură spre noi, din fum, niște mogîldețe de oameni îmbrăcați în albastru, cu căști de fier și cu pușca gata de tras ; apoi mogîldețele parcă se făcură mai mari și se apropiară de noi ; ăl din frunte părea un gradat, era scurt și gras și cu ochelari ; dar săracul, îi tremura bărbia, îi era și lui frică, ca și nouă, măi taică...

Al mai mare rău pe lumea asta că ăi mari se învrăjbesc și cînd o încurcă pentru treburile lor ne trimit pe noi să ne omorîm. Dacă sînt mari de ce nu știu să conducă lumea fără măceluri ? Ce bine poate să aducă măcelul și moartea ? Năcazul este că nu ne ascultă pe noi ăștia care ducem greul, și acum cînd e pace și atunci cînd e război... Să vă spun și altă tărășenie. Într-o zi din toamna lui 1917, mi s-a dat în grijă să pasc caii companiei, și eu am stat pe lîngă ei. Pe urmă, în pădure, i-am băgat într-un ocol de nuiele împletite și m-am culcat lîngă ei. Nu știu cît am dormit, dar cînd m-am sculat caii nu mai erau. Hă, hă, hă, nuntă mare ! Că am vîndut caii, că sînt un tîlhar și un trădător. Vezi dumneata, eu să vînd caii și să iau banii, eu care nu am luat de la cei morți săracii decît țigările, eu să vînd caii ? Dar cine să te creadă ? Amenințat, pus la casnă, înjurături, nemîncat zile-n șir. Și procurorul militar scrie în catastiful lui : „Nu neglijență, ci tîlhărie în timp de războiu. Condamnare la moarte !" Noroc că peste cîteva zile un om de la noi, din Dolj, de la Dăbuleni, a găsit caii înfundați în pădure. Și așa am scăpat. De nu-i găsea omul ăla, mă împușcau nevinovat ai noștri, nu cei cu care luptam.

— Dar ia spune-ne, taicule, cînd a fost retragerea în 1917 de ce n-ai plecat și tu și de ce n-ai venit acasă ca atîția ?

— Hăi, mă băiete, iată că este și asta o vorbă, să fug ? Dar unde să fugi ? Să vii acasă la tine, cînd toți ăi ca tine din sat sînt plecați și ard în foc. Or fi făcut-o alții, dar mie nu mi-a trecut prin gînd s-o fac. Toată suflarea noastră era în foc. Cine adusese focul, eu nu știu. O să răspundă odată ăia, dar eu nu am putut să plec din focul ăla...

Așa era tata, așa vorbea el despre lume și despre viața lui, așa recunoștea tata tot răul societății în care trăia, și, ca mulți alții, ca mulți înaintea lui, de secole și secole, avea o mare încredere într-o ordine umană care trebuia să se împlinească odată. Nu știu cum o aștepta el, dar știa că o să vină și de aceea era împăcat cu multe și putea să-și trăiască bucuriile lui aduse de lucerna

Scanned with OKEN Scanner

pe care o cosea, de bunătățile cîmpului, de dansul rusoaicelor și de atîtea ale lumii în care era așa de total împlîntat. Cine putea distinge cît era suflet și cît era trup în ființa lui, cît era al pămîntului și cît era al cerului. Și tot tata credea că omul e făcut și din partea păcătoasă a răului și de aceea el putea să fie violent, poate chiar crud, că putea uneori să înșele, să accepte un cîștig necinstit și, mai ales, să trîndăvească. Poate că din trîndăvia trupului se năștea însăși nevoia de meditație despre rău și bine în care stăpînea însă vraja mitului ce-a cuprins toate zilele și nopțile trăite în mirajul satului și cîmpului în care s-a îngropat.

Mă întorc înapoi în spațiul memoriei și închei cele bune despre tata cu minunata poveste despre Alexandru Machedon, care a umplut sufletele oamenilor noștri simpli cu miraculoasa lui călătorie în pămînturile îndepărtate ale Asiei. O repet, completînd-o în toată minunea ei, înscrisă în sufletul copiilor de-acolo din cîmpia dunăreană.

...Și stă scrisă povestea lui Alexandru în *Alexandria*, cartea minunată pe care ne-a citit-o tatăl nostru, acolo, jos, în cîmpia Dunării, cu ape curgătoare care despart lumea dinspre Carpați, spre Sciția și Celția, din lumea Balcanilor cu Troia, Machedonia și Elada. Și minunea primei citiri, ca o predoslovie rituală, a rămas tipărită în creierul nostru, sunînd cam așa în citania tatălui meu, tînăr pe-atunci... „Și a mers, și a mers, împăratul Alexandru pe calul său Ducipal, cu corn în frunte și cu aripi la crupă. A mers departe prin pustiul cu nisipuri fierbinți, pînă la rîurile mari ale soarelui-răsare, care se numesc în limba străbună a mai dintîi, Tigrul și Eufrat. Și acolo, apropiindu-se Alexandru de apele repezi ale rîurilor, a intrat într-o cîmpie de lumină, care nu semăna cu lumina altor pămînturi pe care umblaseră Alexandru cu ai săi. Și pe urmă, hălăduind prin ierburi înmiresmate a ajuns Alexandru la niște ziduri de aramă care străluceau ca aurul. Și la porțile zidurilor de aramă l-a întîmpinat o vedenie cu aripi albe și cu sabie de foc. Și la întrebarea că ce caută și ce vrea, i-a răspuns Alexandru că se supune cu oastea lui și cu puterea lui, și cere cu umilință să fie primit în cetate. S-a plecat întrebătorul, l-a ascultat, și i-a vorbit blînd lui Alexandru : „Aici, dincolo de porțile pe care le păzesc eu și legiunile fraților mei cu aripi de argint, nu mai există răutate, nici urgie, nici împilare, nici războaie și nici cuceriri de neamuri. Aici, există numai pace și împăcare pentru sufletele oamenilor care pe toate le știu și le-nțeleg. Tu, împărate Alexandru, ai cucerit pămînturile în care au fost osîndiți să trăiască oamenii în trudă, în sfadă, în violență, în războaie, în neîngăduință, în minciună și asuprire. Nu poți să intri aici în rîndurile celor fără de prihană și fără răutate. Întoarce-te înapoi și vezi-ți de lumea pe

Scanned with OKEN Scanner

care ai cucerit-o și pe care o stăpînești cu asuprire" ! Și grăind asta, a tăiat drumul lui Alexandru. Și falnicul împărat și-a plecat fruntea și grumajii, s-a întristat și a plîns amarnic de părere de rău. Pe urmă s-a ridicat, a făcut semn a lor săi, s-a întors și a apucat pe alte drumuri, care l-au dus spre India lui Porus împărat. Și iar a vărsat rîuri de sînge din trupurile oamenilor, a lor săi și ale indienilor, a cucerit împărăția Indiei cu elefanți, cu șerpi aurii, cu maimuțe sprintene și cu femei frumoase care dansează unduindu-și trupurile și vălurile străvezii. Povestea lui Alexandru s-a înscris în sufletele oamenilor și dăinuie mereu după ce împărăția fără margini cucerită de el s-a destrămat și s-a risipit ca fumul nestatornic...

Așa stăteau poveștile în sufletul tatăului meu, care trăia într-un fel de vis făcînd legătura între toate. A rămas și în sufletul meu aceeași nevoie de a face legături între toate. Dar el le făcea simplu și ușor, căci trăia plutind între vis și realitate, pe cînd eu trebuie să mă încarc de rigoarea altei cunoașteri și altor conexiuni între mine și toate ale naturii, cu pămîntul, cu apele, cu cerul și stelele lui, dar mai ales cu oamenii printre care trăiesc.

Pe drumurile apolinicului

15 august, 1971, Amiens

În ziua aceea, după ceasurile de plajă pe coasta oceanului și după revărsarea miraculoasă a valului de maree, prietenii m-au întors pe drumul spre Paris, prin lumina după-amiezii din Île-de-France. De departe mi se arăta una din minunile arhitecturii gotice medievale : catedrala de la Amiens.

Pe uriașul fronton care domină tot spațiul, Hristos, mit al lumii medievale, cu mîinile deschise spre lume : „Pace și Îngăduință, Ocrotire și Mîngîiere". Și toți rămîn în pace în jurul lui. Tot ce s-a clădit în ziduri, în statui și vitralii, prin oamenii de atunci, reprezintă o veritabilă simfonie, un univers al păcii, al gratitudinii și al tandreței nesfîrșite. O chemare și un imn pentru o pace eternă, dar nu în moarte, ci în viață...

Pacea însă nu a venit în Europa de atunci și nici în Europa de acum. Dar omul evului mediu, năzuind spre ea, a construit gigantic pentru sufletul său, pentru naiva sa credință. Și astfel, catedrala este o uriașă corabie în care mîinile celui de la intrare cheamă lumea să intre în casa de lumină, dorită a păcii și a ocrotirii.

Scanned with OKEN Scanner

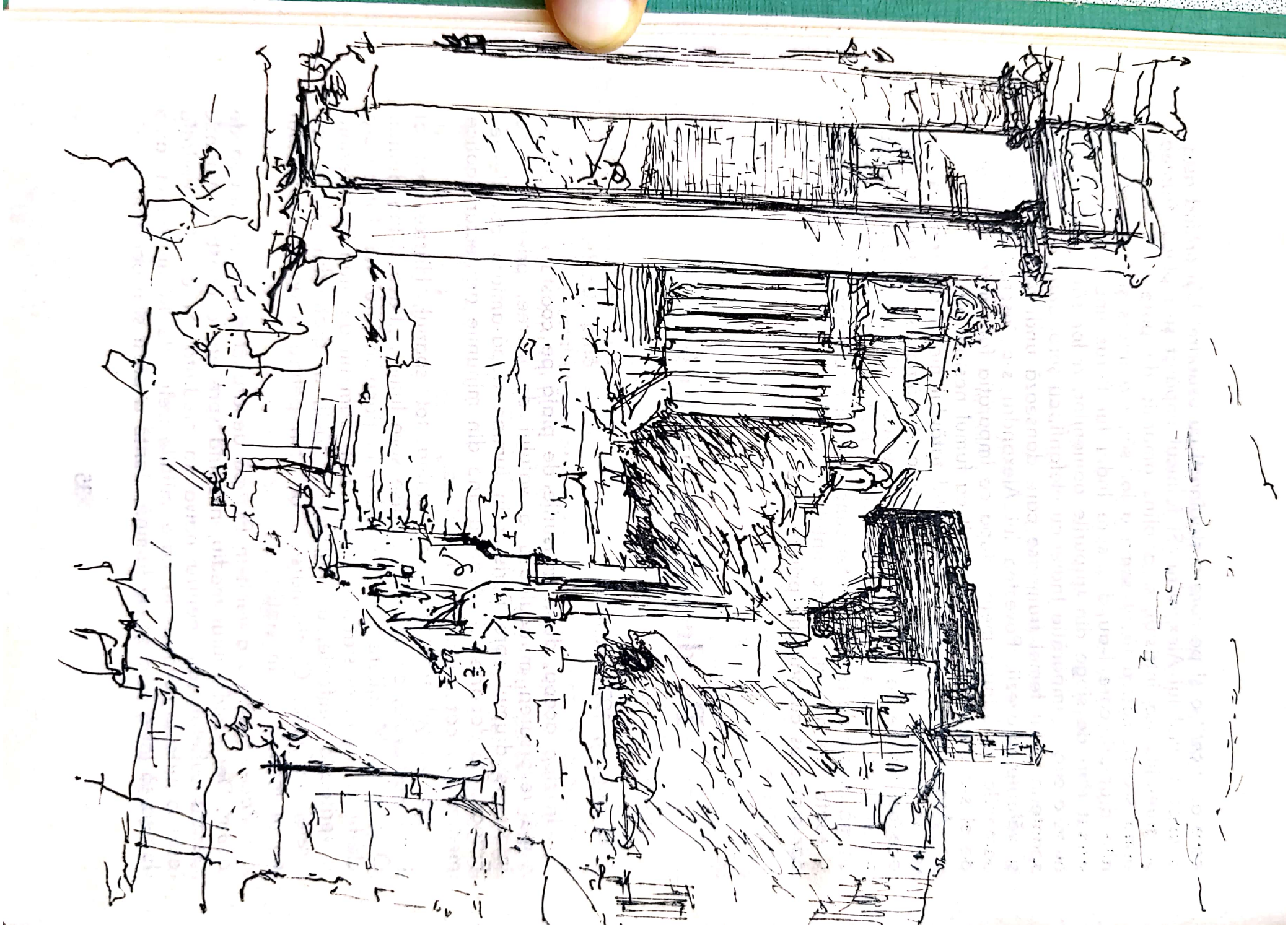

Scanned with OKEN Scanner

Cine și ce a făcut să crească ura și intoleranța ? Cine și ce și în numele a ce s-a războit cu bunătatea și dragostea dintre oameni ? Acestea sînt și ele întrebări care se pun astăzi lumii încleștate din Apus. Și întrebarea cu puterea ei îmi crește și se fortifică din cîmpurile cu lanuri de grîu în pîrg, de aici, din Île-de-France, și de acolo, de la mine, din livezile de pe Dealul Negru, și din lumina vitraliilor de la Amiens, și din cîntecul de chitară al băieților pletoși de la Cité Universitaire, și din mintea învățaților și din tot ceea ce aud și văd.

Se încheie așa ziua, adunîndu-se în mine atîtea din cele ce ochiul vede și în care sufletul și mintea se desfată. Marile catedrale au fost clădite pentru a domina sufletul simplu al credincioșilor și pentru a satisface orgoliul fără limită al prelaților și regilor acestor pămînturi. Pentru mine, ca și templele grecești, sînt semnele nevoii de creație a frumuseții și a măreției pentru om. Sînt trecătoare imboldurile creației, dar sînt eterne semnele și simbolurile frumosului și ale înăuntrului nostru, atît de chinuit de contradicții. Poate că acesta este sensul mare al frumuseții naturii și artei, o anume pace interioară, și eu am găsit-o și aici sub bolta de la Amiens, după cum o găsesc mereu în pridvoarele micilor noastre ctitorii.

Popasuri de călătorie

duminică, 21 august, 1971, Paris

Ultima săptămînă în Paris. Vizită la palatul Trianon. Apoi plimbare prin Bois de Boulogne. Măreție, dar mai ales orgoliu și lux, însă totul în linie clară, în ordine și lumină. Marmura, lemnul și catifeaua puse în valoare, în spațiul în care stau, de lumina soarelui care pătrunde peste tot.

Locuință de regi sau împărați geniali, ca Napoleon, grandioși, dar mai ales grandilocvenți, ca Ludovic al XIV-lea, sau idioți, ca acel Carol al VII-lea, toți au avut nevoie de aceste palate, castele. De ce ? Cred că se poate susține moral existența palatelor, doar în măsura în care au adus un spor de creație, de frumusețe autentică, chiar dacă nu se poate justifica dreptul stăpînilor de a le construi și a se delecta în ele, atunci cînd milioane de oameni de-abia aveau o colibă ? Sub aceeași rațiune înțeleg să judec și arta giuvaerelor sau a mobilei, atunci cînd cei care le făceau trăiau în zdrențe.

Scanned with OKEN Scanner

Întors în casa prietenilor, mă îmbogățesc cu o muzică încărcată de semnificații pentru multe timpuri. Iată că strigă sfîșietor, contra celor rele, arta lui Mustaki, cel cu zîmbetul bun. Dar el a creat o artă din tristețe, uneori din desnădejde și negație care nu se poate justifica, sau se poate, așa cum ne îndeamnă răsfățatul, cîndva, al aristocrației engleze, Oscar Wilde. Căci el, cel trăit o vreme și fără lumină, și fără frumusețe, afirmă — ca mare creator de frumusețe — drept singura autentică arta creată de cea mai mare descoperire a omului, pe care el o considera singurătatea în durere. La fel gîndește și cel ce-și strigă imnul de protest contra lupilor care invadau Parisul, în cîntecul popular al rezistenței franceze.

Și eu, călătorul neputincios, tremurînd de emoție față-n față cu lucrurile, cu evenimentele și cu oamenii de-aici, ce fac și unde ajung cu judecata mea ? Este prea nesfîrșită întinderea omului și prea imense, polimorfe și heterogene semnele personalității și actului său. De la palate, la catedrale și castele, apoi la turnuri zgîrie nori și înapoi la cîmpul meu de-acasă și la mine, cel din sat, care aspiram către toate. Aspirația fără limită m-a adus aici, dar cît pot eu, acum și în aceste locuri, cu toate cele văzute și auzite ? Sufletul nu poate cuprinde tot ceea ce descoperă în lume frumos și urît, crud și delicat, cîntecul cald al lui Mustaki și geometria pură a lui Bach, și cîntecul băieților aplecați seara peste chitarele lor, și lumea sonoră fără limită a pasiunii umane din Wagner, și ordinea sonoră tulburată a noului spirit creator la Messiaen.

M-am născut și am crescut acolo, în locurile unde toate sînt mai mici și unde frumosul se înscrie în chenarul covorului sau prispele de lemn ale caselor noastre. Ce să fac cu uriașele catedrale și cu castelele ? Acum trebuie să se întîmple transformarea care să mă elibereze și să mă ridice ca să le cuprind și să le vindec pe toate ale omului din mine. Omul acesta, din mine și din oricine, tot așa de imens și de incert, prin cunoașterea sa, să se transforme, să se multidimensioneze, ca însuși universul din care s-a născut. Căci eu am pornit de-acolo, de la mine, ca să caut pentru fiecare om locul cel mai bun, prielnic pentru sufletul și pentru mintea lui. Iată-mă, așa, pornit mereu în căutare, încordat și amenințat de întrebări și incertitudini.

5 septembrie, 1971, Canetto

Așa de repede am trecut într-o noapte granița lumii dinspre nord spre sud. Ce hotar greu era această trecere pentru cei ce veneau să-și reverse violența și orgoliul spre cîmpiile luminoase ale Italiei sau pentru cei ce veneau să caute minunile Italiei în năzuința

Scanned with OKEN Scanner

de cunoaștere a generării frumuseții. Ce înceată era călătoria lui Goethe și ce rapidă a fost a mea, spre această Italie, obîrșie a artelor, a minții și a științei. Italia renăscătoare a Europei și a lumii. Este oare adevărat ? Nu au preluat oare romanii și nu ne-au transmis, intact, logosul și etosul elen ca sămînță a noii ere în Europa ?

Drumul meu începe din nou cu o întrebare, căci toate lucrurile văzute nu mă prind integral și nu-mi anulează starea interogativă în vraja lor. Să ne oprim puțin în prima haltă, în casa lombardă, înălțată peste toate dealurile cu vii, cu vedere peste toată valea iluminată a leneșului Arno.

Cîntec de amatori. Duminica. Vocile, cîntecul, frumusețe plină de înțelesuri, victoria cîntecului. Omul, printre altele, a găsit soluția unei victorii absolute prin cîntec, soluție totală a căutărilor sale, forme noi care se nasc și se împlinesc peste tot. O posibilitate de definire a frumuseții universului, descoperit și pe o cale mai simplă. O înțelegere a genezei sale, o capacitate de eliberare de tot ceea ce-l acoperă. Este o creație a mediului „noosferic" cîntecul omului, confesiune dulce și caldă de la om la om, sau de la om spre destinul său. Mișcarea ușoară a omului după „ondulațiile" cîntecului său. Iată o profunzime care mă conduce spre găsirea unui loc specific și prielnic omului. Spațiul sonor pe care și-l creează ca fiind, poate, cel mai bun pentru sine însuși. Și din aceasta s-a născut spațiul mișcării ritmice, dansul, ca altă expresie de trăire în „noosfera", adică în sfera spirituală, cum ne învață cercetătorii omului de acum.

7 septembrie, 1971, Vatican

Vaticanul cu sala sculpturilor. Lume de portrete în marmură ; infinită varietate de expresie ; nici un om nu este asemenea cu altul. Legea variației biologice aplicată la expresia figurii omenești, ca formă de manifestare a eu-lui afectiv sau rațional, exprimat viu în piatră. Ce determină oare variația și fondul comun al expresiei omenești și ce valoare are pentru integrarea sa în structurile generale ? S-ar putea spune că este o biruință a artei clasice, a umanismului său : arta de a defini și de a contura structurile omenești în infinita lor libertate și diversitate. Infinitatea formelor de creație în artă este un răspuns al infinității formelor de expresie umană.

Tot muzeul parcă este o uriașă necropolă, nu se găsesc însă nici oase și nici mumii. Sînt chipuri de marmură și de piatră ale celor ce au fost, în neistovita lor voință de a exista mai departe prin importanța sau neimportanța trecerii lor efemere.

Scanned with OKEN Scanner

9 septembrie 1971. Drumul de la Roma la Florența

Gara marelui oraș la ora 6,30. Nor gros irizat de soare. Agitație de dimineață. Prietenul meu, omul bun, care va părăsi Europa, s-a sculat devreme și mi-a pregătit plecarea. Există oameni în care necesitatea de a fi buni cu ai lui și cu alții apare ca o funcție de relații dominantă. Pe drum, discursul lui despre viața din America, în care va pleca. Omul remarcă : totul se plătește acolo, prietenia și afecțiunea riscă să se piardă ca funcții umane, căci substratul de bază al relațiilor este dolarul. Fetița unor prieteni de-acolo, care a avut grijă de cățel în timpul vacanței, a fost plătită pentru aceasta. Există o singură dimensiune cotropitoare : competența tehnică și beneficiul. Aici în Europa Occidentală regăsesc arta Vaticanului și toate catedralele Romei, dar și imaginea lui Ignațiu de Loyola, ca simbol al biruinței și intoleranței catolicilor față de ereticii zdrobiți în picioare, Luther și Calvin.

Biserica catolică a dominat și domină încă prin toate mijloacele viața și sufletele multor oameni, și unul din cele mai puternice mijloace a fost arta însăși. Artiștii au fost un sigur instrument de dominare și coercițiune morală în mîna stăpînilor lor, papii și marii prelați. Totul a fost pentru preamărirea acestora, prin supunere oarbă și trăire în umilință, în timp ce stăpînii trăiau în orgoliu fără margini, în aur, în catifea și mătăsuri. Foarte rar se găsește cîte un gînd liber care să nu se supună voinței de dominare a stăpînilor. Și printre toate acestea, ca o minune, permanent de-a lungul secolelor, și-a făcut loc nașterea frumosului. Și-a făcut loc, s-a născut, a crescut și a erupt ca o putere gigantică. Și această putere este cea care ne cuprinde în vraja ei. Există însă și o repetire nesfîrșită a calapoadelor canonice pentru preamărirea atotputerniciei stăpînilor. Căci stăpînirea oficială impunea forme fixe pentru a menține o stare fixă în care căuta să imobilizeze ființa omenească. Dar arta „comandată" este ruptă și, din uniformizare, transcede noul și eliberarea : mutații năvalnice spre noi forme de frumusețe absolută. Și atunci ia formă bolta bazilicei Sfîntului Petru și grandoarea demiurgică a lui Moise, frumusețea din Pietà.

Dar Renașterea nu este numai o lume a formelor plastice. Spiritul înnoitor cu izvor în gîndirea antică greacă a rupt canoanele și dacă cercetăm în bibliotecile palatelor vom găsi pe primii cavaleri ai afirmării puterii gîndului eliberator care a constituit esența Renașterii. Nu este în intenția mea să tratez acest subiect, căci eu nu scriu documentar și informativ, ci însemn numai mișcările sufletului meu care călătorește. Sînt încărcat și eu însă de ceea ce au așezat

Scanned with OKEN Scanner

în conștiința noastră de europeni Dante, Petrarca, Boccaccio și apoi marii îndrăzneți ai afirmării libertății omului nou, Pico della Mirandola, Galileo Galilei și atîția alții. Așa s-a rupt vălul întunecat al opresiunii omului evului mediu și s-a născut simbolul libertății și biruinței Renașterii, David-ul lui Michelangelo.

Trenul urcă și coboară, lăsînd în urmă colinele goale, cu coastele adumbrite de perdelele de pini și de chiparoși. Secetă și lut galben sau roșu, aspru, fără roadă, și, din cînd în cînd, printre coline, miriște arsă. Imaginile se înscriu liniștit pe perdeaua limpede a conștiinței, mintea lucidă se mișcă sigură în libertatea ei. Departe de tot pacea locurilor mele, sfinte în roada lor. Departe, tot departe, a rămas în urmă Geneva, oraș model al civilizației europene, al culturii și științei unde un tînăr om al neamului meu își construiește cu grijă mintea. M-a umplut de bucurie scurta întîlnire cu el.

Drumul continuă. Stații de oprire rare. Pămîntul este tot galben și arid. Pe colinele nisipoase apar locuințe semețe, unde oamenii și-au ales locul sterp, aspru și sărac, pentru viața lor neliniștită și dură. Istoria și-a croit drum prin truda și suferința celor mulți care trăiau în umile case, dar clădeau palate și creau arta pentru cei puternici. Din nou întrebarea firească : se poate justifica suferința celor mulți pentru ca istoria să culmineze spre vîrfurile artei ca expresie a creației umane ? Din mizerie și lut galben să justifici construcția de palate și modelarea statuilor ? Iată o etică dură din care s-a selectat frumosul. Găsim și aici necesitatea, ca o justificare ? Pentru marile creații istorice, de la piramide și pînă la palatele Renașterii și mai departe la creațiile timpurilor noastre, conștiința noastră așteaptă altă necesitate supusă unui nou comandament moral.

Nu au ce căuta în lumea noastră suferința și inegalitatea, ca o fatalitate istorică. Noile organizări ale lumii trebuie să afle căile pentru marile transformări, fără suferință și fără asuprire în evoluția omului. Atunci eticul va fi egalul sau echivalentul esteticului și frumusețea palatelor nu ne va mai evoca silnicia celor care le-au clădit.

Aristotel nu și-a depășit structura cînd justifică societatea aleasă a filozofilor selectată cu prețul sclaviei. Și nici gîndul din acea vestită *Reise in Italien* nu-și are justificarea pentru a preamări pe zeul olimpian Goethe. Trebuie să apară o cultură nouă, care să integreze elevația lui Goethe cu eliminarea și depășirea fixității structurii lui spre acțiunile eliberatoare ale tuturor oamenilor : o cultură și o artă în care egalitatea și libertatea să fie legea existenței și condiția creației.

Scanned with OKEN Scanner

septembrie, 1971, Florența. Capela Medicilor

Întoarcerea spre țară după Roma, cu trecerea rapidă prin gara minunatului oraș Assisi, al lui Piero della Francesca, mă duce la mult așteptata Florența. Istoria ne spune că hegemonia ei politică s-a născut din abilitatea politică, din bogăția și poate din rapacitatea și cruzimea familiei de Medici. Aceasta s-a spulberat, dar a rămas pentru toate timpurile istoriei hegemonia spiritului ca o culme a luminii renascentiste. Cele văzute m-au copleșit. Nu pot aduce ca mărturie decît mici însemnări. Încep cu cele simțite sub cupola de la San Lorenzo din capela Medicilor. Istoricii artelor s-au trudit să ne redea titanica luptă a lui Michelangelo cu ambiția papală pentru a crea, după forța lui interioară, giganticele figuri cioplite în marmură în această capelă. Și eu pătrund acum în minunea titanică a lui Michelangelo.

Sînt aici, în spațiul larg care pare că nu le conține *decît pe ele, cele patru figuri* ce reprezintă ființa omenească într-o singură zi. O singură zi din viața omului și gîndul pătrunzător al lui Michelangelo a putut cuprinde în ea toată istoria și tot destinul speciei sale. Singura liniște nu este posibilă decît în somn, în somnul nopții.

Dimineața : se trezește cu spaima, ceea ce înseamnă că lumina și acțiunea zilei contrazice total și îngrozește toate structurile vieții. Singura posibilitate de ființare echilibrată, somnul, instinctul de „tanatos", înțeles ca stare prielnică condiției umane. Se pare însă că trupul femeii care doarme în masa de marmură mai conține o dorință neîmplinită, poate vie, dar nedeclarată. E posibilă oare ca împlinire vie sau rămîne tot o ofrandă inutilă în înghețul morții ?

Seara : nesfîrșită epuizare și resemnare. Nici o dorință de a mai putea reîncepe ziua. Nimic nu se așteaptă, nici măcar odihna, căci parcă știe că nu va fi totală.

Ziua : răvășitoare mască de suferință în care parcă a dispărut orice trăsătură de trăire. Oare toate căile simțurilor au fost astupate și blocate ? Nu mai percep și nu mai captează nici un semn din afară ? Totul a fost neprielnic și dușman și simțurile s-au retras înăuntru. Prin suferință omul a fost rupt de Cosmos sau poate reîntors în el. Au rămas însă fruntea și sprîncenele. Mai înțeleg oare ceva ? Deși globii ochilor nu mai există, fruntea parcă totuși vede și capul ține treaz pe umeri și privirea dinăuntru, deși fără ochi, parcă se întinde undeva departe, dincolo de lumea creată de om.

Gigantica încercare a lui Michelangelo de a reprezenta simbolic o zi din viața omului are însă o limită în reușită, condiționată de capacitatea expresivității omului, oricît de pătrunzător ar fi în a înre-

Scanned with OKEN Scanner

gistra și a transmite totul. Poate că marea reușită este tot masca zilei, acea expresie a suferinței pînă la destrămare. Este dominarea dezolării, dar fruntea înaltă rămîne o expresie fidelă a umanului. Totuși teama și dezolarea nu dispar nici în femeia care doarme ; este teama ca trăsătură umană, primordială, aruncată lumii de creatorul lor Michelangelo. Căci teama stăpînea teribil epoca sa, cu toată lumina minții Renașterii. Ca metodă de expresie artistică, poate ca o compensare, Michelangelo renunță însă uneori la figurativ și construiește în piatră nonfigurativul, ca sclavii neterminați sau ca Ziua, fragmente telurice în care abia mijește ceva din ființa umană. Dar în expresia figurativă a Dimineții sînt total reunite teama și spaima. Expresia este însă biologică și primitivă, ca a animalului împietrit. A dat un țipăt în lume, ca semn al existenței, dar nu plînge. Îi este parcă frică să și plîngă. Cineva pîndește omul și nu i-ar tolera plînsul, semn al protestului său. Și omul rămîne fără reacție, ca un etern Prometeu schingiuit, care nu îndrăznește să alunge păsările care-l sfîrtecă, de teamă să nu vină altele și mai rapace, așa cum a explicat într-un sonet Michelangelo.

Oare cît a reușit Michelangelo în efortul său gigant, figurativ și nonfigurativ, de a reda omul și esența umană ? Este greu de spus, dar în viața celor patru forme statuare umane, arta lui Michelangelo nu izbutește să promită nimic omului, căci nu există nici o împăcare a sa cu existența. Reușita lui nu este nici în viață și nici în „Judecata din Urmă". Din Michelangelo omul, se pare, nu a rămas ca expresie a existenței lui decît figura mutilată stăpînită de duhul răului, care domină viața și moartea.

Artistul își înscrie totuși prezența și în cei doi bărbați Medici, așezați deasupra catafalcului lor, și prezența este a minții și a acțiunii posibile. Sînt zvelți și parcă nu vor să intre în catafalcul morții. Rămîn drepți și sînt vii și amîndoi prinși de o întrebare. Probabil însă că nu vor răspunde lumii, ci rămîn cu misterul întrebării. Sau poate că răspunsul lor este dat de cele patru figuri care neagă acțiunea și viața. Personal, sînt dominat de victoria lor și asupra suferinței și asupra morții, ca testament al lui Michelangelo.

Toate acestea sub cupola Sacristiei Noi, sub curbe și linii orizontale ce închid, în grandoare, o supremă armonie.

În prima capelă, cu mormintele uriașe de bazalt ale celor puternici, senzație de piramidă, de ordine matematică, care încearcă zadarnic să învingă moartea. Nimic și nimeni nu trece în nemurire. A dispărut senzația de viață. A dispărut și orgoliul omenesc, care a înălțat sumbra boltă. Este stins și el. Zăbranicul negru triumfă și lumina soarelui rămîne numai sus. Oamenii însă, cu tot efortul lor, rămîn în întunericul morții.

Scanned with OKEN Scanner

Ieșind afară, în piața largă, sentimentul este altul. Înțeleg că Michelangelo a reușit totuși să dea prezența vieții, însă numai sub forma suferinței umane, ca unic semn al prezenței omenești în univers. Suferința a mutilat figura omenească, dar poate dăinui ca semn al existenței lui întrebarea celor doi Medici. Rămîn privirea și fruntea omului încărcate de suferința zilei și purtătoare de întrebare. Iată un sens al artei care triumfă, singura posibilă dincolo de conformismul stăpînilor : elevația minții în lumea întrebărilor spre căutarea cunoașterii absolute.

Îmi explic astfel starea de echilibru și într-un fel de fericire care m-a cuprins în această lume a umbrelor. Toate sînt create de un om pentru oameni, și eu sînt între oameni și intru liber în această comuniune.

Fra Angelico : cel ce a depășit suferința, cel ce a trecut omul în mit și în lumina izbăvitoare subiectivă.

Figura omenească și trupul omenesc nu mai sînt purtătoare ale amprentei umane reale, ci mijloace pentru a evoca legenda și mitul. Totul este transfigurare, omul nu mai este om, ci un motiv de culoare, de spațiu, de galben și aur de icoană. Totul plutește într-un absolut serafic, nu există teamă și nici întrebare, căci totul este acceptare. „Tăierea capului lui Cosma" și „Damian și răstignirea" nu au nimic tragic. Este o împlinire a mitului care pătrundea atunci subiectivul uman creator. Tot universul este mit și omul există numai pentru că se transformă în mit sau trăiește în extaza mitului. Nu mai este figurativul lui Michelangelo, ci o figurație pentru idee și sentiment pur. Aceasta însă este posibil pentru că Fra Angelico însuși este o personalitate de structură medievală, ca în icoanele și frescele bizantine. Mobilul și imobilul creației la el rezidă în determinanta pură a afectului ; realitatea devine transfigurare și creația este în aceasta. Și, peste tot, numai culoare, albastru, auriu, verde ; peste tot însă iradiată și estompată. Iată încă un argument că arta poate să fie mare cînd depășește realitatea, relevă contradicția ei, dar nu se rupe de ea, depășind-o prin posibilitățile interne ale artistului.

Un etaj întreg în care fiecare „celulă" conține viața mitului. În fiecare „celulă" o poveste biblică în care omul trăiește numai în transfigurare și pare fericit. Domină o singură funcție : apoteoza spre acea trăire mistică religioasă pe care noi o vedem ca o negație a omului real. Realitatea se înscrie numai prin creatorul mitului. Din cînd în cînd obiecte reale, cu scaune țărănești în care se oficiază : „Cina cea de Taină". „Buna Vestire" este însă o pură lumină. Personajele nu mai există decît în această Bună Vestire pe care o

Scanned with OKEN Scanner

primesc. Iată și o „Înălțare" : plutire ușoară în lumină, victorie asupra gravității, iar cei de jos lipiți pămîntului, orbiți de lumină. Omul a visat totdeauna la această plutire și învingere a gravității. A încercat-o în trăire mitică, a încercat-o însă și cu mintea în acel timp prin halucinantul îndrăzneț al minții omenești, Leonardo da Vinci, și va învinge în timpul nostru. Și noi plutim toți acum într-o realitate care depășește mitul.

Fra Bartolomeo. „Portretul lui Savonarola". Un Lucifer. Îi scapără ochii de patima intoleranței care pătrunde din vălul negru în care s-a închis. Toată ființa s-a concentrat gigantic în această patimă dominatoare. Omul este pradă unei unice funcții care le-a atrofiat pe toate celelalte. Dar poate că desfrîul pontifical l-a concentrat, l-a stîrnit și l-a canalizat ca un fulger necruțător întru aceasta. De la mitra papală de aur, la vălul acesta negru de pînză aspră este o cale imensă. Unde să-și găsească omul de atunci și eu, omul de acum oaza bună cu răcoarea prielnică a sufletului ferită de tentația luxurii, dar ferită și de sărăcia și violența oarbă a fanatismului ?

În centrul orașului, Domul cu piața lui, ca un centru al lumii. Spre el au tins coloane de credincioși și de curioși ai tuturor timpurilor. Este imens și greu, iar bolta îl închide, parcă astupîndu-l în sus, tăindu-i legătura cu lumina și cerul. Nu-mi spune nimic special, decît că este mare și claustrează în el oameni, parcă uniformizîndu-i. Am impresia că evul mediu a căutat să strivească pe om în tăria zidurilor de piatră, sub bolți severe care-l domină. Diafana și săraca lumină filtrată de vitraliile de sus nu ajunge spre oameni. Parcă cei ce l-au făcut au urmărit să lichideze total și etern afirmarea ființei omenești.

Michelangelo, în „Pietà", cu tendință de figurație umană excesivă, mi se pare aici limitat de canoane și nu reușește să pună sub tensiune toate palierele sufletului. Iosif cel bătrîn ține în brațe trupul frînt al lui Isus trecut în moarte. Femeile din jur par convenționale, reducînd și mai mult limita expresivității grupului de figurație umană. Pare curios însă că partea de jos a trunchiului lui Isus, cu abdomenul, cu mușchii reliefați de contracție, au rămas încă vii. E mort capul și fruntea din care a plecat sufletul. Dar forța vie parcă nu s-a retras din tot trupul. Ce-o fi vrut Michelangelo ?

Baptisteriul. Apoteoza mitului biblic de la geneză la viețile sfinților, miracol de transfigurare în aurul mozaicului. Aceeași lege a transcederii care realizează arta prin negația realului, figurația sim-

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

plificată ajungînd la abstractizare. Omul nu mai e om, gestica lui avînd altă semnificație decît relația om—om. Astfel, apar figurile alungite, ca niște curbe pure, din „Judecata din Urmă". La fel au devenit curbe sau alte figuri geometrice, în registrul de sus, arhanghelii și îngerii, proiectați în pete de culoare pe fondul de aur al cupolei. Arabescuri abstracte înscriu gestica umană realizînd forme și structuri, fără nici o relație cu ceva real. Mitul se realizează uneori prin personaje umane, care irump, din culoare și curbe, drepte și mîndre ce par să aducă un nou mesaj pentru lumea reală. Se întîmplă ceva nou și neobișnuit în univers, pe care l-au captat oamenii, astfel că s-au transformat în vestitorii universului. Este o figurație a idealului realizat în figura umană, pe care noi, privind de jos, îl putem capta cu infinite și variate semnificații. Și poate că transfigurarea înseamnă că idealul poate fi figurat și vestit de ființa umană. De aceea și arta actuală, într-un fel, poate folosi făptura umană pentru a-i vesti noul ideal, și epoca noastră are atîta nevoie de idealuri. Există destule ce pot pătrunde acum atît de adînc ființa umană, astfel încît s-o transforme în vestitoare ea însăși de idealuri.

Santa Maria Novella : frescele de Ghirlandaio din Sacristie. Patetism epic de legendă, cu apoteoza sublimă a evenimentelor. Spațiul și figurile idealizate în curbe largi, armonice și atotcuprinzătoare. Drapajul și gestica personajelor umplu întregul de noblețea umană și de măreția actului său. Aici arta a devenit perfecțiune prin imboldul interior, din tăria evenimentului care constituie el însuși o depășire ! Elementul plastic în fresca lui Ghirlandaio ajunge la cea mai reușită formă în care ideea înnobilează trupul, chipul și fapta omenească. Toate spațiile sînt ordonate prin coloanele de temple, unde interiorul atinge maximum de tensiune a desăvîrșirii. Iată spațiul, ca loc nobil pentru a conține omul și mișcarea sa. Un personaj feminin, care aduce daruri, cu trupul îmbrăcat în văluri. Pare că zboară sau plutește lin. În scena Nașterii, tînăra fată, care toarnă apă, este un simbol de grație aeriană alături de o floare cu petalele încărcate de rouă. În „Botezul" totul este scăldat în lumină edenică, logos izvorît din Sfîntul Spirit care planează deasupra, sursă a înțelegerii și dragostei, năzuință umană eternă.

Deasupra, pe boltă, personajele bine conturate care gîndesc. Este gînd sau idee elaborată sau însușită care emană liber, fără nici un efort al ființei omenești. Omul a devenit împăcat cu gîndul său. Parcă ideea, o dată concepută și eliberată în spațiul omului, le transformă pe toate în pînză diafană ca mediu optim al existenței. Și toți oamenii plutesc eliberați de orice greutate, învingînd gravitatea terestră și rămînînd numai în libertatea ideii. Ar putea să fie cei

Scanned with OKEN Scanner

patru evangheliști sau alți patru stîlpi umani făuritori ai gîndului, ai libertății absolute pentru om. Aceasta era chezășia fundamentală a creatorului de artă de atunci.

Care să fie oare chezășia creatorului de acum care să ne proiecteze spațiul absolut al gîndului și libertății, cu încărcătura de cunoaștere și de năzuință pentru timpul nostru ?

O „Madonă" de Giotto. Simplitate absolută de figură fără nimic special. Un fel de estetică a statuarului trupului omenesc, într-un echilibru compozițional perfect, cu planuri care se ordonează numai din culoare.

În stil mai sobru, dar cu aceeași simplitate și putere de reliefare a ființei omenești alte două Madone, una de Cimabue și alta de Duccio di Buoninsegna. Ca și sculptorii greci, artiștii Renașterii au năzuit spre o perfecțiune a ființei omenești, în structura sa fizică.

Botticelli. Semn de pătrundere a lucidității care frînează și conduce inspirația într-o artă unde simți măiestria și rațiunea actului creator. Tensiunea intelectului conștient de sine nu se află mai prejos de cea a pătrunderii în mitul generat de afectul pur. Este un alt moment, cel al rațiunii platonice, pe care Botticelli a descoperit-o și a transmis-o în plastică, stăpînindu-și afectul sau dîndu-i un sens propriu, ca și Michelangelo sau Leonardo da Vinci. Aici omul creează arta printr-o combustie intelectuală, ordonată voluntar. La cei dintîi, în prerenaștere mai ales, tensiunea emoțională izvorăște dinăuntru, sub vraja mitului, întrucîtva adînc înrădăcinat în străfundurile subconștientului. La Botticelli, conștiința și-a găsit forma și puterea de a ordona vizualul, lucid și armonic, chiar dacă simțim uneori convenționalul. Așa sînt „Uciderea lui Holofern", dramă a lucidității, ca și „Portretul cu tichie roșie" și „Grupul celor patru figuri simbolice", toate lucid construite. Aici figura umană nu mai reușește să exprime o idee existențială, ci o figurație într-un cîmp plastic arhitectural. Socotesc că Botticelli a descărcat-o de vibrația afectivă majoră, care ne conduce spre formele pure, arhetipale, așa cum au făcut creatorii primitivi pentru redarea mitului, sau așa cum au plasticizat ideea în forme vizuale Paul Klee sau Brâncuși. Botticelli, în elanul său de a face sensibile spațiul și mișcarea, va reuși total în ansamblul muzelor, în „Buna Vestire", în „Nașterea lui Venus". Figura centrală a femeii se reliefează prin mișcarea personajelor din jur, conferind o mare tensiune ansamblului compozițional. Trupul aerian al femeilor face să palpite vălurile și să vibreze spațiul care conține grupul amenesc. Și astfel, statuarul și mișcarea de trupuri

Scanned with OKEN Scanner

și văluri mă fac să simt „suflul Primăverii". Conturarea precisă, perfectul ansamblu coloristic din „Madona" îmi amintesc de reușitele în armonie platoniciană ale lui Rafael. În „Buna Vestire", în mod special, te izbește convenționalul, însă realizarea compoziției ca statuar uman în spațiu irizat este artă prin ea însăși, fără a ne mai sugera mitul. Înclin să cred că Botticelli este primul modern care nu folosește figura umană pentru a reda mitul sau chiar ideea. Esteticul la el este și o ordonare spațială și cromatică prin selecție rațională și reducție de la universal la un gen particular, care a păstrat însă amprentele absolute ale primului. Omul cu trupul și spiritul său sînt materie cu atributele sale perceptibile și inductoare spre o nouă plăsmuire. Din toată Renașterea, Botticelli îmi sugerează cel mai evident ideea că ceea ce rămîne permanent în artă, legînd între ele toate stilurile de cultură și toate epocile, este frumusețea formală ca expresie rațională a universului în intelectul uman. Se leagă astfel mitul de frumusețea izvorîtă din tensiunea interioară, prin înțelegerea rațională a formelor ca și a trăirilor interioare umane. Definirea și valoarea ultimă a artei este ea însăși efectul de tensiune fericită pe care-l produce în noi. În circuitul informațional natură—om—creație—om, ultima etapă, perceperea mesajului ca înțelegere emoțională, definește arta ca scop și necesitate pentru sufletul omenesc. Există atîtea propuneri de a defini termenii acestui circuit cibernetic, așa cum au făcut-o Dufrenne, H. Reed, U. Ecco, dar eu, cu meditațiile mele subiective, nu trebuie să intru în domeniul specialităților.

Revin însă la Botticelli. În acest circuit și întrucîtva dintr-un punct de vedere al compoziției rațional ordonate, folosind figura omenească în ansamblul creat, el a reușit poate mai mult decît Leonardo da Vinci și Michelangelo, la care figura omenească ne izbește senzorialul și emoționalul prin ceea ce poartă ca destin uman în univers. La aceștia, forța aprioric a artei o găsim în ochii Giocondei sau în încordarea trupului lui David, precum și în întrebarea Sibilelor. Personajele lui Botticelli însă, cu tot convenționalul compozițional, ne transpun într-un adevăr de existență înnobilată, căci ele se mișcă în spațiu sau le simți că s-ar putea mișca, omul înscriind astfel în univers ideea mișcării, chiar dacă acest univers este al artei în care umblă omul plăsmuit de el însuși. Este un gen de autocunoaștere, care înfrățește într-o comuniune pe omul generator de mișcare, omul creator, și pe mine, receptor, cel de al treilea termen, care mă minunez de toate fără să mai fiu sigur dacă obiectul stării mele este realitate sau vis. Toate însă aparțin omului sub multiplele lui atribute. „Trilogia" : materie, mișcare, idee. Iată-le în mișcarea de văluri a „Celor trei grații".

Scanned with OKEN Scanner

Mă despart greu de Botticelli, transfiguratorul în noi forme aeriene a ceea ce vedem și ceea ce nu vedem cu ochii, dar știm cu mintea că există.

O sală Memling. Perfecțiune. Fără să mai realizez mijloacele formale și dincolo de percepția senzorială remarc faptul că figura omenească atinge, în structurile intelectului, o înaltă tensiune. Este o comunicare directă de la spirit la spirit. Se pare că italienii Mediteranei nu au reușit aceasta în soarele și albastrul mărilor lor. Poate că oamenii nordici au acordat meditației un timp mai îndelungat. Și poate de aceea cugetarea lor asupra a ceea ce se întîmplă în om ca structură spirituală e mai adîncă. Obiectul meditației : înțelegerea cît mai profundă a omului. Ca urmare, își fac loc forme multiple, creîndu-se diversitate în reacția intelectului ce percepe față de variantele nesfîrșite ale structurilor intelectului perceput. Rațiunea este acum stăpînă pe afect, care vibrează într-o formă nouă, sub o încordare continuă, dar care ne adună în noi înșine. Circuitul creează o comuniune în care ne recunoaștem în toată diversitatea întru spirit. Nordicii, prin puterea contemplației, au scăpat de tirania afectului mitic și s-au autocreat în comprehensiunea intelectuală sintetică, ordonînd polimorfismul existenței interioare umane. Apare omul obișnuit pe care-l simțim însă că gîndește. Apare și casa lui și natura din jur, și toate poartă amprenta gîndului și faptei sale. Aceasta se va transmite, germinînd și plăsmuirile om—spațiu, la Vermeer și Rembrandt.

Mai departe, dintr-o sală în alta, continui să călătoresc în limitele capacităților mele de a înțelege și de a mă „minuna" de aspectul lumii și artei. Mă „izbesc" de atîtea creații și fiecare în felul ei se va încrusta în mine și mă va plămădi în noi forme. Iată doi Leonardo da Vinci, o „Adorație a Magilor" și o „Bună Vestire". În jur lumina vibrează. O plăsmuire izvorîtă încă din mit, dar transmisă intelectului, confirmînd faptul că omul poate descoperi și selecta în el bunele vestiri, semne ale universului. Ideea platonică filtrată acum în știința timpului a dat o deschidere omului actual în a înțelege structurile lumii, cum a izbutit marele fizician Haisenberg. Unii creatori ai Renașterii au potențat la maximum destinul tragic al demiurgului omenesc. Epoca a avut nevoie de titani și a creat titani. Michelangelo, care a lăsat totuși pentru om ca desfătare pură Cupola Sf. Petru, Tițian, Veronese, Tintoretto ne-au redat vraja trupului omenesc, pierzînd uneori maiestatea spiritului. Rafael îmi pare altfel. Și prin el mă întorc spre armonia ideilor platonice care au conturat și structura ființei omenești.

Scanned with OKEN Scanner

In curînd se încheie călătoria mea aici. Este ora 12 și jumătate. La ultimul etaj am o vedere largă asupra pieței. Prilejul unei sinteze în mine însumi. În față, Turnul Domului, în stînga, Campanella lui Giotto și în planul îndepărtat, Turnul de la Santa Maria Novella. Cerul este acoperit, dar împreună cu dealurile din jur delimitează spațiul binecuvîntatului oraș, unde locuiesc oamenii de peste 2 000 de ani. Și pămînt și spațiu au fost ordonate și înfrumusețate de gîndul și de năzuința umană. Ele și-au făcut loc și izbucnesc nemuritor, depășind crimele evului mediu. Și gîndul rămîne permanent, mai mult chiar decît îndepărtatele coline din fund, învăluite în ceața argintie a acestui septembrie. Cu emoție și respect închid ochii și mă pregătesc să plec mai departe. Acasă mă așteaptă toamna mea și toate ale mele și toți ai mei. Căci oriunde am călători în căutarea tărîmurilor bune, întoarcerea la ale noastre rămîne, nezdruncinată, singura chezășie a ajungerii la ele.

Piața și Catedrala St. Petru. Și una și alta, încercare de a delimita, pentru om, spațiul, păstrîndu-i totuși senzația de nemărginire și de libertate totală. Bolta lui Michelangelo plutește deasupra zidurilor. Nicăieri nu am văzut lumina și spațiul mai bine. Coloanele uriașe, care susțin totul, sînt retrase puțin lateral, astfel că lumina care cade de sus circulă liber. Zidurile și coloanele puternice îți dau senzația de forță uriașă, însă nu diminuează nimic din imensitatea spațiului. Infinitul „circulă" liber în limitele geometriei umane. Prin această relație paradoxală legătura dintre omul finit și infinitul spațial (și poate temporal) s-a făcut. Și de aici, poate, un reciproc transfer. Cade peste noi vraja sentimentului de nesfîrșire și nemărginire. Cei care au făcut bolta s-au gîndit atunci că au prins nemărginitul divinității. Eu care trăiesc puterea creației lor simt și celebrez în mine vraja imensității care capătă alte atribute umane prin posibilitatea ajungerii într-un infinit al realizării umane. Michelangelo este demiurg.

Iar eu sînt fericit !

Iată un loc al meu bun, pe care îl căutam și pe care aici mi-l asum. Este poate un sentiment subiectiv de asceză pe care trebuie să-l depășesc. Am găsit multe asemenea locuri în această călătorie, de la Amiens la Canetto, în casa prietenului meu din cîmpia lombardă, cu vinul bun și fructele grădinii lui, apoi la Roma, cu minunile ei. Și de-aici mai departe. Se așază ca *locuri bune* în mine, în special prin ceea ce înscriu ca frumusețe. Dar semnele *locurilor bune* nu sînt numai cele pentru mine. Căutarea mea este de tărîmuri bune, pe care le pot trăi ca bune pentru toți oamenii. Aceasta este ținta căutării noastre și a faptelor noastre. Cît vor fi aici și cît vor fi la mine acasă călătoria mea o să mi-o spună.

Scanned with OKEN Scanner

Călătorie în spațiul sunetelor

noiembrie, 1972, București

... Sînt posibile și alte călătorii. Le facem în spațiul sălilor de concerte sau în propria noastră casă al cărei spațiu se umple de sunete. Să le urmăm. Nu există nici un obstacol și nici o limită.

Împlinirea zilei de astăzi a fost muzica. Dar a durat numai o oră. Spațiul a rămas gol de culoare și curbe, iar timpul s-a oprit. M-am oprit și eu ; se succed în secvențele lor numai procesele biologice de bază, acolo, în adînc, la limita vieţuirii. Totul a fost încărcat doar cu sunete.

Timpul nu există decît prin aceea ce înseamnă puterea gîndului și faptei spiritului nostru. Dar eu ce însemn, ce creez pentru oameni ? Universul spațial rămîne gol de mine și timpul încremenește. Rămîn singur, închis înăuntrul meu ; mă neliniștesc în ceea ce fac și nu mă cuprinde nimic din afară, dacă ceea ce fac în afara mea nu le pot eu însumi dirija și ordona într-o lume nouă. Cuprins de îndoială îmi caut desfătarea în frumusețe ; și frumusețea totală, care să pătrundă și să mă transforme într-o imagine a perfecțiunii, unde există pentru mine ? Am căutat-o în natură, în arta și magia cuvîntului altora. Dar totul este aproximare și totul trece lăsîndu-mă singur. Iată, așa au trecut astă seară sunetele în tălăzuirea fără limită din muzica lui Mahler. Era suferință, îndoială, năzuință, cădere, ridicare, dar peste tot era înfăptuirea și împlinirea frumuseții. Mahler a creat-o cu prețul deznădejdii și căderilor lui. Întreaga lume poate să semene numai cu muzica lui ; dar lumea muzicii și frumusețea nu rămîn oare efemere ? Oare cum am să fac să trăiesc numai în spațiul plin de frumusețe ? Cum să mă scurg și să mă desfășor numai în secvențele ei sonore ?

Și eu recad în singurătate. Eu, cel presupus, măcar prin profesiune, că știu să mențin puterea vieții în oameni. Recad în tăcerea de gheață a nonființării, căci ființare înseamnă numai creație și plăsmuire de frumusețe. Unde sînteți oameni, bărbați sau femei, de ce nu vă mai găsesc pe nici unul ? De ce nu mă scald în vraja ochilor voștri ca în minunea sunetelor ?

Ochii voștri... Oglinda năzuinței spre frumusețe. Dincolo de plăcerea și de durerea trăită cu voi aș vrea să ajung în sfera frumuseții din „Simfonia" lui Mahler. Încetează timpul pentru durata vieţuirii noastre și nu mai găsim loc în spațiul golit de sunete. Parcă nu mai există nimic, dar noi, noi trebuie să ne închegăm și să găsim puterea frumuseții în noi înșine.

Scanned with OKEN Scanner

martie, 1973, București

Noaptea de sărbătoare a primăverii cu muzica lui Bach. Au venit aici după mine toți cei de altă dată care ascultau cu mine. Sînt mulți, bătrîni și tineri. I-aș striga pe nume, dar numele lor nu mai înseamnă nimic decît în mine însumi, căci ei au trecut din viață. Și verdele primăverii și alba perfecțiune a mărgăritarului nou și bobocii florilor, toate îmi sînt trezite și sînt și ele prezente. Iar sufletul mijește din nou spre bucurie. Mă înconjură, prin meseria mea, atîția oameni în suferință. Și ei trebuie să trăiască. Iar eu trebuie să am puterea să-i fac să trăiască.

„Privește și apropie-te de lucruri rațional, ele îți vor răspunde rațional", îmi amintește cuvintele lui Hegel noul meu prieten F.N. Oare este adevărat ? Sau este o iluzie salvatoare a bietului „subiect" însingurat, fie el chiar Hegel. Dar muzica continuă. Ne cuprinde total dezolarea înscrisă în cele două cuvinte „Weine bitterlich".

Dar iată că vioara pură urcă, urcă acolo unde nu mai este nici moarte, nici suferință, nici trădare, nici minciună, ci numai trezire și viață. Să rămînem liberi și fericiți în marea izbîndă a vieții și primăverii.

aprilie, 1973, București

Sunetele din „Sonata Opus 111" de Beethoven. Ce-nseamnă sunetele acestea ? De unde le-a găsit cel ce ni le aduce și cum au stat în el ? Este o rețea sonoră multidimensională în timp și în spațiu. O rețea de tensiune care amplifică și contopește totul într-o altă încărcătură maximă și continuă. Dacă pînza de păianjen este făcută de autorul ei după structurile necesare ale sistemului viu „păianjen", „Sonata Opus 111" nu este și ea izvorîtă din structura sistemului viu Beethoven ? Și această structură Beethoven, plăsmuită necesar din relația genom—epigenom—Beethoven, ce reproduce din univers ? Cum este făcut universul, dacă structura Beethoven se reproduce în „Sonata Opus 111" ? Iată o cheie posibilă pentru a găsi relația dintre noi, adevăr și frumusețe totală. Ele există sigur în univers din moment ce pot fi „descoperite" și replăsmuite de către om. Și universul întreg ar fi numai un colos al structurilor frumuseții și adevărurilor absolute. Cred că „urîtul" și „patologicul" sînt numai categorii formale, proiecții subiective care apar conștiinței umane în nereușita ei, atunci cînd relația cu universul nu este cea adecvată. Neadecvarea este o adaptare nepotrivită determinată de actul conștient imperfect, personal și subiectiv. Dificultatea mea este de a înțelege acest subiectiv care se naște, există și se întreține prin eroare. Dialectica ne învață că urîtul

Scanned with OKEN Scanner

este contrariul frumosului ; dezordinea, contrariul ordinii ; şi minciuna, contrariul adevărului. Şi pe această cale încercăm să explicăm structura dinăuntrul şi din afara noastră. Dar de ce este necesar contrariul pentru explicarea lucrurilor ? Există el în realitate şi intră în înlănţuire cu lumea adevărurilor şi frumuseţii sau numai gîndirea subiectivă, desperată şi contrariată, îl vede ca parte negativă în contradicţie cu cele perfecte ? Căci omul trebuie să învingă contrariile !

...„Sonata Opus 111" continuă. Parcă aş vrea să exist total, numai în reţeaua adevărurilor şi armoniei înscrisă în ea.

Există o cale a subiectului meu de a trăi în tensiunea continuă a adevărului şi frumuseţii. Este mai mult decît atît, o nevoie a fiinţei mele.

Şi tentaţia ajungerii şi împlinirii mele proprii continuă, căci continuă şi curgerea „Sonatei Opus 111" şi gîndul meu bun o urmează.

24 noiembrie, 1973, Bucureşti.

Vioara lui Rugiero-Ricci

Paganini şi apoi Bach. Şi apoi ceva care nu mai seamănă cu nimic. Nişte sunete prelungi, sacadate, dar legate între ele ca o cadenţă continuă a numărului ; ceva mai înainte, scîntei şi ţîşniri sonore.

Omul Rugiero-Ricci, vrăjitor şi îmblînzitor de sunete, le-a extras din magma sonoră primară a lumii, le-a izolat şi apoi le-a legat din nou. Şi aceasta numai cu mişcarea mîinilor şi degetelor sale. Mîna aceasta cu care lucrăm şi mîncăm, cu care ne încheiem nasturii şi ne legăm şireturile, la el a devenit un instrument miraculos. Fără limite ca posibilităţi, instrumentul lui Rugiero zvîrle în lume noi constelaţii perceptibile prin sunete.

„Să trudeşti întru perfecţiune", ar zice o sentinţă şi un proiect al destinului omenesc, pedeapsa şi fericirea lui. Să trudeşti şi să storci din lume şi din tine perfecţiunea. Mi-au revenit în suflet altarul şi templele de la Delfi, cariatidele Erehteionului şi coloanele Tesseionului. Sînt semne că omul a umplut multe locuri ale pămîntului cu truda sa pentru perfecţiune. Iar eu mă provoc pe mine însumi şi îi provoc şi pe ai mei cu strigătul meu : „Trudeşte-te întru perfecţiune" !

Dar iată că s-au oprit sunetele viorii. Nu-mi vine să părăsesc sala, spaţiul care le conţinea. Ce se-ntîmplă cu acest spaţiu părăsit de sunete şi ce se întîmplă cu sunetele ? Unde s-au dus oare ? Au dispărut din spaţiu ? Şi dacă n-au dispărut, cum stau în el, şi cum stau în mine ? Unde este acum spiritul care le-a extras din mine,

Scanned with OKEN Scanner

le-a înscris în miracolul mîinii lui Rugiero-Ricci și le-a împrăștiat spațiilor nesfîrșite ? După ce au părăsit urechile noastre, rămîn oare și se întind și ele nesfîrșite ca și spațiile ?

Și acum se sfîrșește și gîndul meu. Dar tot mi-e greu să părăsesc locul unde el a revărsat înaltele sunete. Vibrează încă aerul. Aș vrea să fie mereu așa, spațiu în vibrație sonoră, cîmp magnetic de existență întru împlinire și frumusețe. Nu vreau să plec, nu vreau să ies afară. Strada e rece și plină de zgomotele mașinilor. Și eu vreau să rămîn mereu în spațiul magic, creat de artistul vrăjitor. Năzuim spre acele *bune tărîmuri* total propice pentru condiția umană. Îmi vin în minte alte năzuințe transmise prin secole de la suflet la suflet. În timpul războiului, cînd omul, în general, — deci și eu însumi, ca tînăr —, era încolțit din toate părțile de încleștarea morții, a apărut în traducerea lui Lucian Blaga acea minune a poeziei lui Hölderlin *Cîntec de soartă.* Și tălmăcea gînditorul poet în dulcele nostru grai expresia germană „weichem Boden" în „moale tărîm". Poate de-atunci s-a înscris în subconștientul meu acest cuvînt promițător pentru om de *bune tărîmuri,* pe care le-am căutat mereu pentru mine și pentru toți oamenii.

Dimineața

iulie, 1973, București

Se face ziuă și doarme încă orașul,
S-au trezit numai păsările parcului, cu cîntecul lor de dimineață,
Singura oră cînd oamenii îl pot auzi,
Dar oamenii dorm.
Pe urmă oamenii se scoală grăbiți și inundă orașul și pămîntul
Cu agitația, cu spaima și zgomotul lor.
Și tot universul, cu pămînturi, cu ape, cu lumină și cer,
Este învăluit în zgomotul și avalanșa agitației umane.
Acum, curînd, o să apară, din cealaltă parte a parcului, de dincolo
de blocuri,
Soarele.
O să se ridice, peste întinsul bărăganurilor,
Roșu, pur și singur în rotunjimea lui.
Cît o fi de frumos și de arzător acolo,
În substanța lui primară, unde se generează elementele lumii și unde
se naște lumina ?

Scanned with OKEN Scanner

Lumina ce străbate spațiile ajunge pe pămînturi și naște viață.
Dar noi oamenii nu putem fi acolo,
Rămînem aici, pe orbita noastră,
De unde pornim să cercetăm astrele stinse și moarte,
Pămînturi fără oameni. Ce spectacol !
Sau pămînturi din care au dispărut oamenii.
Și-au lăsat urmele gîndului și amprentele actului lor,
Așa cum apar statuile gigante ale omului Henry Moore,
Încolăciri de materie telurică în formă de oameni,
Bărbați și femei, regi și regine,
Gigantice litanii în materie primară ce au conținut ființe cu carne și spirit
Au rămas fosile din substanță dură,
Asemenea cochiliilor de melci și scoicile încrustate într-o rocă ce-a fost fund de mare.
Viața a dispărut de mult,
De milioane de ani
S-au înscris numai formele în calcar și siliciu,
La fel și astrele stinse în care a murit flacăra nebuloasei
Și ele păstrează încrustată forma primară a puterilor fără viață,
Dar parcă și lor gîndul le-a dat structură și formă.
Care gînd ?
Căci omul purtător al gîndului n-a fost prezent aici,
El n-a putut trăi cînd s-au cristalizat elementele prime ale focului solar,
El a venit tîrziu, mult mai tîrziu,
Tot ca materie, pe materia stinsă
Și-n el s-a născut gîndul
Și gîndul lui cînd nu aleargă zănatec
Este forma logosului ce-a ordonat lumea cu toate structurile ei,
Căci gîndul uman este logos, semn al cunoașterii și creației.
Și tot ce e-n om, și tot ce e-n univers
N-a putut să fie altfel
O antinomie continuă, tragică și măreață,
Ce se naște din logosul fix al formelor
Spre logosul-gînd transformator al actului uman.
Lumea cu oameni, și lumea fără oameni
Curajul unei ipostaze amețitoare
Așa apare ziua începută acum în dimineața aceasta nouă.
Au invadat tramvaiele
Cu scrîșnetul metalic al roților.
Să m-ascund de zgomotul lor în mine însumi și de la mine
Spre tăcerile astrelor stinse.

Scanned with OKEN Scanner

Grecia, prima călătorie

septembrie, 1973

Învăluire și pierdere în spațiu întins, nesfîrșit, cu marea albastră și cerul albastru profund și limpede. Nici o urmă de nori. Izbire directă în toată capacitatea mea vizuală și un fel de derută a tuturor căilor de comunicație înăuntrul meu în dimineața aceea de ajungere la Creta. Răsărit de soare cu vîlvătaie de lumină. Culoare roșie halucinantă a țărmului stîncos izbit de bătaia valurilor. Nu puteam să gîndesc și nu am putut să însemn mai nimic. Tot ce era adunat în mine se zbătea între imaginar și real, între realitate și idealitate. De aceea, în puținele note de-atunci nu găsesc decît propoziții scurte, exclamative... Mă-nvăluia și mă copleșea totul. Mintea parcă nu mai judeca, căci luciditatea era evident depășită de tensiunea senzorială și afectivă.

...Este numai frumusețe. Parcă acum și aici aflu, prima dată, ce este frumusețea. Nu știu cum s-a făcut, dar parcă știu sigur că aici nu putea să nu se facă. Se generează spontan și liber, fără hazard și fără necesitate, din toată natura, din albastrul mării, din insulele albe, care răsar din apă, ca pete sau ca făclii, din verticala ciprilor înalți, din orizontul infinit.

Nu a devenit Grecia antică o mare putere politică, dar într-un fel a stăpînit toate mările și spațiile, din Africa pînă-n Asia și pînă în stepele scitice la Nipru. Puterea ei politică a fost însă efemeră, ca atîtea organizări politico-sociale ale istoriei, bazate pe adversități și competiții neîmpăcate. Tot așa spațiul rațiunii grecești a fost rupt. Dar frumusețea născută în lumina Eladei și creată de oamenii ei a cuprins tot pămîntul, toate tipurile și toate neamurile. Rămîne eternă și universală. Mă cuprinde și pe mine total și, copleșit de vraja ei, nu pot să spun aproape nimic și nu pot să descopăr în mintea mea legile și sensurile nesfîrșitei frumuseți. Voi încerca să reții cîte ceva din toate cele trăite. Să înțeleg însă întîi tensiunea trăirii omului grec, din creația sa universală deasupra timpurilor și pătrunzînd timpurile.

15 septembrie, 1973, Atena

Revenire la Atena după călătoria pe mare. Viziunea fantastică de pe colina Philipapos, cu panorama spre mare, dincolo de coline, iar în stînga, cu stînca albă a Acropolei, unde mîna și mintea creatorului grec a desăvîrșit, din forța muntelui de marmură, ordinea și

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

frumusețea coloanelor. La poalele stîncii, Agora veche și templul lui Dionysos ; în dreapta, gigantele coloane ale templului lui Zeus. Oare cîte popoare, în istorie, au clădit un oraș în care să stăpînească noblețea, armonia și frumusețea ? Și cum s-a putut ca oamenii care trăiau atunci, care învățau și lucrau, care se bucurau și sufereau, care s-au întîlnit cu nedreptatea, și care construiau să fie împinși spre această neasemuită ridicătură de pămînt și sub cerul lor să-și înalțe temple și coloane, și să fondeze școlile de filozofie ? Totul a fost făcut la scara desăvîrșirii sau a năzuinței.

Și, totuși, aici, în piața înțelepciunii, Socrate, cel mai înțelept dintre ei, a fost condamnat să bea otrava cucutei. Adevărul și dreptatea nu au putut fi găsite și impuse de cei aleși s-o facă și care dețineau puterea. Nici atunci și nici mai tîrziu mulți dintre cei ce au posedat puterea nu au suportat nici adevărul, nici dreptatea. Atunci cînd s-a „descoperit" frumusețea, cînd se construia templul lui Poseidon de la Capul Sunion și cînd se construia Acropola cu Erehteionul, era condamnat să moară prin otravă un nemuritor dedicat gîndului despre om, Socrate. Ce inepție a funcționat în mintea deținătorilor de putere cînd au considerat că, ucigînd un purtător de adevăr și idee, ar fi putut ucide și adevărul și ideea, cei mai mari dușmani ai lor !

Eu, călătorul timpului meu, nu pot să nu mă gîndesc la propria noastră condiție de cetățeni ai secolului al XX-lea. În timpul cînd se descoperă modelul structurii particulelor nucleare fizice și al genelor ce comandă viața și cînd omul urcă în lună,, se aud armele, se produc atentate teroriste, mai există apartheid, glasul adevărului și dreptății declanșează represiune și violență. Eu, călătorul, în fața perenității creației umane, la întîlnirea cu universul grec, mă gîndesc că Atena, cea născută din creierul lui Zeus, ar suferi și ar plînge cu lacrimile ei pure de zeiță cînd ar vedea gîndirea, înțelepciunea, nu o dată învinse de forță și nedreptate. Și Apolo și-ar încrunta fruntea stelară, cînd ar vedea că multe coloane ale templelor sînt rupte și zvîrlite pe coastele colinelor și sfărîmate de roțile vehiculelor. Și cînd ar vedea că mulți stăpîni de acum nu mai au nevoie de frumusețe, cînd construiesc orașele lor. Căci multe din tot ce construiesc ei, copleșesc, urîțesc și întunecă marea, cerul și soarele.

O, mărturii ale frumuseții, ce să facă cei așa de puțini și fără putere asupra celor puternici, pentru victoria Atenei Nike și Atenei Erehteionului ? Cum să facem ca în călătoria noastră cele descoperite aici, noblețea coloanei, frumusețea apolinică, nevoia de adevăr, să le ducem și să le revărsăm în toată lumea ? Cum să răspîndim peste tot lumina de la Capul Sunion, vibrația spațiului cînd adie vîntul printre coloanele templului ? Ce facem cu viața noastră noi, oamenii ? De ce uităm că, undeva, deasupra mării, de peste 2 500 de ani, străjuiesc, ca mărturie a frumuseții, coloanele dorice ?

Scanned with OKEN Scanner

16 septembrie, 1973, Atena, Dimineața

Noaptea de sîmbătă spre duminică m-am culcat tîrziu. Mă găseam după „descoperirea" Capului Sunion. Mi-am dorit să coboare în mine desăvîrșita liniște a lumii și sufletul să-mi fie ușor și frumos, ca briza de seară de la Sunion, care de-abia încrețea pînza albastră azurie a mării. Somnul a venit cu întîrziere. Potolit, m-am întors spre mine, spre înăuntrul meu cel mai bun, și acolo au apărut ființele ireale, dar mereu dorite de noi, acelea care aduc frumusețe omului și mi-au relevat în ascuns marea fericire de a le vedea pe toate limpede. Un fel de intrare și trăire în *numenul* meu, în toată întinderea și puterea sa de cunoaștere. Au apărut mai întîi mai mulți bărbați înalți și frumoși. Nu știu dacă erau oameni sau erau coloane de marmură, dar toți aveau însemnele de purtători ai adevărului și cunoașterii. Apoi a apărut o femeie, pe jumătate schiloadă, dar în ochii căreia ardea o pasiune și o trăire de flacără. Avea capul frumos și ochii adînci, dar jumătatea inferioară a trupului era parcă sfărîmată și vindecată strîmb. O nimfă căreia un triton îi sluțise de necaz jumătatea inferioară a trupului și o transformase în corp omenesc schilod. Pe urmă a apărut, în toată splendoarea ei, în frumusețe infinită, acea imagine feminină perfectă, care, pe mine, călătorul, mă vizitează din ce în ce mai rar, dar care vine totdeauna la timp și mă-ncarcă de har pentru zeci de ani. A venit atunci și harul. Nu avea chip de Atenă, ci mai mult de Afrodită, într-o arcuire de curbă pură, asemenea celei văzute la Rodos. Și brațele ei m-au căutat, și ochii ei m-au chemat. Și așa zisul apolinic a fost nimbat de erosul Afroditei. Și totul era doar chemarea ideii de frumusețe.

Pe urmă a venit dimineața ultimei duminici la Atena și am înțeles că nu sînt singur în această călătorie, că îi am alături pe toți ai mei. Este greu să-i prezint, căci numărul și numele lor se schimbă. Sîntem mulți, mulți, atunci cînd toți sîntem prezenți și activi și mintea ne este dornică de adevăr și frumusețe și voința întru creație și mai bine ne face cît stîncile și munții.

Să ne adunăm în Agora de sub Acropole, noi din toată lumea, de toate neamurile și de toate meseriile lumii. Și în nobilele noastre confruntări să apărem sub cele mai diverse înfățișări. Este înălțător să recunoaștem că vorbește în noi curajul lui Socrate, iluminarea lui Platon, logica lui Aristotel, elanul critic al lui Heraclit, adîncimea lui Democrit și pura armonie a numărului descoperită de el, primul, divinul Pitagora. O, dacă adunările din nesfîrșitele conferințe și conciliabule ale timpului meu ar fi pătrunse de nevoia de adevăr din Agora grecească, sub pavăza dreptății Atenei și sub frumusețea frunții apolinice.

Scanned with OKEN Scanner

17 septembrie, 1973, drumul spre Epidaur

Plecarea de la Atena în tur de 4 zile spre inima Greciei, prin Eleusis, Megara, Corint și apoi la Olimpia. Autocare confortabile, cu aer condiționat. Oameni din toată lumea, bărbați și femei de toate vîrstele, de toate neamurile au pornit în noile pelerinaje. Fiecare trăiește călătoria după sufletul său. Sînt departe și revăd pelerinajele pornite de țăranii noștri în cămașă albă de in, umplînd toate văile Bucovinei.

Și așa, în autocarele noastre, trecem prin Eleusis-ul legat de misterele Demetrei. Acum însă, de la ieșirea din Atena și pînă la Eleusis, totul este acoperit de pîcla fabricilor, de pulberile grele care limitează vederea spre mare și prin care abia străbate soarele. Ce limpede e în sufletul nostru lumina mitului grecesc și ce greu apasă peste oraș și peste mare deșeurile periferiei Atenei. Îngrămădiri de resturi de mașini sau de cutii de conserve goale. Praf îmbîcsit care pune o perdea grea peste toate ! Dar dincolo de Megara, vechea cetate de acum 2 500 de ani, cu zveltul templu al lui Eupalinos, totul se limpezește. Marea se întinde calmă, cerul nesfîrșit este albastru, iar coastele colinelor sînt punctate de pinii cu scoarța roșie. Natura a rămas măreață acolo unde lăcomia umană nu și-a întins primejdia. Lumina cetății Megara este tot așa de limpede, peste ruinele vechii cetăți, acum sat de crescători de păsări.

La ora 12, vechiul Corint. Aici viața a început din mileniul al doilea și peste ea vor trece valuri de civilizație și de distrugere, de la epoca arhaică la epoca strălucirii grecești și apoi la romani și la bizantini. Forța romană îl distruge în secolul al II-lea, apoi oamenii îl reconstruiesc ca cetate de apărare. Începe civilizația creștină, care mai întîi închide și distruge templele. Este locul vestit al scrisorilor Sf. Paul, care fondează o nouă religie și o nouă morală pentru oameni, cu adîncă schimbare în suflete, însă fără frumusețe și fără grandoare. Recunoști între ruine spiritul creator grecesc, realizat în piatră și în marmură. Legendara fîntînă tireniană, apoi Agora deschisă și minunatele coloane ale templului lui Apolo, cu capitelii dorice. Toată Agora și templul se află într-o baie de lumină pură ; în jur colinele pietroase și aspre cu ciprii negri ; mai departe, culturi de măslini și de vii. Pe colina din față, zidul puternic, semn al ordinii și forței romane, și, mai tîrziu, o cetate din evul mediu, semn al orgoliului în expansiunea venețiană. Se așază în gîndul meu din albastrul cerului, din resturi de coloane și ziduri, scurgerea timpului căreia omul creator îi opune cu încăpățînare teribila sa nevoie de permanență.

Și acum alergăm printre sate minuscule, cu case albe, cochete, spre cîmpia argolidă pînă la Micene. Peisaj lunar, cu soare arzător, drumuri aspre de piatră. Și acolo, pe colină, Acropola arhaică, ca

Scanned with OKEN Scanner

semn al începutului de istorie grecească. Este locul unde începe o dramă a conștiinței umane, încleștarea sîngeroasă a atrizilor homerici, care va răzbate în conștiința creatorilor greci și mai tîrziu în conștiința tuturor creatorilor civilizațiilor europene.

Tace totul în mine și mîna însemnează cu greu gîndul care ia forme numai fragmentar. Numai ochii văd și senzațiile se stochează nedefinit, acolo, înăuntrul meu. Și nu fac nici un efort de selecție și organizare. Poarta ciclopică a leilor spre casa lui Agamemnon și mormîntul lui, ca urme uriașe pentru oamenii uriași, bolnavi de hybris, declanșînd forțe distrugătoare prin orgoliul lor de afirmare și de întîietate. S-au săpat toate în dimensiuni de munte și tot în munte s-a înscris uriașa dramă din care va izvorî mai tîrziu lumina conștiinței, gîndirea filozofică. Sînt paralele, așa cum le spune Nietzsche în prima sa viziune despre lume, nașterea dramei grecești și nașterea filozofiei grecești.

Epidaur. Pînă acolo cîmpie binecuvîntată cu semnul bun al omului cultivator al pămîntului, cu livezi de portocali și măslini. Și acolo, la capătul drumului, marele templu al lui Asclepios, templu închinat sănătății omului, acum ruine în parcul răcoros cu copaci și iarbă, cu aer bun, ca un climat prielnic pentru însănătoșirea omului, loc îndepărtat de Acropola dramei de la Micene. În muzeu numai semne bune despre om, frontoane, frize, coloane dorice și ionice de nesfîrșită frumusețe. Sînt și semne ale efortului omului pentru sănătatea lui, probe fiind instrumentele medicale arhaice. Tot ce se va împlini în alte trepte ale civilizației europene ca artă, ca știință, ca nevoia de recunoaștere și de protecție a omului. Și tot aici, copleșitor prin grandoarea arhitecturii, uriașul amfiteatru pentru spectacolul teatral. 15 000 de locuri așezate în terasă pînă spre vîrful colinei, iar jos, estrada pentru spectacolul actorilor. Cum or fi răsunat atunci plîngerile și comentariile corului antic din dramele lui Eschil, Sofocle și Euripide în acest loc „domesticit" de om pentru spiritul lui, în care parcă natura însăși, cu bucuriile din jur, cu ciprii, cu pinii, s-a deschis pentru ca cerul însuși să participe la elevația gîndului conștiinței umane ? Este locul bun al pămîntului, unde omul s-a trudit să extragă ceea ce e bun din natură pentru ceea ce el aspiră mereu să clădească drept bun pentru sine.

Întoarcerea de la Epidaur spre Nauplia în seara calmă printre măslini și portocali. Sufletul e plin de tristețe, căci, în dualitatea lui, omul istoriei a construit mereu și mereu a distrus și nevoia de creație s-a însemnat totodată și în ruinele pietrelor. Dar să se potolească sufletul și să se adune în straturile sale bune, căci drumul continuă în lumina apusului. Se întorc acasă mici turme de oi, cu măgarii

Scanned with OKEN Scanner

blînzi și cu micii păstori purtînd ramuri de măslini, ca și păstorii de demult. Semnul unei anumite nobleți și unei anumite victorii, ramura de măslini cu frunze argintate.

18 septembrie, 1973, Olimpia

Dimineața, plecarea din Nauplia. Orașul cu portocali pe marginea străzii și mușcate înalte cît copacii. Sus, pe vîrfuri de stîncă, pîndind căile mării, cetatea venețiană, fidelul semn al străşniciei romane continuată în evul mediu de orgolioșii stăpîni ai miraculosului oraș clădit pe insulele lagunei Adriatice. Cerul e ușor acoperit, dar soarele pătrunde printre norii alburii și marea e argintată cu suprafața abia încrețită. La un stand de cărți am descoperit *Etica* lui Aristotel, în englezește, cu luminatul cap al Atenei gînditoare alături. În apropiere m-a oprit o brățară de argint, încrustată cu lapislazuli, pe care o și cumpăr. Deocamdată acesta este sensul ei, să fie cumpărată și dăruită. Și e frumoasă cu gătelile ei. Eu, din puținii mei bani, o iau pentru fata mea.

Începe drumul spre Olimpia, prin Argos, printre platani și ciprii pe toate vîrfurile cetății Venețiene ridicată pentru veghe și de apărare, iar sus, sus de tot, puternica Larissa. În stînga urmele unui teatru și unui forum roman.

Am trecut muntele cel mai înalt. Părăsim Argolida și trecem în Arcadia. Arcadia ferice, țara pămîntului roditor și a călăreților ageri. Drumul continuă alungind liniile, trecînd printre sate. Cel mai întins, Langania, desfășurat pe o pantă de munte, se deschide spre văile care se încrucișează în toate sensurile. Pămîntul cu văi adînci, cu prăpăstii și vîrfuri semețe pare să fi fost chinuit și frămîntat, ca astfel să se nască din rocile lui înălțimile, să se alungească coamele tăiate peste tot de văi abrupte care se încrucișează. Dar oamenii nu s-au înspăimîntat de frămîntarea pămîntului și s-au cocoțat să trăiască și acolo sus, la aproape 1 000 de metri, clădindu-și casele albe pe stînci, printre ciprii și paltini. Drumul se strecoară subtil, iar în urmă se desfășoară miraculosul și magnificul peisaj de coastă, cu vii și perdele de pomi, care mărginesc pămîntul cultivat sau circuri goale de piatră aridă. În depărtare, foarte adînc, văi uscate, fără un pic de apă.

Ne apropiem de Olimpia. Peisajul se deschide larg, cu dealuri domoale, cu pante dulci împădurite, cu un spațiu nesfîrșit și o culoare irizată albastru-verzuie, ca pădurea și cerul. Întinderi întregi acoperite de cipri și pini care dau o frumusețe și o grandoare neîntîlnite nicăieri de ochii mei. Și totuși, paradoxal, peisajul pare auster.

Scanned with OKEN Scanner

Căci văile sînt fără apă. Numai stîncă și piatră. Dar minunatul copac al pămîntului și al omului grec, măslinul, își găsește loc peste tot. Se leagă atîtea, în istoria omului grec, de măslinul cu frunza argintie. Roada mustoasă, purtată de corăbierul grec peste toate mările lumii, și untdelemnul sfînt și hrănitor, și, în plus, ca semn al spiritului, ramura de măslin și cununa de măslin, ofrandă zeilor și încununare pentru cei victorioși cu trupul și cu mintea. Căci de la Licurg, din anul 830 dinaintea erei noastre, Jocurile Olimpice au fost semn prielnic și bun istoriei omului, așa cum nu a fost niciodată și nicăieri ca aici. Grecii și le-au imaginat ca întîlniri sacre închinate puternicului și luminatului zeu. Încetau atunci toate luptele și nu pătrundea în sacrul loc nici violența și nici ura. Ce s-a ales acum de Jocurile Olimpice și unde este locul sacru al timpului meu unde încetează violența ? Ce rușine-mi este pentru mine și oamenii timpului meu că-n orașele olimpice a pătruns crima și asasinatul ! Oare de aproape 3 000 de ani să fi involuat conștiința umană și să se fi degradat în așa hal, astfel ca în locul ramurii de măslin al păcii olimpice să curgă sîngele aducătorilor de moarte ? Și atunci, eu unde să găsesc locul cel bun al timpului meu ? Dar mai bine să mă-ntorc înapoi la Jocurile Olimpice de-atunci și să mă umplu de lumina pămîntului de-aici, care a rămas aceeași. Este încărcat muzeul de frumusețea acelui timp și creația întru frumusețe răzbate și înnobilează istoria, căci, iată, nevoia de frumusețe trăiește și-acum în noi, călătorii de-aici și de acum. Trecem în goană, minunîndu-ne de fiecare vas, de fiecare cap de statuie. Într-o friză, la mijloc, Apolo, zeul ordinei, armoniei și dreptății ; este drept, frumos și pur trupul zeiesc al bărbatului conceput de omul grec. Recunosc pe urmă o scenă de victorie a lui Teseu. El era un purătător al marilor valori etice pentru oameni, purtător al victoriei spiritului din Grecia nordică pînă-n Creta, în victorioasa și curajoasa sa călătorie. Ne spune legenda că Teseu a străbătut locurile sălbatece fără nici o armă, învingînd prin curajul său și isteţimea minţii sale. Mă opresc și gîndul mi-e copleșit de ideea că poporul elen și-a conceput ca modele de înălțare a spiritului și de victorie peste rău și sălbăticie zei ca Apolo și Atena și conducători ca Teseu. Apare și Centaurul, cel setos de victime, și în ghearele lui o femeie în suferință. Dar tot legenda ne spune că Teseu a frînt trupul Centaurului, salvînd femeia-Frumusețe. Ce înaltă idee și ce victorie a spiritului în statuarul femeii care coboară spre Apolo. În fiecare zeitate elenă, un anumit semn al victoriei omului. Peste tot, Atena cea înțeleaptă și pură, aducătoarea ordinei printre oameni, mereu prezentă și strașnică în reprimarea nedreptății și lașității. Iat-o, aici, fericită cînd asistă la giganticul efort al lui Hercule să curețe grajdurile pămîntului rău al lui Augias. Te-ntrebi cum a conceput omul grec dragostea Atenei pentru Hercule. Poate că e o

Scanned with OKEN Scanner

înaltă idee de iubire divină a zeiței, dar zeița era concepută tot de om pentru măreața lui năzuință și frumusețe în dragoste.

Colinele și pădurea sacră par să se-ncline, ca să primească ofranda sufletului omenesc, creația sa, ordinea și frumusețea înscrise în pietre și așezate între stînci și păduri. Într-adevăr, frumusețea și grandoarea naturii s-au desăvîrșit prin spiritul omului, căci se-ntrec în armonie trunchiurile roșii ale pinilor și coloanele dorice.

Și-acum miracolul stadionului unde de-a lungul atîtor zeci de ani s-a desfășurat întrecerea pentru cea mai nobilă competiție a desăvîrșirii umane. Se află aici, în fundul văii, socotit cel mai ales loc pentru a preamări omul victorios. În dreapta, pădurea sacră de pini, de cipri și de stejari. Ne farmecă și-acum foșnetul dulce al frunzelor. Deschiderea spre cer și înconjurul pădurii dau lărgime spațiului pentru stadion, conceput de arhitect ca loc de întrecere pentru om. Timp și spațiu s-au topit în mine, formînd un gînd, născînd un crez. Să ne adunăm și să facem legămînt ca spiritul olimpic de aici, din foșnetul pădurii sacre, din albastrul cerului, să se-ntindă și să stăpînească lumea, ca nimic să nu mai tulbure pacea olimpică, aducînd armele în locul ramurii de măslin.

19 septembrie, 1973, spre Delfi

Plecarea din Olimpia spre Delfi. Dimineața este calmă. În sita pădurii sacre, veghea ciprilor, imobilizați în siluetele lor pure. Stejarii și măslinii, cu frunza parcă mai argintie în lumina dimineții, susură dulce ca răsuflarea zeului bun, ocrotitor al oamenilor și al naturii. Suflul bun al naturii este prezent pretutindeni, în oameni și în pietrele cioplite, ca un îndemn permanent pentru victoria echilibrului și a liniștii în oameni. Dialectica contrariilor nu este un lucru în sine. Ea este „calea" prin care se ajunge la echilibru și la pace în natură. Și spre care să tindă toate ale omului. Să domine în mișcarea sa legile bune ale spiritului, descoperite și fondate pentru om de cei care au construit stadionul în inima văii înconjurată de pădurea sacră, aceia care încetau orice violență și ură și se adunau aici din toate părțile, venind pe toate drumurile. Iar întrecerea stătea sub semnul dreptății și adevărului. Unde este dreptatea și loialitatea competițiilor timpului meu și cui să-i aducem ofranda ramurii de măslin ca semn al victoriei curate ? Ce s-a făcut cu spiritul ordinii și frumuseții lui Apolo ? Căci, iată, ne apropiem acum de Delfi, locul sacru al zeului frumuseții, ordinii și armoniei, și întrebarea se impune firesc.

De două ore sîntem pe drumuri de cîmpie, spre Patras, capitala Achaei. Au apărut plopii și arinii de-a lungul rîurilor mici și repezi,

Scanned with OKEN Scanner

ca la noi, sub munte, în Țara Bîrsei. Dar măslinii, ciprii și ici-colo, buchetele de pini cu coroană întunecată, amestec de negru și verde, ne aduc aminte că sîntem pe pămîntul Greciei. Și drumul continuă de la un sat la altul, apropiindu-se de mare, care își dezvăluie albastra-i prezență, din cînd în cînd, printre pantele verzi. Casele, albe, cu acoperiș plat, cu flori multe, cu un fel de pridvoraș deschis la etajul al doilea, sînt pierdute printre copaci. Căci casa omului grec și acum este deschisă ca templele de-atunci, cu o geometrie arhitecturală simplă, umanizată. Nimic din claustrarea și individualizarea zgîrcită și orgolioasă a caselor germane nordice. Se apropie mult de casa deschisă a oamenilor noștri de la cîmpie sau de la deal. Îmi amintesc că, prin anii '60, un arhitect, mare cărturar al nostru, a dovedit cu știința lui că există un filon de construcție a casei omului de la țară, care continuă din Grecia antică, se frînge în spațiul slavo-bulgar și reapare în toată noblețea sa la noi, din Dobrogea și pînă sus în Maramureș.

Intrăm în zona unde marea cu golful adînc împins pînă sub munte face legătura între albastra deschidere nesfîrșită și pămîntul muntos și aspru al Greciei nordice. Cerul, spre sud, s-a acoperit de o pînză de ceață subțire și marea, căpătînd în perspectivă nuanțe gri-argintii, răsuflă liniștită. În stînga noastră însă apare albastrul ei pur, fără pînze de cețuri. Fascinație de culori, căci se-ntîlnesc toate nuanțele, de la albastru la verde crud, de la verdele întunecat, aproape negru, sau grîul argintiu, la roșu-galben-maroniu al stîncilor. Munții par izolați, solitari, fără semne de locuință omenească, cu creste aspre și uscate ; ici-colo, pe pante, cîteva tufe de pini sau altă vegetație, scundă, greu de identificat. Liniște și imobilitate în dimineața drumului nostru, ca într-un peisaj ireal, unde te minunează pătrunderea mării în inima muntelui. În iscusința lor, în aspirațiile lor, vechii greci, au îndrăznit să construiască acolo, sus, pe panta muntelui, un lăcaș pentru marile serbări. Loc pentru ofrande.

În inima miracolului frumuseții grecești de astăzi, gîndul mă duce firesc în urmă, spre lumea antică, cea care a adus întregii omeniri rațiune, armonie și frumusețe. Geometria și muzica îmbinate într-un efort de sute de ani. Dar gîndul întreabă cine le-a făcut ? Cine a cioplit piatra și a dăltuit muntele întreg ca să fie una cu geometria rațiunii filozofului și artistului ? Grecii antici numeau barbarie tot ce era în afara Greciei. Dar eu știu că artistul a realizat frumusețea marmurii cu munca sclavului și tot eu știu că menținerea sclavagismului este o barbarie, oricînd și oriunde ar fi. De aceea nu puteam să nu gîndesc că înaltul logos grecesc nu a eliminat barbaria dinăuntrul său. Și mă mai întreb ceva, căci impactul e generatorul stării mele interogative. Mă întreb cine și ce a distrus frumusețea Greciei,

Scanned with OKEN Scanner

de găsim acum numai ruine, penetrația barbariei din afară sau răbufnirea barbariei dinăuntru, pe care n-au putut-o elimina înțelepții greci ?

20 septembrie, Delfi

Dimineață plină de clinchetul dulce al clopoțeilor purtați la gît de măgărușI. Apoi bătăi rare de clopot care umplu toate hăurile munților. Și peste tot, din cînd în cînd, tunete prelungi ce se izbesc de creste și continuă de la un nor la altul. Peste vîrful Parnasului plutesc nori grei și, prin deschiderea lor, ne ajung raze de soare, filtrate. Susură un vînt, agitînd argintul măslinului. Valea și grota sanctuarului zeului se acoperă de pulberea ceții aurii, datorate soarelui care răzbate totuși peste toate văile. Sărbătoarea măreață a naturii, a munților a norilor și a tunetului. Înțeleg cum s-a născut logosul grecesc care se așază, acum și aici, în mine, pătrunzînd în adîncurile mele și luminîndu-mi abisurile, căci azi noapte în somn visul mi-a fost de aur. Zeii pămîntului grec mi-au trimis mesajul nobil al spiritului grec, cu ofrande și libații. Mă aflam în acea stare de fericire prin cunoaștere totală. S-a sădit în adîncul meu certitudinea cunoașterii numenale. Este certitudinea conexiunii mele totale cu legile armoniei. Vine de acolo totul, din ideea apolinică care a pătruns cu lumina ei spiritul culturilor europene. O, dacă nu le-ar fi rupt și dacă nu le-ar mai putea rupe încă, din cînd în cînd, reziduurile barbariei care și-au făcut loc și își mai fac simțite prezența în civilizație și cultură !

Dar acum pășim pe calea sacră pînă la marele templu al lui Apolo. Pădure de statui ca vestigii ale micilor temple spre trezoreriile cetății. Crește cu fiecare pas tensiunea spiritului, căci este numai marmură albă cizelată în forme pure, ca o miraculoasă metamorfoză a naturii. Distingem bine dintre trezorerii numai pe cea ateniană, cu cele două nobile coloane dorice albe și resturi de metopă. Altarul sacrificiilor este în afara templului, căci templul nu trebuia murdărit de sîngele victimelor imolate (ce contrast între cultul sacrificării sîngerînde a animalelor nevinovate și ideea că pata de sînge este un păcat).

Apare marele templu, cu coloane dorice uriașe ; măreție și solemnitate fără limită în perfecțiunea lor în spațiul cerului. Iată că omul poate ajunge la măreție și solemnitate infinită prin lucrarea gîndului său. Este posibil aici, unde au rămas șase coloane verticale, toate chemătoare spre infinitul gîndului, mai măreț decît munții care sînt tăcuți și morți. Pe cînd coloanele sînt vii, vorbesc. Comunicare și conexiune directă între gîndul nostru trezit și între gîndul dăltuit în marmură. Și totul este liniște și împăcare în această baie de frumu-

Scanned with OKEN Scanner

seţe la care se ajunge greu. Să ne pregătim cu toţii s-o cunoaştem şi s-o trăim drept condiţie de bază a existenţei noastre în toate actele noastre. Iată capitelul coloanei care limitează armonios înălţimea şi stabileşte echilibrul şi împăcarea dintre cele două dimensiuni ale naturii şi ale existenţei noastre : verticala şi orizontala. Este perfect aici echilibrul lor înscris în formula *numărului de aur*. Ridicăm şi plecăm capul şi împăcăm verticala elevaţiei cu limita orizonturilor noastre. Nu ne mai tulbură verticala neliniştită a goticului nordic.

Mai departe, la cîţiva zeci de metri deasupra templului, exact în coasta muntelui, uriaşul teatru, cu băncile de piatră care scoboară de sus din creasta muntelui pînă jos în rotonda scenei. În grandoarea muntelui, sub cerul liber nesfîrşit, şi-a ales loc de desfăşurare tragedia greacă antică. Dialogul şi lupta omului cu destinul, pentru eliberarea de el, trebuia să se desfăşoare aici, lîngă templul lui Apolo, cel ce promova arta şi aducea pacea şi frumuseţea. Pătrunzi şi te limpezeşti faţă-n faţă cu statuile de marmură care apar din ceaţa argintie ce se lasă din cînd în cînd, văluri diafane între noi oamenii şi muntele cu minunile lui. Descoperi minunea din tine însuţi în acest suflu bun al universului ce ne poate cuprinde pe noi oamenii ca o condiţie optimă a existenţei noastre. Să putem să ne construim un climat de existenţă ca lumina şi adierea bună a vîntului care mişcă vălurile de ceaţă argintii sau azurii peste sanctuarul lui Apolo. Iată un simbol mitic : Apolo putea să releve destinul şi adevărul. Au crezut oamenii şi au apelat la mit. Nevoia de adevăr şi frumuseţe este şi a noastră. Şi noile noastre capacităţi spirituale trebuie să ne conducă spre frumuseţea şi rigoarea adevărului.

Sus, pe cea din urmă treaptă, ultima mărturie a aspiraţiei către perfecţiune a omului grec : stadionul. Se întreceau poeţii greci pe scena teatrului şi se-ntreceau în alergări şi lupte atleţii greci. Cum o fi fost atunci şi cum să găsim echivalentul de-acum al celor de-atunci? Nu mulţi au reuşit ca la cîţiva kilometri deasupra mării, în panta muntelui, să-şi construiască în piatră şi marmură altarele frumuseţii, arena poeziei şi arena întrecerii forţei şi frumuseţii fizice ! Şi toate sub cerul deschis, pentru gîndul deschis. Dacă priveşti aşezarea lor în pantă nu mai rămîne spre cer decît creasta ultimă a muntelui cu stîncile iluminate de soare.

Cum să plecăm de-aici şi unde să ne-aşezăm ca mintea să ne rodească pe măsura spiritului grecesc.

Muzeul de la Delfi este mic şi aşezat în stînga, pe şoseaua care urcă spre templul lui Apolo. În dreapta, jos, în valea închisă de munţi, alt teatru şi alte temple închinate Atenei Pronaia, sora de spirit şi înţelepciune a lui Apolo.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Muzeul închide înăuntru nemuriri ale sculpturii grecești, toate pe măsura celor de-afară. Se înșiră aici creații ale mitului grecesc, izvorîte din miraculoasa imaginație a omului egeean de atunci. Peste tot domină lupta între cei buni și răi. Iată lupta zeilor cu giganții pentru pentru a elibera omul de amenințarea monștrilor. Ce minune este în Cariatida de la Sifnos, adormită în destinul ei etern de piatră. În mijloc, un sfinx cu întrebările lui amenințătoare. S-a născut din confruntarea cu ele eterna dramă umană a lui Edip, preluată sub atîtea forme de conștiința oamenilor de mai tîrziu. Văd frize cu lupte în care mișcarea animalelor și a cailor este atît de ușoară, încît îi simți plutind. Călăreții sînt goi și fără frîuri și stau pe cai de parcă ar dansa. Ce deosebire imensă față de cavalerii medievali în chivere de oțel din care de-abia li se văd ochii sîngeroși. Caii și oamenii frizelor grecești parcă se joacă, alergînd liber spre o continuă eliberare. O istorie în piatră a biruinței primilor oameni și, una după alta, semne de perfecțiune, gînd și idee figurate în marmură. Nu sînt ale spațiului, căci conțin scurgerea năzuinței umane în timp, de-atunci de cînd s-a născut gîndul și cu promisiune pentru creșterea sa infinită în toate dimensiunile viitorului omenesc. Mă oprește figura perfectă a Demetrei. Are capul încoronat, chipul sever, trist și întrebător, dar fără neliniște.

La sfîrșit, vestita statuie în bronz a conducătorului de car în ultima tură, după ce-a primit coroana victoriei. Sub diademă îi scapără privirea năucitor de vie, parcă oprindu-se și sfredelind pe oricine îl privește. Este teribilă forța privirii omenești, pătrunzînd prin oameni și înfruntînd cosmosul. Nu poți să nu te gîndești la privirea cu zîmbetul misterios al Giocondei. Cîți ani îi separă ? Aproape două milenii ! ! Și mereu, de atunci, de la „conducătorul carului de curse", și de mai departe, de la începuturi, ochiul omului căuta. Ochiul omenesc ! Mereu concentrat ! Mereu întrebător ! Mereu înfruntător ! Aici, îi simți victoria, dar parcă nu și bucuria. Este mai ales o atenție nesfîrșită. A cucerit laurii, dar concentrarea efortului îl urmărește încă sau a trecut prin victorie într-un gen de sărbătoare solemnă care răzbate dincolo de oamenii din jur. Este sensul special al victoriei omenești ca semn posibil în mișcarea sau imobilitatea cosmică. E așa de diferită starea celor ce înving. Unii se bucură zgomotos, alții se laudă, alții plîng, dar alții rămîn concentrați într-o atenție solemnă, căci angajarea în efortul victoriei nu se sfîrșește. Nu știu cum, dar asemui victoria conducătorului de car cu noblețea victoriei lui David dăltuit de Michelangelo. Sînt semne diferite ale ființei omenești în noblețea victoriei. Dar omul a conceput atîtea înspăimîntătoare trăiri

Scanned with OKEN Scanner

ale victoriei. Cine a conceput victoria acelor generali așezați peste cadavrele celor uciși, benchetuind animalic cu opulența carnală a femeilor desfrînate ? Ce imensă distanță de la victoria călăreților elini din frizele templului lui Apolo, la victoria conducătorului de car din muzeul de la Delfi !

septembrie, 1973, instantanee

Statuarul te urmărește peste tot. Este încărcat de semnificația sa de început al omului și de ridicare a omului spre desăvîrșire. O găsesc peste tot în muzeele Greciei, în insule și mai ales pe continent în marele Muzeu de Arheologie și Artă Națională de la Atena. Nu pot să nu redau unele mici însemnări scrise în fugă chiar în sălile muzeelor.

Couros arhaici, grup de băieți. Aceștia însoțesc orice ritual de ofrandă sau de victorie ; se găsesc alături de semizei sau de eroi. Toți sînt plăsmuiți din înalta concepție a mîndriei și nobleței fizice a omului ; trupul și forța musculară reprezintă mișcarea, dar ei sînt pătrunși de elanul spiritului.

Stelă funerară de bărbat, tristețe și acceptare ; o stare pe loc înăuntrul său, căci s-a oprit definitiv și nu va mai merge niciodată. Parcă toată frumusețea vieții s-a concentrat în momentul acesta al marii despărțiri. Inundă noblețea spiritului, dar mișcarea este suspendată iremediabil. Cum se va face trecerea spre moarte a omului imobilizat în așteptare ?

Statui de mîini, ca expresie a omului. Cît de devreme s-a modificat mîna omului ? A trecut de la gheara care apucă, cum era la maimuță, la pumnul care lovește sau menghina ce strînge măciuca, apoi la minunata mînă care cioplește statuia, care ține penelul sau acel subtil instrument al sufletului și rațiunii care mîngîie sau acuză, arată drumul spre stele și, de atîtea ori, drumul spre moarte.

Stelă cu alt bărbat, o înclinare spre acceptarea morții, a trecerii dincolo, în acea zonă a uitării ; arcuirea nobilă a gîtului și înclinarea frunții ne învață pe toți lecția așteptării și acceptării spre marea trecere.

Stela de la Eleusis, Zeița Demeter Ceres cultivă grîu și-l dă pentru oameni. Ce buni sînt oamenii care au conceput zeița ocrotitoare a divinului rod al pămîntului : grîul ! Ce măreți și înălțători sînt

Scanned with OKEN Scanner

în relația lor cu natura, ocrotită de zei buni ! Mi se pare, în aceste clipe, că nu există ceva mai tandru și mai curat decît corpurile tinerilor și tinerelor însoțind ofranda grîului ! Ce ușor este trupul fetelor bănuit sub faldurile tunicii mîgîiate de vînt !

Perioada arhaică a statuilor cicladice, atunci, cu 2 500 de ani înaintea noastră. Univers al omului, bărbați și femei, în reprezentare geometric abstractizată. Cum să explicăm această nevoie de proiecție arhetipală, total schematică, a omului care plăsmuiește figurativul uman în forme noi și așa de subtile într-un moment incipient al lungului său proces de evoluție ? Și ce legătură este între artistul de acum aproape 5 000 de ani și marea nevoie de abstractizare a artiștilor moderni, în special Brâncuși și Paul Klee. Mă izbește figura abia schițată a unui bărbat cicladic atît de apropiată de cea a savantului lui Paul Klee.

De la Rodos la Lindos, drum de 60 km, printre dealuri de piatră, cu măslini și cipri cu vîrfuri ascuțite. În stînga, marea albastră sub cerul tot albastru, și, de-o parte și de alta a drumului, satele, cu case albe. Reținem, pentru o clipă, o biserică veche neînsemnată. Apoi peste tot, dominatoare, marea. Marea și satele. Mă oprește Acropola Lindos-ului. În jurul ei ziduri de apărare concentrice ; sînt atîtea, cîte ocupații străine au fost. Sau cel puțin așa am înțeles eu. Peste tot urme de violență. Pe acolo a curs sînge, pe acolo a hălăduit moartea. Dar tot peste tot s-a selectat și a dăinuit peste milenii frumusețea creației grecești. Ei, invadatorii aducători de măceluri și jafuri, oricum s-ar fi numit, nu au lăsat decît urmele puterii lor trecătoare, pe cînd Lindos-ul grecesc ne-a lăsat frumusețea perenă a coloanelor, ordinea resturilor de templu, eterne ca și marea ca și cerul. Mă gîndesc, cu un sentiment straniu de frățietate, că oamenii mei, din ținuturile pămîntului meu, nu au lăsat ziduri sau, oricum, mai puține. În fața năvălitorilor ei se înfrățeau cu munții și pădurile, și acolo trăiau, de acolo se apărau. Și au dăinuit, ca și grecii, trecînd peste toate vitregiile, vicisitudinile, și s-au dovedit mai puternici decît cei îmbătați de orgoliul puterii și cuceririi. Dăinuiesc etern oamenii mei, ca și munții lor. Aici, la Lindos, am putut percepe zdruncinatul ev mediu, cu trecerea stăpînitorilor ce se înscriu numai cu ziduri puternice, semnele violenței ca esență a existenței lor. Ce greu putem concepe în scurgerea timpurilor unitatea speciei umane în aceste contraste teribile, rațiunea și frumusețea greacă, răvășite de forța invadatorului. Se-mpacă însă în noi contrastele omului, căci sînt prezente aici, la Lindos, natura cu stînca Acropolei, lumina cu marea albastră și briza care ne învăluie și ne mîngîie. Înțeleg că aici, la Lindos, totul adresîndu-se oamenilor, se impune acestora tocmai ca

Scanned with OKEN Scanner

expresie a durabilității creației umane, la fel de perenă ca și natura. Totul se îmbină : călătoria cu vasele cu pînze albe și coloanele pe Acropole. Din eterna contradicție : omul distrugător și omul care perfectează și înfrumusețează natura, oare cine biruie ? Întrebarea este pur retorică ?

Templul doric rămîne grăitor pentru spiritul Atenei, pe care-l simți peste tot și care trezește în toți ce este mai bun în noi. Și sufletul meu caută acea totală cunoaștere de mine însumi. Au găsit-o grecii de mult. Eu, astă seară, caut să retrăiesc starea lor. La Lindos, sub bolțile templului, în lumina Acropolei, sus, deasupra mării albastre, la ora 5 după-masă, am mers, așadar, pe drumul lor. Cînd o să mai găsim această lumină albastră în după-mesele insulelor Mării Egee ?

Insula Cos, 14 septembrie. Festivitate de încheiere a congresului medicilor pe scările templului lui Esculap, ocrotitorul nostru din mitologia greacă. Templul se deschide și ochiul își întinde privirea dincolo de ciprii înalți, spre întinsul mării, și dincolo de răsărit, unde se vede, ușor împîclită, într-un violet albăstrui, coasta Asiei Mici, fosta lume ionică, cu cetățile gîndului filozofic unde se înscriu nobilele cetăți de la începutul gîndirii, Efesul și Miletul.

Oamenii greci de-acum au încercat o întoarcere în timp cu libațiuni purtate de fete și băieți, cu coșuri de flori, ce scoboară pe treptele templului în ritmul dulce al cîntecului de flaut. Se leagă în mine cîntecul atotputernic al lui Orfeu și dăltuirea în cuvinte, după 2 500 de ani, din sonetele lui Rilke. Logos al muzicii de origine pitagoreică și logos al poeziei de la grecii meridionali pînă la spiritul nordic germanic din Hölderlin și Rilke. Totul pare nesfîrșit. Etern în timp și imens în spațiul lărgit de marea albastră și înălțat de coloane albe. Rațiune, frumusețe și elevație, forme ale căutării și împlinirii omului. Poate și ale binelui, ale dragostei și ale sănătății. Nevoia omului de a ajuta pe alt om, în spiritul miticului Esculap. Să rămînă acesta drumul căutării și un țel al *numen*-ului descoperit : omul care iubește și ajută pe toți oamenii de pe toată suprafața pămîntului.

Noaptea de 14—15 septembrie a însemnat călătoria de la Cos la Pireu. Furtună cumplită pe mare, înfruntare teribilă dintre puterea naturii și puterea omului, care a creat motorul vasului. Și biruie vasul ce saltă ușor peste munții de valuri. Dar forța motorului este forța naturii selectată, filtrată și concentrată prin om și pentru om. Este o împlinire a *numen*-ului în puterea reală a faptei umane, extrasă din forța energiilor cosmice. Vine de departe această căutare și concentrare, de-atunci, de la primele vase ale iscusiților pelasgi, pînă acum, în era teribilei puteri a omului care stăpînește și vaporii de apă, și electricitatea, și forța atomului.

Scanned with OKEN Scanner

Noapte de veghe. Călătoria încleștată în care urmăream „confruntarea" dintre forța mării și cea a vaporului. Fermecat și tulburat, urmam totodată îndemnul lui Socrate : „cunoaște-te pe tine însuți". Și s-au legat în mine, ca într-o nouă ființă umană, gînduri și imagini mai vechi, albastrul mării, linia ciprilor înalți și mișcarea solemnă și grațioasă a fetelor tinere purtătoare de libații, plutind în sunetele dulci de flaut, care umpleau văzduhul cerului și întinderea mării cu noile secvențe la care eram participant nemijlocit. Cunoaștere, iscusință, energie pentru dominarea naturii (Atena), plutirea ușoară în frumusețea dansului și muzicii (Apolo), și mereu întrebarea asupra valorii celor văzute și înțelese, asupra valorii mele însumi (Socrate).

Se încheie în curînd călătoria pe mare de la Cos la Pireu, etapa din urmă a lungului meu periplu grecesc. Dar călătoria, călătoria în sensul cel mai larg începe de-acolo, din primii ani ai vieții, din lumina limpede a lacului de la marginea Dunării și continuă pînă acum, aici, cu întretăieri de întuneric și lumină. Tîrziu mi s-a relevat și drumul spre mine însumi. Era cenzurată cunoașterea, așa cum ne învață Kant, gînditorul de la Königsberg, claustrat în rigoarea rațiunii sale severe. Lumina Mării Egee, necunoscută lui, mi-a deschis drumul spre cunoaștere sau cel puțin spre tentația cunoașterii în acea încercare care poate să fie cît toată viața : autocunoașterea. În sensul său de-acum, „cunoaște-te pe tine însuți" înseamnă „construiește-te cu puterea ta din ceea ce are mai bun natura și cosmosul din care te-ai născut și în care trăiești". Legea captării și selectării din ale naturii să fie sistemul de autoconstrucție și autoconducere. Tu răspunzi acum de construcția și perfecțiunea ta, nu Dumnezeu. Așa cum cineva din tine și dintre ai tăi a construit Propileele și Erehteionul și templul lui Poseidon de la Capul Sunion, trebuie să ne construim și noi pe noi înșine. Ce este în univers mai înalt și mai frumos decît coloanele lui Poseidon pe frontonul acela spre mare cînd soarele a apus dincolo de insulele scăldate în azur ? Și coloanele au fost făcute de om. Ele care te fac să plîngi de fericire, ele sînt în tine, fac parte din *numen*-ul tău, căci sînt act relevat prin construcție al esenței relației : om-cosmos.

Aceasta mi s-a părut o importantă descoperire. Și acum ce vei face cu ea ? Întrebarea să-mi rămînă atîrnînd ca un paloș de lumină deasupra capului, ca un legămînt încheiat acolo la Capul Sunion, punct geometric de sprijin și bază a înălțării spre alte trepte de existență și de creație umană.

Să ne oprim o fracțiune de timp, care devine momentul împlinirii și ajungerii, după lunga și chinuitoarea căutare de „tărîmuri fără de rău". Sînt peste tot asemenea tărîmuri dar le recunoaștem prin propria noastră descoperire ca act de cunoaștere a unei conștiințe

Scanned with OKEN Scanner

curate. Toate tărîmurile lumii, ale pămîntului nostru și ale altor pămînturi, pot să fie bune sau pot să fie rele, după cum izvorăște din sufletul nostru răul sau binele. Aici, la Sunion, deși din templul lui Poseidon au rămas ruine, după 2 500 de ani, să recunoaștem că cerul și marea trebuie să scoată dinăuntrul nostru numai binele. Și această năzuință este chezășia transformării în tărîmuri bune a tuturor tărîmurilor unde poate ajunge omul. Momentul ajungerii poate să fie scurt, precum cel din această seară de septembrie, căci împlinirea ultimă atîta este : revelația fulgerătoare a descoperirii adîncului nostru bun. Poate să dureze pentru noi, oamenii, o secundă, căci legea împlinirii sale este dincolo de timp. Noi, cei temporali, intrăm în înțelegerea absolută, numai atît. După aceasta, tăcere, căci ieșim din prezent. Ne rămîne numai gigantica încărcătură a trecutului și ne rămîne înainte, fîlfîitoare, chemarea continuă a viitorului. Și chemarea ne rămîne eternă pentru conștiința umană, atît cît poate să fie eternă existența sufletului nostru în legătura sa fenomenal-numenală. Sînt în mine cele două entelehii, fenomen și numen. Depinde de mine cum se vor intrica și care mă va domina. Să nu mă-nspăimînt de ce-am să fac cu toate văzute și trăite aici în tărîmul autodescoperirii mele. Să nu mă mai întreb, ci să am puterea să păstrez în mine marea albastră cu lumina ei spre muntele Atos, descoperirea Cretei, cu coastele albe în flăcări sub razele răsăritului ; să știu să păstrez spațiul și lumina de la Delfi, deschiderea locului între colinele de la Olimpia, cu pădurea sacră și pacea absolută pe mare și în cer, în apusul de la Capul Sunion.

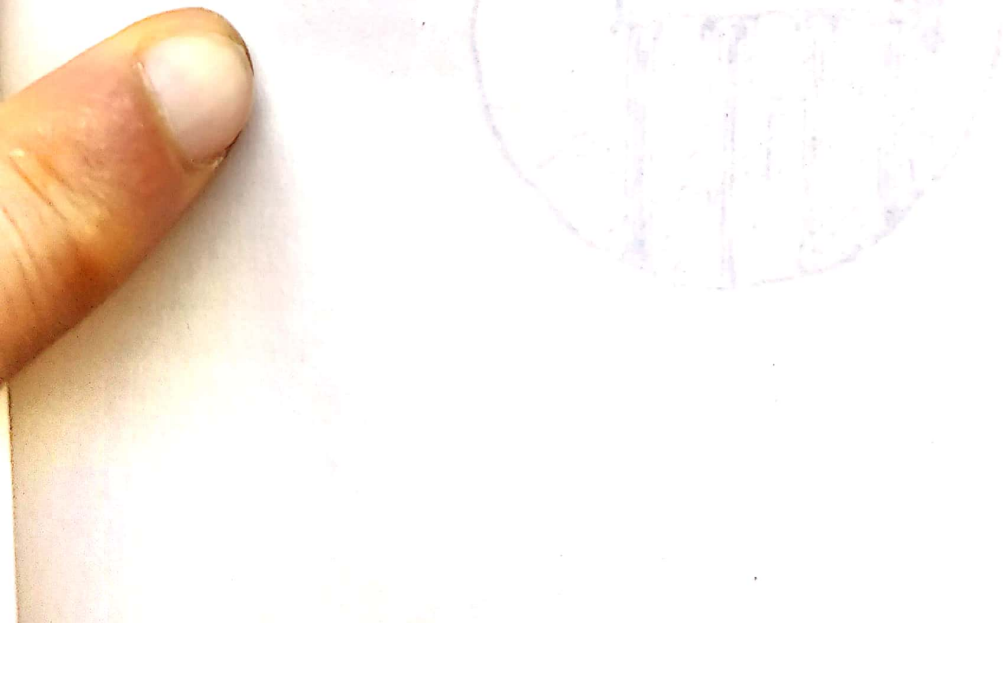

Scanned with OKEN Scanner

1974–1979

„Artistul, fiind dotat cu această sensibilitate extremă, prevede fatal elementele noi încă în stare născîndă, care nu au intrat încă în sistemul de percepție al altora. Cea mai mare parte dintre oameni nu-și dă seama de noutate, decît cînd au înțeles-o sau cînd altul a înțeles-o pentru ea... Va veni apoi filozoful cu ansamblul său coordonat al gîndurilor ; pentru a face loc acestei pătrunderi va trebui să deplaseze tot drumul... să capete timp pentru a organiza o nouă rearanjare. Va fi încă și mai complicat pentru omul de știință care nu cedează decît rigorilor experienței controlată și supusă măsurilor."

René Huyghe

Într-o cetate

martie, 1974, Viena

Am lăsat în urmă primăvara țării noastre, cu poienile în care, curînd, vor înflori ghioceii și brîndușele și unde puterea soarelui și lumina anului acestuia vor face să prindă floare anemonele.

A trecut noaptea și acum sînt aici, în marele oraș pe care romanii l-au clădit ca o cetate a ordinii și puterii lor, lichidînd puterea barbară. Era cetatea Vindobona care-și începea lunga-i istorie. Spiritul de ordine roman, transformat apoi de spiritul creștin german, a făcut să răsară mai tîrziu altă cetate. Ce drum lung de la imperiul romano-german catolic pînă la asediul cetății de către otomani, apoi la înfrîngerea orgoliului habsburgic de către Napoleon și apoi la invazia hoardelor lui Hitler.

Și eu ce caut aici cu nostalgia mea de călător pe urmele visului meu pentru noi împliniri ? Ce pot să fac cu puterea atît de limitată a cuvîntului meu ? Ar putea omul din această parte a Europei să vorbească și să-l asculte ? Aș putea să-i vorbesc despre un adevăr nou ? Trebuie întîi să-l caut, să găsesc căile cele mai bune prin care să ajung la înțelegerea lui. Ar fi un fel de reducție husserliană prin care despic o mică părticică din lume și o transform în adevăr pentru rațiunea omenească. Este oare o cale a adevărului în tot ceea ce fac ? Îmi pot angaja mintea să demonstrez acest adevăr ? Sau este numai o revelație, o reducție falsă, goală de adevăr ? Ce chinuit sînt de zbuciumul visului și năzuințele sufletului meu.

Iată că pentru mine aici este greutatea : mi se pare că niciodată asediul cetății Vindobona nu a fost mai crîncen decît asediul acesta în care urmăresc o victorie asupra propriului meu spirit. Să fii chinuit și să te învingi, și mintea și năzuința ta să se transforme și să creeze un cristal pur, care să nu semene deloc cu chinuita ta zbatere. Ei așa au făcut, cei ce au învins cetatea trăind în ea, cetatea care i-a chinuit atîta. Ce are de-a face puritatea din „Opus 131" cu suferința zilnică a lui Beethoven, surd, sărac, părăsit, umilit și neiubit de

Scanned with OKEN Scanner

nimeni ? Dar cîți dintre oameni ar putea să fie mai fericiți decît el, care a reușit sublima depășire peste suferința omenească în creația din „Opus 131" și „Opus 111" ? Eu mă simt în primejdie, am ajuns aici și mă simt urmărit de multe dinapoi. Mă ajung din urmă propriile-mi limite și neputințe. Mă însoțesc neistovitele-mi întrebări.

Au ridicat schele și scări să m-ajungă trecînd peste zidurile cu care eu însumi mă înconjur. Sînt acolo sus, deasupra frunții și ochilor mei. Sînt gata să arunce smoală fierbinte pe căile deschise ale sufletului meu însetat în așteptările lui, ca odinioară la asediul cetăților. Forțarea cetății imaginare și asaltul spre ea să fie una din marile mele victorii ; numai că victoria trebuie să însemne înțelegerea și dăruirea mea totală.

Mă culc tîrziu. Noapte bună, poiene cu ghiocei și anemone ale țării mele !

19 martie, 1974

Asediul cetății Vindobona a început. Gîndurile mele vor putea fi imprimate în tiparnițele cetății și date apoi, să le răstălmăcească, lor, celor crescuți sub zidurile orgolioasei cetăți. Dar eu, înăuntrul meu, să mă potolesc și să-mi găsesc liniștea. Pe mine nu mă liniștesc trecătoarele înfăptuiri și de aceea adîncul meu caută și se înfruntă mai departe în uriașa neliniște a celor însetați și mereu pe drumul călătoriei. Astăzi l-am găsit tînguindu-se pe fratele Ungaretti, în micuța carte adusă de acasă :

„Suflete, n-am să știu niciodată să te potolesc".

Și așa spune mai departe despre oamenii care își caută binele în limitele îndestulării. Dar eu și cu tine, frate Ungaretti, noi nu sîntem dintre aceștia. Sîngele nostru aleargă înfierbîntat după cele eterne și mintea noastră vrea să renască din cele eterne. Sunetele „Opus-ului 131" vor sta mereu deasupra și înainte. Cum să legăm de ele chemarea și plîngerea dinăuntrul nostru ? Ce facem cu glasul care nu a devenit logos, etern creator de forme ?

Eu, ca și tine, frate Ungaretti, mă simt acum exilat în mijlocul oamenilor, al oamenilor pe care-i iubesc, dar care nu pot ști bine și nu au cum să recunoască niciodată ce este în noi. Cine este cu noi, frate Ungaretti ? Pentru tine poate a răspuns ceva în logosul lumii, dar pentru mine ?

Popasul continuă. Formele eterne ale Atenei Înțelepciune sau ale Atenei Frumusețe așezate pentru vecie în palatele cetății. „Madona în albastru" de divinul Rafael, pura și fragila femeie așezată în

Scanned with OKEN Scanner

lumina ferestrei din atelierul fericitului și marelui meșter Vermeer și, mai lateral, capul femeii tinere a lui Reynolds, englezul. Deosebirea dintre ele, formal, poate fi mare ; una s-a născut în Italia secolului al XV-lea, alta în nordul Olandei secolului al XVII-lea, iar ultima, un secol mai tîrziu, în Anglia cețoasă, însă undele pale de lumină capătă o semnificație edenică. Toate însă constituie un singur adevăr închegat de om : imaginea eternă a năzuinței noastre de frumusețe într-un eros femeiesc, în sensul în care-și încheie unul dintre cei mai mari dintre noi uriașa operă : „Die ewige weibliche" (eternul feminin).

Împlinirea de astăzi pentru noi, însetații de dezlegarea logos-eros, ne-a prilejuit o fericire și o delectare pînă la lacrimi.

M-am întors de cinci, șase ori în ușa care mă desparte de altarul modest care cuprinde divina făptură plăsmuită de Rafael ; capul ușor înclinat se proiectează pe cerul albastru cu nori diafani și din noblețea frunții se degajă și curg în jos curbele gîtului care se arcuiesc apoi dulce desenînd umerii. Drapajul albastru al bustului se închide în roșul vestmîntului care-i acoperă și îmbracă partea de jos a trupului cu bazinul și coapsele. Cine s-ar gîndi să le descopere ? Sau, dacă le-ar descoperi, care din noi ar bănui sau ar aștepta să fie altfel decît pe măsura sublimului frunții și gîtului ce poartă fruntea și ochii ? Aceasta ne-a lăsat-o, ca promisiune eternă, El, fratele oamenilor, Rafael cel fericit. Și mai tîrziu ne-au perfectat promisiunea, sub alte forme, Vermeer și Reynolds.

Dar ce înseamnă acestea în realitatea obiectivă a existenței lumii și ce pot să fie pentru realitatea subiectivă a trăirii noastre ? Voi, femei din lumea noastră care stați pe lîngă noi, care mereu ne îmbiați și vă apropiați cu căldura ființei voastre de duritatea și tulburarea ființei noastre bărbătești, voi, cele pe care le întîlnim peste tot, și care, în tot ce faceți, puneți amprenta voastră particulară de spirit și frumusețe, voi, în care vrem să credem, cum vă legați de aceste forme divine ale voastre, surori adevărate ale voastre ? Noi spre acestea năzuim și pe acestea le simțim egale cu eterna noastră căutare de frumusețe și perfecțiune. Ascultați bine chinuita mea întrebare : cît de mult sînteți asemenea lor și cît de mult suportați să fiți asemenea năzuinței noastre ? Uitați-vă bine la drumul nostru, la călătoria aceasta care nu se va sfîrși niciodată și spuneți-ne cît puteți să o cuprindeți cu ființa voastră sau cît se poate integra existența voastră în această continuă călătorie a noastră ? Știți voi bine cît de chinuită este nevoia de voi, cît ne doare absența voastră, atunci cînd ne tulbură așteptarea. Femei, surori ale noastre, de ce, de atîtea ori, ne lăsați singuri în marea și chinuita năzuință și nevoie de voi ?

Scanned with OKEN Scanner

20 martie, 1974, Viena

Omul care a construit și construiește capodopere de sunete, culori și mișcare, care a încercat și încearcă să învingă timpul și spațiul, trăiește acum și vîrsta bombei atomice, a asasinatelor în masă, a foametei și a supraconsumului, a cancerului și leucemiei.

El trăiește și în nevoia purității și în cea a dragostei de oameni, de animale și natură. În nevoia drepturilor și datoriilor lui inalienabile. Oamenii au avut nevoie de mituri și l-au creat și pe Hristos. Oamenii nu înțeleg bine ce este cu el și se poartă cu el după făptura ființei lor : îl iubesc, îl adoră, apoi îl trădează, îl biciuiesc, îl hulesc, îl scuipă, și apoi îl răstignesc. Cei care-l caută într-o desperare diabolică, cu o forță monstruoasă sînt estropiați vieții, șchiopii, orbii, flămînzii, cei chinuiți de diavoli, cei sluțiți și mutilați de lepră. Toți își întind mîinile să-i atingă și să-i izbăvească, să le dea viață. Dreptul la viață se transformă într-o gigantică hidră cu mii de brațe care-l caută, îl apucă, îl trag și apoi îl acoperă devorîndu-l. Și el poate atît de puțin sau nu poate nimic pentru imensa suferință și durere din lume. Este hîd sufletul și este hîd trupul găurit de plăgi și mistuit de puroi. Și el, omul ales, se prăbușește țipînd de neputință sub brațele-tentacule ale suferinței devoratoare.

Ce coincidență cu gîndurile și suferința neputinței mele din ultimul timp. Se întind spre mine mîinile celor condamnați la moarte, li se acoperă trupul de plăgi sîngerînde, le ies ochii din orbite, se înecă în sîngele revărsat în valuri izvorînd din stomac sau din plămîn. Ochii sînt injectați și înghețați de desperare și groază și toți caută însetați spre mine. Eu, tot un om. Un medic. Adică un om de la care se așteaptă salvare, viață. Așa i-am lăsat acolo în casa unde îmi duc viața cu ei. Mă caută toți, pe mine și pe alții ca mine, din toate părțile, și așteaptă să-i eliberez de groaza și amenințarea morții. Toți cred în mine, ca și în cei asemenea mie, prin profesiune și conștiință. Și eu sînt aici. Călătoresc mereu să caut în plus sămînța izbăvirii lor. Și mă întorc acasă. Și ei mă așteaptă. Ce le voi aduce ? Dacă s-ar aduna, ieșind din hrubele mormintelor, ei, toți care au murit în ultimii 15 ani de cînd mă consideră izbăvitorul lor, ce m-aș face ? Ce imensă mulțime, tineri și bătrîni, băieți și fete, copii care de-abia au început să trăiască. Spuneam altădată, consolîndu-mă, că sînt victime ale naturii oarbe, o natură asasină, o natură genocidă și dușmană speciei umane. Dar ei nu știu asta, ei mă urmăresc cu setea și groaza lor pe mine. Și eu ce mă fac ? Cine este cu mine ca să mă facă să uit nesfîrșita lor mulțime, care crește mereu, și să-mi aducă în somn liniștea, ca Magdalena cea păcătoasă, dar care a vegheat cu dragoste nesfîrșită și l-a apărat pe el de visul suferinței și al tristeței ? Cine rămîne cu mine să-mi apere visele și să-mi ocro-

Scanned with OKEN Scanner

tească năzuința ? Cine rămîne, vă întreb pe mulți ? Unde este tăria sufletului vostru care să meargă pînă la limita năzuinței și alergării mele ?...

Am văzut aici, la Viena, spectacolul „Isus Hristos super-star". Nu știu dacă mi-a plăcut. Important este că am simțit provocarea care s-a transformat într-un val de întrebări. Într-o gravă problemă de conștiință.

Călătorie pe drumurile Moldovei

iunie, 1975

Drumul urcă și coboară lin peste dealuri și culmi, lăsînd în urmă sau pe lături ape, păduri și livezi. Peste tot spațiu, culoare și lumină. Tentația copleșitoare a vizualului. Toate se lasă captate și filtrate prin această ferăstruică magică, ochiul nostru. Și mereu forme și culori, înscrise în spațiu și conturate din spațiu. Dar ce să fac cu tentația abstractului, a perceperii și înțelegerii absolute a formelor în diversitatea existenței lor și în relația lor cu mine, care văd, dar vreau să înțeleg dincolo de ceea ce văd ? Sensul relației cine mi-l dă și cum să prefigurez și să explic în mine tentația și necesitatea abstractizării vizualului ? Vraja autentică a integrării cosmice, ca formă a posibilității ultime de contemplare, acolo, la limita dintre ceea ce pot găsi și ceea ce mereu caut ?

Să se închege și să stăruie în mine și în jurul meu un singur cîmp de existență în care călătoresc, ceva asemănător dialogurilor sonore din Cuartetele „Opus 130" și „Opus 131". Ce ușor urcă cristalele sonore ale viorilor și ce împăcat răspunde din adînc vocea gravă a violoncelului. Cine a făcut acestea ? Ce devenise El, omul Beethoven, și pe ce căi descoperise el cîmpul de particule stranii, a căror mișcare absolută nu ne mai aduce nici durere, și, poate, nici bucurie, ci numai sensul depășirii lor. Și această ajungere a fost posibilă pentru el, omul Beethoven, ieșit din hazard cu aceleași „patterne" somatice ca toți oamenii speciei noastre, asemenea cu mine și cu alții.

Dar eu, în călătoriile mele, mă uit și mă minunez contemplînd stejarul și fagul. A venit primăvara și le-a adus frunzele verzi trezite și crescute din mugurii închistați în crustele tari și cleioase pe care nu i-a atins șfichiul gerului și nici rafala vîntului de nord. Nimic și nimeni nu oprește împlinirea înscrisă în legea creșterii cosmice.

Scanned with OKEN Scanner

Cele trei elemente, pămînt, apă și soare, se leagă și se dezleagă în seva amară ce urcă prin cercurile concentrice, geometric constituite ale trunchiului. Rămîne stăpîn stejarul în coama de deal, ca simbol a ceea ce noi dorim ca măreție. Și sute de ani trec tot așa egali și siguri. Nu este atins și tulburat, ca mine, nici de dorinți, nici de îndoieli, nici de urîțenie și murdărie, nici de teamă sau deznădejde. Cine l-ar putea murdări și cum ar naște din el minciuna sau în ce fel s-ar revărsa din trunchiul și coroana lui ura, cruzimea sau orgoliul ? Noi îl vedem ca formă constituită și fără elan de înfăptuire, dar el este fapta însăși, elanul și împlinirea totală, chezășie materială a legii desăvîrșirii. Ce este mai verde și mai argintat decît frunza lui crestată ? Ce este mai îmbietor decît umbra lui și ce este mai dulce decît susurul vîntului de primăvară în frunzele lui mișcătoare ? Și ce este mai nesfîrșit de puternic cînd îl îndoaie furtunile și cînd, elastic, se ridică din nou, neîncovoiat de nici o putere. Se ridică și, regal, își întinde coroana ce pare că totul ocrotește. Îl caută păsările cerului, îl caută gîzele, îl căutăm noi, bieții oameni fragili și temători, stăpîniți de vise și doruri, de neliniști, de aspirații, de succese și eșecuri. Eu, care am în mine sămînța conștiinței și simțirii, a sufe-rinței, a plăcerii și a bucuriei, a temei de moarte și a orgoliului, de ce nu am și împlinirea sigură în legea stejarului ? Iată-l acum, în primăvară ! Strălucește de frumusețea verdelui său. Iar la toamnă, cînd aurul cel mai nuanțat îi va stropi frunzele, acestea vor cădea lin, tot ca o împlinire. Sînt semnele ciclului vieții sale și semnele circulației cosmice. El rămîne mereu rod al pămîntului, neatins decît de ploaia curată a verii, de roua dimineții. Și în iarnă, crengile, brațe goale puternice și noduroase, vor primi, tot ca o împlinire, rafala vîntului sălbatec sau căderea blîndă a fulgilor albi. Și înăuntru, din rădăcina pătrunsă adînc în pămînt, va urca încet, neauzită și nevăzută de noi, puterea pămîntului extrasă din focul pirosferei. Va urca încet sau poate se va răspîndi în sunete neauzite de urechea noastră, șubredă și imperfectă, incapabilă să audă notele structurilor pure și eterne. Mișcarea atomilor, ciocnirea particulelor stranii numai pe el, stejarul meu, îl integrează și îl construiesc.

Ce să fac pentru ca atomii materiei mele și lumina soarelui în care mă mișc să se unească și în mine, în construcție și faptă pură, obiectivă și sigură, neamăgită și nemărginită de agitația stearpă și goală a sufletului meu, cu mintea lui nesigură și cu simțurile sale tulburate ?!

Împlinește-ți în mine, Natură mamă, legea ta, așa cum o împlinești în puterea și frumusețea stejarului !

Scanned with OKEN Scanner

Meditație și îndoială

martie, 1976, Viena

Din nou la Viena. Orașul rămîne închis și înghețat. Frigul nordului polar s-a întins pînă aici, în inima Europei. Sînt închise și zăvorîte palatele, sînt reci și oamenii. Zîmbetul și vorbele îmi par false, așa cum îmi apar false reclamele luminoase și vitrinele împodobite cu mătăsuri și găteli argintii, după cum tot false par luminile din catedrale.

În restaurantul de la Heurigen, unde se bea, se mănîncă și se petrece zgomotos și vulgar, chipul lui Hristos răstignit îmi pare o prezență insolită. Și oamenii își continuă mai departe viața în egoism, în întrecere oarbă și intoleranță în lupta pentru inegalitate și privilegii.

Am venit să petrecem și noi, savanții lumii, care știm așa de puțin despre celula leucemică și putem face așa de puțin cu știința noastră. Am venit aici să petrecem. Și la mine, între pereții clinicii, se sting în suferință monstruoasă oamenii mei, tineri, bărbați și femei, copii, care de-abia și-au început viața. Noi discutăm, discutăm, ne etalăm discursurile și argumentele, apoi, pînă la urmă, petrecem ; ne spunem bancuri vesele și ascultăm muzica veselă a cîntăreților vienezi. Ce depărtare de la muzica cîntăreților cu chitară, cu acordeon, pînă la sunetele absolute beethoveniene din întrebările „Sonatei Opus 106" sau din „Cavatina Cuartetului opus 130" ! Și ce depărtare de la oamenii care petrec și mănîncă șuncă grasă și cîrnați pînă la năzuința din imaginile de pe pereți ! Lîngă mine, tînăra femeie turcoaică ar vrea să petreacă, să danseze și să-și răsfețe trupul. Pentru că nu o poate face, bea pahare de vin vienez unul după altul. A călcat în picioare vălul străbunelor sale care-i acoperea ochii și o apăra de păcat. A călcat în picioare porunca sfîntă a profetului și acuma bea și este gata să petreacă alături de „necredincioși". Nu au nici o putere poruncile profetului, care să ferească pe om de păcat. Nu are nici o putere Mohamed, cel ce pedepsea cu sabie pe necredincioși, și nici Hristos, care promitea împărăția cerurilor și fericirea eternă a spiritului pentru cei curați, cei blînzi și umili, pentru cei săraci. Oamenii trec peste „porunci" și se desfășoară „liber" în viața concretă, într-un veritabil „carpe diem".

Noi ne ridicăm acum contra oricărui control, pentru anumite libertăți, pentru un anume liber arbitru și vrem să rupem orice lanțuri care îngrădesc ființa omenească. Oare ideea e bine formulată ? Oare nu se simte nevoia unui control ? Emblema reclamă de pe șer-

Scanned with OKEN Scanner

veţele din restaurant ne arată un tip burtos care este aplecat pe spate şi bea nesăţios dintr-o butie. Toată structura omenească este concentrată în nevoia de a bea fără saţiu. Mi se pare grotesc. Şi nu mi se pare specific şi definitoriu uman. În liftul din hotel, civilizat de altfel, o altă emblemă, care se află, de asemenea, în multe locuri din oraş : o femeie goală, cu fundul mare lăbărţat pe un scaun. Să fie oare structura omenească concentrată în asemenea imagine ? Nu pot crede ! Nu pot accepta ! Iar dacă ne uităm la omul civilizat, cu cravată şi cu maniere, la individul tipic al epocii, rotunjor şi numai zîmbet, la cel care reuşeşte şi conduce, spectacolul nu este reconfortant pentru mine.

Mă reîntorc la gîndurile mele, uşor triste, poate rele, dar crude şi, cred, adevărate. Şi meditaţia continuă pe acest drum al întrebărilor. Cum se poate schimba un om, ins al speciei mele, ca să se perfecteze ? Nu există în el self-controale naturale care să-l cureţe de răul pe care-l poartă în el, aşa cum nu există în el self-controale care să-l apere de leucemie ? Eu mă zbat ca să prelungesc viaţa unei leucemii acute cu şase luni, un an sau doi, şi mă simt vinovat că nu pot. Dar ce face omul meu cu viaţa pe care i-o dau ? Cum să inventăm o cibernetică de self-control al omului şi cum să-l facem să semene cu Michelangelo sau Beethoven ?

În Domul Sf. Ştefan, după-masă, au venit la Mesă ei, oamenii, creştini civilizaţi ai marelui oraş. Oraşul cu palate, universităţi, muzee şi biblioteci. Au venit îmbrăcaţi în blănuri. Femeile purtau cizme cu tocuri înalte ; bărbaţii aveau pălării cu pană de cocoş de munte. Arătau toţi ghiftuiţi de la masa de prînz. Au ascultat vocea uşor stridentă a preotului. Poate s-au tulburat de sunetele orgii printre coloanele negre de piatră, ridicate cu trudă de meşterul gotic de-acum 600—800 de ani. La ce le foloseşte biblia de pe mesele de rugăciune dacă nu se schimbă nimic în ei ? Căci dintre ei, nu de mult, s-a găsit şi unul care a inventat camerele de gazare şi tot dintre ei şi-a făcut loc cel care şi-a încercat puterea ştiinţei lui, trecînd prin foc sau îngheţînd pe semenii lui fără apărare, pe care nu-i mai recunoştea ca semeni ai lui, asimilîndu-i cu cobaii sau cîinii.

Desigur, sînt din nou rău şi, poate, nedrept, dar am trăit acei ani, iar acum, în liniştea coloanelor şi în armonii de orgă, vechi nelinişti şi întrebări şi-au făcut loc. Căci se poate să nu-i mai recunoşti pe oameni ca semeni ai tăi ?!

Inegalitatea dintre oameni creşte monstruos în societăţile civilizate ; ca şi indiferenţa cea de nepătruns şi de neînlăturat. Pe mine mă trudesc toate acestea, caut o cale de izbăvire pentru mine şi pentru ei, oamenii, pe care-i simt ca semeni ai mei. Mă socotesc semen cu Beethoven şi mă socotesc semen cu orişice fiinţă umană a pla-

Scanned with OKEN Scanner

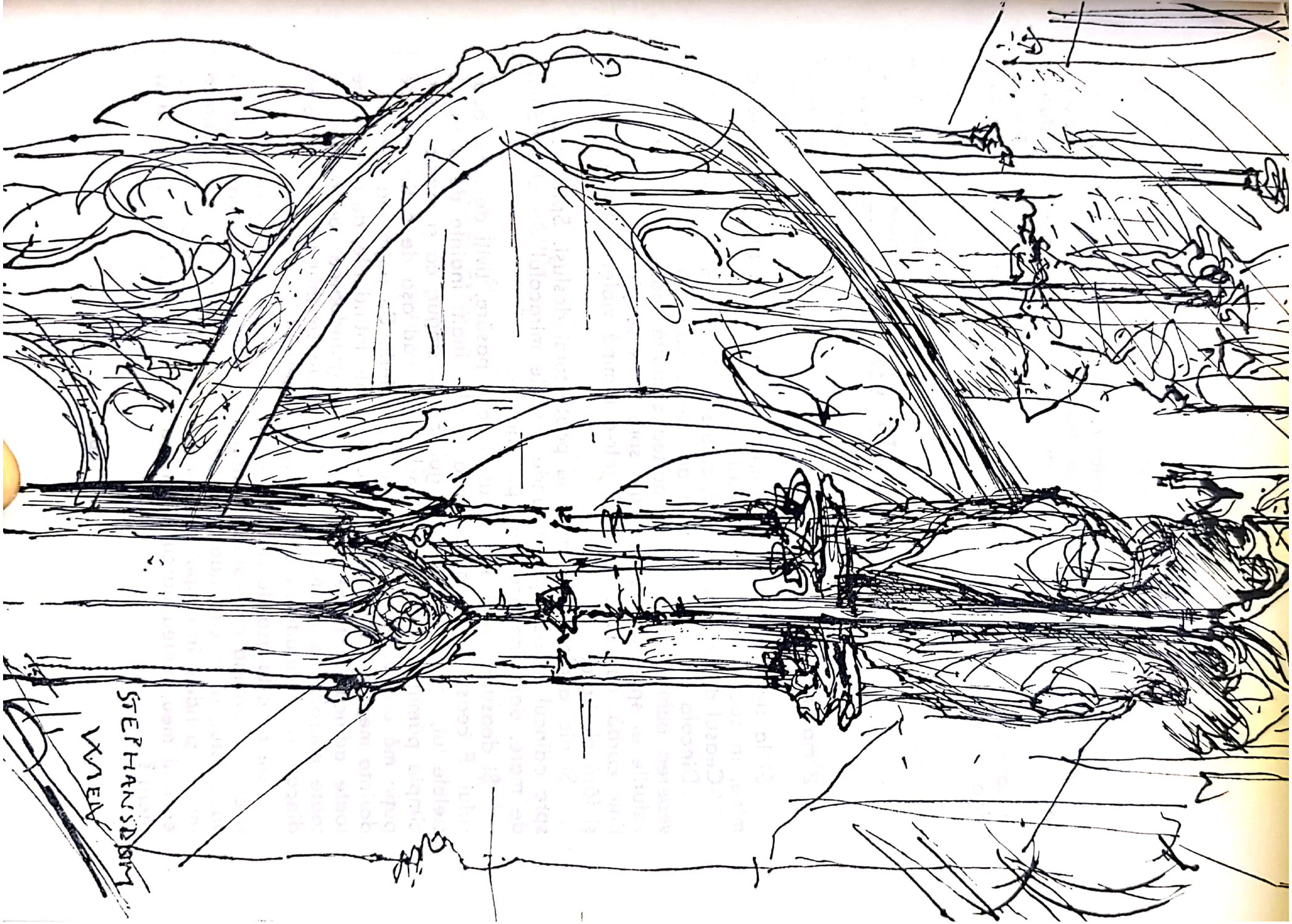

Scanned with OKEN Scanner

neței. De ce o fac ? Este în mine într-adevăr bunătate și înțelegere adîncă sau este numai orgoliu care mă izolează de ei, mă face să-i judec și aș dori să-i pedepsesc, dacă nu aș fi bun sau poate numai las.

Dar să nu alunec cu raționamentul meu spre absurd. Care-mi este calea bună spre oameni și pentru oameni ? Simt că nu o găsesc astă-seară. O, de-aș putea descoperi un izvor nou pentru gîndurile și judecata mea contrariată, ca prin el să capăt o nouă strălucire în care să nu mai intre „tiparele" destinului omenesc care mă rostogolesc spre absurd !

Dincolo de vizibil

2 mai 1976, Eforie

Și la un timp după contemplația unui alt spațiu, meditație la mine, în spațiul nesfîrșit al mării noastre.

Ceasul de pe urmă al zilei, cînd soarele stă gata să se ascundă. Dincolo de linia cîmpului ars, peste care nu mai poate trece vederea ochiului meu. Și în partea cealaltă marea. Se pierde cu valurile ei spre răsărit, așa cum spre apus se pierde cîmpia. Tot o linie curbă, ca limite de sferă într-o lumină violet-albastră, incertă și fără claritate.

Și nici acolo ochiul meu nu poate total desluși. Spre înăuntru, spre adîncul albastru-violet, unde trăiește miracolul viu al fundului de mare, dar pînă acolo nu pot ajunge.

Și deasupra, nori alburii, ușori ca o pasăre, tiviți de rozul apusului. E ceasul de singurătate a cerului înalt, înainte de a apare stelele lui, ceasul unui univers gol, gol și singur, ca și marea, ca și cîmpia pămîntului, gol pentru ochii care văd așa de puțin. Așa de puțin mă urmezi tu, minunat simț al vederii. Ce puțin mă urmezi în dorința mea fără margini de a vedea toate întinderile, de a cunoaște toate adîncurile, toate macrolumile în grandoarea lor spațială și toate microlumile ce mereu se fărîmițează în infinitul micimii pînă dincolo de certitudinea ponderală a materiei !

De ce este așa de slabă și de săracă vederea mea și de ce nu a crescut urmînd chemarea arzătoare a sufletului meu, care vrea să vadă totul, să le cuprindă pe toate cele din spațiu și să le păstreze intacte și fidele în cîmpul duratei mele ca pe o comoară nesfîrșită a eu-ului meu, mereu născut și mereu zidit din nesfîrșitul universal și etern ?

Scanned with OKEN Scanner

Gînduri despre Renaştere

decembrie, 1977, Roma

După cîţiva ani, din nou pe drumurile Italiei. Sînt tot eu, dar poate am devenit altul. Există oameni care se fixează în convingeri şi în anumite preferinţe în ale minţii şi ale sufletului. După propria mea gîndire de formaţie biologică, cred că prin ceea ce vede, aude, simte şi gîndeşte, fiinţa omenească este în permanentă transformare. Se deschide continuu cu fiecare investigaţie în minunile naturii sau ale creaţiei omeneşti. Noua mea deschidere spre cele văzute acum în Italia îmi dovedeşte aceasta, căci multe din cele trăite şi scrise în aceste rînduri vor completa altfel în mine pe cele văzute altădată. Să nu-mi fie frică de propriile mele metamorfoze, prin cele bune şi spre cele bune. Să mă trudesc însă să le văd bine, chiar dacă le voi vedea într-un fel nou. Aşa „intru" în noua călătorie în Italia.

Din nou sub bolta bazilicii San Pietro. Nu există nicăieri atîta cuprindere de spaţiu, ordonat şi stăpînit de om, ca aici. Dincolo de el parcă nu ar mai exista nimic ; şi tot ceea ce există aici este al omului, prin om şi pentru om. Nu mai există nici o întrebare, căci toate năzuinţele, toate căutările au fost împlinite. Omul s-a născut în logos şi a devenit el însuşi logos sau stăpîn al logosului.

Dar într-o parte, în dreapta, în firida de marmură a uriaşului spaţiu, „Pietà", cu cea mai simplă şi curată figură de om. Nu mai este închipuire şi nici năzuinţă şi nici geometrie spaţială, este figură omenească conturată de frumuseţe prin prezenţa şi existenţa sa. Descopăr acum că Michelangelo a avut nevoie de figura femeii pentru a genera din structura omului frumuseţea. Dar nu este numai frumuseţe platonică şi abstractă, ca Atena şi Cariatidele Erehteionului grecesc, este o frumuseţe umană, învăluită de o pînză de tristeţe. A înţeles totul şi s-a retras înăuntrul ei, de frumuseţe şi bunătate, în acel Caritas sau Pietà, cau un fenomen etern, dar care apare numai în om. Dar puterea dinăuntru care a generat Caritas-ul şi Pietà nu mai avea nimic şi nu mai are nici o legătură cu cele din afară. În afară sînt dezlănţuite forţele oarbe care ucid frumuseţea şi bunătatea. „Fiul omului", conceput ca fiul cel mai ales şi cel mai blînd, care a încercat să rupă contradicţiile din oameni, este frînt. Zace părăsit, fără putere şi fără viaţă pe genunchii celei ce a înţeles puterea răului din afară. Cuplu simbolic. Armonie

Scanned with OKEN Scanner

dăltuită în marmură, în care se ridică frumusețea și tristețea atotînțelegătoare. Parcă s-a lăsat de dincolo de suferință un văl de dojană pentru cel ce a zămislit tristețea și durerea în lume, și prin asta este străin și inexistent pentru oameni. Dar ea, care pătimește pentru tot ce este rău, pare dincolo de rău și poate de suferința însăși. Nu mai există nimeni sus, deasupra ei, nici un Dumnezeu și nici un sens pentru altă înțelegere. Ceea ce a descoperit înăuntrul ei este totala singurătate și izolare de întreg universul. Selectată într-o parte de sfera giganticului spațiu al bolții. Este retrasă din însăși dumnezeirea oarbă și crudă, care nu se arată prin nici un semn că ar exista. „Pietà" este numai ea, cu ea singură. Oamenii să înțeleagă ofranda pentru toate timpurile celor sacrificați întru adevăr și bine în numele oamenilor. Ea este om. Poate aici, sau și aici, în această încărcătură nouă, umană stă unul din sensurile Renașterii.

Tu care privești, străinule, așază în tine ceva din adînca înțelegere a Pietei și încă ceva din înălțimea bolților, înțelege că lumea este fără Dumnezeu și încărcată de contradicții, bucură-te însă pentru puterea de dinăuntru a omului capabil să înțeleagă totul și să construiască frumusețea din înseși tristețea și durerea lui. Să fie acesta mesajul lăsat de unul dintre cei mai mari cioplitori ai tuturor timpurilor, Michelangelo.

Vaticanul, cu grădinile, palatele, biblioteca și lumea nesfîrșită a statuilor, a tablourilor și a frescelor. Toată puterea materială și toată forța de muncă a secolelor au fost concentrate și din filtrarea lor s-a selectat și s-a împlinit numai forța spiritului. Din credință, din adorație, din orgoliu, din nevoia de putere și de dominare, a celor ce erau stăpîni, s-au plăsmuit și au ajuns la mine, acum călătorul, sub atîtea forme, pacea și echilibrul sub semnul grandoarei omenești. Din lumina filtrată plutește armonia bolților și mi se relevă perfecțiuni ale spiritului în miracolul culorii, în geometria și albul marmurei, în armonia încăperilor care dau din una în alta.

Perfecțiunea lui Rafael este înscrisă aici în sublimul școlii platonice, iar dincolo de perfecțiune, ca limită a puterii umane, domină întrebarea pentru drama trăirii lui Michelangelo, în luptă cu suferința umană, dar mai ales cu acel Dumnezeu sau cu nonexistența sa.

Și așa apare și ne copleșește Capela Sixtină.

Dumnezeu, în tumultul călătoriei sale printr-un univers haotic, îl trezește pe Adam spre viață, din magma de materie care s-a consolidat în formă umană. Atingerea cu degetul este transmiterea

Scanned with OKEN Scanner

mesajului pentru condamnarea destinului uman : suferință și trudă, teamă și contorsiune care se termină în crunta pedeapsă a „Judecății din Urmă". Pînă acolo, în timpul și spațiul vieții oamenilor, tot suferință și durere în care se confundă mai ales cei aleși. Profeții aleși ai omului apar uriași în cele patru colțuri, adînciți în întrebările lor, încadrînd istoria omului. Dar în toate răzbat grandoarea și teribila forță concentrată în structurile omului. Nu știm ce va face cu forța sa ; îl chinuie întrebările și năzuința înfăptuirilor, dar cum să o facă și pentru ce ? Ce înțelege specia umană din teribila încleștare de atunci a biblicului Ieremia și a lui Moise ? Ce înțeleg aceste mulțimi care hălăduiesc din toată lumea, venite aici în pelerinaj, să stea sub mirajul puterii lui Michelangelo, eternul profet care și-a lăsat chipul numai în scalpul cu piele jupuită în pedeapsa „Judecății din Urmă" ? Să fie aceasta un simbol al finalității efortului omenesc ? O scalpare a ființei, o mutilare crudă și sadică a sufletului care nu și-a găsit pacea de-atunci, din clipa în care i s-a insuflat viața din orbul univers închipuit în teama sa ca tată al său. Ce înțeleg eu din toate acestea ? Poate că lecția lui Michelangelo, din familia titanilor Renașterii, este alta.

Căci peste tot, în fiecare unghi al lumii construite de Michelangelo, figurile androgine, închise în frumusețea lor, poartă teribila și halucinanta întrebare. Nu mai răzbate nici suferința, nici tristețea, ci numai întrebarea. Sînt purtătorii și păzitorii întrebării, ca semn lucid al omului din univers. Să purtăm întrebarea, acesta este destinul din care se generează continuu noblețea minții omenești. Iar răspunsul ? Răspunsul e generator de noi întrebări. Dacă întrebările nu vor putea diminua suferința omului, cel puțin îl vor împinge spre încleștarea dialectică dintre noi întrebări și noi răspunsuri, care înalță demnitatea omului și înscriu noblețea sa în univers, asemenea noblețe Sibilelor, purtătoarele mesajului transmis de Michelangelo și filtrat din giganticul efort pentru victoria asupra suferinței sale.

Aceasta a adăugat Michelangelo perfecțiunii lui Rafael : întrebarea ca semn al continuei năzuințe spre înnoite perfecțiuni ; vîltoarea urcușului este continuă și suflă un vînt ridicînd în trombe de uragan tot ceea ce este univers infinit și om infinit. Mai departe, dincolo de suferință, de violență și de scrîșnirea dinților, Sibilele și Profeții eternelor întrebări. Au depășit Dumnezeul care a limitat omul și spiritul lui în strînsoarea cărnii ce se-nfioară zadarnic în datele plăcerii sau ale suferinței. Aceasta înțeleg eu. Aici și acum. Și așa, cele două principii ale destinului omenesc, ale universului însuși care-l cuprinde, se împlinesc în fresca suferinței iadului, peste care domină însă gigantica întrebare care răbufnește în univers și în ființa omenească. Suferința și întrebarea înscrise în gigantica frescă

Scanned with OKEN Scanner

a vieții lui Michelangelo marchează dualitatea structurii omului. Te înspăimîntă fresca mitologică a sfîrșitului omenesc, dar îi înțelegem marele sens în efortul pentru continua întrebare.

Dacă nu ar fi întrebarea din ochii „Sibilelor", din neliniștea profeților „Genezei" sau din „Judecata din Urmă", ce-ar mai rămîne din destinul omenesc ? Fum și miros de pucioasă într-o vale a deznădejdii cu plînset și scrîșnet. El, Michelangelo, arată lumii ca izbăvire și ca depășire a deznădejdii tentația întrebării sau superioara consolare, chiar în adînca tristețe a capului înclinat al lui Ieremia.

Mai tîrziu, cel ce a descoperit pentru om lumea sonoră, a adevărurilor de dincolo de perfecțiune, va însemna pe una din construcțiile spiritului său acel *per aspera ad astra*. Dar la Michelangelo, cel ce a spart limitele perfecțiunii rafaeliene, totul se sfîrșește în *aspera*. Căci parcă nu există dincolo de *aspera* acel cer senin lăsat nouă atît de izbăvitor de creatorul întrebărilor și descoperirilor sonore, Beethoven. Doar în alt sens metaforic, cel al unor culmi de creație, cei doi se învecinează. Există însă în reversul dialectic din spiritul lui Michelangelo ieșirea sau depășirea acelui chin de foc și smoală, uriașa frescă cu forme și culori. O oglindă a universului, un semn al uriașului efort uman în existența sa, care descoperă această unică valoare și preț al existenței sale : întrebarea. De ceea ce va face cu ea depinde care va fi sensul lui. Nimic, dacă va trăi fără întrebare, anonim și indiferent, pierdut în marea curgere. În suferință, pe care o va depăși într-o descoperire a lui însuși, dacă nu rămîne în *aspera* teribilă a căutării lui pentru întrebare, a căutării lui pentru creație.

Dar totul se încheie și chiar întrebarea parcă dispare. A lăsat-o el, Michelangelo, în revolta profeților și în capul androgin al lui Lorenzo de Medici, din care a dispărut teama. El însuși, Michelangelo, cel devenit cadavru și închis în racla de marmură simplă de la Santa Croce. Nu l-au lăsat să plutească în spațiul nesfîrșit de la San Pietro. L-au închis și pe el și i-au dedicat o inscripție ca pentru atîția duci și prelați anonimi. La fel pe cel ce-a descoperit prima dată puterea rațiunii în natură, Galileo Galilei. Și la fel pe cel ce a creat divinul poem al omului, individ și lume, despre vraja dragostei și chinurile morții, Dante cel surghiunit din cetatea sa. Deasupra raclei sale, este Michelangelo, cu chipul lui de pietrar, cu nasul strîmb, cu buzele strînse de durere, cu ochii orbi, fără priviri, care par stinși după lunga trudă a zilelor vieții. Este chipul unui om oarecare în suferință. Poate să ne apară la fel un cioplitor în piatră, bătrîn, care și-a chinuit zilele aplecat să dăltuiască dalele pe care calcă cizme și copitele cailor stăpînilor cetății. Sau poate chiar chipul fixat în suferință și sărăcie al unui cerșetor de la intrarea bisericii San Lorenzo

Scanned with OKEN Scanner

sau Santa Croce. Întinde mîna și cere celor avuți un bănuț de aramă pentru pîinea vieții lui de care se leagă cu patimă. Și el, Michelangelo, a trăit în suferință și patimă tot într-o viață dată lui ca și cerșetorului. Dar el a întins mîna și a cerut cu patimă altceva decît un bănuț de aramă pentru o viață total diferită de a cerșetorului. De aceea, el nu a cerut nimic acelora, căci ei, ducii, împărații, papii și regii, erau prea săraci ca să-i poată împlini gigantica lui cerință pentru gigantica lui viață. A înfruntat pe însuși Dumnezeu și, cînd a trecut de el, a luat în posesie, cu ardoare și pasiune fără margini, tot ceea ce se putea lua din univers. A întins nu o mînă tremurîndă, ci mii de brațe și tentacule să apuce pentru el, omul, și pentru cei asemenea lui, întreg universul. Și s-a întins puterea lui de stăpîn, de-atunci, din ziua cea dintîi a genezei, apoi de-a lungul veacurilor omului și dincolo de ele. În tragica lui înfruntare cu prostia și nebunia omenească, cu violența și minciuna pe care a văzut-o permanentă, i-a amintit omului ca sfîrșit al strădaniei lui patima „Judecății din Urmă". Trîmbițașii cerului anunță împlinirea veacurilor: căderea în focul Gheenei, ca răsplată pentru neputința de a depăși gheena vieții. Dar din sămînța suferinței lui se naște reversul dialectic : întrebarea ca semn al depășirii prin spirit a întregului haos din univers și din lume. Cu aceasta să ne consolăm noi cei vii și să ne construim o măreție și o putere care să depășească contrariile, să aspirăm și să ajungem la armonie și fericire. Dar moartea l-a cuprins și pe el, marele vizionar, uriașul de dincolo de timpul omului, care a încercat să înțeleagă și să simtă pentru noi ceea ce este dincolo de haos și de moarte.

Eu, călătorul, legat de întrebările fără răspuns, sînt mereu tentat pe aceste drumuri ale mele, aici, după Michelangelo și Piero della Francesca, să răspund că nu este nimic. Și așa totul se sfîrșește. Descartes, cel ce stabilește puterea gîndului după tragicul ev mediu, mă trage însă de mînecă și-mi amintește că și de acest gînd al meu trebuie să mă-ndoiesc atîta cît exist. Dar și el, Descartes, ca și Michelangelo, a murit. Le cunoaștem chipul dăltuit în piatră sau înscris în gravuri, dar le cunoaștem și gîndul și forța lor care ne-a pătruns și care, prin noi, se reconstituie mereu în alte forme. Și așa se întîmplă cu viața lor și gîndul lor pentru viața noastră. Curge mai departe forța întrebării și înțelepciunea relevate mereu pentru cel ce caută în viziunea halucinantă a „Sibilelor" și în tăria rațiunii înscrisă de ei la intervale de 100 de ani, Michelangelo și Descartes.

Florența și Roma. Drum între ele. Cetăți create de om ca adaos și prinos prin puterea lui la natura oarbă. Cîtă ordine, echilibru și frumusețe în fațada Domului de la Santa Maria Novella și de la Santa Croce și cîtă elevație în structura dantelată a Campanilei lui

Scanned with OKEN Scanner

Giotto ! Toate sînt daruri din sufletul și mîna omului aduse universului. S-a zămislit omul din natură ca să-și pună măsura în însuși universul depășit de el. Eu, călătorul, de acum, înțeleg că prin adevărul izvorît din om, prin suferința și truda lui, prin întrebările și răspunsurile lui, depășim și stăpînim natura și-l depășim pe însuși Dumnezeul conceput chiar de om, și lăsat în urmă prin noua lui creație. Omul este Dumnezeu, căci el poate concepe continuu geneza altor lumi. Cercetarea și întrebarea omului au găsit răspunsul și sensul creației care continuă demult și se împlinește mai departe în alte veacuri. O, de nu ar izbucni noi cataclisme dinăuntrul pămîntului sau din abisurile omului să răvășească din cînd în cînd miraculoasa creație a omului ! Căci atunci ar apărea mereu îndoiala sau poate ne-am prăbuși în distrugerea ultimă.

„Pietà" de la Academie, ca un revers al puterii lui David : totală înfrîngere și deznădejde umană ; două femei împovărate purtînd trupul zdrobit, înghețat de lividitatea morții. Pare greu, căci a dispărut din el ușorul vieții. Femeile de-abia îl pot ridica, căci greutatea lui trage spre pămînt. Un bloc de piatră în care cel fără viață acoperă viața și puterea celor două femei învăluite de durere, ca un preludiu pentru viitoarea lor moarte. A dispărut frumusețea divină și disprețul pentru cei ce aduc durerea din „Pietà" de la San Pietro. Dar Michelangelo găsește loc pentru revolta omului chiar și aici, față-n față cu moartea. Căci cei cinci sclavi de-abia ieșiți din blocurile de piatră nu sînt frînți, ei se luptă încordați să se elibereze, din înlănțuirile pietrei. Toți mușchii sînt încordați, ca și ai lui David ; capul și figura sînt răvășite de durere, dar nimic nu cedează, căci stăpînul lor, Michelangelo, nu a cedat. Și din această rezistență și încordare s-a născut David cel victorios în gînd și putere. Străjuiește aici în luminoasa sală, ca simbol al biruinței peste sclavie și moarte.

Cine a înlănțuit și înlănțuie mereu pe om de nu-l lasă să trăiască în vraja puterii și victoriei peste rău în acest simbol, David ? Cine-mi răspunde ? De ce este sărăcit omul de grandoarea lui umană, de ridicarea spiritului său ca nouă putere între pămînt și cer ? Dar să ne bucurăm căci, peste „Judecata din Urmă", Michelangelo ne-a lăsat ca simbol al victoriei noastre pe David, cea mai grăitoare operă de artă pentru fericirea vieții omului pe pămînt.

Noua Sacristie. Sărbătoarea morții prin ofranda suferinței zilei omului. Somnul izbăvește, dar în statuia Nopții stăruie teama de trezire chiar în albul marmurei. Căci iată, vine trezirea cu țipătul de spaimă al Dimineții. Trupul vlăguit al Zilei și capul aplecat în meditație cu adîncă întoarcere înăutru ; ochii de-abia văd, căci nu mai există nimic de văzut în afară de om cu suferința sa.

Scanned with OKEN Scanner

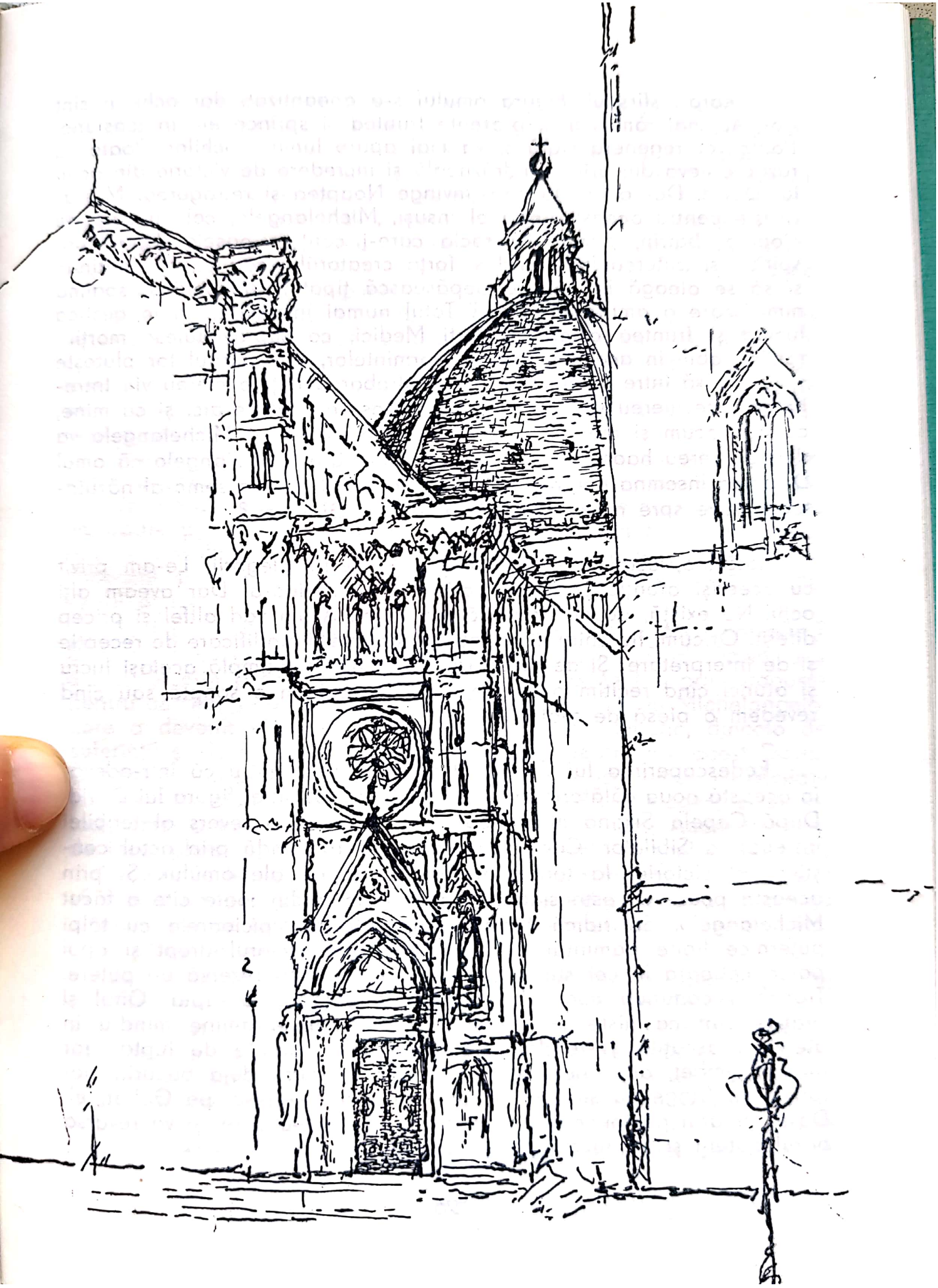

Scanned with OKEN Scanner

Seara : sfîrșitul. Figura omului s-a aneantizat, dar ochii îi sînt goi. Au mai rămas însă prezente fruntea și sprîncenele în tensiune. Poate vor regenera viață și va mai apare lumina ochilor. Poate va răzbate ceva din uriașa îndrăzneală și încredere de victorie din ochii lui David. Dar pînă atuncea, învinge Noaptea și retragerea. Mărturisește pentru aceasta, prin el însuși, Michelangelo, cel cu chip de cioplitor bătrîn, păzindu-și racla care-i conține oasele. Unde sînt spiritul și puterea lui David și forța creatorului său ca să continue și să se aleagă în noi, să depășească țipătul Dimineții și spaima nimicitoare a amurgului serii ? Totul numai întrebare, ca în gestica lucidă și fruntea celor doi frați Medici, ce supraviețuiesc morții ; rămîn nobili în această casă a mormintelor, dar spiritul lor plutește și refuză să intre în mormînt, căci întrebarea îi ține mereu vii. Întrebarea este mereu vie, pentru că o trăiesc eu cel de-aici și cu mine, cu noi, acum și mai tîrziu forța vie a gîndului lui Michelangelo va depăși mereu haosul și moartea. A știut oare Michelangelo că omul David va însemna pentru noi esența spiritului său ca semn al năzuinței noastre spre mereu depășirea focului Gheenei ?

Iată-mă, așadar, revenind la cele patru alegorii. Le-am privit cu aceeași atenție și în călătoria mea anterioară. Dar aveam alți ochi. Nu există, acum, riscul să mă repet. Acum văd altfel și pricep diferit. Oricum, fie chiar și nuanțe, și tot este o modificare de recepție și de interpretare. Și de integrare. Oare nu se întîmplă același lucru și atunci cînd recitim o poezie, cînd reascultăm o sonată sau cînd revedem o piesă de teatru ?

Redescoperirea lui David. O numesc așa pentru că într-adevăr în această nouă călătorie mi se relevă în suflet altfel figura lui David. După Capela Sixtină mi se pare că este ca un revers al teribilei întrebări a Sibilelor. Căci David pare să răspundă prin actul conștient al victoriei la toate întrebările tragice ale omului. Și prin aceasta poate că este singura figură fericită din toate cîte a făcut Michelangelo. Se ridică forța telurică dinspre picioarele cu tălpi puternice lipite pămîntului. Forța urcă prin piciorul drept și apoi parcă coboară în cel stîng, încărcat cu o uriașă rezervă de putere. Trunchiul continuă coapsele, formînd o coloană dreaptă. Gîtul și brațele sînt ca niște coarde întinse, iar capul rămîne mîndru în atenția-i ascuțită și totala-i siguranță. Este înainte de luptă, dar într-un zîmbet, abia perceptibil, trăiește înăuntru deja bucuria victoriei. Va frînge cu siguranță pe monstrul omenesc, pe Goliat, el, David, tînărul păstor, eroul, apoi poetul și regele care își va revărsa harul puterii și frumuseții peste oameni.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă Hercule a fost pentru Greci triumful dreptului celui puternic asupra nedreptății și a însemnat totdeauna în conștiința oamenilor o victorie a forței mușchilor, David este o victorie a spiritului și a frumuseții. De aceea, Hercule este o masă de mușchi cu figura chinuită, ca sclavii încovoiați ai lui Michelangelo, pe cînd David este fericit în această simbolică victorie a spiritului și a frumuseții. Prin David, Michelangelo a trecut dincolo de întrebare, răspunzînd pentru destinul omului prin victoria acțiunii. Iată că aceasta poate aduce fericirea, încîntarea în împlinire.

Privit dintr-o parte, capul lui David seamănă întrucîtva cu al lui Lorenzo de Medici, dar acesta nu purta iluminarea victoriei și fericirii, ci se înclina sub greutatea teribilei întrebări. David este eliberat de tristețe și întrebare, este liber total, trăind numai victoria generată de forța sa interioară, care îi ordonează frumusețea deplină a statuarului omenesc.

Sînt la Florența, în marea sală a Academiei de Arte, și cum intru, la capătul sălii, de-o parte și de alta, cu trupurile frînte ale sclavilor de-abia figurați din tăria marmurei de care nu se eliberează, îmi apare țîșnind spre cer, în lumina bolții, în fața Hristosului mort, victoria absolută a celui etern viu, omul poet și rege, David. Actul eliberării și splendoarea frumuseții își regăsesc sensul pentru universul uman.

Să fie aceasta ultima soluție, ultimul mesaj al lui Michelangelo ? Dar noi, oamenii, trebuie să citim din expresia lui că el, David, așa a fost. Și prin poezia și cîntecul lui, prin victoriile lui, prin dragoste pentru oameni s-au adunat și s-au concretizat toate în Michelangelo, care a devenit el însuși înfăptuitorul năzuinței umane, dincolo de suferință și de întrebare. Și așa s-a născut pentru noi acest David. O geneză prin selecție și filtrare a tot ceea ce este uman cu oscilații teribile între monștri și zei. Din toate, în adîncă înțelegere și bunătate, omul a fost reclădit din nou, mai perfect decît Adam așteptat de focul gheenei, de către noul ziditor al lumii, Michelangelo. Este aici o teribilă lecție pentru noi despre cei care au condus și au vrut să clădească lumi, să adune și să concentreze din întreaga strădanie umană ceea ce este etern frumos și măreț, omul frumuseții și al victoriei absolute asupra răului.

Eu, omul, călătorul, rămîn înmărmurit în fața victoriei lor, a lui Michelangelo în creație, și a lui David, cel eliberat de orișice constrîngere, cel reclădit în victoriei, depășind toate structurile omenești. Coloană vie care unește reazemul cert al pămîntului cu apoteoza capului în plenitudine. Și așa, capul și gîtul se unesc cu tălpile din care urcă puternica sevă prin coloana dreaptă a trupului. În fața lui, după contorsiunile incertitudinilor, depășesc și eu ideea morții și descopăr viața. Tu vino cu mine în gîndul meu pentru rămî-

Scanned with OKEN Scanner

nerea din urmă și definitivă, înainte de a veni și a mă ajunge tot ceea ce am depășit. Sîntem amîndoi prin mergerea noastră împreună eliberați de toate.

Dar prețul victoriei întruchipată în David plătește peste tot înfrîngerea și deznădejdea umană. Și aici, înainte de bolta luminoasei săli, de-o parte și de alta, cele două rînduri ale suferinței: „Pietà" și „Sclavii".

„Pietà" de aici exprimă din nou totală frîngere și deznădejde. Două femei încovoiate purtînd trupul mortului, zdrobit, împietrit în tristețea morții.

Michelangelo, atotputernic, creatorul lui David, izbăvitor al lui Adam, se zbate totuși în teribila dialectică a vieții și morții. Nu are altă ieșire decît întrebarea care să lege sau să depășească acești doi termeni. Iată strălucirea vieții lui David, dar iată numai suferință și moarte în jurul lui. Și, foarte aproape, Noua Sacristie cu cele patru faze ale zilei trudei omenești.

Dar cei 5 sclavi din fața lui David, îngropați în blocurile de piatră, nu sînt frînți și învinși. Ei se luptă încordați să se elibereze. Un picior al lor este drept și puternic, ca și coloana trupului lui David. Prin forța lui se vor desprinde din lanțurile pietrei. Mușchii sînt încordați, capul și figura sînt prezente. Și chiar dacă dorm nimic în ei nu cedează. Și din această rezistență și încordare s-a născut David cel luminos în victorie și poezie.

Dar cine a înlănțuit și a oprimat pe om de nu l-a lăsat să trăiască împlinit în vraja forței de spirit a lui David?

De ce omul a fost și mai este, în atîtea locuri de pe planeta noastră, sărăcit de măreția lui umană? De ce este frînt și încovoiat în loc să fie coloană a unei noi puteri cosmice între pămînt și cer? Eu cred că omul așa trebuie să fie și de aceea îl aștept în lumea în care mă întorc întotdeauna.

Revenire în Noua Sacristie. Sărbătoarea morții prin ofranda suferinței zilelor omului. Somnul izolării și retragerii, dar în care stăruie teama de trezire în noaptea împietrită în marmură. Trezirea cu țipătul de spaimă al dimineții. Trupul vlăguit al Zilei și capul aplecat în meditație cu adîncă întoarcere înăuntru. Ochii abia discern că ar mai exista ceva în ziua trăită afară de omul însuși cu suferința sa.

Seara, sfîrșitul. Figura omului parcă s-a neantizat, iar ochii sînt goi. Au mai rămas însă prezente fruntea și sprîncenele, care exprimă frămîntare și tensiune. Poate vor mai regenera viața și va mai apărea lumina în orbitele goale. Poate va veni de undeva și va răzbate ceva din uriașa îndrăzneală și încredere din ochii lui David. Și

Scanned with OKEN Scanner

David a trăit ziua, dar lumina ochilor lui a rămas mereu flacără scînteind spre cerul victoriei.

Dar aici, în Noua Sacristie, pînă la urmă, victoria este numai în noapte. Retragere și poate popasul unei regenerări. Și el, Michelangelo, cel cu chip de cioplitor, unde este prezent ? Unde sînt spiritul său și puterea lui David ? Rămîne numai întrebarea, singura obiectivă și permanentă prezență în capetele celor doi frați Medici. Ei supraviețuiesc morții, iar întrebarea îi ține vii. Dar întrebarea este vie pentru că o trăiesc eu, și cu mine alții, mulți, toți în care ea își găsește loc. Ce știu ei, cei doi frați Medici și Michelangelo însuși, despre ceea ce trăiește mereu din întrebările lor ; căci întrebările omului care gîndește nu se vor sfîrși niciodată și omul trebuie să-și regenereze mereu puterea și curajul de a întreba în orice epocă !

În încăperea morții din Noua Sacristie o scenă a începutului de viață. Antiteză a Pietelor, fecioare purtînd trupul celui ucis, Madona apare cu însemnele generării vieții. Aici însă, „Madona" lui Michelangelo pare că presimte ceva din viitoarea frîngere a celui născut. Este o frumusețe pură, poate dincolo de nostalgia absolută a statuarului grec și depășind sigur, ca forță vie, madonele lui Rafael. Iat-o, albă în marmura sa vie, parcă refuză maternitatea ; să apără cu un gest al frunții și o înclinare a gîtului de fiul lacom care cere viața sînului. Ea, mama, poate că presimte inutilul vieții celui ce va fi răstignit și-l ține departe de izvorul sînului. Sau poate că vrea să rămînă închisă în imaculatea sa de fecioară, purtătoarea unei frumuseți unice, căci frumusețea femeii de-aici, cioplită de Michelangelo, este fără asemuire. Este tot învăluită într-o tristețe, ca și „Madona" de la San Pietro. Degajă însă o anumită mîndrie și încredere în puterea fără de margini a frumuseții sale. Ce va face cu ea ? Se pregătește pentru marea tristețe și retragere din lume a „Pietei" de la San Pietro ? Aici, în Capela Morții, apare ca ofrandă a vieții, care nu știe însă ce va deveni. Poate o pîndește teribila încordare dinăuntrul ei, dacă va îndrăzni să trăiască. În gîndul nostru madonele nu au trăit, nu au cunoscut truda, nu au cunoscut plăcerea. Acesta este un gînd despre femeie. Într-o idealizare apar la naștere ca „Madona cu pruncul", apoi la sfîrșit ca „Pietà", purtînd trupul celui mort. Între acest început și sfîrșit, nimic. Însă la cele două capete ale vieții, femeia ca semn al frumuseții totale. Poate între ele, aici, cele două femei semn al neliniștii dimineții și semn al retragerii în noapte, dacă nu ar țipa cucuvaia ! ?

Este greu să închei cu o concluzie capătul unei noi călătorii în Italia. Mintea mea nu e în stare să ajungă la nici o încheiere, căci gîndul se întoarce mereu înapoi, se minunează sau rămîne

Scanned with OKEN Scanner

sub semnul întrebării. Ceva din drumurile Italiei, ca și ale Greciei, însoțește mereu drumurile călătoriei noastre și mereu cele noi văzute sînt confruntate cu cele văzute pe drumurile acestor binecuvîntate pămînturi.

Acum, după Roma, sînt totuși dominat și încărcat de cele recent receptate. Mi se pare că aici s-a născut frumusețea în tot ceea ce a creat omul în nevoia lui de a exista, de a trăi natural, însă îmboldit în trăirea lui de un amestec de grandoare și orgoliu existențial. Fie că spiritul i-a fost stăpînit de viziunea „păgînului" roman și grec, fie că i-a fost iluminat de viziunea nouă a Renașterii, din toate s-a născut nevoia plăsmuirii întru frumusețe. O puternică impulsiune voluțional subiectivă s-a transformat într-o nebănuită expresie plastică unde poartă aureola frumuseții cu valoare de fenomen obiectiv în natură. Există un imbold absolut în om, la un anumit palier al conștiinței, care l-a împins, ca o lege a naturii, de a crea frumusețe, ca un adaus fenomenal al naturii, care ea însăși se perfectează prin om. În om pare să se concentreze o forță care se exteriorizează prin impulsul obiectiv de exprimare în forme variate ale conștiinței subiective, ce devin entități absolute, neperisabile. Noi, oamenii muritori, percepem nemuritorul din om, care este capacitatea lui de creație într-un uriaș ciclu de forme ale frumuseții și rațiunii. Îndrăznim să concludem pentru om o permanență proprie lui, născută și integrată în permanența universului. Este o lege a creșterii autoperfectibile a universului prin existența umană. Frumuseților generate din hazardul universal li se adaugă, perfectîndu-le, frumusețea generată de om. Și pe această cale am putut să ajung să înțeleg ceva din destinul omului. Să pricep că în formele de existență ale universului se naște prin om un proces de autocunoaștere și de autoînfrumusețare ce i se integrează mărind în plus grandoarea și armonia universală. Poate că aceasta este „Da sein"-ul lui Heidegger care se înscrie în uriașul ciclu al dezvoltării conștiinței umane cu începuturi în mitul prometeic. Să ne așezăm în armonia acestui ciclu fără teamă de „Judecata din Urmă" de pe peretele Capelei Sixtine și eliberată de neliniștea întrebărilor „Sibilelor" și „Profeților". Cred astfel că, dacă omul adaugă prin actul lui ceva etern și frumos eternității frumuseții universale, el a găsit drumul destinului său învingînd moartea și suferința. Nu există o suferință a „Judecății din Urmă". În univers emană măreția frunții lui David, concentrat și fericit în victoria sa. Omul purifică și zeifică înnobilînd universul.

Și așa, eu, călătorul, pot să spun că am putut găsi pămînturile bune pentru om. Sînt acelea în care sămînța perfectibilului universal a putut să dea roade, să genereze frumusețea creată în lume prin om. Mă îndepărtez de îndoiala și neliniștea care vor să-mi spună că pe aceste pămînturi a existat și inepție și suferință și cruzime, care

Scanned with OKEN Scanner

continuă și astăzi. Căci peste ele și poate din ele triumfă izvorul minții lui Leonardo da Vinci și Galileo și marmura albă a divinului dăltuitor, care ne-a lăsat nemuritoare, dincolo de frumusețea trecătoare, frumusețea gîndului nostru absolut și năzuinței noastre despre om.

11 decembrie, 1977, Arezzo

Răspîndit pe o colină cu pante dulci, orașul conține o parte din inima și spiritul lumii. Dar cîți caută și au nevoie de această parte a lumii ? S-ar putea ca nici ei, oamenii din Arezzo, să nu-și dea seama că în orașul lor există ceva care îl face să difere de toate celelalte așezări urbane ale lumii.

În această zi de decembrie blînd și luminos, cu după-amiază însorită, străzile de piatră înguste și severe parcă sînt părăsite de oameni. Cine ar putea sălășlui între pereții aceștia vechi, groși și întunecați, cu uși și cu ferestre zăvorîte ? Oamenii care au construit orașul de piatră au putrezit de mult, cu toată încrederea și marea lor dorință de a se face nemuritori și a dăinui peste secole, ca piatra. Au dispărut și le-au luat locul alții. Dar în duminica asta parcă nu mai este nimeni. Eu, călătorul însingurat, despărțit sau poate părăsit de toți ai mei, găsesc cu greu ținta căutării mele : biserica veche cu pereții zugrăviți de el, însemnat cu un nume de legendă, Piero della Francesca. Ce a lăsat din truda mîinilor lui se găsește înscris în curbe de argint, în văluri diafane, în aripi de îngeri, lume gigantică cu semnele ei halucinante pe pereții bisericii Sf. Francisc.

Puținii oameni pe care i-am găsit se pare că știau mai multe despre el, Sf. Francisc din Assisi, făcătorul de minuni, care s-a răzvrătit contra bogăției și a chemat toată suflarea creștină să fie fericită în simplitatea sărăciei și în umilință. Era însă într-un fel mai orgolios și mai trufaș în starea lui de „poverero" decît toți trufașii bogați, căci în disprețul său se ridica deasupra tuturor strîngătorilor de comori. Dar oamenii mei din Arezzo, de pe unde or fi acum în această după-amiază, nu spun nimic nici despre „poverero" Francisc cel Mare și nici despre celălalt, Piero al Francescăi. De-abia pot să-mi arate drumul spre bazilica sfîntului, unde ajung după multe ocolișuri prin orașul cu străzile înguste.

Am intrat. Ziduri albe, brutal văruite în alb murdar. Deodată, în fund, înspre altar, pajiștile de culoare aprinsă în iluminări dau lumina care cade de la soarele după-amiezii. Sînt față în față cu minunea legendei despre fapte cu oameni și cai împietriți în frumusețea absolută a gestului lor. Piero della Francesca i-a renăscut pe oameni pentru ca aceștia să trăiască în extaz, într-un singur fel de

Scanned with OKEN Scanner

viață, cu un singur țel. Sînt eroi și martiri sau poate păgîni care-și caută puritatea în dăruirea unei noi credințe, ca statuara regină din Saba. Oare cîte femei a putut concepe omul în aspirația și arta lui și cîte a întîlnit care să aibă ceva cît de puțin din măreția și frumusețea reginei din Saba ? Ea este concepută și creată de însăși gestica și fapta transfigurată în legendă, astfel că devine o legendă. Tot ce există, bărbați și femei, cai și chiar copaci, linia dreaptă a lăncilor și sulițelor lungi, totul este cuprins în mirajul acțiunii, căci toți sînt fermecați de ritualul actului pe care îl trăiesc, ca o împlinire totală a destinului lor. Mai sînt oameni reali oare sau năzuința creatorului lor, Piero della Francesca, i-a transpus în împlinire spre o altă condiție ? Piero della Francesca ne-a înscris bine în curbe și culoare o legendă și un mit despre cît de sublimă în frumusețea ei eliberatoare poate să fie fapta omului. Este o legendă și un mit însă altul decît al lui Fra Angelico, în care nu se mai recunosc faptele omului. La Piero della Francesca iluminarea vine prin actul și năzuința umană și actul luminează toată viața omului și toată străduința lui, care se ridică la semnificație dincolo de omul real. Dar umanul îl recunoști în totul și în această desăvîrșire de dincolo de omul comun.

Unde sînt însă oamenii orașului în care există lumea lui Piero della Francesca ? Sînt morți sau sînt numai adormiți ? Dacă-i trezești s-ar putea să nu recunoască lumina și mitul faptei înscris pentru om de Piero della Francesca.

Au apărut mai tîrziu oamenii orașului, cînd a scoborît lumina după dealuri, dar tot n-au dat semne că au ceva cu Piero della Francesca și cu chipurile lui de legendă nemuritoare prin artă. La un moment i-am văzut venind totuși pe rînd, la alt „ritual" intrat, se pare, în cotidianul vieții. Este ritualul cafenelei și al restaurantului. Iată-i aici, în fața mea, tineri mai zgomotoși sau perechi de căsătoriți trecute de vîrsta tinereții. Bărbați care joacă grav table, urmărind cu atenție căderea zarurilor.

Au intrat apoi doi bătrîni, din care unul de-abia se ținea pe picioare, susținut fiind de celălalt. Sînt îmbrăcați simplu, dar cu trăsături frumoase și fine, cu crestături adînci, ce nu spun însă nimic special despre destinul lor. Sînt poate semnele vieții obișnuite, sau poate ani de trudă în limitele unei vieți domestice în orașul lor. Acum, la bătrînețe, ritualul cafenelei rămîne ca singur semn de dorință. Se tîrăsc cum pot și plătesc cît pot pentru a bea aici o cafea.

În fața mea o pereche în jur de 40 de ani ; bărbatul își bea berea, iar femeia cafeaua. Dacă nu ar sta la aceeași masă, ai crede că sînt străini ; nu-și spun nici un cuvînt și nu se privesc nici din întîmplare. Parcă s-ar feri unul de altul. Viața pînă la 40 de ani i-a golit oare de orice conținut comun ? Iată însă că trăiesc împreună

Scanned with OKEN Scanner

această nevinovată plăcere duminicală. De atît au nevoie oamenii orașului lui Piero della Francesca, dar mai ales nu au deloc nevoie.

Eu, cel călător, am venit însă de departe, năzuind după lumina albastră a cerului și după argintul vălurilor, toate create cu gîndul lui. Mă temeam să nu mă ajungă din urmă neputința bătrîneții, înainte de a-i vedea luminile. Și credeam că în orașul său oamenii sînt altfel decît în alte orașe ale lumii. Că locul care conține fapta de aur și argint a minții sale este locul altei vieți în care răul și banalul nu au ce căuta. Semne de rău între oameni nu apar, dar semnele de viață fără însemnătate sînt cele pe care le găsesc pretutindeni.

Mă retrag cu tristețe din orașul cu străzi goale și cu oameni închiși seara în cafenele.

În gară, ca în toate gările lumii, zgomot și agitație. Un grup de bărbați veseli și o singură femeie, îmbrăcată strident, cu buze groase, vopsite, și rîs vulgar (oameni, ce-ați făcut cu regina din Saba ?), care ține un buchet mare de trandafiri înveliți în celofan și vorbește tot timpul.

În trenul supraîncărcat, aceeași agitație și aceleași rîsete. Fum de tutun, miros de parfumuri îmbibate cu transpirație. Trenul aleargă în întuneric și nu văd nimic afară. Ce splendide trebuie să fie dealurile și ce frumoși trebuie să se ridice pinii cu umbrele lor sub cerul înstelat ! Dar, poate, nici de acestea nu au nevoie oamenii mei, care-și trăiesc veselia lor în trenul supraîncărcat. Poate că sînt nedrept, dar nu-mi pot mistifica starea. Au rămas în urmă, tot în întuneric, închise în pereții bisericii sfîntului Francisc, pajiștile de lumină și culoare în care-și trăiesc legenda lor acei oameni născuți din pasiunea și fervoarea împlinirii lui Piero della Francesca, creatorul de legende pentru oameni. Mă gîndesc singur la ele. Nimeni din toată lumea orașului și din cea înghesuită în tren nu știe nimic despre mine și despre gîndul meu. Și nu au de unde cunoaște ce am eu cu Piero della Francesca și legendele oamenilor lui, legendele omului de totdeauna în închipuita sa aventură. Știu sigur că el, Piero della Francesca, are și legendă și istorie. Altfel ce puteam afla eu despre Arezzo, orașul de acum, cu ritualul cafenelelor ca toate orașele lumii ? El, Piero della Francesca, a scînteiat în noaptea secolelor pentru conștiința mea și mi-a însemnat o țintă nouă în lunga și încurcata mea călătorie. Nu a fost o călătorie pentru un loc fără rău, ci căutarea unui loc unde, odată, s-a născut o minune a lumii. Rămasă închisă între zidurile reci, ale acestui decembrie, oare nu le mai trebuie oamenilor ? Mie-mi trebuie. Îmi zidesc mie însumi o așezare a mea proprie și adaug în mine o ordine nouă.

Am rămas singur ? Nu chem pe nimeni în spațiul de legendă pe care mi l-am înălțat din spațiul lui Piero della Francesca ? Nu

mai am oare tovarăși de călătorie pe drumurile mele ? Aș vrea să-mi apară, de pe unde mai sînt, cîți nu au obosit, frați ai mei. Eu am cules și pentru toți ai mei de acasă lumină din lumina și spațiul lui Piero al Francescăi. O să aibă sigur nevoie de ea și poate de mine cel din ea.

Cetatea de pe Bosfor

septembrie, 1977

Cetatea puterii otomane, cu nesecatele comori ale vechilor palate, mi-a readus înaintea ochilor trecutele vremi, cînd prin sînge și foc a înlocuit marele oraș cu numele împăratului ce făcu legătura dintre lumea greacă în degenerare și noua lume creștină.

Călcînd în picioarele cailor ordinea propileelor, cetatea tindea să zdrobească rațiunea greacă și să o înlocuiască cu dogmele impuse prin sabie ale noii conștiințe : un amalgam de precepte care încercau să domesticească „barbarul", dar care, în numele lor, îi dădeau dreptul și-i impuneau datoria sfîntă de a extermina pe cel din afara lor. În planul conștiinței totul izvorea din teama și ignoranța subiectului în fața implacabilului din natură și în fața a tot ce era înscris în structura însăși a subiectului. Toată istoria lumii bizantine continuată de istoria lumii islamice în Bizanț și Istanbul mi s-a părut deodată ca o desfășurare teribilă de forțe ; stăpîni în nevoia de stăpînire. Se dorea impunerea unor altfel de norme de conduită și relații om—om, neconforme cu datele obiectului asupra căruia se revărsa.

Istoria lungilor concilii ortodoxe bizantine și apoi ale celor islamice a dus astfel la o încovoiere a omului. Îl văd aici aplecat în umilința rugăciunii islamice. În moschee intră numai desculț și încovoiat și frînt, așternut pămîntului ; de teamă, se transformă. Îmi pare fixat rigid în îndoirea lui. Din cînd în cînd, ochii fanatici și brațele se-ntind implorînd îndurare și iertare. Îl domină total teama, ca formă supremă a unei existențe spirituale ce-l înlănțuie și-l omogenizează.

Marile și somptuoasele palate sînt semnele inegalității absolute, dar și ale intoleranței ; sînt și semnele unor pofte senzuale dezlănțuite, căutînd trăirea plăcerii ca o altă formă a unei conștiințe, pe care eu, aici și acum, o consider străină naturii mele.

Marea albastră și cerul nesfîrșit sînt mereu în afara omului, care rămîne închis între pereții groși ai moscheielor și palatelor. Sus de tot, în bolțile rotunde, prin ferestrele înguste, lumina pură a univer-

Scanned with OKEN Scanner

sului fără limite se filtrează peste capetele celor încovoiați. Nu cade însă peste oameni lumina „sophia", ca semn al ființării în înțelepciune, ci ca semn al neputinței lor de a accede liber în lumină. Sînt încovoiați și țintuiți pămîntului, înfricoșați prin propria lor conștiință încătușată.

Tot ceea ce văd și aud în acest caleidoscop de culoare îmi ține mereu trează conștiința despre încovoierea și înrobirea omului.

Miile de credincioși, în hainele lor întunecate, cu picioarele descălțate în umilința lor, împlinesc tabloul neputinței, de mii de ani, supuși ai stăpînilor de oameni.

Pe meleagurile acestui pămînt al cetății Bizanț-Istanbul au existat probe majore că fanatismul ia caracter de falsă conștiință. Iată lupta diabolică dezlănțuită de iconoclaști. Pentru aceasta, Constantin al V-lea, în 786, dă ordin să se scoată ochii călugărilor și călugărițelor și să se taie capul patriarhului închinător la icoane. Din partea lor, închinătorii la icoane, în frunte cu patriarhii și marii teologi, damnați și profanați ai celeilalte forme de falsă conștiință, pentru a stăpîni sufletele credincioșilor, răspîndesc mitul că icoanele făcătoare de minuni au fost pictate de mîini neomenești, îngeri sau alți meșteri nevăzuți ai lui Dumnezeu. Ca replică, pentru a stîrni mulțimile terorizate de teamă, iconoclaștii răspîndesc vestea că marele cutremur de sub mare, cu apariția unei noi insule, a fost semnul de pedepsire de către Dumnezeu a mulțimilor care se închină la icoane. False dogme impuse prin teroare pentru a asigura stăpînirea unora sau altora ; și în frunte, marii profitori, stăpînii, împărați și patriarhi.

În aceeași perioadă arabii se întrec în luptele lor teologice, cu o intoleranță mai teribilă decît cea a lumii grecești creștine. Cel puțin arabii au scuza că profetul lor le-a hărăzit o nouă religie bazată pe intoleranță și violență pentru dogmele înguste ale noii credințe, pe cînd creștinii socoteau că au adus oamenilor libertatea absolută a sufletului, toleranța și dragostea, cu eliminarea totală a violenței. Și totuși... intoleranța și forța dezlănțuite în ambele credințe. Și totul s-a plătit cu viața oamenilor și cu pîrjol care a durat secole.

Ca o încheiere în meditația călătoriei în cetatea Cornului de Aur, caut să-mi explic factorii dezlănțuitori ai tuturor formelor nesfîrșite de cruzime și intoleranță. Aceștia doar au fost puși în acțiune de stăpînii și conducătorii omului din această lume înlănțuită. Conducători care, purtători de rău, și-au pus în valoare instinctele de dominare și avariție, iar în numele intoleranței, nu s-au dat în lături de la nimic.

Supușii lor și-au perpetuat de-a lungul timpurilor un fel de țară a indiferenței înrobitoare sau a supunerii totale. Pînă la urmă din nou concluzia tristă pentru specia umană.

Scanned with OKEN Scanner

Am sfîrșit călătoria în locurile unde se despart lumile, unde încetează drumurile Apusului și încep drumurile Răsăritului. Lumea elenă rămîne cu lumina ei în partea europeană și, dincolo, începe lumea asiatică. Poate că noi, europenii, mîndri de ceea ce a clădit în noi lumea elenă, sîntem orgolioși și nu vedem decît tristețe și mizerie în lumea Asiei. Oricum, eu unul am fost așa de copleșit de contrastele ei, încît de-abia am putut cuprinde spațiul și culorile de peste Cornul de Aur, precum și grandoarea și frumusețea bolților și minaretelor moscheielor clădite pe țărmul mării. Au trecut rapid, de asemenea, înaintea ochilor mei minunea și frumusețea de aur și albastru a mozaicurilor de la Kahrie-Djami. Și tot așa, măreția nopții de pe terasa hotelului Houston, așezat parcă între mare și stele. Ceea ce a adus omul cu partea lui habotnică, prin care a înlocuit frumusețile de altădată, m-a urmărit și nu am putut vedea ce este aici pentru omul frumos și adevărat. Nici pe el nu l-am văzut. Dincolo, înălțimea Acropolei domină totul, pămînt, ape, orașe, cîmpii și pe oamenii înșiși. Rațiunea și frumusețea spiritului grecesc au impregnat totul și am trăit numai în ele. Spiritul grec a înnobilat totul. De partea cealaltă, totul mi s-a părut a fi răvășit de ceea ce este crud, nespecific aspirației umane. Poate existau unele frumuseți, cu siguranță că existau, și nu puține, însă le-am simțit izvorîte din nevoia de luxură și plăcere, alte forme de dominare, de strivire. Am avut impresia că logosul grec, rațiunea lui Aristotel și Platon nu au avut nici o putere asupra acestei lumi. Nepotrivită călătorie pentru căutarea locului bun al omului, într-o lume în care ceea ce este mai ales în om, rațiunea și frumusețea, nu au putut rodi.

Dar eu, cu formația mea, poate că greșeam. Cu siguranță că greșeam. De vină era numai formația mea clasică și recepția, care, iată, putea deveni o prejudecată pe care trebuia să mi-o denunț. Să caut semnele bune ale omului și aici, căci trebuie să existe. Stau mărturii prietenii mei turci care m-au invitat și care sînt angajați cu toți spre luminile științei. Gîndul meu bun pentru ei.

Tentație atemporală

ianuarie, 1978, București

Călătorim în imaginar. Nu cunoaștem un anumit loc, căci sîntem în toate locurile. Călătorim mereu, cu trupul sau numai cu sufletul nostru, și căutăm mereu *locul cel bun*, locul din care s-a înlăturat răul, și căutăm *timpul cel bun*, timpul în care nu se mai însemnează

geneza răului. Şi să credem nestrămutaţi că vom găsi locul în marea noastră călătorie şi prin marele nostru curaj. Vom merge spre miazăzi şi spre miazănoapte, vom merge spre răsărit şi spre apus, pe unde au călătorit, în străşnicia puterii lor, cuceritorii cei mari, Alexandru şi Cezar, Hanibal şi Napoleon. Dar ei nu căutau locul fără de rău, căci ei înşişi purtau peste tot răul din ei care pîrjolea lumea cu cîmpiile, pădurile şi oraşele ei. Noi ne plecăm fruntea îmblînzită. Am eliminat răul înscris înăuntrul nostru şi în locul lui s-a adunat numai prinosul de bine ce s-a strîns în sufletul şi în puterea faptei omeneşti. Şi drumul nostru este numai drumul de revărsare, de întindere a binelui şi frumuseţii din om.

Dar timpul nostru oare unde este şi cum putem să-l găsim şi să-l cuprindem ? Sîntem oare slabi şi nu putem să umblăm pe căile lui ? Încotro este timpul nostru ? Înapoi sau înainte ? Un înţelept ne spunea că există un „acum" în fiecare moment, oricît de scurt ni s-ar părea. Revelatoare fracţiune a timpului, fracţiune pe care numărul n-o mai poate defini. Această aparentă scurtime a lui pentru ornicul minţii noastre poate să conţină gigantica orînduire a lumii, scăpărată ca fulger din haosul pe care încă nu-l cunoaştem. Numai este secundă sau miime de secundă, este uriaşul Cronos în care s-a cristalizat lumea. În care ne-am cristalizat, în forme primare, eu sau tu, noi, fiecare. Cine poate nega această licărire a creaţiei noastre atemporale, căci cine poate să spună dacă a fost fracţiune a timpului sau un moment de condensare a timpului total ? Căci noi, care licărim în nesfîrşita întindere a timpului total, ne descoperim fracţiunea genezei noastre. Şi ea scînteiază într-un prezent absolut. Să fim atenţi şi să ne concentrăm în acest prezent absolut, strălucitor şi pur, conţinător al genezei existenţei noastre. Este el bun şi fără rău, este el timp sau este o clipă a contopirii noastre, geneză şi trăire în care s-au aşezat şi hălăduiesc spontane în spaţiu toate cîte au fost în scurgerea vieţii ?

Cum am putea să punem o ordine, să trasăm matematic curba traiectoriei călătoriei noastre în spaţiu ? Ce limpede trebuie să fie traiectoria călătoriei în spaţiu a cocorului şi a rîndunicii şi cît de întortocheată ne-ar apărea ea în contradictoria călătorie a aventurii umane ! Ce uşor pare pusă în armonia numărului curba călătoriei păsărilor, şi ce fără limite sînt necunoscutele ecuaţiei călătoriei omeneşti !

Dar iată că într-un moment, în acea scurtă fracţiune a scînteierii prezente, putem să fixăm totuşi o sinteză a traiectoriei şi să găsim şi timpul şi locul care ne conţin integral. O concentrare de viaţă care nu mai este a vieţii insului mereu schimbător, ci conţine semnele înscrise în cîmpul gigant al universalităţii. Căci memoria nu este numai a mea, omul, ci a tot ce se mişcă şi se dirijează în spaţiul

Scanned with OKEN Scanner

universal. În mine, om și călător, și în toți semenii mei este înscrisă o fracțiune din memoria universală, căci altfel cum am gîndi-o și cum am putea-o concepe ?

Și de aceea, în fracțiunea scurtă din această noapte, cea care vine după întrebarea asupra universalității morții, am trăit integral o împlinire a universalității vieții. Este sigur că am descoperit în pînza uriașă a memoriei mele momentul de certitudine al unui anumit sens al meu în univers.

Vine de acolo, dintr-un anumit loc și timp tînărul om pe care am crezut, la un moment dat, că îl pierdusem. A rămas neliniștit în tensiunea unei anumite frumuseți pe care nu și-o cunoștea. Privește drept și-l tulbură ceea ce vede și ceea ce aude. Dar pămîntul cu iarba pe care calcă este pămîntul lui, cel fără rău, așa cum îl știu bine tălpile lui atotînțelegătoare. Răul, dacă a fost odată, nu l-a putut pătrunde sau s-a filtrat prin porii amintirii zvîrlit total din cîmpul memoriei. El este născutul și trimisul edenicului loc al pămîntului bun. Să poposim acum în acest loc, să-l aducem în față și să prelungim prezentul tînărului om fără de care, uituci, am călătorit atît de mult. Iată-l aici plutind pe el, Parsifal cel curat, care ne va atinge cu lancea lui și ne va vindeca toate rănile și ne va alunga toate îndoielile. S-a întîmplat minunea contopirii unui spațiu și timp absolut, căci este numai percepere și reprezentare pură, trăită în noi înșine, fără act volițional în afară. Este ceasul împlinirii, în care voința s-a întors blîndă înăuntrul nostru să potențeze și să ilumineze trăirea reprezentării înțelegerii lumii. El, cel tînăr, s-a întors și a venit în călătoria noastră. El, singurul care și-a înscris traiectoria călătoriei în ecuație simplă și sigură, semănînd cu a cocorului sau poate cu a luceafărului serilor pămîntului lui. Să-l las să-mi spună. Vorbele lui nu seamănă cu ale mele, căci ele sînt „logos" care-mi relevă semnele universalității din mine.

Din nou Viena

aprilie, 1978

Mă întorc iarăși la lumea formelor și culorilor din Kunsthistorisches Museum. Lumea de fantome închisă între ziduri, cu semne cardinale pentru sufletele noastre.

„Portret de femeie" de Reynolds, importantul pictor englez din secolul al XVIII-lea. Depășirea realității feminine în portretul femeii

Scanned with OKEN Scanner

învăluite într-o pulbere de lumină, pe care însuși chipul ei o generează. De-abia schițează zîmbetul care rămîne încă înăuntrul ei, dar vrea să-l aducă lumii. Cui să aducă zîmbetul, femeia cu ochii întredeschiși, grei de ceea ce este înăuntrul ființei ei ? A fost așa femeia sau așa a gîndit-o și a dorit s-o înfățișeze creatorul ei, învăluită de frumusețea lumii. Este îmbrăcată în haină argintie care-i acoperă tot trupul. Nimeni nu s-ar gîndi să i-l descopere. Ceea ce emană din ochi, din zîmbet și din înclinarea gîtului ne ajunge pentru cît putem cuprinde ca frumusețe. Nemărginita putere a farmecului joacă în privire și în lumina ce trebuie să se nască de dincolo de zîmbetul abia schițat.

Zîmbetul femeii lui Reynolds, o promisiune pentru lume, pentru timpul nostru, pe care să ni-l ocrotească și să nu ni-l încurce cu dorințe ce ar rupe farmecul extazului pur.

Vermeer van Delft. Vestitul tablou cu modelul în atelier. Printr-o construcție magică a recreat spațiul și lumina în care trebuie să trăiască, țintuit în extazul statuarului uman ! Ce-ar putea să facă femeia în albastru, surprinsă în lumina care o inundă de afară, decît să stea dreaptă ca o statuie, conturată prin culoarea și curbele drapajului albastru ? Și spațiul casei omului, și obiectele lui, și omul în găteala lui simplă, și ondulațiile luminii care pătrund peste tot s-au generat și s-au întîlnit din cosmos ca să ordoneze lumea într-o nouă geometrie și să genereze frumusețea. Nu există nici o acțiune, nici o mișcare, nici un semn de pasiune și, poate, nici un gînd. Există numai formele simple ale existenței oamenilor și lucrurilor, care coabitează egal în spațiu. Poate că creatorul lor cheamă pe om și-l obligă să-și oprească mișcarea, îl golește de alte funcții potențîndu-i una singură, aceea de a poseda frumusețea și armonia lumilor înscrise în el. El, Vermeer, a găsit locul omului în univers, în propria-i casă, a omului purtător de frumusețe. A eliminat și tristețea și patima și contradicția. Și astfel ne-a pus în față, să vibreze o dată cu lumina și geometria lumilor, simpla construcție a omului în spațiu. Nu-i loc pentru nimic altceva din tot ceea ce frămîntă, în afară de spațiul vermeerian, chinuita figură umană.

Rembrandt, poate un revers al lui Vermeer, în care omul însuși este generator, prin însăși forța mișcării sale interioare, a tuturor lumilor. Din nou Rembrandt însuși. Autoportret. S-au adunat în puterea ochilor tot universul, toate contradicțiile lumii, toate patimile, toate înfrîngerile, dar și toate năzuințele. Toate filtrate și concentrate în omul Rembrandt. Dar ochii, sclipind în albastru de lumină, pătrund și văd dincolo de încleștarea contradicțiilor.

Scanned with OKEN Scanner

Lumina atotînțelegătoare din ochii lui Rembrandt este reversul absurdului și morții, este „antimateria". Omul poate să devină numai lumină care revarsă totul în afară, umanizînd tocmai prin aceasta, în deschideri noi, tot universul.

Dar tot așa, ochii pot să închidă tot înăuntru, nemaivrînd nimic pentru în afară, așa cum apar ochii mamei lui din portretul bătrîneții ultime. Nu știu de ce mi-am adus aminte de ochii Giocondei, eu care iscodesc peste tot ochii oamenilor. Gioconda concentrează în ochii ei înțelegerea, dar lumina lor trece dincolo, peste oameni. Nu se oprește la mine. Nu se oprește la nimeni din milioanele care au privit-o și o privesc însetați sau nedumeriți, sau indiferenți, snobi sau tîmpi.

Nici ochii mamei lui Rembrandt nu mai emană vreo lumină în afară și nu se mai opresc la nimeni. Rămîn întorși către sine, căci s-a așezat între ea și lume o definitivă perdea. Rembrandt cu ochii lui însă a rupt toate perdelele lumii și toate obstacolele și străpunge orice ființă omenească cu puterea lui demiurgică. Cunoașterea este pentru oricine se trudește și vrea să-i înțeleagă sensul de frățietate om—om într-o lumină eternă.

Van Dyck a văzut și a relevat lumea reală și a reconstruit-o obiectiv în orgoliul și deșertăciunea sa. Vagi încercări de idealizare într-o anumită frumusețe la bărbații tineri și unele femei. O reușită de replasticizare a obiectivului cotidian din oamenii timpului.

Rubens. Încărcare barocă a senzualului și patimilor umane. Acțiune tumultuoasă de falsă grandoare și de falsă conștiință a fanaticului, dar și a convenționalului. Construcție somptuoasă de mare maestru, însă limitată în a reda semnificația figurii și acțiunii umane. Peste tot o ieșire din armonia vizualului, prin contorsiunile și înfloriturile baroce, de multe ori barbare, cu toată imensitatea compozițiilor și a farmecului de culoare.

Femeia, gigantică masă de carne, pentru a pune în valoare forța sexului, care nu mai este farmec în atîta goliciune impudică. Hélène Fourment este totuși grandioasă în vulgaritatea ei, dezgolită de hainele de catifea, în care nu mai încap sînii mari, coapsele grosolane. Ce distanță față de perfecțiunea astrală a femeii, purtătoare a mesajului frumuseții luminii din om, la Reynolds.

Bruegel. Natură gigantică atotcuprinzătoare, cu toamna, iarna și vara ei, cu întunericul nopții care vine sau învolburarea norilor care învăluie totul. Omul este însingurat, pierdut în peisaj. Se ocro-

Scanned with OKEN Scanner

teşte de frig în haine grosolane şi aleargă grăbit spre casă, îndemnîndu-şi vitele să ajungă la adăpost, urmărit îndeaproape de viforniţa iernii. Este hăituit şi mic şi încearcă cu desperare să-şi perpetueze existenţa efemeră, care nu are nici o semnificaţie. Cînd încearcă în plus să-şi depăşească strîmtu-i destin, devine vulgar, ca atunci cînd dansează şi petrece, sau devine poltron şi hîd, cînd încearcă să fure. Semnele nedreptăţii şi cruzimii din el sînt peste tot, cu spînzurătorile care intră în decorul tragic al naturii. Ce a făcut omul lui Bruegel ? A adăugat numai vulgarul, crima şi trivialul în grandoarea tragică a naturii. Singurul semn omenesc este petrecerea vulgară sau somnul, ca o contopire amorfă cu staticul din natura în care se trudeşte. În rest, nici o năzuinţă de a schimba el natura. Încercarea de depăşire a neputinţei şi destinului tragic se pierde în deşarta construcţie „Turnul Babel" ca semn al incoerenţei şi efemerului în efortul uman de depăşire. Şi aşa, toate semnele omului se pierd în grandoarea şi tragicul ineluctabil din structurile cosmice. Ţipăt de spaimă al pescăruşilor care prevestesc moartea marinarilor din corăbiile fragile cu pînze diafane, eşuate în dezlănţuirea furtunii pe mare.

Lipseşte din marele muzeu viziunea-testament a lui Bruegel : „Convoiul orbilor" rătăcind cu ochii goi, fără nici o călăuză în ei sau în afară, pe un drum absurd, într-o lume absurdă.

Şi mai departe, în petrecere vulgară, oamenii purtînd la şold cuţitul, ca semn al cruzimii şi insecurităţii, şi cheile, ca semn al instinctului barbar de a aduna şi de a păstra. În imaginea oamenilor lui Bruegel nu apar niciodată ochii. Pe prim-plan numai convoiul oamenilor fără ochi, cu orbitele goale în hîrca apărută devreme, încă înainte de vîrsta de schelet a omului. Cine are ochi din toată omenirea lui Bruegel, ca să poată vedea ca personajele lui Rembrandt ?

Şi ca gigantică epopee a cruzimii, „Uciderea copiilor", după cum „Turnul Babel" este epopeea şi semnul fidel al imposibilităţii comunicării reale dintre oameni.

Să nu uităm ceasurile de repaus ale omului în joc şi în dans. Tot semne ale absurdului şi efemerului. Toţi oamenii sînt cuprinşi în joc, poate singurul instinct de ieşire din realitatea lor neputincioasă. Cît poate să reuşească în joc specia umană ?

Carnavalul şi postul, semne fidele ale imposibilităţii apropierii dintre oameni, despărţiţi între cei ce trăiesc mereu în „carnaval" şi cei ce fometează în „post". Vulgari şi urîţi cei în abundenţă şi tot atît de vulgari şi urîţi cei în „post". Omul apare numai urîţenie atunci cînd este în prim-plan, singur sau în gloată, dansînd, furînd, ucigînd sau eliminîndu-şi excrementele. Aşa ni se dezvăluie de peste tot urîţenia umană, cînd omul este în centrul atenţiei şi nu este învăluit de grandoarea naturii.

Scanned with OKEN Scanner

Să căutăm un sublim tragic al unui alt destin uman ? Cel pironit pe crucea pe care o poartă spre calvar este pierdut în gloata indiferentă cu care-şi încrucişează drumurile, fiecare trecînd mai departe cu samarul averii în spate şi cu spatele către tragicul eveniment al celui considerat de dogmă ca izbăvitor al omului. Spînzurătorile pîndesc de peste tot, dar ei, oamenii, fug cu toţii, parcă poartă în povara de pe spate ceva ce au furat. Unii se strecoară făcîndu-se nevăzuţi, alţii aleargă şi toţi par să-şi păstreze rodul furtului pentru viaţa absurdă şi fără semnificaţie. Dar ei, toţi fără ochi, nu caută nici o semnificaţie.

Călătorie nouă

iulie, 1978, Franţa

Din nou în Paris. Am ajuns iarăşi în marea cetate a lumii, zisă a luminii, a frumuseţii, a artei şi a ştiinţei, dar ochii şi mintea mea sînt deschise să înţeleagă toate sensurile şi să descifreze măreţia de nimicnicie, frumuseţea de urîţenie.

In marea cetate, oamenii Apusului rămîn într-o continuă întrecere orgolioasă în a-şi arăta buna stare. Stabilirea unei diferenţe între ei a devenit un scop, şi pentru acest scop se luptă prin orişice mijloace. Indiferenţa unuia faţă de celălalt este a doua lege de bază a vieţii lor şi aceasta îi împinge spre un individualism exacerbat. Munca ajunge exclusiv un mijloc de reuşită, generînd o falsă bază morală a luptei şi succesivului. De aici, firesc, omul poate ajunge şi mai străin la ceea ce se întîmplă cu altul, să zicem mai slab, sau care refuză să se angajeze în întrecerea de-a jungla.

Mi-este greu să înţeleg. Nu numai pentru că trăiesc într-o altă lume, cu alte criterii social-morale, ci pentru că la mine s-a stabilit legea dezlegării şi dezrobirii de reuşita materială. Cred că oamenii ar trebui să fie dezlegaţi de orice ataşament material şi să se angajeze într-o întrecere comună pentru toţi, într-o totală conştiinţă şi grijă a unuia pentru celălalt. Spectacolul unei astfel de lumi ar fi măreţ, şi ca idee şi ca realitate. O, dacă s-ar dezlega toţi de instinctul luptei pentru întîietate şi privilegii şi s-ar angaja în strădania înnobilării în muncă, prin muncă, a înnobilării muncii însăşi, a împlinirii omului liber, total dezalienat ! O asemenea idee a fost de la bun început întrevăzută în gîndirea marxistă. Cum să apărăm

Scanned with OKEN Scanner

ideea de instinctul hrăpăreț al celor care apar mereu și se împing orbește spre putere, falsificînd ideea de om și natura relațiilor umane ? !

Iată-mă retras din vălmășagul marilor întreceri. Sînt în parcul cu peluză verde și cu jocul de apă al fîntînii. Sînt ferit și la adăpost de întrecerea orgolioasă și goală din această lume. Poate exagerez, poate extrapolez, dar nu pot fi nesincer cu mine, cel de acum și de aici. M-am retras, ca să nu mă copleșească spectacolul orgolios și ca să mă uit cu îngăduință și distanță la întregul spectacol. Port în mine lumea mea de-acasă, pe care-o caut ca un punct de sprijin în această clipă de solitudine și contemplare.

Prin nu știu ce mecanism, îmi vine în mine grandoarea realizată în turnurile de la Chartres. Dar expresia figurii omenești din statuile portalelor este cea de acceptare, supunere și umilință. Îi amenință pedeapsa, închiși în țarcul și supliciul diavolului, ca și pe cei de pe frontonul de la Notre Dame din Paris. În opoziție, gîndul îmi zboară la expresia figurii umane care a devenit la Michelangelo întrebare și chiar revoltă. Este căutarea și dreptul la un loc în univers pentru om. Îl cer și sclavii înlănțuiți, îl năzuiesc Sibilele și Profeții, îl afirmă categoric David. După evul mediu al catedralelor, cu o umanitate a acceptării și supunerii, a apărut Renașterea. Și ea a însemnat, printre altele, descoperirea de către om a propriului său spirit, a autocunoașterii și întrebării. Cred că greșesc cei ce afirmă că Renașterea înseamnă doar, sau în primul rînd, descoperirea trupului uman, gol și frumos. Ea înseamnă mai ales descoperirea spiritului ce conferă o apoteoză și pentru om și pentru natură.

12 iulie, 1978, Paris, întîlnirea cu Cézanne

Ca aproape întotdeauna, o călătorie la Paris, cu scop științific, reușit sau nereușit, oferă oricui un măreț spectacol vizual. Iată că în vara aceasta am norocul să văd o retrospectivă Cézanne, minunat aranjată în sălile de la Petit Palais.

Și acum față-n față cu universul vizual al marelui fondator al impresionismului, fără ca el însuși să fie un impresionist.

Universul vizual al lui Cézanne : forme și culori de pădure, copaci, munte, rîuri și lacuri, așezări ale omului și omul însuși.

Omul în viziunea lui Cézanne pare secătuit de oboseala vieții. El pare retras într-un scaun, de exemplu într-o izolare iremediabilă, ca și cum s-ar abstrage definitiv din agitația și mișcarea vieții. Figura grădinarului Volhier este răvășită și secătuită, amintind sfîrșitul de zi al lui Michelangelo.

Scanned with OKEN Scanner

Vizualizarea naturii este rezultatul unui gigantic efort al lui Cézanne de a cuprinde totul cu ochiul, și cuprinderea lui nu reușește complet decît dacă întregul univers este refăcut, prin culoare, în noi forme. Totul este învăluit de tonurile de verde și albastru, într-o viziune a naturii susținută și marcată năucitor de trunchiurile copacilor, singura realitate solidă bine conturată. Dar ultimul portret al grădinarului, cu șapcă neagră, cu orbitele ca niște găuri întunecate, prin care nu mai intră și nu mai iese nici lumina lumii și nici lumina vieții, pare să fie concluzia efortului său, testamentul dinainte de marea retragere.

Poate s-a gîndit Cézanne, răvășit de așteptarea unei întregi vieți, că imensul său efort nu i-a adus reușita totală. Căci ce putea să facă și să creeze numai cu ochii lui ? Iată-i la sfîrșit acoperiți de două perdele negre. Cum a rămas îndărătul perdelelor gigantica năzuință către o maximă cuprindere a privirii ?

Dar să ne întoarcem la vizualul reținut pe pînze. Coloane care reflectă lumina, trupurile oamenilor care se scaldă, bărbați sau femei, fără nici o preocupare de a-i distinge. Sînt în prim-plan, drepți sau curbați în linii arcuite, și, în jurul lor sau în fund, spațiu de apă sau pădure, supraîncărcat de o pîclă groasă colorată în tonuri de verde și albastru. Nu se întîmplă nimic în această lume statică a culorii. Culoarea însăși parcă maschează lumea și semnele ei și astfel nu-i relevă sensul. Cîteva nume care se repetă într-o căutare nesățioasă, Mont Saint Victoire, Château Noir, apar mereu în albastru sau galben-ocru sau galbenul arzător al pereților. Cézanne a stat în fața a tot ce-i izbea retina, a prins cu puterea magică a ochiului său. Și a încercat limitele reprezentării, dar nu a reușit decît în măsura în care a deformat și a falsificat totul. Iată arta ca o transfigurare, o reașezare genială a naturii. O transformare care „falsifică" și iată că reușita se produce cînd „falsificarea" creează o iluzie pe măsura realității sau dincolo de realitate. Planurile și culorile să ne izbească mai mult decît ne izbește natura însăși. Și Cézanne reclădește, printr-o magie de formule, ceea ce a văzut el în natură. Spațiul colinelor, copacii și cerul s-au descompus și s-au recompus în volume și pătrate colorate, lovindu-ne discontinuu vederea. Lumea este supusă, așadar, discontinuității și „accidentului" în macroparticule numai în scopul de a vedea în acest „éclatement" generator de culoare, semn al „falsificării". Pămîntul cu adîncurile lui parcă s-ar deschide de peste tot în guri de vulcane, cu explozie de lavă de foc, ca ochiul nostru să-i perceapă dureros existența generatoare de vizual.

Cézanne răscolește și înspăimîntă capacitatea vizuală a omului ca un preț al anumitor înțelegeri și desfătări.

Scanned with OKEN Scanner

El însuşi nu a pătruns sensurile lumii decît în măsura în care ne-a refăcut-o, halucinantă, într-o nouă plăsmuire în graniţele vizualului. Dincolo de acest nivel transfigurat prin virtuţile artei sale rămîn sensuri nepătrunse. Miracolul naturii, cu păduri şi munţi, cu omul simplu retras pe scaun din teribila oboseală a existenţei (şi eu stau pe scaun descătuşat de propriul meu sens, obosit de lunga alergare) devin materia creaţiei artistului. La Cézanne există, cred, o singură excepţie în această învăluire mistificatoare a vizualului : natura moartă ; mere, ceapă, portocale, aşezate pe masă. Iată-le cum rămîn ele însele în realitatea lor concretă şi simplă. Formele şi locul lor în spaţiul cromatizat şi geometric, într-o sinteză perfectă, creează armonia şi odihna. Le percepem existenţa spaţială, printr-un transfer de informaţie prin care devin forme statice înghe̦ţînd scurgerea timpului însuşi. Forma lor în spaţiu modelează un timp zero al existenţei lumii. Rămîn aşa, fixate parcă în afara timpului şi nu ne îndeamnă nici înainte, nici după acest reper temporal. Fenomenalul conturat şi ţintuit astfel transformă intuiţia temporală într-o cuprindere care se opreşte. Tac şi întrebările şi tace memoria golită de asociaţii. Poate că ar trebui să părăsim vizualul pentru a auzi în sunete evenimentele conturate şi suspendate în formele simple, moarte, aderente la spaţiul mesei. Volume şi patrate colorate izbindu-ne discontinuu vederea, ca nişte sfere.

Atît am putut înţelege pentru toţi ai noştri din marea călătorie în universul lui Cézanne. Criticii de artă nu-mi amintesc să se fie străduit să descifreze mesajul lăsat îndărătul perdelelor negre în locul ochilor chinuiţi de vedere ai grădinarului Vohlier.

Ca întotdeauna, după retragerea marilor iniţiaţi, tulburaţi prin lumină sau sunete, rămîne întrebarea.

14 iulie, 1978, Paris, oameni aleşi

In marea întîlnire din Parisul acelui an au fost multe momente care mi-au generat reflecţii triste. Poate că era vorba de autocenzură, de controlul subiectiv al unui călător căutător al tărîmurilor bune.

In marile reuniuni ştiinţifice oamenii se adună liber, încărcaţi de gînduri grave, doritori să-şi confrunte adevărurile sau îndoielile din domeniul cercetat. Fiecare an este încărcat de reuniuni de mii de oameni din toată lumea şi tot în fiecare an, în mii de reviste apar zeci de mii de rapoarte şi referate, toate sub semnul căutării adevărului. Eu, dominat în călătoriile mele de întrebări, întreb şi-acum cîte din aceste comunicări reciproce în reuniuni sau în

Scanned with OKEN Scanner

revistele periodice, ca și în cărți, conțin un adevăr în măsură să reașeze gîndirea noastră și să intre într-un nou praxis uman ? Întrebarea mea despre marile adevăruri științifico-biologice cere un răspuns, care poate fi dat tot după legile biologice : ca și în selecția naturală, și aici din mii și mii de forme aparente ale adevărului se impun și irump rar, ca selectate, marile adevăruri.

Mă-ntorc cu gîndul înapoi și-mi dau seama că am trăit asemenea momente, în care s-au impus adevăruri mari, prin oameni mari care și-au consacrat toată viața lor cercetării. Și în vara acelei reuniuni de la Paris a apărut în toată grandoarea sa un adevăr relevat tuturora, prin acel om ales, profesorul Jean Dausset, proaspăt laureat cu premiul Nobel. M-am obișnuit ca după fiecare participare la reuniune să expun în rapoarte, pe care să le prezint alor mei de acasă, tot ce-am aflat nou. Nu am făcut însemnări despre astfel de adevăruri în meditațiile acestui jurnal. De data aceasta nu pot să trec peste partea de emoție și frumusețe intelectuală pe care a trezit-o pentru toți conferința lui Dausset, despre antigenele de histocompatibilitate. Sînt descoperiri noi, de adîncă profunzime biologică, pe baza cărora sînt posibile transplantele de organ. În vara lui 1964, la Stockholm, l-am cunoscut pe Jean Dausset la un simpozion la care am prezentat și eu un referat în domeniul de care s-a ocupat el toată viața. Am urmărit mai departe lucrările sale, iar la Paris, pierdut între cîteva mii de oameni din marele amfiteatru, m-am pătruns de adîncimea expunerii sale și am fost emoționat de neobișnuita sa claritate. Vorbea în limba franceză și am văzut lumea anglo-saxonă ascultînd cu toată încordarea traducerea la cască. Cel ce cunoaște limba franceză cu frumusețea cuvîntului și eleganța frazei nu poate să se minuneze cînd această limbă este folosită pentru expunere de mari adevăruri. Se trage din lumina și claritatea lui Descartes, lumina și rigoarea expunerii marilor adevăruri în limba sa. Nu pot să spun că francezul nu folosește efecte de limbaj pentru a pluti în suprafață ca o spumă plăcută, dar tot spumă. Dar atunci cînd limba franceză este folosită de un om ales al științelor, pentru a expune fapte alese care sînt adevăruri pentru mintea noastră, sau emoții pentru sufletul nostru, cel ce îl ascultă este fericit. Există o fericire a trăirii intelectului, a călătoriei libere în marea aventură a cunoașterii, care leagă între ele principii și esențe, toate ca rețea a adevărului smuls și construit din misterul naturii și devenit astfel cunoștință nouă pentru oameni.

Dar frumusețea conferinței lui Dausset se ridică dincolo de frumusețea formală a limbajului. Se întîmplă rar ca magia cuvîntului să aibă putere ca să impună o liniște totală și să cuprindă, stăpînind parcă într-un singur gînd, o imensă masă de oameni ascultînd într-o

Scanned with OKEN Scanner

concentrare adîncă și egală. În ce constă oare această forță a cuvîntului care exprimă un adevăr științific ? Goethe cercetează cele trei căi cu întrebările lui : la început a fost cuvîntul sau a fost ideea ? Dar poetul filozof afirmă surprinzător că la început a fost fapta. Eu reflectez în planul științific și mi se pare că domină în cuvîntarea lui Dausset ideea care devine faptă, adică în limbaj medico-biologic este adevărul de știință fundamentală care intră în practică drept act medical pentru omul bolnav. Îmi vin în minte reflecțiile altui gînditor, de data aceasta filozof idealist, Pascal, care susține că în toate activitățile conștiinței omenești există frumusețe, dar că cea mai înaltă frumusețe este nu în poezie, ci în adevărul științelor matematice și biologice. Este sigur că toți cei ce ascultăm cuvîntul idee-faptă al lui Dausset trăim și această frumusețe a minții omenești.

Iată un gen de oameni care au făcut din viața lor un fel de retragere din multe ale vieții. Sînt cei care în ierarhia căutării minții omenești au venit cei mai de pe urmă. Spune în motto-ul citat un om ales, cercetător al culturilor, René Huyghe, că artiștii prevăd și relevă adevăruri pe care nu le vedem în viața comună cu simțurile comune ; că filozofii se trudesc cu rațiunea să înțeleagă și să organizeze în sisteme anumite adevăruri ale lumii, dar cine le descoperă, le verifică și le demonstrează ca adevăruri pentru om și pentru viață, sînt oamenii de știință. Legătura între cele trei ierarhii în toate epocile — și sperăm că și acum — a fost armonia și frumusețea și constatăm că cei mai mari descoperitori în științe au fost și filozofi gînditori deschiși și pentru emoția artistică. Căci ce putea să fie mai emoțional decît efectul căutării, ordinea și frumusețea descoperirii adevărului relevat de cuvîntul lui Dausset și dăruit celor care-l ascultau.

Cu un an înainte, în 1977, cînd redescopeream „David"-ul lui Michelangelo, descopeream un mare om de știință american. Urmărindu-l, într-o expunere simplă despre o boală de sînge încă încurcată, îți dădeai seama că sînt legate în structura sa intelectuală cercetarea riguroasă, ordinea filozofică, dar și deschiderea umanistă pentru cel care și-a ales ca meserie pe aceea de a ocroti omul. Și aceasta era vizibilă ca o largă compasiune pentru toată specia umană.

Cer îngăduință pentru această paranteză în notele călătoriei mele cu aceste însemnări de ordin științific. Ele se găsesc toate în tot ce am scris și în tot ce am învățat în spațiul lung al activității mele profesionale. Sînt legate de responsabilitatea mea ca om pentru toți oamenii. În felul acesta pămîntul nostru poate să devină pămîntul de tărîmuri bune dacă toți ne trudim pentru curățirea lor

Scanned with OKEN Scanner

de cele rele. Așa ar fi dacă fiecare am fi răspunzători pentru fiecare. Căci zice scriitorul sovietic Evtușenko, corectînd o parabolă veche : „nu poți să iubești pe aproapele tău decît dacă te iubești pe tine, dar nu te poți iubi adevărat și frumos pe tine dacă nu știi să-l iubești pe altul, și pe altul, adică pe toți oamenii".

Limite

28 iulie, 1978, pe faleza mării noastre, în vacanță

Scoboară din nou seara peste cîmpul ars și peste mare.

Scoboară domol soarele și dispare dincolo de cercul închis al cîmpiei cu miriștea coaptă.

În cealaltă parte, dincolo de orizontul mării, se urcă luna în arcuire curbă. Sufletul și mintea tremură și-și caută un loc sigur. Ar vrea să se miște ușor, fără întrebări, ca plutirea pescărușului alb. Zborul lui nu are contradicții, nici întrebări.

Este lin și sigur, după o lege prestabilită. Conține tot ce poate conține, și atît.

Dar eu, ce și cît pot conține ? Cît se întinde năzuința mea și de cîte ori să repet întrebările mele cînd mă copleșește neputința de a păstra în mine toată grandoarea și frumusețea lumii ?

Calea gîndului se închide, căci este foarte aproape limita cuprinderii mele. Mereu aceeași insuficiență de a strînge totul cu ochii și cu urechile mele și mai ales de a păstra totul într-o gigantică memorie, în care să se înscrie toate cîte sînt în afara mea.

În seara aceasta, cu vrajă și mister, în care sînt cuprins, mă încearcă din nou tristețea și poate spaima neputinței.

Mă ajung însă din urmă vorbele înțelepților, și ei înfricoșați de limita lor la marginea unui univers fără limite...

„Să nu te temi și să nu te întristezi. Tu, omule, ești tot așa de absolut și de nesfîrșit ca tot uriașul univers, substanță în infinite particule care te formează și pe tine și care nu vor pieri niciodată. Ești etern și în transformare continuă ca și toată existența."

Dar eu, omul însingurat, aici, în misterul nesfîrșit al serii, știu bine că vorba înțelepților este numai o consolare, și nu o consolare divină, divin este poate numai actul căutării și al devenirii permanente care mă minunează. Dar nu cumva sînt și eu, omul, cu gîndul și sufletul meu limitate ? Știu bine... cînd va veni ceasul acela mă voi întoarce în elementele pămîntului nostru, în particulele primare.

Scanned with OKEN Scanner

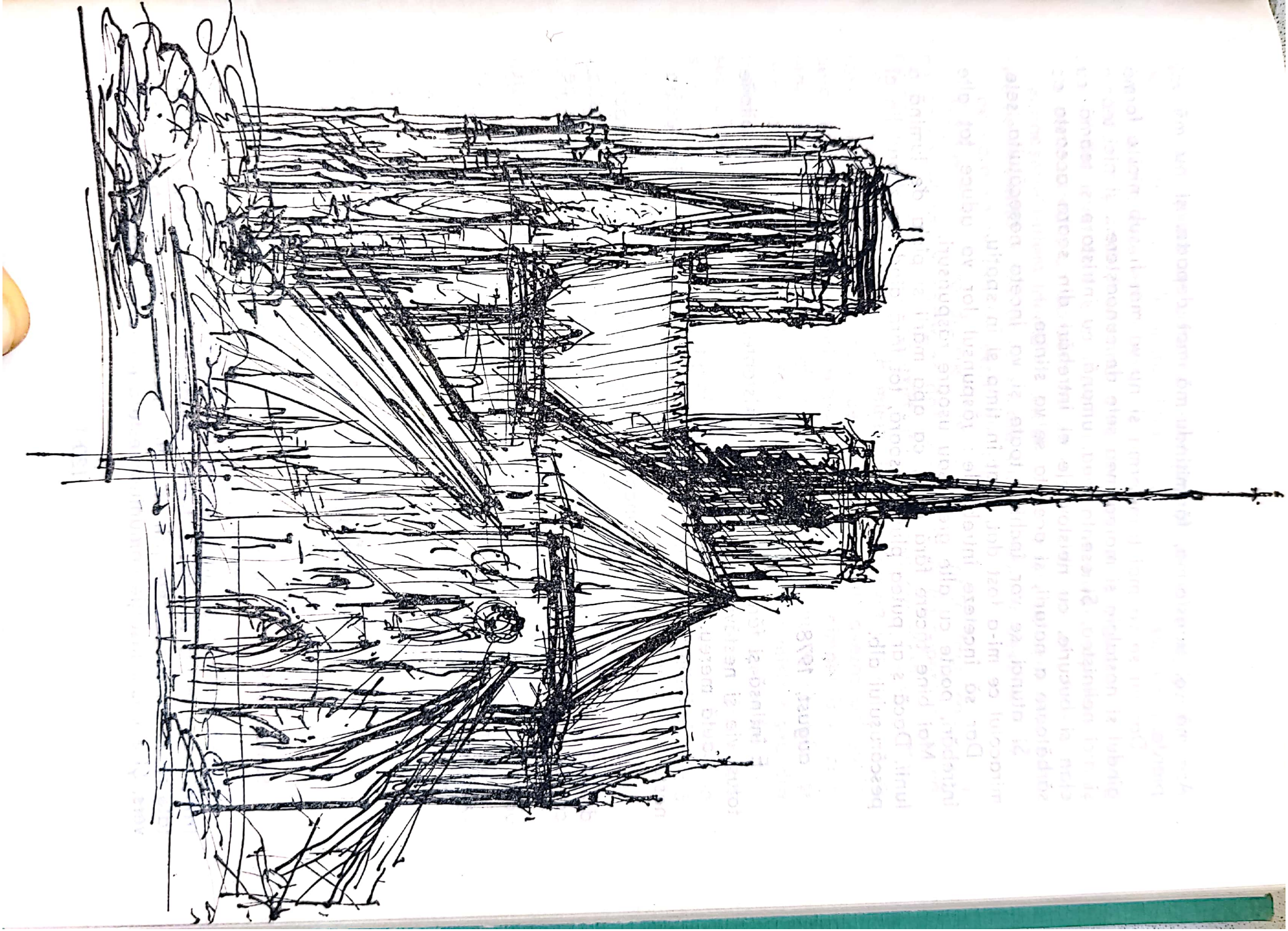

Scanned with OKEN Scanner

Așa mă voi transforma, fărîmițîndu-mă mai departe, și nu mă voi pierde.

Dar nu se va mai transforma și nu va mai fi sub nici o formă gîndul și nostalgia și marea mea sete de cunoaștere... și nici teama și nici neliniștea. Și esența mea, umană, cu întristare și teamă, cu elan și bucurie, cu neistovitele ei întrebări din seara aceasta de sărbătoare a naturii, și aceasta se va stinge.

Și atunci se vor închide toate și va înceta nesecătuita sete, miracolul ce mi-a fost dat, fixat în timp și în spațiu.

Dar să înceteze întrebările ; răspunsul lor va aduce tot alte întrebări, poate cu alte grele sau ușoare răspunsuri.

Mai bine tăcere fără gînd, ca apa mării și pîcla de lumină a lunii. Dacă s-ar putea plutire ușoară, tot fără gînd, ca zborul lin al pescărușului alb.

august, 1978

E întinsă și fără margini valea existenței noastre, în care pîlpîie totuși vie și nestăvilită viața noastră.

Caută mereu, desperați sau cu nădejde, ochii noștri.

Ne întîlnim zi de zi în cotidienele treburi și mereu pîlpîie flacăra nestăvilită, pură căutare.

Parcă toată ființa se concentrează o secundă în această ardere.

Cît putem trăi și cît putem concentra din gigantica noastră dorință de viață netrăită și mereu amenințată, în scurta licărire de căutare a ochilor noștri ?

Care e sensul luminii și elanului căutării ce mereu strălucește în ochii noștri ? Vedem pentru că mereu căutăm.

Vă mulțumesc ființe dulci pentru lumina căutării din ochii voștri, căci aceasta consolează toate tristețile noastre.

În Moldova de Sus

iunie, 1979

O călătorie prin „țara de sus" a Moldovei este o verificare a trăirii reale în adevăr sau a trăirii adevărului, ca formă sau modalitate reală de cunoaștere prin inserția directă a eu-lui nostru în univers. Și această inserție-comuniune este o formă de cunoaștere totală

Scanned with OKEN Scanner

a părții de univers pe care ne-o însușim și din care ne plămădim, căci dacă nu ar fi reală și absolută nu am putea exista. Pe această cale, existența este echivalentă cu cunoașterea.

Orice existență înseamnă oare inserție și comuniune cu universul ? Rațiunea care s-a dezvoltat în noi ne învață instinctiv, fără vreo demonstrație, că aceasta nu este posibil. Și atunci... Cîte forme de cunoaștere putem identifica astfel ca ele însele să delimiteze gradele de existență a tuturor celor care sînt? Întrebările deschid drumuri noi pe care se pot întîlni disputele filozofilor.

Călătoria în „țara de sus", într-o lume mirifică, face ca gîndul nostru cercetător al formelor de cunoaștere să descopere o formă elementară și orizontală de existență. Strămoșii cei dintîi au descălecat din pădurile lor de sub munții întunecați spre lumina dulce a văilor dintre colinele domoale de dealuri și și-au așezat sălașurile de-a lungul apelor formînd primele sate. Nu știe nimeni bine cum erau și cum trăiau. Poate că se îmbrăcau în blănurile caprelor și oilor lor, își făceau opinci păroase din piele de porc mistreț sau din pielea și mai păroasă a zimbrilor sălbatici. Trăiau poate în bordeie sub pămînt sau într-un fel de coșare făcute din crengi de copaci sau din trestie și papură peste care aruncau bălegaruri. Și trăiau în încăperile acestea pe pămîntul acoperit de paie sau de iarbă uscată alături de animalele lor, oile, cîinii și viteii lor.

Au descoperit din scurgerea zilelor și nopților că există lumina revărsată de soare și există întunericul gros prielnic fiarelor de care se adăposteau în colibele și bordeiele lor, înăuntrul sau în afara cărora ardea mereu focul. Au descoperit însă în întuneric stelele pe bolta cerului și arcuirea lunii în schimbare continuă, de la secera ascuțită, la pătrar și la lună plină.

Care dintre ei primul se va fi minunat de înălțimile înstelate și care o fi descoperit primul însemnările timpului după călătoria stelelor și constelațiilor, cu răsăritul luceafărului de seară și de dimineață, cu secvențele lunii pline, cu apariția și dispariția aglomerărilor de stele pe care le-au numit „cloșcă" sau „raliță" ? Pe unii i-a izbit frumusețea, marea descoperire și revelație a omului de pretutindeni. Căci pretutindeni ea există și izbește, din formele naturii, atît ochii cît și urechile. Au cîntat-o și au luat-o ca mărturie în poveștile de dragoste și în jelaniile de moarte. Pentru alții, minunea călătoriei soarelui și a lunii, ciclul anotimpurilor au devenit semne sau instrumente de călăuze în spațiu și de măsurare a timpului. Au apărut astfel dintre oameni primii poeți și primii cititori de stele, ca niște astronomi arhaici. Existența lor sub semnele cerului, ale anotimpurilor, care le pătrundea sufletul temător sau mintea primitivă, se

Scanned with OKEN Scanner

organizează spre primele rudimente de cunoaștere. Li se relevă astfel adevărurile existențiale căci eul participă la existență cu o anumită stare de conștiință activă. După forma și ponderea acesteia participăm volițional la comuniunea cu universul, ierarhizăm formele de cunoaștere. La om, și numai la om, existența cognoscibilă devine act conștient, dar aceasta numai la o anumită stare de conștiință care stabilește activ comuniunea dintre om—lume și natură și care poate medita asupra comuniunii însăși...

Eu sînt aici, în după-masa aceasta de iunie ploios, împreună cu cîțiva dintre ai mei. Din orașul capitală a Moldovei de Sus, drumul ne-a dus spre locul unde s-a plămădit eul cu cea mai cutremurătoare conexiune cu universul lui de-aici.

E cea mai înaltă ierarhie de conștiință a comuniunii la El, cel născut din nepoții descălecătorilor. Dealurile domoale, pădurea în foșnet, parfumul florilor de tei, susurul lanurilor, gîlgîitul izvoarelor, curba domoală a lunii pe boltă, toate s-au adunat în El, și pe urmă din El s-au generat toate, și cîntecul, și jelania, și adînca meditație a filozofului. Dacă i-ai citit poemele, dacă te-ai fermecat de căderea în mare a Luceafărului în închipuire voievodală, ai trăit frumusețea poetică, dar numai aici vei înțelege cum i s-a născut izvorul. Pămîntul și cerul, zilele și nopțile, diminețile și luminile blînde de crepuscul, s-au adunat toate și l-au născut pe El. S-a plămădit din toate, din cele mai pure și cele mai adînci ale universului Ipotești și toate s-au transformat selectate de filtrul sufletului și minții sale unice în noua creație neasemuită și tot așa de nouă și eternă ca toate ale pămîntului și cerului.

Și așa, întorcîndu-ne cu gîndul acolo „unde s-au legat legămintele", înțelegem legămintele-comuniune între om și spațiul lui existențial și între om și creația lui, care devine ea însăși o altă formă existențială. Și dacă omul le plămădește din semnele și impulsurile timpului și spațiului ceea ce țîșnește ca creație din mintea și sufletul lui nu are nici timp, nici spațiu, sau, altfel spus, capătă virtuțile dăinuirii dincolo de timp și spațiu. Este forma nouă de existență în alt univers, pe care el însuși, omul, îl creează. Înaintașii au descoperit focul cu căldura și lumina lui, au creat bordeiul și pe urmă casa moldovenească. Și toate acestea au fost trăiri în cunoașterea activă în care existența se ierarhizează pe treptele cunoașterii. El, alesul cel mai înalt al pămîntului de-aici, în cei 30 de ani de existență conștientă, a revărsat din sufletul lui și din mintea lui, pe treapta cunoașterii-existență, forma cea mai înaltă de trăire echivalentă cu trăirea în timp a lungului șir al strămoșilor lui.

Scanned with OKEN Scanner

Şi cuprins de mirificul spaţiu şi de aşezarea domoală peste sate a serii m-am întrebat şi eu, vrăjit şi tulburat, de ce se nasc aşa de greu şi aşa de rar înaltele genii, semnele înalte ale speciei noastre ?

Dar eu mă consolez, căci îmi pot spune : pe fondul primar al oamenilor de-aici şi al oamenilor de pretutindeni, există plămada primă, generată de comuniunea om şi univers, din care se vor ivi mereu creatorii aleşi.

Călătorie nordică

august, 1979, Hamburg, parafrază după Heraclit

Am revenit la Hamburg, după ce îl trecusem dintr-o parte în alta pentru călătoria mea încă mai spre nord, la Kiel. După cele trăite acolo pe multe planuri, întoarcerea şi rămînerea la Hamburg pentru o săptămînă mi-au ridicat nenumărate întrebări.

Trăisem o confruntare, a mea şi a altora din toată lumea, într-un mare congres internaţional, şi încărcătura ştiinţifică a fost deosebită. Dar cele aşezate şi structurate în mine, ca raţiune şi afect, sînt mereu prezente şi alunecă gîndul spre atîtea căi în spaţiu şi în timp. Iată-mă aici, în aşezările actuale ale nordului, urmărit de gîndirea de acum 2500 de ani a filozofilor greci presocratici, Heraclit şi Parmenide, unii din fondatorii şcolilor filozofice din cetăţile Greciei antice, adică în acele prime cetăţi în sudul Europei noastre unde îşi are originea conştiinţa sa. Şi gîndul filozofilor mediteraneeni, în setea lor de cunoaştere, a stăruit mereu şi în nevoia mea de a afla şi de a înţelege.

Să începem cu puterea cuvîntului descoperit de Heraclit ce ne-a lăsat de-atunci împlinirea prin dialectică.

„Acest cuvînt-logos oamenii nu-l înţeleg niciodată, nici înainte de a-l fi auzit şi nici după. Cu toate că totul se petrece după acest cuvînt, se pare că ei nu au nici o experienţă despre cuvinte şi despre fapte, aşa cum le expun eu, distingîndu-le şi explicîndu-le natura fiecăruia."

„Aceşti oameni care nu ştiu nici să asculte, nici să vorbească."

Dar noi ştim că şi atunci ca şi acum toţi oamenii vorbesc, însă el, Heraclit, este primul care ne relevă valoarea limbajului ca „logos", întrucît este primul care face legătura dintre valoarea şi semnificaţia cuvintelor şi a lucrurilor : în ce măsură cuvîntul reprezintă adevărul, ca semn fidel al legăturii strînse dintre viaţa omului şi existenţa uni-

Scanned with OKEN Scanner

versală. Tot ceea ce creează în pînza lui păianjenul este pentru viața lui un adevăr absolut, o lege universală pentru existența speciei lui. Dar ce legătură au cu legea universală a existenței actul și cuvîntul omului ? Ce valoare are cuvîntul lui, al omului de totdeauna și de pretutindeni în raport cu logosul heraclitic ? De ce pentru om s-a făcut o ruptură teribilă între cuvîntul lui vorbit sau scris și logosul lui Heraclit ? De ce cuvîntul lui s-a rupt de logos și a luat forma disimulării adevărului în existența sa ? Pot să fie cuvintele false și falsul însuși, ca formă de relație umană, o formă și o lege a existenței noastre ? Minciuna este o formă reală de existență și de conviețuire istorică sau este un fel de degenerare a speciei, un semn de involuție a omului ? Și atunci omul ar reprezenta, prin anti-logos = minciună = fals, o formă de lege nouă în univers ? Există oare și o degenerare și o involuție în univers, iar omul este purtătorul ei ?

Dar omul progresului, omul logosului heraclitic există ? Cum își poate face loc în univers și ce putere are acest logos al lui, care de la Heraclit încoace nu pătrunde și nu cuprinde decît foarte puțin din mișcarea istorică ?

(Sînt întrebările puse în noaptea de după banchetul de la Hamburg și după dansul molipsitor al femeii savante S. H. Poate că dansul Susanei este cel mai adevărat semn al existenței ei, este logosul ei ; și este bine ce poate aduce femeia chiar și în întîlnirile savante).

Dar Heraclit ne-a spus multe despre puterea logosului și despre lupta contrariilor ; unele ne pot pune în derută prin încleștarea din univers, dar multe altele ne fac să nădăjduim la ajungerea în armonie prin depășirea contrariilor. Căci el zice : „Ceea ce este contrar este util și din ceea ce este în luptă se naște cea mai frumoasă armonie, totul se face prin discordie care duce la adevăr și împăcare".

S-au născut de-aici legile fundamentale ale gîndirii și înțelegerii noastre, și dialectica spiritualistă a lui Hegel. Dar și dialectica lui Marx, care a introdus în istorie necesitatea revoluției ca formă primară a luptei contrariilor care să ducă la armonia socială.

Dar întrebările mele se-ntorc în mine însumi și cer răspuns, nu numai prin Heraclit, ci prin limpezirea care a apărut în mine și care a cuprins lumea noastră modernă și mai ales lumea contemporană. Căci există semne tulburătoare de degenerescență a omului cînd este încleștat de contrarii, fie din afară, fie dinăuntrul lui însuși. Realizez în mintea mea, tîrziu, la 1 500 de ani după Heraclit, deschiderea spre depășirea contrariilor, atît în plan economic-social, cît și în cel al naturii. Iar legea de a asculta de voința unuia a fost frîntă de mult prin glasul celui pe care eu l-am considerat primul mare european

Scanned with OKEN Scanner

J. J. Rousseau, și prin teribilul rechizitoriu făcut lumii contrariilor de către Marx. Și legea eliberării și a învingerii contrariilor devine acum o lege istorică universală. O afirmă gînditori ideologi iluminați și o afirmă oamenii de știință, care, din legile naturii, formulează legile progresului omenesc. Să privim direct cele văzute, cele înțelese și cele adînc și cinstit judecate. Există copleșitoare contradicții, dar există luminișuri spre care tindem mereu.

Eu, călătorul, copleșit de toate cele văzute, care toate îmi apar numai ca luptă a contrariilor, voi începe însă cu ceea ce mi-a umplut sufletul și mintea, acolo unde nu mi-a apărut nimic din confruntarea contrariilor.

Era în după-amiaza aceea de după ploaie, în lumina albastru-verzuie a mării fiordului. După ploaie totul apare limpede și curat, chiar în lumea orașului și a portului, căci acolo, la marginea golfului, se simt puțin cenușa și aerul greu cu fum al uzinelor. De aceea, limpezimea de după ploaie este a mării și a cerului și nu a orașului. În depărtările albastre deschise spre Marea Baltică, acum, la sfîrșit de august, iahturile și micile bărci cu pînze albe își filfîie aerian alunecare ușoară, unele după altele, într-o mișcare al cărui sens și a cărei țintă sînt greu de precizat. Parcă nu au nici un țel și nici un scop, așa cum au toate aici. Căci omul sărbătorilor de aici se desfată și alunecă pe mare fără un directiv identificabil, dezlegat de încleștarea cotidiană a muncii. Nu simți de aceea nici o contradicție între alunecarea ușoară a micilor corăbii albe și marea ca gigantică forță a naturii, care așa de ușor poate înghiți omul. Și nu simți contradicția nici între ei, oamenii, posesori ai bărcilor cu pînze albe, pe care le stăpînesc numai pentru desfătarea lor, și de aceea nu apare nici un semn al contradicțiilor dintre ei. Se bucură la fel de albastrul întins și de răcoarea brizei care le permite alunecarea bărcilor ușoare. Sînt toți acum eliberați de teamă, ca și cum toți ar fi prieteni și frați. Au ascultat și au împlinit în felul lor universala chemare a lui Beethoven, atunci cînd vocea heraldică a baritonului strigă întregii lumi „Freunde", cu gîndul curat și încredere nesfîrșită în acest gigantic „Freundschaft", să trăiască „oda bucuriei" !

Tot așa ți se pare că stau și vilele în pacea și desfătarea lor din grădinile colorate de pe țărm. Spre seară ele creează în schimb sentimentul de imobilizare în pace, fără nici o mișcare. Numai lumina potolită și îmbietoare la liniște și securitate pentru omul dinapoia perdelelor ce împodobesc geamurile largi, toate deschise spre largul mării.

Iar eu, cel mereu neliniștit de întrebări, în căutarea contradicțiilor, cu sau fără voia mea, mă las furat de liniștea din casele lor

Scanned with OKEN Scanner

și de linia pură a alunecării iahturilor. Mi se par tot în siguranță și pace impresionantele corăbii care aduc de departe, în fiecare seară, călătorii, toți porniți în bucuria vacanței și a odihnei. Ies sau intră în trupul uriaș al corăbiei, care, deși gigantă, plutește ușor ca o lebădă ; ies sau intră în mașini elegante încărcate cu bagaje de vacanță, cu cărucioare de copii, cu câini bine hrăniți și cu femei frumoase, arse de soare, cu bărbați înalți, blonzi, siguri pe ei, zgîrciți și precișii în mișcări și în gesturi. Toți par să fie egali, nici un semn de concurență, nici un semn de rezistență a unuia față de celălalt. Dincolo de contrariile heraclitice s-a ajuns oare la armonie și la înțelegere ? Sau totul este numai aparență, numai proiecția mea superficial-grăbită, numai generozitatea receptării mele motivate de starea mea de spirit ? Cu siguranță că între cele două întrebări există o contradicție. Dar adevărul este al celei de-a doua.

Călătoria și cercetarea noastră asupra locurilor de-aici continuă. Am ajuns în orașul cel mai mare și cel mai bogat al lumii germane și poate al întregii Europe trufașe în bogățiile ei.

Este de secole clădit solid de o parte și de alta a estuarului Elbei, care-și adună forțele de departe și pînă aici, în vărsarea în Oceanul de Apus, unde oamenii au construit marele port deschis spre toate căile de ape ale lumii.

Călătoria înăuntrul marelui port este amețitoare. Se întind și se încovoaie în arcuri de oțel și de piatră marile poduri care conduc camioane și trenuri, încărcate cu toate mărfurile lumii. Gigantice hale și magazii, cu inscripții uriașe, însemnînd numele stăpînilor lor. Cele mai multe sînt germane, dar altele sînt engleze, americane, grecești, asiatice, cu rezonanțe orientale din îndepărtatele Indii, din Pakistan și Japonia. S-au întîlnit aici toate interesele și nesfîrșita nevoie de profit ale marilor stăpîni de bunuri ale lumii. Sînt cărate de pe și spre continente, stivuite și iar transportate mai departe. Neînchipuite relee de transport din aer, cu avioane și helicoptere, de pe uscat, cu trenuri și convoaie de camioane, de pe apă, cu corăbii grele, toate se întîlnesc aici într-o țesătură în care noi, călătorii, abia apărem. Sîntem izolați și singuri și ne pierdem înfiorați și mici în gigantica mișcare concentrată de pe întreg pămîntul. Poate că ar trebui să tăcem și să ne minunăm de uriașa forță a omului care a clădit docurile puternice, stăpînind coastele negre ale mărilor ; a săpat tunelurile și a aruncat peste ape poduri ; a domesticit forțele naturii strînse și concentrate în rețeaua de comunicații, care toate îl servesc pe el, omul, cu interesele și nevoile lui. Și fapta lui trebuie să ne minuneze și să ne mîndrim, căci toți sîntem oameni. Și aici ar trebui să răsune trîmbița „Odei Bucuriei", și să cheme miile și sutele de mii de oameni într-o înfrățire cu fruntea sus spre steaua bucuriei.

Scanned with OKEN Scanner

Dar eu tac și încerc să-mi închipui cum s-ar putea auzi aici „Oda Bucuriei" ? Zgomotul motoarelor de pe pămînt, de pe ape și din văzduh, alergarea sălbatică a vehiculelor, sunetul sirenelor, aerul umed și îmbîcsit de cenușă și zgură, scrîșnetul macaralelor și al buldozerelor au sfărîmat și au alungat departe liniștea. Fapta omului a luat aici alte forme în care este greu să răsune „Oda Bucuriei".

Și apoi cine ar asculta-o ? Ei, ce comandă și conduc, sînt aplecați în concentrarea lor pierdută printre calcule, iar cei mulți, cei foarte mulți, sînt aplecați să execute cu precizie mecanică, una după alta, atîtea etape și forme ale măiestriei lor, care asigură funcționarea „mașinăriei" nevoilor și cîștigurilor omenești. Dacă nu ai ști că e pace, ai crede că este o declanșare de forțe întru exterminarea rapidă a omului, căci el, omul, este total supus, încovoiat și anihilat de consecințele faptei sale. Parcă ar fi o grabă oarbă pentru a sfîrși totul într-o zi, ce pare ultima pentru om. Executarea trebuie să fie rapidă și precisă, căci cine știe dacă va mai avea timp să termine totul precum îl împinge nesațiul său.

Eu știu bine că specialiștii în economie și finanțe nu pot să înțeleagă nici tulburarea mea și nici meditația mea. Pentru ei totul este natural în acest proces al producției. Totul este investit și calculat și totul este încordare pentru om, totul este izvorît din mintea lui și comandat de necesitățile lui. Omul să fie mereu încordat și în întrecere teribilă, epuizantă, să producă, să producă cît mai mult. A devenit prin acest îndemn un instrument precis de producție, ca și mașinile lui din care de-abia îl poți recunoaște. Este om sau este robot în setea de a produce bunuri de toate felurile ? Dar pe mine mă ajunge din urmă vorba înțeleptului din piețile abundente ale Atenei cu sclavii roboți : „Așa de multe lucruri de care nu am nici o nevoie". Și tot eu nu uit mesajul lui Heraclit care ne spune că din contradicție trebuie să iasă armonia. Și nu uit nici cealaltă vorbă a lui, că toți trebuie să asculte de voința unuia.

Nu văd în uriașa mișcare a portului din Hamburg decît o contradicție puternică și nici un semn de armonie. Și de aceea sufletul meu se tulbură și caută să fugă. Au fugit de altfel și pescărușii și lebedele cu alunecarea lor.

Odată ieșit din zgura portului revin în orașul abundenței cu minunile lui. Imediat ce am părăsit tunelul întunecat, apar ochiurile de apă ale lacurilor dinăuntrul orașului, perdelele de copaci ale minunatelor parcuri și din nou casele cu grădini, ca mici castele, spre zonele curate și înverzite ale rezidenților. Apar din nou porturile pentru iahturi elegante cu oameni care-și pregătesc ușoarele ambarcații. Pare că a dispărut din nou contradicția, dar ce ne facem cu inconciliabila opoziție dintre încleștarea satanică a portului și legă-

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

narea iahturilor ancorate în micile porturi ale desfătării ? Cum să trec mai departe cu întrebările mele și cum să-l cred pe specialistul științelor economice că totul este foarte natural ? Este foarte natural, știu sigur, așa cum știu sigur că este natural cancerul și așa cum știu sigur că spun mulți și acum că este foarte naturală și chiar necesară înarmarea. Poate că ar fi naturală și ciuma care să mai apară din cînd în cînd, că tot a naturii este și ea. Am trăi în totala contradicție a naturalului universal în care își fac loc hazardul și contradiția cataclismelor. Eu sînt însă om și vreau să comunic cu oamenii de la suflet la suflet și de la rațiune la rațiune. Nu cred în știința acelor economiști care constată și verifică acest „natural" și care vor să ne convingă că contradicția este necesară și nu trebuie să o înlăturăm.

Dar vizitarea marelui oraș continuă. Am fost transportați în confortabile autobuze cu aer condiționat, să vedem totul. Și am văzut, explicat de către o ghidă tînără, tot ca natural, și poate necesar, „cartierul plăcerii". Este un oraș întreg cu firme luminoase, cu lampioane multicolore, cu extravagante reclame, așa cum sînt toate reclamele pentru toate mărfurile. Să îmbie și să convingă oamenii să „consume" cu încredere cît mai mult. Apar și reclame cu femei goale în vitrine. Ce se petrece oare aici ? Este cumva vreo relație între „consumat" și „consumator" ? Nu știu să vorbesc mai departe, căci nu cunosc știința economiștilor și nici a moraliștilor de aici. Moraliștii sînt înalții judecători, înalții prelați ai bisericii drept credincioase. Sînt atîtea biserici, toate uriașe, cu turnuri gotice maiestuoase. Se succed în fiecare seară ritualurile religioase și în fiecare sărbătoare răsună predica savantă, cu citate clasice, pentru izbăvirea sufletului omenesc și pentru ocrotirea orașelor civilizate de desfrîu, de crimă și de sodomie. Dar iată că nu au avut nici o putere contra consumului și profitului în „casele de plăcere", după cum nu au avut nici contra crimelor și războaielor. Nu au avut și nici nu au nici o putere față de cei încleștați să cîștige fără limită, să adune și să strîngă în magaziile și casele lor toate averile pămîntului, acumulate din încordarea celor pe care „natural" îi consideră legați doar de asigurarea unor minime sume de existență. Care sociolog și economist poate să-mi explice morala naturală sau necesitatea economică a „sexy-shop-urilor" ? Oare ei consideră sexy-shop-ul ca o formă a ieșirii din contradicție ? Oare omul, indiferent de condiția lui socială, își depășește contradicția vieții cotidiene numai cînd trăiește momentul plăcerii, fie chiar plătită, adusă de femeie care-și vinde amorul. Poate fi plăcerea „formă de existență" și „formă de producție" ? Dar trebuie să ies din această rețea întortocheată de întrebări retorice.

Ce semnificație are specia umană și fapta omului în natură ? Care faptă și care măiestrie a omului îl înnobilează și îl ridică ? Este

Scanned with OKEN Scanner

necesar să ne întrebăm despre valoarea pentru înnobilare și înălțare a acțiunilor umane atît de diverse și împinse de atîtea impulsuri conștiente sau oarbe. Dar pentru a răspunde trebuie să trecem la un alt om cu anumite activități. Și tot Heraclit și ai lui au fost printre primii care au angajat omul spre acel gen de fapte și activități, care de mai mult timp poartă numele de știință și încă de mai mult timp numele de cunoaștere.

Au trecut cîteva zile de la zicerea mea despre lumea marelui oraș-port al nordului. Am ieșit din tulburarea contradicțiilor care mi-au izbit puternic ordinea și năzuințele spiritului meu. Acum sînt din nou în orașul cu port de iahturi, cu universitățile și institutele de pe malul fiordului. Am intrat eu însumi în ordinea care a creat și a organizat munca institutelor. Sînt copleșit de ceea ce mi se pare mai semnificativ în aceste așezări ale omului de cultură veche germană : munca și perseverența în a aduna și a sistematiza fapte și fenomene, despre ceea ce este dezordonat și patologic în structura omenească, despre aberațiile structurale și fiziologice în care omul trebuie să restabilească echilibrul. Și munca la microscop durează 10—12 ore pe zi încontinuu, sistematică și concentrată. Mi-am lăsat liberă nevoia de cunoaștere și ceas de ceas mintea mi s-a îmbogățit și, ca totdeauna, m-am simțit prieten și frate în această cooperare în care este posibilă eliberarea de concurență și de ambiții. În această înțelegere și întrajutorare discretă oamenii pot să fie frați, să-și arate unul altuia tot ce știu, să trăiască confruntarea sinceră, total dezgolită de orgoliu în fața efortului de a descoperi adevărul din natură. Și astfel, în acest efort direct de cooperare om—om, în confruntare cu natura, într-o comuniune sinceră, aplecați și încordați spre același țel, am avut ceasuri de adîncă satisfacție.

Și aceasta mi-a diminuat tristețea pe care mi-o trezise marea adunare a savanților din toată lumea, veniți ca să-și verifice adevărurile găsite, să coopereze și să caute împreună drumuri noi în așa de multele necunoscute despre ființa omului. Nu am găsit însă la mulți această sinceră și loială confruntare pe care acum și aici o simt alături de oamenii din laboratoarele institutului de la marginea golfului. Au apărut și unii dintre cei pe care îi cunoscusem izolat și altfel în condițiile „spectacolului" public al unor dezbateri. Dar acolo erau împinși de ceva dinăuntrul lor spre contradicții personale și subiective. Nu erau contradicțiile dialectice izvorîte din confruntarea ideilor despre adevăruri, ci reacții de temperament și de ambiții. Fiecare era parcă convins că el singur deține adevărul și vorbea un limbaj care elimina înțelegerea și cooperarea cu celălalt. Așa a apărut chiar și prietenul meu, strălucit vorbitor de limbă franceză, G.M.

Scanned with OKEN Scanner

Intr-alt fel, dar cu același efect, s-a comportat și sobrul meu prieten de-aici, K.L., care, prin tăcerea lui, a blocat total înțelegerea comună. Au apărut chiar și impostorii obișnuiți, care nu aveau nimic nou de spus și care urmăreau numai să excite ideea unor priorități, oricum aspecte desuete, neconstructive, neesențiale, ca să nu mai vorbim că nu o dată fără acoperire de adevăr istoric și științific. Prin culise se făceau aranjamente pentru noile comisii și comitete, pentru tot felul de distincții și diferite funcții în următoarele adunări. Față de acest spectacol nu am putut să nu mă-ntreb despre valoarea activităților omenești care prin confruntarea lor pot înnobila omul.

Și sufletul meu s-a îndoit cînd a înțeles că și cîmpul acesta de activitate întru cunoaștere poate să nu ridice omul, că din contra, uneori, poate face posibilă ridicarea acelora în care se dezvoltă tot facultățile contradictorii din sufletul omenesc. Mi s-a părut că în ambiția și orgoliul lui de a domina, omul de știință vrea să fie tot un stăpîn ca și magnatul industriei și al comerțului din marele port. Și am judecat atunci aspru toți cunoscuții „magnați" ai științei în conclavul unde ajunsesem și eu. Avem toate temeiurile să afirmăm că o mare parte din activitățile lor și din truda lor, în afară de orgoliu, au ca rezultantă cîștiguri materiale fabuloase, trăiesc în castele ca și prinții industriei sau hrăpăreții conducători politici. Cîștigurile lor sînt de zeci de ori mai mari ca veniturile masei de lucrători și tehnicieni anonimi, fără de care nu s-ar putea mișca nimic, nici în știință și nici în privilegiile lor de magnați.

Mi s-a părut însă că poate sînt nedrept și aspru. Și judecata mea e subiectivă. Diferența dintre ei, cei care conduc în știință, și ceilalți este, într-adevăr, foarte mare în angajarea, în întinderea și în profunzimea activității lor. Apare astfel logic că trebuie să li se cuvină mult din produsul acestei activități organizate în comun, într-o anumită ierarhie de valori în care ei rămîn totuși vîrfurile.

Într-o seară am văzut un film care urmărea destinul unor oameni simpli și obișnuiți. Era vorba despre doi tineri meșteri în repararea televizoarelor. Umblau cu o mașină hodorogită în fiecare zi și reparau televizoarele prin casele oamenilor de condiții diferite. Erau meșteri buni și veseli și aveau ca pasiune și scop al vieții lor de „trubaduri" zilnici în lumea orașului să cucerească femeile din casele unde reparau. Femei tinere sau mai în vîrstă, banale sau, uneori, mai deosebite, însă toate însetate și chinuite de nevoia de dragoste, căci dragostea le lipsea. Și tinerii noștri se dovedeau foarte „meșteri" și în ale dragostei. Viața lor se desfășura așadar între munca propriu-zisă, cîntec, petrecere și aventuri amoroase. În rest nimic. Nu vorbesc despre calitățile formale ale filmului, ci despre substanța lui, despre adevărul, despre sensul lui moral pentru viața de toate zilele.

Scanned with OKEN Scanner

M-a urmărit în zilele care s-au scurs o posibilă raportare între oameni, care rămîne tulburătoare. Iată-l pe omul de știință, dăruit cercetării, iată-i și pe acei tineri cu televizoarele lor, precum și pe femeile din industria de sexy-shop, care „conviețuiesc" în ordinea naturată a acestei lumi, în care eu, călătorul, caut să pătrund spre o mai bună înțelegere.

După o anumită logică se pare că deosebirile în felul de viață sînt foarte naturale. Cum să nu cîștige de multe ori mai mult cel ce își frămîntă mintea tot timpul, cel ce nu-și ia vacanță niciodată și spune că munca îl „fascinează" și nu o poate părăsi ? Am văzut în fiecare seară arzînd lumina în laboratorul lui pînă peste ora 9, cînd pentru alți oameni din marile orașe începe fie petrecerea și amuzamentul, de forme și de grade diferite, fie odihna sau amuzamentele comune. Omul meu, în distincția muncii lui, se întoarce tîrziu acasă, cu conștiința împăcată pentru ceea ce a făcut și pentru ordinea sigură pentru ceea ce are de făcut a doua zi. Acasă, retras după perdelele ferestrelor largi, va continua să reflecteze sau să asculte, să zicem, muzica lui Bach și Beethoven sau să citească Platon. Am cunoscut bine un asemenea savant. Înainte de a se așeza la masa de seară se reculegea și-și făcea rugăciunea. Pe șemineul elegant al interiorului său larg stătea de veghe o cruce, iar în bibliotecă ocupau un loc important tomurile de filozofie teologică. Citea cu adîncă satisfacție, selecționa și sublinia. Era o relație între munca de laborator și adevărul pe care-l căuta ? Mi-a fost greu să înțeleg de ce avea nevoie să practice viața religioasă sub aspectul ei filozofic și chiar sub acela de cult. Mi-a spus însă că și ca om de știință și ca om în general se simte singur în univers și, după cuvîntul Sfîntului Augustin, nu îndrăznește să întreprindă singur ceva mare fără o călăuză. Ar fi, după el, o cădere în păcatul orgoliului și trufiei printr-o încredere prea mare în rațiunea și spiritul lui. Sau poate i-e frică de eternitatea morții mai mult decît de solitudinea vieții, așa cum există la Platon și la majoritatea gînditorilor idealiști. Sau are nevoie de farmecul și extazul mitului și îl caută într-un har de dincolo de posibilitatea umană. Nu am văzut în biblioteca lui cărțile gînditorilor de altă formație, care-și pun altfel de întrebări și ajung la alte răspunsuri. Cînd a aflat că citesc și-mi place, printre atîția alții, Marcuse, a fost contrariat și mi-a replicat în felul lui politicos și rece. Am înțeles că în convingerile despre om și locul lui în natură și societate, punctele noastre de vedere diferă substanțial. Este natural și just ca pentru superioritatea spiritului lui, pentru munca și competența în care-i depășește pe toți, de certă importanță, să se bucure de un loc înalt în ierarhia socială și să i se dea materialicește ceea ce i se cuvine. Mi s-a justificat că pentru atît cît primește el, impo-

Scanned with OKEN Scanner

zitul pe care îl plătește este atît de mare, încît poate asigura salariul la cel puțin 10 oameni. Dar eu nu pot să nu zic că tocmai aici este cheia. De ce să fie diferența așa de mare ? Și încă nu pot să nu întreb de ce competența și măreția spiritului și a faptei să ceară drept și răsplată materială ? Am grijă ca întrebările mele să nu fie ale unui frustrat, ale unuia care se revoltă că nu are și el nici castel, nici iaht și nici mașini luxoase. Eu și, sînt sigur, mulți ca mine, scrutîndu-ne riguros conștiința, răspundem : „nu, sigur că nu !". Aici, confruntat cu altă ordine morală, cu o altă înțelegere a vieții, eu denunț tocmai ordinea care stabilește o ierarhie structural nedreaptă și, îmi este greu să o spun, nedemnă. Nu este demn să aduni într-un palat de cleștar izolat, mai ales cînd ești cititorul lui Socrate și chiar te rogi la cel răstignit pe cruce. Îmi amintesc de Nietzsche, de cuvîntul denunțător al filistinilor germani, de pagini din *Așa grăit-a Zarathustra*. Prietenul și colegul meu nu-l pomenește.

Dar politicos este să tac. Sînt în casa lui și mănînc la masa lui. Am dormit în patul lui și-mi completez mintea cu știința lui și a altora ca el. Dar rămîn cu întrebările mele și nu pot să accept ordinea filistinilor de aici, așa cum n-o accept atunci cînd la mine acasă apar filistini între cei care sînt nu numai savanți, ci, ceea ce e și grav, sînt și dascăli.

Continuă, așadar, întrebările și nedumeririle mele care nu se opresc cu toată liniștea și împăcarea pe care mi-a dat-o munca în laborator și cu toată elevația mediului universitar de la Lübeck. Nici aici și nici în cele două mari orașe văzute mai înainte nu domină așezăminte consacrate frumuseții care să consfințească noblețea marilor orașe, cum am întîlnit la Roma, Florența, Viena, Londra ! Așa am învățat de la grecii antici și de la renașterea italiană cu arhitecții, cu pictorii, cu sculptorii și cu gînditorii ei. Așa am învățat din istorie. O cetate ai cărei locuitori nu cultivă arta, în sensul angajării spiritului lor în trăirea fenomenului estetic, este o cetate în care stăpînește zeul Baal, cel setos de aur, ca în acea civilizație feniciană din care n-a rămas nimic. S-a risipit ca fumul tot belșugul vestitelor Sidon și Tir, din care nu ne-a rămas nici o urmă. Războaie și cruzime în expansiunea corăbiilor de pirați pentru a aduna bogății și a trăi în luxură. Apoi alte interferențe și... nimic, sau mai nimic. Să fie oare așa și lumea marilor orașe încărcate de toate bunurile lumii ? Nu, căci catedralele Lübec-ului răspund cu uriașele turnuri gotice, care se ridică în elan vertical, așa cum nu le-am văzut nicăieri. Parcă nevoia de elevație religioasă a depășit la negustorii hanselor germane orice altă dimensiune a spiritului în lumea medievală neliniștită a Apusului. Iar sunetele de orgă, în spațiul imens al catedralei, rămîn mărturia unei nevoi de absolut în frumusețe ca nicăieri în altă parte.

Scanned with OKEN Scanner

Această frumusețe nu se relevă exterior plastic, ci izvorăște din înseși străfundurile omenești, care se exprimă în imensele volute ale universului sonor. Toate mărturisesc că negustorii hanseatici au avut nevoie să-și lărgească spiritul prin arhitectura bolților și în sunetele de orgă îmbinate în grandoare și în aspirație. Dar poate că nevoia lor a fost mai ales de grandoare și de dominare. Se întreceau cu catedralele lor, cu însăși grandoarea pe care și-o imaginau în dumnezeire. Dar întrecerea aceasta apare tăiată de Îngerul Morții, pe care l-am văzut stăpînind cu aripile lui pe credincioșii îngenuncheați pe lespezile reci, învăluiți în trombele sonore izvorîte din sufletul și ardoarea marilor creatori de muzică germană. Acestea sînt forme ale culturii germane spirituale. Acesta este muzeul lor viu și prezent. De aici, poate, convingerea că ei nu au fost în primul rînd creatori în plan vizual, plastic, indiferent de structuri și forme, ci generatori permanenți ai sunetului viu, care în toate anotimpurile și zilele anului însoțește viața și spiritul omului, chemîndu-l spre meditație.

Thomas Mann a înțeles totul și a denunțat totul, rămînînd în limitele unui anumit etos și unei anumite frumuseți. Nici un erou al lui Thomas Mann, în afară de Goethe, pe care îl consideră în genere burghez, nu iese din suferință și dintr-un fel de absurd. Se pare că toți, ca și Nietzsche, au pierdut pe Dumnezeu și nu știu ce să facă cu viața lor pe pămînt. Și așa, Thomas Mann, cu eroii lui, se chinuie în estetica dragostei absurde, incestuoase, din *Moartea la Veneția*, sau se afundă în prăpădul războiului cu micul inginer burghez german Hans Castorp, sau, mai grav, trece prin apocalipsul creației geniale a acelui Adrian Lewerkühn, apostat sau fiu credincios al climatului religios din Lübeck, orașul catedralelor. Geniul lui de uriaș creator de muzică nouă nu a putut depăși dialogul disputelor religioase, atît de dominante în vremea lui, atunci cînd cu abnegație se scufundă într-o dragoste absurdă, patologică și acceptă să moară cu paralizie generală progresivă, ca o supunere fatală și totală față de un destin de neînțeles. Acceptarea și supunerea la o ordine falsă, căci structura ei amputează, degradează și deformează total, chiar conștiința marilor personalități.

Ca să nu accepte nici absurdul dragostei, ca să se ferească de pîrjolul „Judecății din Urmă", ca să-și alunge îndoiala din știința lui și poate ca să-și mențină ordinea socială în treapta ierarhică superioară, eroul real, omul științei mele la care am venit, a ales calea izbăvirii străină mie. L-am văzut împreunîndu-și mîinile, închizînd ochii și ridicîndu-și fruntea senină și largă cu conștiința limpede a unei revelații. Nu-l accept, dar fac eforturi să-l înțeleg sau să-l explic. Aceasta nu-i alterează judecata științei și nu-i strică întregul mecanism al cercetării.

Scanned with OKEN Scanner

Cred însă că e timpul să înțelegem că exercițiul minții în construcție științifică creează un spațiu spiritual, condiție pentru noi urcări ca un mediu nou, acea noosferă care poate anihila, dar care poate îmboldi spre mai departe mintea și sufletul nostru. Să devină pentru noi condiție de existență, așa cum sînt aerul și apa, dar condiție de existență mereu în creștere în acea existență anagenetică generatoare de noi forme.

Am intrat tîrziu în noapte și vreau să fiu împăcat nu cu ceea ce mi-a întreținut starea interogativă, ci cu mine însumi. Oare am fost just cînd am pus întrebările, am fost credincios legămîntului din cuvîntul de la început ? Oare am căutat peste tot să înțeleg ce este drept și adevărat ? Este o pretenție orgolioasă, dar dacă mereu am fi modești, o să întrebe și o să răspundă numai cei care cred că au dreptate și au drepturi totdeauna la răspunsuri. Eu cer numai dreptul să întreb. Nu îndrăznesc să răspund la toate, deși caut răspunsurile. Sînt mulțumit că nu am mai fost apăsat de acea teamă grea care m-a copleșit acolo, în orașul portului. Eram tulburat de formele apocaliptice ale acțiunii omenești pentru a produce și a avea, eu cel care căutam locul fără rău ; eram tentat acolo să recunosc că nu pot găsi așa ceva. Aceasta nu pentru că locurile de pe pămînt ar fi rele în sine, ci pentru că omul, acolo unde ajunge cu forța și fapta lui, îl poate face rău, oriunde ar fi. De ce oi fi fost așa de departe de vorba veche și înțeleaptă a pămîntului meu, că „omul sfințește locul" ?

Am să mă culc cu împăcarea care vine la urmă, căci există aici știința omului fascinat de muncă, orga din catedrala gotică de la Lübeck, depărtările de apă și cer ale mării cu plutirea lină a iahturilor...

Și toate acestea să se adune și să-mi strecoare sigur în suflet ideea nestrămutată că omul poate, și, mai ales, va putea, să facă din orișice loc de pe pămînt un loc fără rău ; și aceasta să fie posibil chiar dacă este împins de orgoliu și de nevoia de cunoaștere grandioasă, care nu ține uneori socoteală de rău. Eu mă gîndesc la un anume loc care prin artă să contureze frumosul universului în piatră, în sunet, în forme și în culoare, sau în construcția ideii, semnul de grandoare fără limită a omului. Și așa cred că rămîn credincios legămîntului meu de început și mesajului lui Heraclit : din lupta contrariilor, dintre mine și lume și din mine însumi să se nască armonia, echilibrul și împăcarea.

Liniște și noapte bună, lume a golfurilor, a canalelor și a porturilor, pe care le-ai construit cu trudă și cu meșteșug înalt.

Scanned with OKEN Scanner

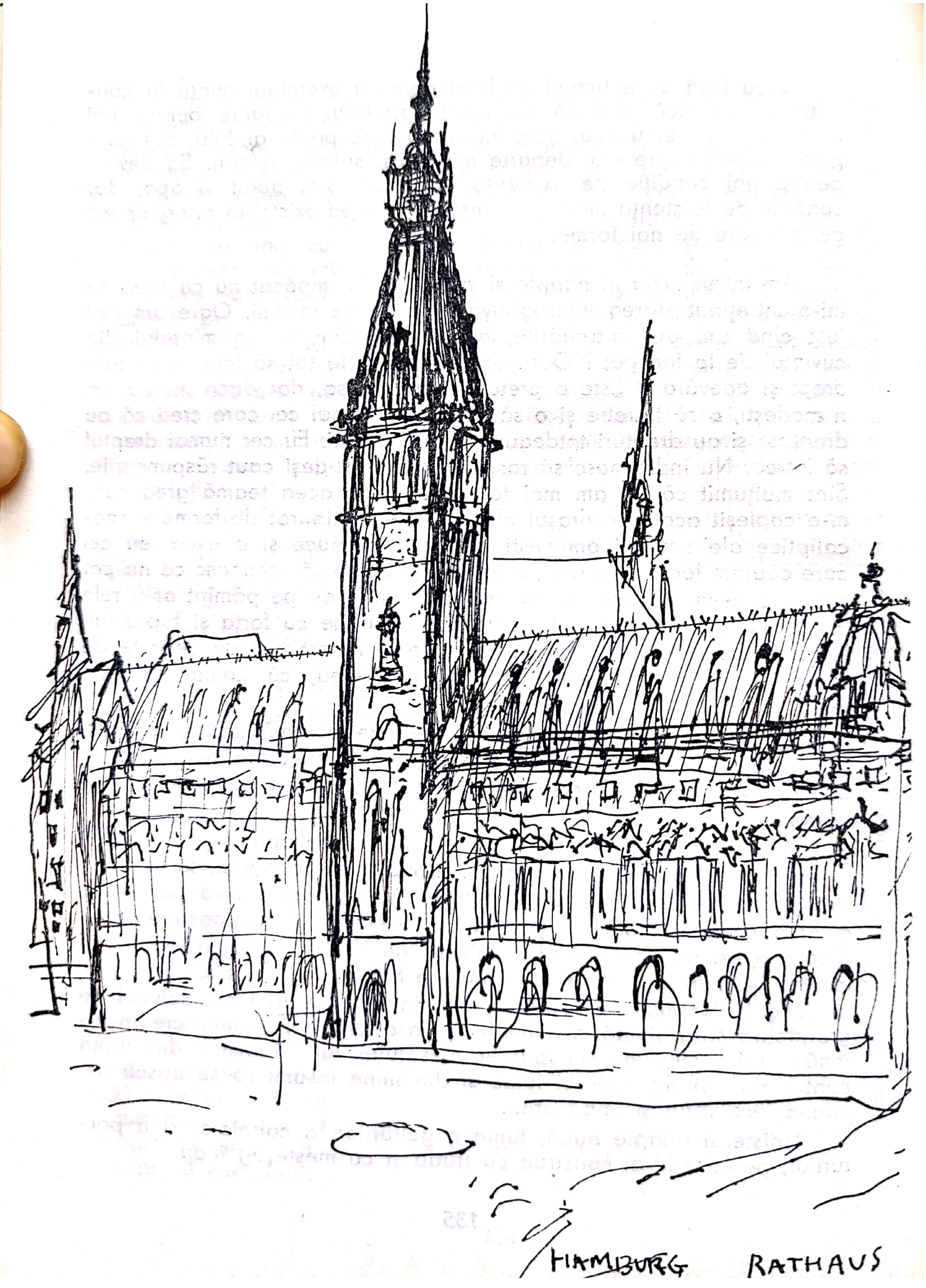

Scanned with OKEN Scanner

august, 1979, Kiel ; parafrază după Parmenide și Empedocle

Din nou spre nordul Europei. Vechi imagini și impresii așteaptă confirmarea sau legarea în alte forme ale gîndului meu. Pînă atunci gîndul mă duce la Parmenide și Empedocle. Ei au crezut cu tărie că pot să pătrundă în toate actele omului : tăria gîndului, frumusețea și rațiunea, contemplația în căutarea unui adevăr absolut. Prin ceea ce au năzuit Parmenide și Empedocle și prin ceea ce au realizat oamenii să încerc să ajung la o altă înțelegere. Iar prin această înțelegere, zic, să încerc să judec toate cele văzute și auzite în locurile de aici, în castele, în palate, în fabrici, în nesfîrșita lume a portului de pe cheiul golfului și în casa și institutul învățatului om care m-a chemat și m-a ajutat să ajung aici să-mi însușesc și să judec știința lui și lumea lui.

Cît este din gîndul lui Parmenide și Empedocle în ceea ce a creat el în cartea lui despre calificarea limfoamelor maligne, cancere de ganglioni limfatici, și cît este „voință de putere" ?

Pe prima pagină a monumentalei lucrări a învățatului de la Kiel sînt cuvintele lui Platon. Cît a pătruns însă Platon în lumea pămîntului german și ce putere are pentru a o dirija spre treapta superioară de trăire spirituală? Este mai aproape oare de el prin „pașii lui peste graniță" Heisenberg sau învățatul meu de la Kiel, adică fizicianul sau biologul ?

În seara zilei de sîmbătă 18 august reiau călătoria și întrebările mele pe care le leg aici, în orașul nordic al fiordurilor, de zicerea începută atunci, în cetatea nașterii logosului, de către ei, Parmenide și Empedocle, care, acolo, în mările albastre ale sudului, au pornit pe calea căutării adevărului. Și el, între primii, Parmenide, care s-a întrebat despre minunea și puterea ascunsă în gîndul său, ne spune de-atunci, de 2 600 de ani, în cuvîntul care a ajuns pînă la noi și care se revarsă acum în mintea mea, eu, călătorul de aici : „căci prima cale a gîndului spune că ființa există și nu este posibil să nu existe ; aceasta este calea certitudinii care însoțește adevărul". Celălalt revers este absurd, căci nu se poate spune că ființa nu este. Nu se poate concepe neființa, căci este în afara puterii noastre și nu se poate exprima prin vorbe. Și Parmenide conclude asupra adevărului că este același lucru de a gîndi și de a fi și prin aceasta pecetluiește ființa omenească cu mărețul atribut care devine verb : a gîndi.

Iar cel din Agrigento, mereu inspiratul Empedocle, ne spune : „Multe rele asaltează muritorul și-i abrutizează gîndul ; ei nu văd decît o singură parte a propriei lor vieți... ei se agită și se împrăștie

Scanned with OKEN Scanner

ca un fum". Și mai departe : „Voi nenorocită rasă a muritorilor, din cîte generații v-ați născut voi și cîți ați decăzut de-atunci de cînd trăia un suveran filozof care înțelegea totul".

Dar mai tîrziu, Empedocle invocă păcatul și nebunia și spune : „Nu veți înceta voi niciodată durerosul carnaj ; nu vedeți că voi înșivă vă ucideți nebunește". Și denunțînd pe cei care se luptă pentru onoruri, asuprind pe semenii lor, oamenii, prevede biruința asupra acestora.

Eu, cel de aici, îndrăznesc să termin divinele cuvinte și să mă trudesc să le așez pe ale mele lîngă ale lor. Ce cutezanță și ce orgoliu din partea mea ! Dar eu știu că este numai trudă și încordare, suferință pentru cei în suferință. Și tot drumul vieții mele a fost acesta. De aceea să îndrăznesc să vorbesc, căutînd să tălmăcesc acum cu cuvintele mele cuvintele înțelepților de atunci.

Iată-mă aici, în nord, împins de gîndul de a afla așezările nordului, de a afla cît se poate despre oameni și despre cele înfăptuite de ei. Trăiește aici, în orașul fiordului, un om care se trudește să stabilească un adevăr pentru multe generații, așa cum cerea Empedocle pentru omul „vîrstei de aur". Acum nu este „vîrsta de aur", căci oamenii se urmăresc și se doboară unii pe alții, și în plus ce minte poate să apară acum pentru a străpunge cu adevărul descoperit de ea zecile de generații dorite de Empedocle ? Există orgoliul descoperirii, în care se trudesc mulți, o generație întreagă, dar cîte adevăruri descoperite depășesc o generație ? Măsura lui Empedocle a cărui minte ne pătrunde de atîtea și-atîtea generații se repetă rar și lumea rămîne încremenită și se naște mai departe în specia suferinței, a speranței, a muncii și a creației. Aceasta este ceea ce vedem în ființă și la ea să rămînem în limita celor pe care le putem prinde. Și eu despre sensul acestora vreau să vorbesc.

Căci mintea și spiritul meu nu s-au clădit numai pe începuturile lui Empedocle și Parmenide. La acel „este" parmenidic se adaugă „devenirea". N-a rămas fixă nici gîndirea omenească la Parmenide și Empedocle, și nici încremenită lumea în suferința și năzuința sa oricît de mari ar părea. Devenirea a schimbat relațiile între oameni și mai ales a crescut puterea omului asupra naturii. Este încă greu ca puterea binelui din structura umană să fie o lege universală a istoriei. Dar procesul devenirii ne învață să credem în această posibilitate.

Mă uimește încă ceva despre puterea gîndului omenesc. Există o tentație a absolutului în cunoaștere, în frumusețe și în etică. Și în acestea eu am fost minunat de întîlnirea gîndirii celor vechi, care căutau adevărurile prin intuiție și raționament, cu gîndirea acelor făuritori de știință modernă, de la începutul ei, din secolul al XVI-lea și pînă astăzi.

Scanned with OKEN Scanner

Sînt multe deosebiri legate de determinantele epocii respective, dar cîtă legătură și chiar unicitate miraculoasă apar în gîndirea presocraticilor și postsocraticilor și în gîndirea filozofilor moderni care meditează asupra posibilității cunoașterii științifice. Adînc m-au impresionat, mai de curînd, încercările și tentația spre o cunoaștere totală ale unor biologi ca Monod, Lwoff și Jacob, precum și ale unor matematicieni și fizicieni ca Joliot Curie, Heisemberg, Schrödinger. Călătoria mea în lumea germană continuă încercată de întrebările mele și de propriile mele tentații spre o cunoaștere, poate nu absolută, dar cel puțin satisfăcătoare și liniștitoare pentru mintea vremurilor noastre.

M-am desprins cu greu de-acolo, de la mine, dar, urmînd drumul aerului și al trenurilor repezi, călătoria mea a durat mai puțin de o zi. M-am oprit în marile orașe ale lumii harnice germane, care nu mai pornește să se reverse acum ca să prade și subjuge alte neamuri, așa cum a mai făcut-o de-a lungul istoriei. Treceau Alpii, din pădurile lor întunecate, în care stăpînea teama de puterea neîndurătoare a mărețului Wotan, se revărsau peste belșugul cîmpiilor romane. Foarte curînd, într-o pornire sălbatică, împinsă de o neumană lozincă : „Deutschland über alles", au dezlănțuit, timp de aproape 10 ani, peste toate neamurile Europei, forța lor neîndurătoare, de la Atlantic și pînă spre Ural și de la Nordul înghețat pînă în deșerturile Saharei. Sub semnul fanatismului infectat de fascismul de tip hitlerist, punînd cîștigurile științei în slujba crimei — sub toate formele —, uitînd de Goethe și Beethoven, de Hegel și Thomas Mann, au umplut pămîntul și istoria cu cele mai eficace metode de distrugere în masă a omului. Nu a avut putere nici cuvîntul filozofilor și al dascălilor de filozofie, care cunoșteau gîndul-mesaj al lui Empedocle și care învățau pe studenții lor despre proiectul de pace universală al rigurosului Kant sau despre demnitatea spiritului al celui stăpîn pe dialectica găsirii adevărului, Hegel.

Dar eu acum nu văd nimic din semnele cruzimii de atunci. Se spune că acei care au dezlănțuit crimele stîrnite de acel Mefisto nebun au trăit o răvășire adîncă. Și totuși gîndurile lui Hegel și ale lui Goethe au supraviețuit, iar azi, în oricare om harnic, plînge nebunia revărsată cu 40 de ani înainte. Pe stradă, un tînăr mi-a dat un afiș cu chemarea de a lua parte la împlinirea a 40 de ani de cînd s-a dezlănțuit potopul crimelor și focul Gheenei pe pămînt, în care au fost uciși 50 de milioane de oameni. Poate că atîți or fi murit în toate războaiele omenirii în lunga încleștare a istoriei ei. Poate ! Și omenirea nu vrea încă să învețe pe deplin această dramatică lecție.

Eu, călătorul, nu m-am lăsat furat de o mișcare în timp, atîta vreme cît gîndul meu vrea să le înțeleagă pe cele de acum, căci ele

Scanned with OKEN Scanner

există în toată puterea lor. Sînt atîtea și atîtea și ochii mei le văd și mintea mea se tulbură și se minunează, iar sufletul îmi trece de la bucurie la întristare, de la întristare la bucurie.

Iată acolo, așezat pe rîu, orașul vechi, cu universități vestite, cu studenții romantici, care cîntau noaptea în vraja lunii și în susurul rîului, care se băteau în duel după un lung și zgomotos praznic cu bere și cîrnați. Dăinuie mai departe frumosul oraș cu minunatele case cu fronton alb sau colorat, cu geamuri încadrate de lemnul pădurilor care îl înconjoară și cu vesele poduri de peste rîul care curge repede printre coamele de dealuri împădurite. Era sărbătoare cînd l-am vizitat. Parcă toată lumea ieșise afară în lumina străzilor să se desfete după ploaie. Și sus, acolo, dominînd orașul, un castel. Un castel în mare parte ruină, dar ruinele parcă îi cresc măreția și forța. Cu zidurile lui groase și roșii, cu meterezele și cu șanțurile adînci, ce-l înconjoară, care să-i apere tăria de alte tării din afară, el, castelul azi ruină, stăpînește toată valea. Castelele, oriunde ar fi și oricum s-ar găsi, în ruină sau în integritatea construcției inițiale, oglindesc forța ce se opune altei forțe, primejdie de agresiune, de crimă și pîrjol.

Fac o excepție, degradantă în felul lor, unele din castelele seniorilor francezi, acolo în lumina caldă de pe leneșa Loara. Sînt rare semnele agresiunii și apărării de agresiune, mai des apar cele ale desfătării, ale nevoii de lux. Și totuși cîte crime bine urzite, otravă camuflată sub tapetul artistic sau pumnal ornamentat în argint, implîntat pe la spate de după draperiile de catifea grea, nu sînt ascunse în tainițele lor.

Noi, oamenii de acum, ne trudim, fiecare după puterea lui și după mintea lui, să ajungem să le vedem și să le înțelegem sensul. Ne încîntăm de frumusețea lor, de fastul interioarelor, de ordinea impecabilă a grădinilor. Plecăm cu amintirea lor și povestim vrăjiți alor noștri, prieteni și rude, și ei toți se minunează și toți tînjesc să ajungă să le vadă. Dar eu, călătorul însingurat, mă întreb, de aici, din incinta marelui parc, cît au fost mărețele castele pentru om, cît au fost ele pămîntul și locuri fără rău pe care eu să le caut ? Și oare au fost vreodată ? Sau mai degrabă, pentru cîți oameni au fost castelele locul prielnic ? Poate că de-abia pentru stăpînul trufaș, și nici aceasta pentru mult timp. Le-au clădit arhitecții și artiștii timpurilor din ordinul orgolios și, mai rar, din gustul seniorilor. În jurul lor trăiau, încercînd să supraviețuiască, șerbii, robii legați pămîntului pe care-l munceau pentru stăpînii lor. Iar seniorul, cînd nu era la război, își ducea viața în vînătoare, în intrigi amoroase sau în urzeala crimelor politice. Femeile lor, cînd erau fidele, rămîneau închise în odăi ferecate, sau ele însele urzeau rețelele otrăvitoare în care se „încurcau" fie amanții, fie soții lor.

Scanned with OKEN Scanner

Desprinzîndu-mă de o anumită literatură istorică și încercînd să pătrund dincolo de jocul frumos al formelor și culorilor, acestea sînt semnele pe care le descifrez eu din ceea ce văd în castele. Îmi rămîne însă încîntarea locurilor, a nobilei arhitecturi echilibrate, a pămîntului cu păduri și rîuri în care s-au clădit ele, palatele și castelele. Dar și acestea au un sens pentru mine și pentru alții care le văd. Încordarea izvorîtă din minunea vizualului ne trezește imaginația, ne conduce spre nebănuite asocieri, spre anumite corespondențe dintre noi, cei care vedem și pricepem, și natura care ne solicită. Căci sufletul, zice Empedocle, ni se construiește din ceea ce vedem. Dar întrebările gîndului meu duc mai departe gîndul înțelepților de atunci. Care este sensul și semnul lucrurilor pe care le vedem ? Care este necesitatea lor de a fi și care este destinul lor pentru ceea ce pot și pentru ceea ce vor deveni ? Dincolo de măreția verde a copacilor din parcul castelului, care mă încîntă pe mine acum, rămîne necesitatea lui de atunci, ca turn de apărare și de luptă, oameni contra oameni. Așa a fost atunci cînd încleștarea unora contra altora însemna și cetate contra cetate și turn contra turn.

Dar acum, în lumea noastră și-n lumea de-aici, este pace. Și semnele păcii umplu orașele și satele, pe care eu, omul de la Dunărea de Jos, nu le mai recunosc ca sate. În centrul lumii germane se-ntinde orașul poate cel mai bogat al vechii Europe, Frankfurt. Dacă te așezi undeva aproape, pe un pod deasupra marii încrucișări de autostrăzi largi, cerul zumzăie adînc și se cutremură tot timpul de sosirea și plecarea marilor cetăți zburătoare. Odată, și ele au fost construite ca să transporte cît mai multe și mai puternice bombe ucigătoare de oameni și distrugătoare de alte orașe mari. Se construiesc și se perfectează, cu știința noastră cea mai înaltă, și acum, ca să se transporte rachetele uriașe, de data asta total exterminatoare. Căci știința omului nostru de acum este mai dezvoltată decît oricînd. Și dacă ea, sau o parte din ea, s-a pus în slujba exterminării totale a omului, înseamnă oare că și ura om contra om este mai mare ca oricînd ? Dar eu văd și vorbesc tocmai cu acești oameni. Cu oamenii care nu pot exista decît în și pentru pace. Ei reprezintă natura reală și conștiința cea bună a omului. Țîșnesc turbulenți prin zgomotul lor, mai ales prin siguranța lor, călătorind pe căile spațiului, zeci și sute de mii de oameni, unii plecînd, alții întorcîndu-se. Mi se pare că nu au zburat de pe pămînt și nu au spintecat aerul niciodată atîtea păsări ale cerului cît pot zbura acum uriașele turboreactoare. Dar să fim liniștiți, căci sînt zburătoarele păcii. Transportă bărbați și femei, copii și bătrîni. Mă transportă și pe mine care caut... Oare știu eu bine ce caut ? Este și în mine împlinirea unui anumit sens uman. Sînt mereu împins de neliniștea contradicțiilor ale propriului meu drum înăuntrul destinului oamenilor. Unii din

Scanned with OKEN Scanner

aceştia m-au ajutat să vin la ei, să cunosc căutările şi certitudinile lor. Omul german de-aici, cu figură severă de ascet, dar cu ochii şi cu zîmbet cald, pare că a ajuns la o anume certitudine. Şi studiul-catedrală pe care l-a construit, după 20 de ani de muncă şi cercetare, după ce-l închină familiei lui, soţia şi fetele, poartă cuvintele celui mai înţelept de-atunci, din începuturi, ale lui Platon, cel care descoperise certitudinile minţii din dialectica dialogului între teză şi antiteză. Dar eu, omul incertitudinilor, nu pot să nu recunosc şi la Platon şi la elevul lui în ale ştiinţei de acum din nordul Germaniei că certitudinea ne apare în limita logicii noastre din dialogul om-om. Oare cînd avem certitudinea care ne apare din dialogul om-natură ? Am venit pentru adevărurile lui, pe care vrea cu putere şi perseverenţă să le impună lumii timpului său şi poate timpului generaţiilor ce vor veni. Aşa parcă definise Empedocle pe omul ales care trebuie să descopere adevărul pentru 20—30 de generaţii. Cît este obiectiv un singur adevăr din minunata lucrare dăltuită de învăţatul meu ? Actul căutării mele este însă real şi obiectiv şi prin aceasta este un adevăr. Nu ştiu însă cît adevăr voi găsi prin căutarea mea printre certitudinile învăţatului german. Căci căutarea mea nu a avut limite faţă de nevoia lui de a mă convinge. M-a primit ca pe un pelerin medieval la o mănăstire, într-o odaie mică, bună pentru cercetare şi meditaţie, aici, pe malul golfului. Mi-a dat cele de trebuinţă şi mi-a pus la dispoziţie tot ce-mi trebuie pentru a cerceta adevărul pe care el crede că l-a descoperit. M-a plimbat de-a lungul malului şi m-a dus acolo, în acel oraş minunat de pescari, aflat încă mai spre nord. Era seară liniştită şi maşina elegantă care mă purta sălta uşor peste văile şi dealurile împădurite sau bogate în holdele coapte ale începutului de toamnă. Era liniştită marea şi se întorceau în port vasele de pescari. Şi oraşul avea o piaţă pătrată în faţa catedralei şi în jurul pieţii clădirile cu faţade şi ferestre în stil nordic, dulce luminate, ca dintr-o altă lume. M-a omenit prietenos, cu toate ale mării şi ale pămîntului darnic şi bine muncit de ţăranul german. Şi am stat de vorbă. Şi totul a fost bine ca într-un ospăţ platonic. Ne-am întors tîrziu în noapte cu cerul plin de stele şi am revenit în cămăruţa mea de pelerin. El, marele învăţat, conştient de împlinirile lui s-a întors în maşina lui elegantă, în casa ca un castel, în grădina cu stejari şi cu peluză verde. S-a întors la buna şi sigura lui familie căreia i-a dedicat minunata carte. Ce viaţă sigură, ce plenitudine şi certitudine pentru omul care lucrează 10 ore pe zi, mărturisind că este fascinat de munca pe care o duce. Şi ca el, mulţi din oamenii de ştiinţă ai lumii germane şi din oamenii de ştiinţă ai lumii, fiecare la locul lui. Am cunoscut şi aici asemenea oameni care trăiesc în frumuseţea şi noblеţea muncii pe care nu o simt înrobitoare şi care se dăruiesc total ei cu toate forţele lor, ale trupului şi ale

Scanned with OKEN Scanner

spiritului. Dar ce se alege pînă la urmă din această mare încordare, din acest elan și patos al muncii, al cercetării, al căutării adevărului, al aflării cauzelor și găsirii vindecării ? Este sigur că la unii aduce certitudinea unui adevăr căutat, ca la învățatul meu protector. La alții, căci mai sînt și alții și am văzut și din aceștia, sensul diferă. Primează orgoliul și realizările materiale. Știința întoarce spatele menirii ei. Nu mai servește viața și omul, ci succesul social și starea materială. Am văzut și acest spectacol. L-am surprins în diversele lui nuanțe. Și atunci, gîndul meu, al medicului călător, căutător, se oprește și rămîne în cumpănă, neliniștit și interogativ.

Să mă-ntorc la ceasul împăcării mele, cu toate cele văzute și înțelese în lumea germană, cu oamenii și cu locurile ei. Căci semnele împăcării sînt și ele multe, dar tot multe sînt și semnele altor îndoieli.

Serile rătăceam pe malul bine îngrijit unde clipoceau ancorate cu parîme iahturile elegante ale celor bine înzestrați din punct de vedere material. Sînt multe, multe, zeci de catarge, cu pînze sau fără pînze, cu odgoane, cu carene ornamentate, cu tot felul de embleme care vor să amintească ceva istoric. Cîndva erau repezi fregate de pradă. Acum sînt bărci splendide de plimbare și de plăcere pentru cei care și-au putut crea o viață de abundență în care totul este permis din impulsul dorinței. Le-am văzut și seara părăsind în siguranță țărmul și deplasîndu-se lin pe apele albastre-gri, în lunecare domoală. Acolo, departe, se deschide larg drumul revărsat în marea fără de sfîrșit. Și iahturile ca și micile bărci cu pînze trec ușor, fără zgomot, parc-ar fi imateriale, parcă zburînd între cer și ape.

La un moment dat pînzele albe, ca o fîlfîire, se-ntorc unele spre altele, se ocolesc, apoi se despart și iar se apropie. Parc-ar fi un dans în legănare lentă de văluri albe pe albastrul mării aproape fără valuri. Și dansul lor este tot așa de ușor ca și dansul lebedelor albe din micile golfuri. Nici o contradicție și nici o împotrivire a omului contra om sau a omului contra naturii, ci numai căutare și împlinire într-o certitudine a împăcării. Par împăcați ei, oamenii, alunecînd în bărcile cu pînze, după cum tot așa de împăcați par a fi și cu marea și cu vîntul care îi poartă. Deasupra lor plutesc pîlcurile de pescărușii albi, pe care i-am privit nu o dată pizmuindu-le zborul pur, acolo, departe în înserarea albastră a mării mele de acasă.

Iată că această mare nordică, cu cețuri grele toamna, este acum, în augustul verii, prielnică și bună oamenilor care parcă plutesc peste apele sigure.

În zilele de sărbătoare am văzut însă și alți oameni, bărbați și femei, cu copiii lor, cu cîte un coș de merinde, mai mare sau mai mic, care așteptau la debarcader să plece și ei cu cîte vreun vas spre cine știe unde. Sînt alte condiții. Diferența nu poți să nu o vezi

Scanned with OKEN Scanner

dacă te uiți bine și, căutînd să pricepi, să compari. Sînt probabil mai mulți aceștia care, după munca dură a unei săptămîni, își caută și ei loc de odihnă. Dar, evident, ei, mulții, nu au vas propriu. Caută un loc de plimbare, de „agrement". Transport în comun, pentru plăceri în comun. Sînt bune și acestea și oamenii le acceptă, se pare. Sînt alte lucruri mult mai grave. Eu văd însă interioarele abundente și elegante dinăuntrul iahturilor, și văd și pe cei 3—4 membri ai familiei. Uneori și cîțiva invitați. Produsul muncii a dat pentru unii iahtul eleganței și pentru alții coșnița și vasul de agrement în comun. Am vorbit cu unul dintre cei mulți care nu avea și nici nu gîndea la vreun iaht de plăcere. Îmi spunea că mulți, foarte mulți din cei ce muncesc în Germania nu pot să-și cumpere carne sau cine știe cîte altele din cele necesare. Se hrănesc mai ales cu salam și cu pește, ca fiind cele mai ieftine alimente. Am văzut, de altfel, la cantina institutului pe care l-am vizitat, că mîncarea oferită la prînz este surprinzător de proastă. Nu sînt mari diferențe între mine și cei care lucrează acolo unde lucrez eu, fie ei cei mai neînsemnați în pregătirea și munca lor. Spre seară am văzut pe malul golfului marile și fastuoasele restaurante, cu lumînări discrete la fiecare masă, ținînd de atmosfera generală, cultivată. Mi-am adus aminte de o reflecție a lui Proust gîndită pentru cei care trăiesc „à la recherche du temps perdu", într-o alergare fără sens, împinși mereu spre plăceri și amuzamente ușoare de spleen-ul lor. Proust, după ce descrie orgolioasa întrecere a familiilor pentru cea mai aleasă masă, adăugă, ca o profeție, că, odată, cei care privesc izolați din afara geamurilor înăuntru la cei bine închiși în fantezia belșugului vor răbufni și vor sparge geamurile izolării. Ce se va întîmpla oare cu alеșii belșugului ?

De departe, de-acolo, din lumina Moldovei mele, îmi răzbate în amintire minunea albastră a frescei Voronețului. Este acolo, înăuntrul chinuitei „judecăți din urmă" o corăbioară cu pînză albă care parcă plutește ușor deasupra mormintelor deschise de trîmbița arhanghelului pentru toți chemați la ultima judecată. Este plîngere și scrîșnirea dinților, foc și pară ca răsplată pentru nedreptățile omului aduse pentru fratele său omul. Tot așa de cruntă este și cealaltă „judecată din urmă", plăsmuită gigantic de el, divinul Michelangelo, în cetatea papilor. Numai că Michelangelo a condamnat oamenii, destinîndu-i iremediabil focului Gheenei și fără nici o speranță. El însuși, cu toată maiestatea gîndului și frumusețea sufletului său, s-a risipit și nu a rămas decît pielea jupuită cu scalpul hîd. Nici o lumină izbăvitoare, o renunțare totală în fața caracterului implacabil al suferinței.

Meșterul nostru moldovean, cine o fi fost, peste limbile de flăcări, a zugrăvit ușoara barcă cu pînze albe. Pată de lumină. Poate

Scanned with OKEN Scanner

o năzuință spre o izbăvire. Moarte, lacrimi și plîngere, așa cum va spune una din marile conștiințe ale secolului XX, scriitor și cercetător al omului care a trăit pe-aici, pe undeva, pe-aproape, Thomas Mann. Scrisul lui a rămas prea adînc săpat în sufletul nostru ca să nu ne-aducem aminte de figura tînărului ofițer german în momentul morții, cel care vroia cu orice preț să plece, chiar și bolnav de oftică, să-și facă datoria față de patria lui mereu pornită pe războaie. Nici o speranță nici pentru oamenii „Muntelui Vrăjit", care se pierd ca puncte neînsemnate în pîcla declanșată de praful de pușcă și exploziile de obuze din primul război mondial, cu totul asemenea pîrjolului din fresca lui Michelangelo.

Dansul pînzelor albe de pe întinsul albastru al apelor din golf devine, poate prin analogie pentru sufletul meu de călător venit din sud, năzuința și încrederea spre altă organizare a destinului uman.

Și așa tristețea serilor de pe cheiul golfului se poate ridica, eliberîndu-se în nostalgia mesajului din pînza albă a speranței din fresca Voronețului care nu și-a găsit loc în tragica viziune din Capela Sixtină.

Eu, călătorul, le văd pe toate de-aici de la mine și le denunț și cred într-o lume a desființării contradicțiilor în rădăcina lor adînc biologică. Închei serile mele calm și cu încredere într-o certitudine reală a devenirii omului de oriunde ar fi el. Continui și pe mai departe căutările mele cu grijă și rîvnă, pentru a descoperi locurile și oamenii purtători ai unor noi semnificații, căci multe dintre cele lăudate nu au semnificație.

13 septembrie, 1979, Kiel, scurt intermezzo

In mica mea cameră, deschisă spre mare, urmăresc la televizor un spectacol rar, muzică și balet după lieduri de Richard Strauss.

O voce de alto, care curge în ascensiuni și unduiri continue, făcînd prezent timpul însuși. Realitate vie și caldă, dar în același timp solemnă și adîncă. Este trăire a actului uman în semnificația sa absolută, care se relevă în logosul heraclitic de unde emană o frumusețe nouă adusă lumii. Nimic din toate cele văzute și auzite aici nu se ridică la ascensiunea ascunsă în vocea omenească, așa cum a fost construită în aspirația lui de Richard Strauss. Acesta este semnul acțiunii noastre, al existenței care poate deveni pe toate planurile trăire în frumusețe. Nu mai există nici îndoială, nici teamă, nici suferință și nici întrebare. Totul este împăcare și înțelegere, iar patosul trăirii în mișcare ne stoarce lacrimi calde și blînde, care sînt atît de departe de lacrimile durerii.

Scanned with OKEN Scanner

Și eu, cel ce trăiesc aceasta, îmi plec capul și șoptesc cu mulțumire că mă găsesc aici, în camera mică de la marginea golfului cu marea deschisă spre nord.

Mă uit mai departe și urmăresc mișcarea dansatorilor. Într-o parte un grup care așteaptă solemn, aproape imobilizați într-o poziție verticală. Coloane drepte de oameni. Statui vii, siluete vrăjite, în atitudine hieratică, în încordare liberă și fericită prin scurgerea muzicii. În centru, o fată și un băiat, ambii tineri și frumoși, plasticizează în mișcare unduioasă miracolul sunetelor. Este frumos grupul, dar trupurile lor nu reușesc să se muleze și să devină entități echivalente sunetului. El, sunetul, reprezintă o formă de universalizare a omului, așa cum ne amintește Paul Valéry, dar cei doi tineri nu izbutesc în mișcarea trupurilor lor să învingă gravitatea, să treacă dincolo de atingerea telurică. Sunetele plutesc diafane, pe cînd trupurile încercă să se detașeze, dar rămîn totuși legate de sol.

Sufletul și mintea mea însă curg, plutind o dată cu undele sonore. Este o trăire în care cred că-mi depășesc specificul de trăire biologică sau poate tocmai prin asta mă exprim în specificul unic uman.

Am trăit această stare și atunci, în Domul de la Lübeck, unde imensul spațiu al catedralei era încărcat de giganticele volute sonore ale orgii. Nu era un cîntec, ci o tînguire umană care nădăjduia să ajungă undeva unde ființa omenească ar găsi dezlegarea și mîntuirea. Dar căutarea era încă plină de teamă și nesiguranță. Căci nu știa dacă-l așteaptă cunoașterea sau judecata. Nu putea să fie altfel, căci spațiul imens al catedralei, cu toată soliditatea sa materială, cu toată forța gigantică a coloanelor, era pîndit de suflul morții. Într-o parte, acolo, sus, un grup de îngeri cu aripi albe desfăcute, dar dacă te apropii mai bine te țintuiește groaza. În loc de corpul diafan al îngerului blînd, trupul cu aripi are un craniu cu dinți albi rînjiți, cu orbitele goale. Este statuia morții implacabile, care-și fîlfîie cu aripile albe amenințarea sa pentru destinul oamenilor : „Luați seama, eu sînt stăpînul vostru, voi toți cei ce îngenunchеați aici, cei ce-mi psalmodiați laudele Dumnezeului vostru, toți sînteți ai mei. Eu vă stăpînesc sigur, Dumnezeul vostru cu promisiunea lui incertă este o iluzie a voastră. Nu aveți nici o ieșire. Și de aceea sunetul grav al orgii este numai o consolare pentru a accepta intrarea în imperiul meu. Altă cale nu aveți. Supuneți-vă mie !"

Eu însă, călătorul, nu trebuie să mă înspăimînt, ci să le-nțeleg pe toate, și cîntecul de înălțare al lui Richard Strauss, și amenințarea morții din marea catedrală a Lübeck-ului. Ceva mai înainte de mine, el, cel mai mare, Thomas Mann, cel crescut aici, a încercat să le înțeleagă pe toate cîte chinuiesc și fericesc pe om. Dar toate au trecut, chiar și puterea hanseatică a Lübeck-ului, el însă, Thomas

Scanned with OKEN Scanner

Mann, rămîne prin tensiunea gîndului lui și forța lui de creație. El continuă să le vorbească oamenilor. Și va continua. Prin scrierile lui izvorîte din contradicții și din lupta contrariilor, plămădite din bucurie, din dragoste și ură. Opera lui e generată din încleștarea lor, și, aici, poate, se întîlnește cu arta lui Richard Strauss. Mlădierile sonore ale acestuia, pe care eu acum le ascult, cheamă trupul omului să devină el însuși o mlădiere spațială absolută, învingînd gravitatea și greul teluric al cărnii.

S-a împlinit cuvîntul lui Empedocle.

Dar eu, care vreau să înțeleg și care în același timp mă îndoiesc, eu ce fac cu îndemnul lui Empedocle și logosul lui Heraclit ? Unde sînt frumusețea și absolutul izvorîte din întrebările mele, din sufletul și mintea mea ? Altfel de ce să am dreptul să întreb, să mă-ndoiesc, să cercetez mereu ?

Și așa să rămîn cu întrebarea care aș vrea să ne cuprindă pe toți care știm să ne întrebăm despre semnificația și ținta vieții noastre : cîtă frumusețe, cîtă bunătate și cîtă așezare bună pentru alții am scos din ea ?

Drum de întoarcere

15 septembrie, 1979

Călătoria din Kielul nordic spre inima germană, prin Hanovra și mai departe, este o alergare lină și sigură a trenului printre pădurile de brazi și mesteceni. Viteza face să nu mai simți frecarea și scrîșnetul metalic al roților. Este o alunecare continuă, parcă ar fi plutirea bărcilor cu pînze albe pe apele golfului în după-mesele cu mare fără valuri.

Și sufletul s-a potolit. Sînt în matca lor sigură toate cele trecute, care s-au așezat bine fiecare la locul lor, asemenea unor ape fără valuri. Cît e înainte și cît este înapoi în alunecarea calmă a sufletului nu mai e o întrebare. Timpul scurgerii vieții noastre poate deveni același egal și unic ca o singură trăire. Cele ce vor veni și vor găsi și ele loc sigur, se vor așterne și ele, și se vor modela ca toate care au fost și care trăiesc undeva în apele adînci ale ființei mele, pe care nu le mai tulbură nimic din afară. A dispărut teama de ce va mai fi, căci s-a așternut total și blînd liniștea peste cele ce-au fost. Se adună aici și cele de foarte curînd aflate și înțelese, lim-

Scanned with OKEN Scanner

pezi și calde, și cele grele în severitatea lor, ca în după-masa aceea cu vînt aspru de la marea nesfîrșită, cu nisipuri mișcătoare ce-nconjură orașul Laboe, care înseamnă locul cel mai nordic al coastei germane.

Am fost acolo cu o săptămînă înainte. Acolo se termină pămîntul cîmpiei germane și începe marea. Cele văzute atunci cum să le proiectezi prin calmul sufletului de-acum sau prin starea de spirit din ultima zi, mai exact de azi dimineață, cînd ceața despărțea soarele de apă ? Se filtrau razele prin perdeaua diafană și făceau să strălucească într-o mișcare de argint părelnice valuri. Și eu tindeam să reușesc să fiu argint curat iluminat de razele propriului meu spirit cu filtrele lui sigure. Să nu străbată zgura neagră a orașelor și să găsesc răspuns întrebărilor mele grele despre rostul și semnificația vieții oamenilor, atît de dificil de descifrat.

Dar tentația întrebărilor este de neoprit. Chiar și acum, cînd totul este numai alergarea egală peste cîmpia netedă, în deschiderile spre sud. Din cînd în cînd perdelele de copaci din luncile de-a lungul apelor. Sînt treji numai ochii ce încearcă să cuprindă totul. A dispărut chiar și chinuitoarea nevoie de a îmbrățișa și efortul de a păstra cele văzute. Ele se așază simplu, înscriindu-se pe retină.

O, de-aș putea ca toate cele văzute să le pot reproiecta din mine în forma lor cea mai simplă și cea mai curată, ca și cum nu aș fi o ființă omenească subiectivă care, căutînd să le priceapă și să le claseze cu propria-i judecată și fireasca-i imperfecțiune, le modifică ! Ele să trăiască în frumusețea lor absolută, necontrolată de eul meu. Căci cît putem reda noi din frumusețea lumii, noi care, nu o dată, ne confruntăm cu urîțenia și răul lumii ?

S-a înăsprit sufletul și s-a îndîrjit din nou de întrebări și cînd încearcă să priceapă și să redea frumusețea lumii, aceasta este pătată de umbrele cenușii ale urîtului.

Dar eu să am încredere și să știu că se poate. Că pot deveni o perdea pe care să se înscrie fără pete numai frumusețea lucrurilor văzute de ochii fermecați. Și așa, fără judecata mea, se absorb în senzorialul dintîi toate cele văzute.

Alergarea „schnell"-ului continuă, flancînd curbele de dealuri printre pădurile țării între Hanovra și Göttingen. Tot spațiul este o pîclă ușoară de ceață, care a devenit o pulbere de lumină irizată, învăluind copaci și dealuri. Apar și dispar ca fantomele satele harnicilor germani, însemnate de turle înalte.

Și eu alunec spre sud, fără greutate și cu gîndul pulverizat în pulberea luminii de dimineață, din începutul de toamnă.

Scanned with OKEN Scanner

Marină tîrzie

octombrie, 1979, Eforie

Marea a aruncat pe plajă straturi de scoici albe, strălucitoare în soarele palid. Carnea vie a scoicilor putrezește și îmbîcsește aerul cu miros dulceag de moarte și descompunere. Un cataclism al apelor a scurtat brusc timpul de viețuire a milioane de moluște. Furia furtunii a tulburat apele și le-a împins să se zvîrle în trombe uriașe pînă dincoace de plaja cu nisip fin, aruncîndu-l și pe el în dune neregulate și în dîmburi jilave pînă în șoseaua cu drumul trecătorilor și al mașinilor.

Eu, călătorul de după furtună, calc peste casele albe de calcar și sidef ale scoicilor, care se sfarmă în scîrțîitul ritmat al pașilor mei. Și, după furtuna care a trecut, marea a rămas întinsă și nesfîrșită, cu marginea de dincolo neclară, pierdută în ceața groasă. Răsuflă în liniște și poate a oboseală apele verzi-albăstrui. Sînt reci și nu te cheamă să te scalzi în limpezimea lor. Numai pescărușii se așază în pîlcuri compacte cu alb strălucitor peste pîcla sumbră a apelor. Soarele este undeva ascuns printre norii ce călătoresc dinspre cîmpia Bărăganului sau poate de departe strecurîndu-se printre vîrfurile de munte peste care a căzut zăpada proaspătă. Totul este întîmplare și indiferență în nemișcarea stihiilor naturii. Au plecat aproape toți turiștii nordici pe drumuri lungi prin văzduh sau în trenuri, departe, spre casele lor, unde totdeauna soarele e parcă mai sărac și marea e mereu rece.

Eu părăsesc plaja și trec liniștit spre strada cu nisipul ud. Nu am nici un gînd, căci toate tac în mine, nu mă tulbură cu regretul lor nici cele trecute și nu mă neliniștesc nici cele ce vor mai veni. Dar care or mai veni oare și ce ar putea să mai facă cu mine? Eu sînt suspendat între viață și moarte într-o stare neutră. Am supraviețuit morților mei așa de mulți și nu m-a prins pe marea agitată furtuna apelor ca să mă scufunde și să mă spele iremediabil pînă la descompunerea trupului și sufletului, asemenea trupurilor lascive și reci dinăuntrul scoicilor albe. Sînt la o parte și bine ocrotit în mine și nu m-a răvășit nici teama, nici primejdiile contradicțiilor. Le-am potolit pe toate. Mai demult mă chinuia năzuința cunoașterii absolute și a cuprinderii și păstrării eterne în flacăra conștiinței a miraculosului fund de mare și a nesfîrșitului farmec al cîmpiei în ceasul de azur al asfințitului. Vroiam să depășesc granița dintre mare și mine. Mă tenta pierderea în ea ca preț al cunoașterii și

Scanned with OKEN Scanner

consolării totale. Era o năzuință spre liniștea non-ființării, chiar dacă din teamă nu o recunoșteam.

Și acum, fără năzuințe chinuitoare, mă las echilibrului și împăcării apelor mele. Sîntem total diferiți eu și cu marea. Pe ea o bîntuie fără oprire stihiile oarbe și reci. Eu m-am curățat de stihii, și ale vieții și ale morții. Am păstrat numai ceea ce îmi asigură pacea. Năzuința și setea spre altele și ele sînt stăpînite și bine conduse. Nu mai mi-e frică de oarba lor împingere spre noi drumuri și noi nesigure orizonturi. Conștiința este ceea ce se adună ordonat din intricarea elementelor ce nu se mai întorc aținate unele spre altele.

De aici, din această împăcare, să se aleagă noul drum. Va mai fi oare timp ? Și vestigiile de furtună care au fost și închegata pace dinăuntru de acum vor putea deveni spre alte drumuri pentru noi creații. Din lupta celor ce se-nfruntă se nasc echilibrul și creația, spune Democrit din Abdera. Dar din echilibru și eliminarea contrariilor prin tine însuți, ce se naște ?

Ziua se încheie în scoborîrea dulce a înserării calme. Marea de-abia ondulează. Valurile nu ajung la stratul alb al scoicilor moarte. Ele au fost zvîrlite pămîntului, care prin ele, de milioane de ani, își crește întinderea uscată. Genunea apelor s-a retras, ca atunci, în ziua cea dintîi, și acum, abia răsuflă în matca ei grea. Este clară și străvezie, cum parcă nu am văzut-o niciodată. Mi se pare că nici un maestru al luminii și culorii nu a putut plăsmui ceva care să semene cu această apoteoză a spațiului care învăluie pămîntul și apele, toate înăuntrul luminii ca singura existență universală. Căci toată existența a devenit numai lumină. Scoboară și transfigurează totul. Ferestrele hotelurilor ard ca vitraliile catedralelor. Cad încet frunzele de aur din plopii lui octombrie. Cădere blîndă în spectrul miraculos de lumină ca acel gînd de „unendlich Sanft" al poetului. Este victoria existenței în care toate se confundă, oameni, copaci, clădiri, uscat și mare.

Să ne așternem ei. Vom deveni noi înșine cristale sau unduiri de lumină, asemenea pescărușilor. Acesta le e rostul, să primească și să reflecte lumina. Este o promisiune...

Scanned with OKEN Scanner

1980–1983

„Sistemul genetic este comun la toate organismele... este în fapt memoria speciei... rezultatul evoluției. Conservă urma evenimentelor, care generație după generație au condus la situația actuală... Viața este un proces care nu se mărginește la înregistrarea trecutului, ci unul care se întoarce și spre viitor... Sistemul nervos devine, în sfîrșit, mașina de înregistrare a diverselor evenimente ale vieții individului și în fapt devine capabil de a inventa viitorul."

Fr. Jacob

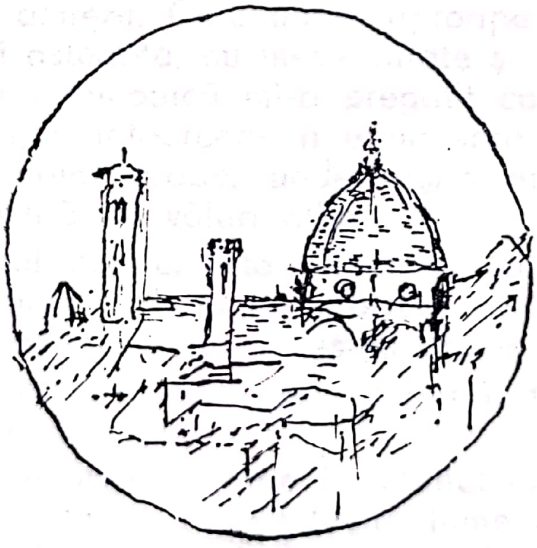

Scanned with OKEN Scanner

Marină nouă

iulie, 1980, ceasuri de amiază la Mamaia

S-au potolit valurile mării care de trei zile au izbit plaja într-o bătaie continuă.

Secvențele loviturilor nu se mai distingeau ; se însumau într-o cascadă continuă ce acoperea toată liniștea nopților și toată agitația zilelor.

Cerul este acum albastru și nesfîrșit, fără umbre de nori și fără învăluiri de ceață. Totul în natură s-a oprit în după-amiaza care curge lin spre seară.

Dincolo, înspre apus, cîmpuri întinse de mirişti și floarea-soarelui peste care se lasă domol soarele. Mă ating pieziș razele domolite de după căldura amiezii. Cafeneaua, aproape goală, deschisă larg spațiului mării, își așteaptă, cu mese curate și scaune simetric aranjate, musafirii. Fata turcoaică mi-a pregătit cafeaua în nisipul fierbinte. O nostalgie, o întoarcere în urmă spre nisipurile deșerturilor fierbinți ale pustiurilor arabe, unde arșița arde ochii, iar nisipul biciuie fața acoperită de văluri albe.

Aici, pe țărmul pontic, fata turcoaică cu ochii limpezi și credincioși se mișcă lent în legănarea brizei, ce de-abia îndoaie vîrful pinilor și de-abia susură frunza mesteacănilor cu scoarță de argint.

Pe întinsul albastru al mării ușor încrețită, din cînd în cînd, curba albă a zborului de pescăruși.

Parcă a încetat orice mișcare în spațiul curat de ceruri și ape, deși în larg saltă delfinii, iar nesfîrșita lume de pești și crustacee își înscrie, desigur, forfota vieții. Pe funduri, în nisipul apelor, moluștele își marchează traiectoria înceată, înceată de tot, că ochiul nostru nu-i poate însemna timpul.

Și sufletul stă pe loc.

Conștiința pare goală și se umple fără nici o reacție de pacea universului marin spre înserare.

Scanned with OKEN Scanner

Este posibilă o pace în mine, tot așa de totală ca pacea cerului senin. Nici un nor nu-i pătează sineala fără margini și nici o întrebare, nici o mirare și nici o urmă de teamă nu tulbură și nu încrețește totala liniște din adîncurile mele.

Iată aici condiția potolirii mele în potolirea mării, a cerului și a cîmpiei încărcată de floarea-soarelui. Se întinde în tot și în toate ale mele de acum și în cele ce vor mai veni să se topească în ea. Este suficient cuprinzătoare. Nesfîrșită ca cerul și liniștea interstelară, ca să nu o tulbure nimic.

Și mai ales să nu o tulburați voi, prietenii mei, femei și bărbați care veți bate la poarta sufletului meu. Dar intrați fără teamă, curați și siguri. Răsuflarea noastră va deveni una cu răsuflarea liniștită a mării. Cîntați și dănțuiți psalmodiind în unduirea mării și în arcuirea curbei lunare ce se va înscrie curînd pe sfera nesfîrșită.

Reîntîlnire cu Italia

5-6 septembrie, 1980

Trecerea Alpilor noaptea. Munte, văi adînci, stînci și păduri. Sus, scînteierea stelelor. Drumul, goana fără de sfîrșit a trenului încărcat cu oameni potoliți care dorm. Bărbați și femei din toate părțile lumii, care trec într-o noapte Alpii și se revarsă în orașele Italiei.

Peste mai multe ceasuri, mă întîmpină o dimineață cețoasă în cîmpia netedă de după Veneția. Peisaj bizar, calm și solemn, cu pămînt lutos de gresie și argilă, cenușiu sau roșu-gălbui. Valuri, valuri de coline, rîuri, păduri rare și, ici-colo, mici orășele cu casele înalte, acoperite de cărămidă roșie. Peste tot chiparoșii zvelți ca niște făclii, alternînd cu pinii marini, cu coroana întunecată și trunchiuri răsucite. Pe coaste, plaiuri de vii. Cerul este acoperit și un soare pal abia străbate din cînd în cînd, ieșind din vălul de ceață și perdele grele de praf.

Am trecut de Florența, cu casele vechi, străzile strîmte și mărețele turle de catedrale, semnul luminat al gîndului creator înfăptuit în forme și culori.

Și călătoria continuă. Tunele și viaducte înalte deasupra văilor sau străbătînd inima munților. Omul italian, cu mintea sfredelitoare și cu patosul faptei, a construit peste tot, desăvîrșind arhitectura,

Scanned with OKEN Scanner

tehnica drumurilor și podurilor, arta catedralelor și palatelor într-o țară care pare stearpă, dar care își poartă mesajul unei împliniri umane în actul de cultură. O țară unde chiparosul înalt, crescut peste tot, pe vîrfuri și pe muchii, înscrie măreția omului și a pămîntului său. Și eu, călătorul, în căutările mele descopăr și măreție și frumusețe, care îmi trezesc alte întrebări.

Cît servesc omului comun frumusețea și măreția celor ce-au creat-o ? În jurnalele lăsate pe bancă, în toate paginile, relatări scrise și fotografii dramatice despre asasinate, terorism sau funeraliile celor uciși. Ești îndemnat să te ferești în fiecare ceas de furt și de atentat. În orașele măreției și frumuseții, sub bolțile catedralelor, în muzeele minunilor picturale, tu, omule singur, nu mai ai nici o securitate. De peste tot te poate pîndi alt om, fratele tău, care, fără să te cunoască, pentru scopurile lui întunecate, îți poate deveni dușman de moarte. Nu a pătruns nimic din cîntul înalt despre izbăvirea umană al lui Michelangelo sau al lui Dante, căutătorul halucinant al unui paradis pierdut. Divina Comedie este transformată în tragedie barbară. Cuvintele poetului s-au uitat și nu au pătruns în structura umană. Nu are putere nici arta delicată a lui Fra Angelico și nici amenințarea „Judecății din Urmă" a lui Michelangelo.

Gîndul răzvrătit rămîne încordat și sufletu-mi s-a îngreuiat.

Trenul aleargă acum pe lîngă livezi de măslini și viță de vie, care îmbracă pantele argiloase, iar sus, pe coamă, însemnarea verticală a chiparoșilor drepți. Coloane ale pămîntului ca și coloanele omului, creație din creație.

Mai departe. Mai departe. Gîndul își caută și își găsește o anume liniște. Am trecut peste ruptura despărțirilor grele. Mi-a fost frică de singurătatea în care rămăsesem. Orbecăiam înspăimîntat în orașele trufașe ale Americii și Germaniei. Stabileam greu legătura cu ele, cu bărbații sau femeile lor. Acum, de-a lungul Apeninilor spre Roma, printre măslinii cu coroana sferică și chiparoșii liniari, sufletul s-a adunat și s-a mai potolit. A dispărut teama.

Peste o săptămînă voi fi acolo la mine, unde voi existați cu adevărat pentru mine. Sînt sigur de puterea voastră liniștitoare. Ce bine că, tulburat și nesigur, în noaptea aceasta a alergării la sud de Alpi ați apărut așa de reali și de puternici. Se împlinește prevestirea de la început că, în ceasurile de primejdie ale lungii noastre călătorii, făpturi calde, diafane, dar puternice se încheagă și alungă nălucile tulburătoare. În curînd voi fi acolo. Am întins deja mîinile, voi să le recunoașteți, să le prindeți. Eu sînt cel pe care-l știți bine.

Scanned with OKEN Scanner

6 septembrie, 1980, meditație spațială la San Petro

Bolțile care se deschid una în alta par să se repete și să se continue la infinit, de parcă numărul devine o categorie care împinge spiritul spre infinit, într-o călătorie nesfîrșită, ca din constelație în constelație. Și spațiul se repetă prin însăși călătoria noastră. Mi se pare că din trecerea călătoriei apare timpul categorial, dar sensibil, pentru că noi simțim scurgerea și plutim în fluviul timpului. Ceea ce este categorial devine astfel dimensiunea dublă a spiritului nostru, spațiul și timpul. O geometrie secvențială creată în aspirația lui Michelangelo și făcută senzorial sensibilă spiritului nostru, care percepe puritatea formei, curbe, linii, volume care se repetă, se repetă.

Lumina de sus pare că scoboară în fascicule și circulă în volute. Tot ce este în afară de spațiu-lumină în geometria arhitecturală ordonată de puterea demiurgică a spiritului uman devine efemer și anecdotic. Așa apar statuile baroce contorsionate ale sfinților, ca și găteala în aur a policandrelor, ca și vocea preoților și a credincioșilor care se roagă. La fel de anecdotic și în afara spațiului pur, perceput de noi, și în urma timpului etern, pare baldachinul orgolios al papilor înmormîntați în racle de aur, ca și mumiile egiptene, într-o falsă năzuință de eternitate a efemerului omenesc. Nu-mi mai spun nimic ; schelete și mătăsuri prăfuite...

Ceea ce ne înfioară și ne ridică spre un alt gînd și altă înțelegere decît ale prelatului din altar este spațiul bolților, lumina în revărsarea ei nesfîrșită și făptura de marmură țintuită în durerea umană, dar retrasă din cele ale oamenilor. Este frumusețea din statuia Pietà, care mi se relevă acum mai mult ca oricînd.

Trăiesc în țăria bolților. Constelații și nebuloase etern generate în spațiu și în secvență perenă, ca în muzică. Nu mi se aud pașii, căci nu ating pămîntul, nu mai aud nimic, nici freamătul mulțimilor, care se mișcă încoace și-ncolo, căci toate au devenit zgomote infinit de mici în tăcerea giganticelor bolți. Din cînd în cînd, răzbate parcă de undeva, de departe, o litanie, ca o încercare de concordanță cu timpul infinit. Căci spațiul și timpul se creează aici mereu, iar conștiința noastră percepe însetată și trăiește generarea lor. Este un moment al cunoașterii de sine, în care toate cele ale existenței cosmice s-au concentrat. Sînt fericiți cei care, asemenea mie, trăiesc autentic întinderea nesfîrșită a spațiului și durata continuă a timpului, pentru că spiritul nostru conține dimensiunile celor două categorii. Sînt ale universului conceptual existent, dar real existent. Moment de cunoaștere. Este poate cea mai înaltă certitudine a noastră : emoția și beatitudinea trăirii spațio-temporale, care conține geometria pură a eului nostru și a lumilor în întrepătrunderea lor reciprocă.

Scanned with OKEN Scanner

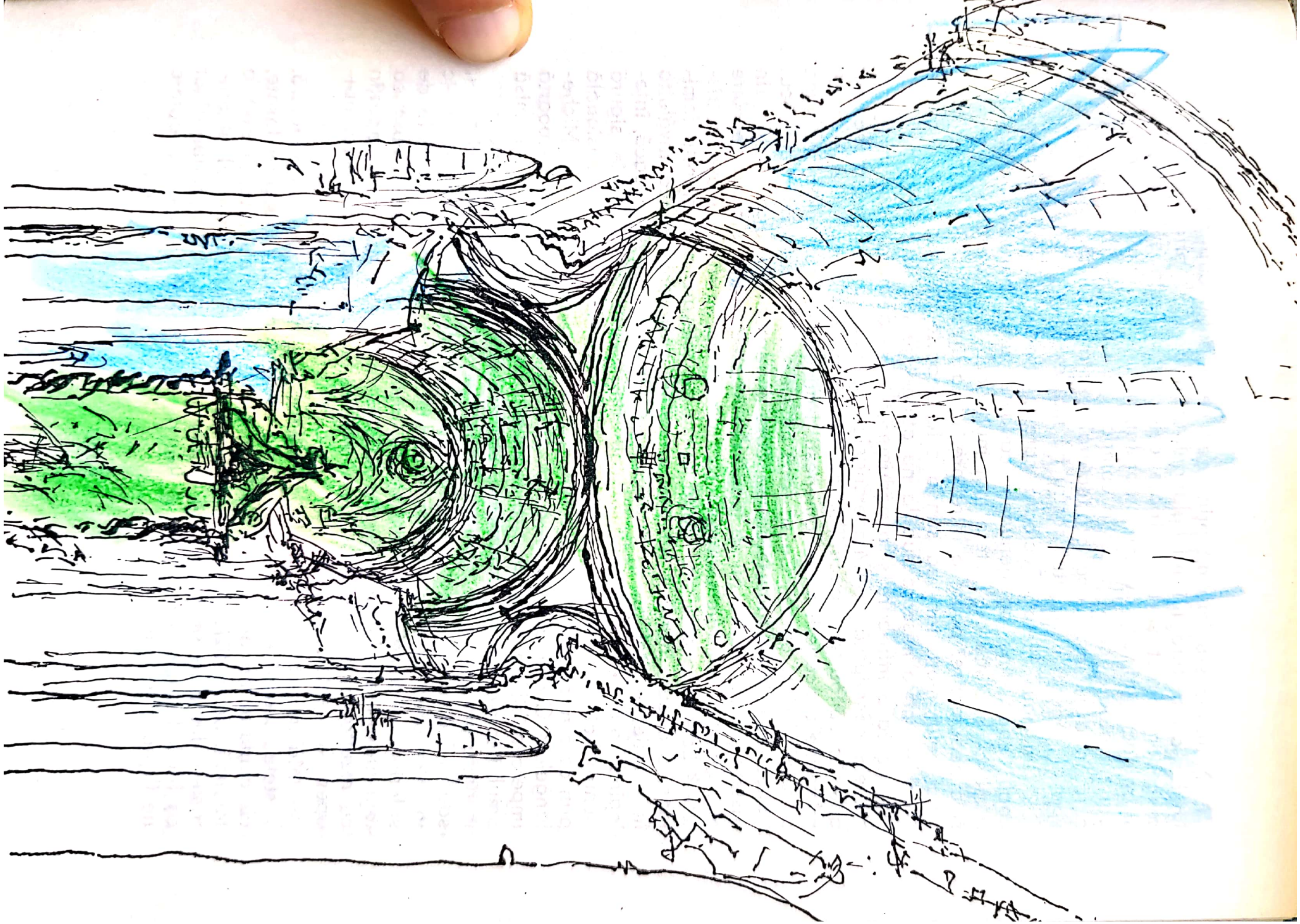

Scanned with OKEN Scanner

Minunea s-a împlinit prin ceea ce a putut cuprinde în limitele liniilor arhitectura lui Michelangelo și Alberti și prin ceea ce noi percepem direct și total. Toate celelalte așezate sub bolți, statui și baldachinuri, ca și vocea preotului, pot să fie eliminate, căci toate par trecătoare, ca și pîlcurile compacte de oameni, bărbați și femei care intră și ies. Dacă arhitectural există o limită a zidurilor, în spațiul generat în spiritul nostru nu mai există nici o limită.

Din nou „Pietà". Fecioara care ar trebui să țină în brațe un copil fericit, ține pe genunchi cadavrul unui bărbat. Chipul este o mască sublimă de tristețe mai mult decît de durere. Se amestecă și o nedumerire, poate o întrebare. Mîna dreaptă abia susține trunchiul celui mort, iar cea stîngă este departe de trup. Cu degetele deschise într-o mișcare subtilă nu atinge genunchii celui frînt. Conține parcă o întrebare și o nedumerire care de-abia apar în figură. Femeia concepută de Michelangelo este surprinsă într-un moment anterior cunoașterii bucuriilor existenței, ea nu știe sensul și semnificațiile conceperii ființei omenești. I-au pus în brațe un mort, semn al răutății și al crimei. Ce să facă cu ele femeia care nu a cunoscut trăirea umană ? Frumusețea pe care o reprezintă concentrată prin tristețe și nedumerire nu se leagă de oroarea adusă omului de către om. Oare a vrut Michelangelo ca frumusețea să ni se releve în tristețe ? Este oare cea mai înaltă formă de relevare a frumuseții feminine, așa cum nordicii au ales tristețea interioară adîncă învăluită în mantie a Utei de la Naumburg ? Dar frumusețea greacă, înțelegînd totul, este ea oare dincolo de tristețe, ca mărturie sigură pentru noi că durerea nu este unica formă de existență tensională prin care ni se relevă frumusețea, așa cum apare obsedant la Michelangelo ? Grecii au relevat-o ca o coloană în cariatidele ce poartă imperceptibil un surîs al unei frumuseți relevată de fericire, promisă omului într-o demnă grandoare. La Michelangelo aceasta apare rar în ființa umană, ca în statuarul lui David, coloană mîndră a victoriei, sau în înclinarea capului a celor doi frați Medici, care rămîn veșnic în întrebarea ce le depășește mormîntul. Dar din toate, dincolo de suferință și tristețe, se nasc în noi frumusețea și măreția pură ca legi ale universului generate în spiritul nostru. Și acestea ne aparțin ca rezultat al comunicării libere din relația : idee—artist—creator—operă—receptor.

Mă trezesc din meditație și privesc din nou figura de marmură. Tristețea femeii este infinită. Figura ușor alungită, pleoapele lăsate, cu conturul fin al gurii și bărbiei, parcă s-a zămislit toată dintr-o lacrimă. Semn fiziologic al durerii umane, dar poate simbol al unei tristeți din care se generează frumusețea. Acum sînt aproape sigur că Michelangelo a conceput o frumusețe absolută în această durere nesfîrșită și singură.

Scanned with OKEN Scanner

Iată puterea actului estetic uman. Să ne apropiem și să privim. Și să plîngem, înțelegînd ceva mai mult despre noi, despre om, despre durere și despre frumusețe.

Dar ce va putea oare actul estetic pentru miile care vin aici și care de-abia privesc ? Ei fotografiază. Atît ! Mult, repede și pentru alții. Nu pentru ei. Fotografiază ? Cu ochii sufletului o văd oare pe femeia frumusețe-tristețe ? Mă îndoiesc. Și însuși acest gînd mă umple de tristețe.

Întrebare și nelămurire, ca și neliniștea care apare din mișcarea mîinii stîngi care nu vrea să atingă trupul mort. Și pe care mulți n-o văd. Ei o fotografiază.

Frumusețea femeii-copil este însă și mai tulburătoare. Nu are nimic din femeia pentru bărbat ; este o femeie idee creată de un bărbat, dar nu pentru bărbatul din el. Ce devine însă femeia care nu este dorită de bărbat, ci numai imaginată și concepută de el ? Iar acest bărbat cum a ajuns aici și ce a devenit ? Cea mai înaltă idee a lui are chip de femeie.

O, femeie, chip al ideii, unde ești mereu ascunsă de apari numai din mîna și gîndul artiștilor ?

Așteptare, temporalitate subiectivă

aprilie, 1981, la mine acasă

A scăzut încet lumina și peste lume se lasă umbrele serii. Sînt reci, căci primăvara nu a venit încă. Întîrzie, ca atîtea lucruri calde și bune pentru oameni. Dar aceștia așteaptă. Ca și mine. Afară, dincolo de fereastra odăii mele, se leagănă vîrfurile plopilor. Au înverzit din nou, căci ei simt mai devreme căldura care o să vină. Au înfruntat iarna, cu viscol și vînt aspru. Se aplecau sub puterea rafalei, se îndoiau și apoi se ridicau din nou. Ce elastică este fibra vie a trunchiului și ramurilor de plopi ! Și peste noi trec furtuni și viscole, și ne îndoim, și ne aplecăm, și iar revenim drepți în verticala noastră bipedă. Dar se-nscriu în noi toate aplecările și toate încovoierile, joc de orizontale și de curbe. Judecata se oprește căci calea rațiunii nu ne urmează în elasticitatea jocului nostru. Nu ne urmează cu dezlegarea ei nici atunci cînd jocul se sfîrșește în ultima încovoiere. Se sfîrșește elasticitatea și totul îngheață în rigiditatea pietrei. Atît.

Scanned with OKEN Scanner

Rămîne scurgerea timpului care înscrie vîrfurile în meandrele jocului. Uneori parcă se oprește, căci este posibil ca fluxul curgerii noastre să se oprească. Fără gînd și fără întrebare simțim trecerea spre noapte. Corola albă a narciselor din vază este încă prezentă, dar se stinge treptat. E tăcere și nemișcare, ca o stare pe loc a timpului, și sufletul meu le simte și le însoțește. Concordanță totală între curgerea mea și curgerea timpului. De undeva, din zone uitate, dar care revin mereu, se naște în conștiință așteptarea. Nu ne părăsește niciodată din cea mai adîncă singurătate și tăcere, cînd pe toate le-am alungat din noi și sufletul este liber și ușor în descărcarea lui. Și atunci așteptarea își găsește locul. Este însă calmă și senină, dar impune un dialog al meu cu Tine, tot calm și senin. Nu am văzut și nu am auzit și nu am simțit niciodată ceva în afara mea din ale naturii, care să fie asemenea cu acest senin al meu care-ți așteaptă venirea. Poate nici nu este venirea unei ființe reale, ci un semn, un mesaj care să facă posibil dialogul în această zonă a sufletului meu.

Limitele posibilității umane nu pot crea nici un contur și nici un conținut dialogului cu Tine. Apari în fracțiunea de secundă ca făptură umană, dar te scufunzi ca petalele albe ale narciselor în perdeaua semiîntunericului care se lasă și învăluie totul. Cum ar putea să fie atingerea mîinilor și genelor noastre ca dialogul să nu se rupă ? Noi, oamenii, nu am învățat și nu sîntem pregătiți pentru gestica dialogului care ar trebui să se nască din acele așteptări. Forma noastră de relație umană în zona aceasta încă nu s-a născut și de aceea anumite năzuințe nu se înscriu în timpul realității noastre. Este un alt timp care ne înscrie facultatea pre- sau transexistențială. Îți amintești de dialogul Mării Egee cu spațiile deschise spre lumina albastră, în trecere peste turnurile de la Atos spre stîncile albe ale colinelor ce conțin coloanele Acropolei ?

Este sigur că acesta este un dialog și timpul devine un dialog absolut într-o anumită existență a eului nostru. Dar dialogul cu cine este ? Îl simt acum posibil cu albul narciselor, cu legănarea plopilor, după cum l-am simțit de multe ori cu zborul lin al pescărușilor sau al cocorilor toamna.

Dar dialogul meu uman în această concentrare tăcută cu ce ființă omenească este posibil ? Iată că Tu nu vii, fie că simți, fie că nu simți așteptarea. Și nevenirea ta întoarce înapoi așteptarea, iar sensul dialogului se pierde. Cum s-ar putea lega venirea și prezența ta reală de lunga așteptare a întregii mele vieți ?

Unde te pot așeza și cum poți fi tu în devenirea timpului tău, ca timp al meu, pentru ca dialogul nostru să devină viu și uman, într-o transcendere a umanului care să poarte semnele posibilului total al ființării noastre ? Căci tu nu vii sau atunci cînd vii nu te

Scanned with OKEN Scanner

aduci pe Tine, cea a așteptării mele. Și atunci toate cele trezite din așteptare se opresc pentru Tine, cea din mine. Mereu un joc al năzuinței mele care nu încheagă o realitate vie. Rămîne numai curgerea potolită a tăcerilor mele. Se leagă numai de clipa efemeră a albului de petală care nu se mișcă și care nu cunoaște. Emană numai lumina albă care va fi acoperită de întuneric. Și timpul stă pe loc, și eu stau pe loc, și toate vor sta pe loc. Vor rămîne numai curgerea și posibilitatea generării altei așteptări care nu aduce pe nimeni și nu ajunge la nimeni. Rămîne așa înăuntrul timpului meu pînă atunci pînă cînd nu-i voi mai putea intui fluxul pur. Ce va deveni timpul fără mine și cum va fi curgerea lui dacă nu o conține pe a mea ? Nonexistența mea subiectivă va destrăma oare existența lumii obiective ? Evident, nu ! Iluzie și consolare efemeră, căci nonexistența mea subiectivă nu va atinge existența sa obiectivă în care se vor înscrie mai departe, în infinit, fără început și fără sfîrșit, toate cele cunoscute și cele necunoscute, cele ale ființării și nonființării. Să am grijă să mă feresc de teamă și să cunosc lucid limita cuprinderii mele. Nu știu unde sînt așezat în acest infinit dincolo de sfera cuvîntului meu care încearcă să-l conțină. Nu am putut descoperi locul meu și locul tău și locul dialogului nostru în marele fluviu. O, de ne-am putea percepe și contempla ca existențe diafane, numai prezență fizică pură de culoare și lumină, așa cum este albul narciselor !

Scurtă revenire în orașul muzeelor și al muzicii

martie, 1981

Din nou la Viena în această primăvară. Orașul cu muzeele lui, cu universitățile și sălile de concerte este același, dar noi îi căutăm frumusețile de fiecare dată. Și de fiecare dată alte gînduri și alte asociații. Așezare de noi structuri în conștiința noastră mereu deschisă.

Galeria din Kunst Akademie, nesfîrșită diversitate în relația om-om și om-natură.

Hieronymus Bosch. Nu există în viziunea lui un om singur ca personalitate, ci numai mase de oameni și toți sînt stăpîniți de teamă

Scanned with OKEN Scanner

și teroare. Întuneric și amenințarea pedepsei prin diavol, maestru al tuturor formelor de cruzime și sadism pentru oameni, care sînt toți păcătoși.

În primul triptic, „Weltgericht", la început, Edenul cu grădina minunilor în împăcare și fericire. Dar omul intră în păcat prin dorință și prin indiscreția de a afla.

Urmează apoi primul episod din viața reală pe pămîntul sortit trudei, unde oamenii se chinuie, se răzbună și se pedepsesc unii pe alții. Locuințele lor sînt case de pierzanie și de orori. Cei care pedepsesc, schingiuie și ucid au forme de animale monstruoase, reptile sau hiene, în care se recunosc doar părți ale trupului omenesc. Deasupra, în lumină cerească, Hristos și sfinții care i se roagă și cohorte de îngeri care îi slujesc.

Nu există însă nici o legătură între cei de sus, din lumina cerească, și întunericul războaielor și cataclismelor pentru oamenii pămîntului. Nici un om nu se ridică spre cer printr-o deslegare proprie de teamă ; toți rămîn țintuiți în pînză de întuneric a teroarei. Nu se ridică nici prin înțelepciune și nici prin rugăciune. Nu apar în timpul lui Bosch, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, nici altare și nici catedrale, corăbii de salvare ale chinuitei ființe omenești implacabil osîndită pedepsei fără întoarcere în viziunea lui.

În ultima parte a dispărut și grupul celor în lumină. Nu mai există nicăieri, în spațiul suferinței, nici un semn al mîntuitorului și eliberatorului. Este ca un sfîrșit al speciei umane total ruptă de orice legătură cu divinul.

Cine judecă și aduce numai pedeapsă este „împăratul-Lucifer", care străjuiește hieratic la ieșirea dintr-un cort. Nu i se vede bine chipul, dar are semnele puterii umane : hlamida verde de judecător și lancea cu trident al stăpînirilor subterane din fundurile iadului mitologic sau din infernul care s-ar găsi în tainițele structurii ființei omenești. Din el s-au născut și se nasc toți tiranii aducători de opresiune și pedeapsă pentru om. Deasupra, limbi de flăcări, care însă nu luminează, ci amenință cu arșița rugului. Întunericul rămîne greu și din el apar, ici-colo, iluminate de foc, grupe mici de schingiuiți și schingiuitori. Teroare, întemnițare, cumplită dezvoltare a inumanului. Trîmbița de eliberare a lui Beethoven din „Fidelio" nu a răsunat sau, dacă a răsunat în sufletul lui și în gîndul lui izbăvitor, pentru om nu are nici o putere și nu a putut elibera omul de schingiuire morală și fizică. Este evul mediu, același care a descoperit verticala catedralelor, în nădejdea de a înălța omul spre o eliberare pe care mereu o așteaptă. Este o dialectică a suferinței, care dăinuie încă,

Scanned with OKEN Scanner

dar care va descoperi calea eliberării și stîrpirea aducătorilor de suferință.

În sălile următoare iată că irumpe ordinea rațiunii, echilibrul și frumusețea Renașterii, care a cuprins pămînturile soarelui mediteranean. Botticelli descoperă trupul omenesc, liber, frumos și pătruns de o totală înțelegere și dragoste. În aceeași perioadă, sub cerul Mediteranei omul se ridică să risipească întunericul. În spatele grupului uman, un lac albastru și nori în plutire ușoară, irizați de lumină. Frumusețea și dragostea din ființa omenească își creează modelul și climatul prielnic de existență. Spațiul, cu aer și lumină, cu briză ușoară, mîngîie și preamărește destinul omenesc în drum spre împlinirile ideilor.

Alte săli ; aceeași perioadă, dar altceva. Lucas Cranach reașază omul în ordinea speranței, ridicat prin încredere în cele divine, care-i comandă destinul. Gestul rugăciunii și lumina filtrată de vitraliile înaltelor catedrale aveau relevanță pentru om, la Botticelli, dar au dispărut din tablourile lui Bosch. Și astfel, diversitatea speciei umane o regăsim în creația dramatică a lui Bosch, în trăirea liberă din pînzele lui Botticelli și dominația divinului prezentă la Cranach, și totul în acea perioadă a urgiei războaielor, a persecuțiilor nesfîrșite și intoleranței religioase. Reușește însă spiritul omenesc înalte diversificări care generează și madonele pure ale lui Rafael, și gravitatea sunetelor de orgă, și patosul statuilor și picturilor lui Michelangelo, cu care se afirmă total pentru om Renașterea.

La cei din Țările de Jos este izbitoare nevoia așezării omului în natură. Iată-l construindu-și cu rîvnă casa la margine de pădure și iată-l ducîndu-și animalele la păscut. Își construiește poduri peste ape și-și taie drumuri peste munți și prin pădurile întunecoase în cărări luminate de prezența sa. Uneori petrece, dar, mai ales, își duce viața cotidiană în casa construită, unde trăiește la adăpost de furtuni și de geruri. S-a stabilit un echilibru între practica vieții cotidiene și natura din care-și scoate hrana și îmbrăcămintea prin actul său mereu lucrativ și constructor. Nu apare revelația religioasă, ci lumea colorată în alternanțe de lumini și umbră. Toate diversifică actele existenței omenești, însă fără probleme grave, chiar dacă bande de hoți atacă și carele negustorilor și poștalioanele călătoriilor de familie. Omul rămîne sigur pe el. Își închide cu chei mari porțile casei și-și apără averea cîștigată. De aceea cheia și cuțitul la cingătoare îl însoțesc peste tot în creația plastică a celor din Țările de Jos. Din cînd în cînd, un patos al expresiei și o apoteoză a actelor sale în istorie și în religie, ca la Cuyp și Hooch și la acel portret de familie de Rembrandt, iluminată de contemplație.

Scanned with OKEN Scanner

Iată-i și pe cei la care domină viziunea naturii, peisajul descoperit sub toate formele, oameni, animale și case de-abia se văd din pădure și din cîmpia cu lanuri și rîuri.

Mai departe, marea agitată încărcată de corăbii cu pînze îi înscrie îndrăzneala de a străbate lumea, precum în tablourile lui Van Goyen. Uneori lumina unui soare care nu se vede creează un fantastic al vizualului în care apare omul călător, soldat sau țăran simplu. Ziduri și ruine acoperite de ierburi cresc zona fantasticului și potențează starea emoțională prin ceea ce a făcut omul în aventura sa total pătrunsă de fiorul naturii. Rămîne tensiunea generată de relația om-natură și răzbate gîndul căutării umane. Iar această căutare relevă un semn al măreției omului.

Ruysdael nu vede decît natura : rîuri, pădure sau copaci izolați în luncă. Totul învăluit într-o lumină gri-albastră, cu unele străluciri azurii, într-un peisaj terestru, în care toate stau pe loc. Nu descopăr nici vraja luminii și nici neliniștea spațiului, cu toată pasiunea lui Ruysdael de a ne ține numai în siguratatea naturii. Ca și la contemporanii săi, construcțiile în culori potolite nu-mi spun mai mult despre vibrarea continuă din lumea vizualului. Uneori par reproduceri directe, foarte convenționale, descărcate de încărcătura sensibil spațială. Un gen de formalism care, pentru mine, nu are forța plastică de a-mi reda emoția structurilor naturii, cu ordinea lor cromatică. Ochiul și mîna reproduc simplu și nu vibrează spre noi reprezentări în care să intuim eternul și grandoarea.

Kunsthistorisches Museum, mereu inepuizabil pentru ochiul și spiritul nostru. Sala egipteană, hieratică, ca omul de atunci. Destinul omului pare să fie numai pregătirea pentru mumie. Am sentimentul de înșelare a naturii ; parcă o falsă adaptare și o falsă depășire a circuitului implacabil din natură, viață și moarte.

Actele existenței în care a dominat senzualul, luxul, inegălitatea, asuprirea și cruzimea, cînd se ridică la o semnificație spirituală, sînt numai ritualuri în pregătirea pentru moarte, în iluzia că va fi învinsă. Și de-atunci sarcofagul de bazalt negru și mumia învăluită în benzi și cîrpe, tratată astfel încît să nu putrezească niciodată. Și peste tot pîndește Sfinxul cu misterul figurii care închide o întrebare rămasă mai departe nedezlegată pentru om în timpul celor 4000—5000 de ani.

Dar acum, care este marea întrebare a noastră și cum o conține timpul nostru, adică, altfel spus, conștiința noastră ? Cei ce creează astăzi au pierdut oare semnificația figurii umane și s-au aruncat fascinați în nonfigurativ, ca posibilitate de dezlegare a întrebărilor timpului nostru ? Dar se pare că întrebarea despre misterul

Scanned with OKEN Scanner

figurii umane s-a divizat în mii și mii de semne, care cît ne pot spune ? Cum s-ar putea aduna semnele într-o întrebare și într-un răspuns, mereu înnoite, dacă nu prin figurativul uman care și-a găsit forma, patosul și sensul în fruntea înaltă, în lumina ochilor și în înclinarea capului, așa cum ni l-a lăsat Michelangelo.

Mediterana transmite întrebarea Sfinxului pămîntului cel mai apropiat, Cipru, insula bătută etern de valuri. Și primele figuri sînt hieratice și fixe, ca și rigidul Sfinx, cu privirea-i îndreptată spre nemărginitul pustiurilor de nisipuri călătoare. Statuile zvelte, coloane puternice de bărbați și femei, rămîn tot drepte și imobile, însă albastrul Mediteranei își înscrie deja zîmbetul pe chipul omenesc. Acesta poate să se bucure, să aștepte cu încredere viitoarele aventuri ale istoriei lui. Marea albastră îi este o chezășie și un ghid. Încet, sufletul omului, cu suferințele și bucuriile, cu întrebările lui, se va contura mai clar în chipul său.

În sala următoare începe lumea rațiunii grecești. Apar extazul cunoașterii și mirajul ideilor. Sînt tot așa de armonios create ca și cerul și albastrul Mării Egee. Timp și spațiu propice pentru marile dezvoltări.

Atena, cu capul nobil înclinat, cu trupul zvelt, vertical, masiv și, în același timp, grațios, semn al complexității umane, îndemn continuu pentru ridicarea omului, stă ocrotită de lucirea ochilor și de siguranța lăncii. Îndemn pentru noi toți să păzim Erehteionul propileelor, să generăm peste tot cetăți ale spiritului și să ridicăm ideea de Atenă atotputernică și biruitoare pentru creșterea continuă a aspirației libere pentru frumusețe, adevăr și rațiune. Panteonul atenian mi se pare un arhetip. El rămîne pentru mine expresia plastică a rațiunii, semnul căutării, al creației și act prometeic.

Roma. Nesfîrșită diversitate a figurii omenești, dar în care se înscriu, ca o caracteristică, siguranța și forța specifice timpului care a creat cel mai mare imperiu impunînd o ordine într-o lume care trebuia să se transforme. Domină patosul acțiunii, încrederea și viziunea unui destin sigur. Mă izbește evidenta discrepanță între figurativul egiptean, diversitatea figurii grecești și, mai ales, a celei romane.

Descoperim într-un triptic bine așezat pe cei trei împărați ulpiani : Traian, imagine fidelă de forță și acțiune lucidă ; Hadrianus, înțelegere totală, dar și bucurie și chiar senzualitate ; Marc Aureliu, severitate, un fel de asceză, continență și forță. Toleranța și bunătatea apar însă numai la Hadrianus, cel ce a cunoscut toate bucuriile

Scanned with OKEN Scanner

trupului și spiritului, și aproape deloc la Traian și Marc Aureliu, cei concentrați, primul în înfăptuire și al doilea în înfăptuire plus meditație.

În altă zi pașii mă duc din nou spre creația europeană în epocile ei de aur. Am văzut-o și revăzut-o de atîtea ori, dar căutările și perfecțiunile ei mă cheamă mereu. Și aici descopăr aceeași diversitate a lumii, a oamenilor, oglindite în diversitatea artelor și a creatorilor lor. Ele sînt aceleași permanențe, dar de fiecare dată îmi transmit încă și încă un alt mesaj. Aceasta constituie o mărturie pentru creațiile umane autentice, care conțin nesfîrșite mesaje, ca însăși natura în imensa sa diversitate. În noi înșine trebuie să existe o imensă diversitate, dacă putem, și putem, răspunde cu mișcarea spiritului nostru la diversitatea creației artistice.

Revăd din nou pe tînăra femeie a lui Reynolds, cu fruntea înclinată, cu privirea-i împăienjenită, care parcă nu se îndreaptă nicăieri. Ochii emană însă un gînd sau un sentiment adînc, dezvăluit dinăuntrul ființei. Există o privire întoarsă înăuntru, deși ochii sînt făcuți pentru a privi în afară. Dar tot acest „în afară" prin ochi ajunge firesc să se așeze în conștiința noastră, se stratifică în înțelegere și în gînd și atunci lumina captată de ochii noștri se revarsă în ei umplînd de adevăr, strălucire și frumusețe întreaga noastră ființă. Ce-o fi fiind adevărat și frumos în tînăra femeie cu haina presărată de pulberea auriu-argintie, de privirea care a cules toate culorile și luminile, s-a întors înăuntru ? A tăcut toată ființa și a tăcut gura abia întredeschisă. Și noi cei care stăm în fața ei, fericiți și într-un fel înfricoșați, așteptăm să se reverse peste noi lumina dinăuntrul ei și dulcea ordine a vorbelor sale. Și poate întinderea spațiului de aur care o îmbracă. Să ne cuprindă și pe noi, cei trecători, farmecul în care a generat-o, rupînd-o din izvorul ființei lui, creatorul ei, Reynolds. Se vor împlini trei secole și creația lui rămîne permanentă. Și permanent ne-nvăluie frumusețea ei. Acesta este, mi se pare, atributul marii creații în artă. Autorul a „cules" din univers tot ce omul vede și nu vede, reconstituind într-un spațiu limitat diversitatea infinită a universului și conferindu-i energii neistovite, veșnic iradiante de sensuri și nuanțe noi. În fața acestui tablou, mă simt liber și neapăsat, desprins de tot ce este urît.

Mă așteaptă apoi lumina din pînzele lui Vermeer din camera alăturată. Și atunci, parcă și femeia în albastru, în statuarul său hieratic, se va mișca, va mai da puțin într-o parte perdeaua și ne va primi în spațiul inundat de lumină, care pătrunde prin fereastra ce nu se vede. Tot așa, dacă vom fi asemenea ei, lumina din ochii

Scanned with OKEN Scanner

VIENA · ALBERTINA

Scanned with OKEN Scanner

femeii lui Reynolds se va revărsa dinăuntru și ne va cuprinde în farmecul ei ; îi vom auzi, poate, și vocea limpede care va picura peste noi sunete de cristal, și atunci dialogul nostru va fi total, întrucît cuvintele noastre își vor regăsi rostul de logos al înțelegerii. Am trăi în absolutul capodoperei, semn înalt al rostului nostru.

Femeie cu putere nesfîrșită în generarea harului tău, noi te căutăm mereu. Ia seama la setea căutării noastre și revarsă-ți izvorul, ia seama și recunoaște-ne pe noi, cei ce știm să te privim, să te ascultăm.

Dar diversitatea este generală. Ea se impune convingător și în celelalte săli ale marelui muzeu. Reapare din nou Rembrandt în cele trei autoportrete. Ne prind mai departe în forța lor ochii. Felul cum privește concentrează și dirijează într-un anumit contur liniile figurii, înclinarea capului și a gîtului.

Tabloul din centru, care domină mica încăpere. Lumina figurii parcă țîșnește direct spre noi din penumbra hainei și pălăriei întunecate. Iar ochii întrebători, cuta încruntată a sprîncenelor lasă să țîșnească lumina verzui-metalică. Atîta pentru oameni, această scăpărare de avertisment a celui ce a înțeles totul. Nu se teme de nimic. Știe să selecteze riguros din diversitatea infinită ceea ce este necesar pentru a crea perfecțiunea. Și nimeni nu l-a putut împiedica. Aceasta i-a fost legea de comandă genetică neclintită și el o va împlini. El este dintre aleșii care au cunoscut „legea bună din om", cea care-i conduce ridicarea ca însuși sensul naturii din care s-a născut.

În stînga, un portret cu o expresie mai retrasă înăuntru, mai zgîrcit de a ieși în afară. Gura are un fel de închidere care seamănă a încleștare. Inutil să vorbească. Dunga adîncă de o parte și alta în curbe verticale închide o tăcere din care e greu de evadat. Cutele frunții marchează și mai elocvent forța și hotărîrea dinăuntru.

Al treilea, în dreapta, încheiat cu cîțiva ani mai tîrziu decît cel central, formează un bloc care concentrează parcă tot ceea ce s-a stratificat înăuntru. Haina îi acoperă gîtul, făcînd ca rotunjimea capului să închege un contur concentrat al trunchiului-coloană. Tăcere și forță. Ochii nu se mai văd și nu se mai simt sub umbra pălăriei. Parcă ar fi ochii Amurgului lui Michelangelo. S-au acoperit cu perdelele greului lumii, dar ei există acolo. De parcă și-ar fi încheiat dialogul cu lumea. Concentrare, solitudine, dar și forța personajului. Gura închisă, adînc conturată de curbe ovale, de o parte și de alta, pare să vorbească totuși în tăcerea ei. Este un fel de dispreț suveran,

Scanned with OKEN Scanner

generat însă de noblețea însinguratului, dar care a ajuns acolo unde știa că nu trebuie să ajungă.

Să nu-l trezească nimeni. Căci Rembrandt a ales ceea ce îi trebuie din incertitudinea, dezordinea și inconsistentul diversității. Și această diversitate apare cu măiestrie în atîtea și atîtea forme și la contemporanii săi care au văzut și au înțeles cotidianul contemporan, anecdotic și pitoresc, comic și burlesc, dar și trist în perspectiva condiției umane.

Iată scena petrecerii lui Jan Steen, cu tristețea femeii tinere pe care încearcă să o cuprindă, în dorința sa, bărbatul stîrnit de întreaga atmosferă de petrecere. În spate, o femeie mai în vîrstă pare amorțită în pacea somnului. Copiii se joacă, iar un cîine și un purcel cu rîtul întins ling resturile de pe jos și de pe mese. Și copiii, și animalele apar rupți de veselia și tristețea celor mari. Mai departe, țărani și tîrgoveți. Mizerie și vulgaritate. Dorință și plăcere. Nevoia de veselie și petrecere este un semn general al existenței. Oamenii rîd, dansează, mănîncă și, mai ales, beau. Nu-și judecă condiția și nu-și bat capul cu destinul lor. Trăiesc. Lumina ferestrelor sau a lămpilor umple încăperile mizere și reliefează gesturile dezordonate. Arta are putere de a releva în această ipostază țintuirea pe loc sau scoborîrea ființei umane. Nobil este numai cel ce a văzut-o, așezînd-o pe pînză în culori și lumină. Tragic-comicul apare drept condiție generală a oamenilor și societăților lor. Artiștii Țărilor de Jos au văzut această realitate, au înțeles-o și au imortalizat-o cu mare putere de expresie, punîndu-ne în față complexitatea naturii umane. Ce uriașă distanță, în diversitate, de la minunea femeii lui Reynolds, de la scăpărarea nobilă a ochilor lui Rembrandt, pînă la sarabanda țăranilor lui Jan Steen și Van Ostade. Cum să adunăm pe același pămînt toți oamenii și să-i facem să aspire spre spațiul uman al spiritului lui Rembrandt care înnobilează omul ?! Puterea de selecție a conștiinței a ordonat și a creat frumosul și nobilul.

Rafael. Reîntîlnirea cu perfecțiunea. Dar de data aceasta, revăzută după ani, mi se pare că femeia-madonă nu conține ea însăși perfecțiunea sau, dacă o sugerează, ea nu mai pare posibilă ca realizare exclusiv artistică, pentru că ființa umană însăși conține perfecțiunea ca structură proprie. Rafael a creat un spațiu cu lumină și forme. Perfecțiunea este însă spațiul însuși, genial decupat din spațiul cosmic. Ființa umană, femeia madonă, este perfectă în măsura în care potențează un spațiu al naturii cu volume, curbe și culori. În față, peisajul vegetal în verde copt maroniu, iar central, figura femeii, ordonată geometric, cu capul nobil înclinat, din care curg liniile mlădioase ale gîtului, ce se continuă apoi cu unduirea bra-

Scanned with OKEN Scanner

ţelor, uşoara rotunjime a bazinului şi coapselor. Este o statuie vie redată prin forţa culorii. Calmul statuar creşte şi se sublimează în armonie cu peisajul albastru luminos din spate.

Nu realizez materialitatea fizică a luminii, nu simt nimic senzorial, ca la impresionişti. Totul mi se pare difuz irizat, continuu, nedivizat de nici o altă forţă. În întreg spaţiu, figura omenească, Madona, plasată central, face să se „aşeze" în pale calme straturile de culoare şi de lumină care se leagă formînd o unitate. Este şi aici o diversificare, dar părţile nu sînt izolate, căci armonia care domină le-a anihilat contrariile într-o blîndă interpătrundere. Spaţiul şi lumina s-au ordonat şi în ele omul se înnobilează.

Sînt la fel contopite în energia primară a totului, lumina lacului, liniile verticale de-abia schiţate ale copacilor şi trupul statuar al femeii concepută de omul-artist ca madonă imaculată şi pură. Este pur şi absolut gîndul artistului care a plăsmuit totul şi prin asta a devenit armonic întregul cosmos spaţial şi temporal cu toate contradicţiile lui. Şi Rafael a depăşit contradicţiile. Este oare un rost al omului să contopească contradicţiile din natură, din el şi din semenii lui şi să restabilească o armonie superioară şi o pace în care toate să fie cuprinse ? Omul le cîştigă prin această netezire a contrariilor şi prin creaţia sa intră în eternitate şi în imensitatea naturii. Fiinţa plăsmuită de aspiraţia omului Rafael, Madona, este semnul acestei posibilităţi umane de a genera continuu forme şi energii.

Zîmbetul statuilor egiptene. Mai departe. Tot în sălile muzeului vienez. Noi descoperiri şi noi confruntări.

Sala sculpturilor egiptene văzute şi altă dată mi se dezvăluie ca o întîlnire nouă în primăvara aceasta. Revin deci. Trec de la o statuie la alta şi toate îmi vorbesc. Iată o figură, în calcar, de preot sau mare dregător, aşezat în poziţie fixă, hieratică. Parcă priveşte pieziş de-a lungul istoriei şi nu se opreşte nicăieri, ca şi privirea fără limită a „Giocondei" de la Luvru, plăsmuită de Leonardo da Vinci 3000 de ani mai tîrziu. Dar figura este emoţionant de fină şi de umană în inteligenţa ei. Gura schiţează un zîmbet care exprimă mai mult satisfacţia înţelegerii, decît bunătatea sau fericirea.

Este uimitor că figura omenească a căpătat o expresie spirituală cu aproape 3000 de ani înainte de era noastră şi deci cu 2500 de ani înainte de statuarul grec. Iată noblеţea şi demnitatea omului cioplite în semnificaţia sa de zeu descoperită de egipteni. Ce de departe răzbate la noi conştiinţa înaltă a speciei omeneşti. Aşa îmi pare mesajul statuilor înalte şi drepte cu ţinuta lor orgolioasă, învăluite într-o tăcere ce ne înfioară. Dar tăcerea sau întrebarea tăcută asupra

Scanned with OKEN Scanner

misterului lumii stă mai ales înscrisă în figura sfincşilor care te pîndesc peste tot în larga sală a muzeului, cu răscolitoarele linii şi curbe ce conturează capul şi trunchiul. Oare ei, sfincşii, nu ne pîndesc încă halucinant de peste tot destinul şi rostul nostru în univers ?

Pe pereţii dinăuntrul mormintelor, imagini de viaţă, coloane de bărbaţi şi femei, cu mers şi gestică de ritual. Se poate ca egiptenii să fi crezut că viaţa şi acţiunea umană nu-şi capătă putere şi semnificaţie decît în ritual ? Sau ritualul este numai o convenţie impusă de o falsă conştiinţă, care ascunde barbaria unde domină cruzimea şi intoleranţa cea mai cruntă ?! Au ieşit egiptenii din barbarie prin mumiile lor atît de aparent nemuritoare, prin piramidele şi mormintele de bazalt negru ale faraonilor, care voiau să înşele moartea ? Cred că nu. Piramidele, mormintele şi statuile hieratice în fixitatea lor, cu toată grandoarea şi frumuseţea ce ne-o relevă, nu au fundat o civilizaţie pentru om în sensul conceput de conştiinţa timpului nostru.

Asta nu înseamnă că nu ne minunează descoperirea şi afirmarea frumuseţii trupului omenesc înnobilat de actul ritual.

Ce drept şi ce pur este, de exemplu, un trup de fată tînără, la care m-am oprit mai mult, cu braţele ei alungite de-a lungul corpului şi cu pieptul acoperit pe jumătate de podoaba părului sau de o eşarfă rituală. Sau cuplul bărbat-femeie, mînă-n mînă, cioplit cu 2500 de ani înaintea e.n. Femeia, cu statură mai mică şi mai fragilă, cu o tunică dreaptă, acoperindu-i coapsele, se reazemă, abia atingîndu-l cu mîna, de trupul înalt al bărbatului cu umeri largi care parcă merge ţinînd braţele drepte şi pumnii strînşi. O prezenţă eternă în univers a frumuseţii grupului omenesc, bărbat-femeie, cel mai simplu şi cel mai complet.

Mai departe două capete tinere, uluitoare în frumuseţea lor de început de lume. Un cap de bărbat din timpul dinastiei a IV-a, cu 2450 de ani î.e.n. O perfecţiune de linie pură şi de expresie calmă. Abia simţi schiţarea unui zîmbet. Aşadar, atunci, foarte demult, acum 4500 de ani, omul a avut nevoia interioară să se conceapă şi să se autocreeze în frumuseţe şi perfecţiune. Tentaţia perfecţiunii fizice şi morale este una din trăsăturile de bază din evoluţia speciei umane. Imaginea lui oglindită lui însuşi devine imaginea şi simbolul frumuseţii lumii. Însăşi această tentaţie şi acest efort de autodepăşire ne umplu de încîntare şi de mîndrie pentru fiinţa omenească.

O, dacă tot el, omul, din pornirea sa primitivă barbară nu şi-ar distruge chipul descoperit şi autocreat, ca mărturie a perfecţiunii realizată în el însuşi sau dacă cel puţin nu şi l-ar mai distruge încă ! Eu port în mine imaginea acelei femei cu găteala bogată a părului şi cu zîmbetul mereu chemător, dăltuită prin anul 1290 î.e.n.

Scanned with OKEN Scanner

În așteptare

iunie, 1980

Așteptare între Grecia care a fost și Grecia care va veni. O noapte care aduce răcoare după ziua de arșiță. Cerul e acoperit, fulgeră departe, acolo, spre cîmpia Dunării, pe care acum, noaptea, în singurătate, o simt existînd, întinsă, tăcută și atît de aproape. Foșnește cîmpia și miroase a grîu care se coace. Dar ploaia nu vine și eu o aștept ; nu vine, ca atîtea lucruri ale vieții pe care ți le dorești și care nu vin, și rămîi în tensiunea așteptării pentru ceea ce trebuia să-ți umple sufletul ca de împlinire și de bine.

Mi-am adus aminte de Grecia văzută în 1973 și despre care nu am putut scrie bine. Oricum, simt că astăzi aș scrie altfel. Era un spațiu pe care doream să-l asimilez, să mi-l apropii. Prin tot ceea ce știam despre el, din cele auzite și citite, îl credeam potrivit ființei mele care-și caută pretutindeni *bunele tărîmuri*.

Toți cei care au scris despre Grecia au făcut-o cu plenitudinea conștiinței și împlinirii lor. Și eu trebuie să aștept acum să scriu, în sfîrșit, sper, cu tot ce este adevărat și mai bun în mine. Parcă se adună toată scurgerea timpului împlinit în mine, cu tot ceea ce a fost și va mai fi. Și descoperirea acestei nopți este o iluminare a gîndului, pentru că în Grecia am avut cele mai frumoase visuri. Am trăit totodată plinătatea cunoașterii și poate a fericirii. A unei anume fericiri. Grecia mi-a arătat în felul ei specific și nerepetabil locul cel bun pe care-l avem permanent în noi, dar pe care de atîtea ori nu-l știm și care doar „trezit" din această letargie și latență devine existență plenară. Se adună din nopțile trăite sub cerul elen tot ceea ce putem denumi locul optim al existenței. Și eu am trăit devenirea. Poate că subconștientul a rămas încărcat de tot logosul lumii grecești, descoperit acum 2500 de ani, dar pe care nu-l recunoaștem totdeauna. Și el trebuie să mi se dezvăluie lent, dar sigur, în împlinirea mea de pe urmă, atunci cînd structurile conștiinței și gîndului meu vor deveni ele numai *loc bun* și cînd nu vor mai exista pentru mine alte locuri contrarii. Totul în mine și toate cele adunate din timp și spațiu o să mă conțină și eu însumi să devin condiția mea. Nici o ruptură între mine și cele din afară. *Loc bun* înăuntru, în eul meu, și *loc bun* în afară. Aceasta-mi va fi starea în noua descoperire și împlinire. Pămîntul și sufletul Greciei devin în mine ceea ce trebuiau să devină atunci. Socrate este permanent și nu mai există pentru el otravă de cucută ; nu mai există sclavi și logica socială și politică a lui Aristotel se schimbă în ruperea tuturor lanțurilor, din gîndul îndrăzneț al lui Marx.

Scanned with OKEN Scanner

Lumea este plină numai de Cariatide cu picioarele sprijinite solid pe răcoarea pămîntului și cu capul în diadema și aureola cerului. Aceasta este marea descoperire a luminii Greciei antice care i-a împins pe toți cei care au călcat-o spre gîndul cel bun.

Mă găsesc, așadar, pe pămîntul Greciei. Și aici, s-au adunat toate și mi s-au împlinit în noaptea aceasta în marea descoperire. Tărîmul cel bun, cel fără rău, este cel pe care-l scoatem dinăuntrul nostru și-l transformăm în condiția totală a existenței noastre. Simbolic, ne-am botezat într-un duh nou și ne-am lepădat de Satana, care înseamnă, pe limbajul actual, natura sălbatică și primitivă din noi. Sîntem posesorii și conținătorii totali ai binelui din lume. În noaptea aceasta așteptarea s-a constituit în certitudine pentru mine și la fel pentru oricine știe să se trudească pentru marea transformare. Știu bine care este drumul sigur care mă va duce mai departe numai spre locurile cele bune pe care le purtăm în noi, dincolo de zgura răului care mai menține contradicția din noi înșine și dintre noi și alții. Dar contradicția poate fi depășită, așa cum cheamă spre prietenie, frăție și pace acordurile „Simfoniei a IX"-a.

A doua călătorie

august—septembrie, 1981, Grecia

„La început a fost Elada, descoperitoarea logosului pentru întreg spațiul și timpul omului."

O călătorie în Elada se întinde atît cît se poate întinde în spațiul pămîntului, în spațiul mării și al insulelor, dar desfășurarea călătoriei în timp este de necuprins.

Cînd începe timpul Eladei și pînă unde ?

La întrebare nu poți răspunde singur, oricît ai fi de curajos și oricît ai părea de bogat în știința istorică a evenimentelor lumii. Miturile eladice de atunci, de la început, dacă există sigur unul, ne spun că timpul omului este fără început și fără sfîrșit. Este „ființa" sau „trăirea" lui Parmenide, care nu este necesar să aibă început și nici sfîrșit. Acest „este" parmenidian este și nu poate să nu fie, căci un „non-este" nu este de conceput el neexistînd. Judecata gîndului parmenidic pare o tautologie, dar din mrejele ei nu putem scăpa și ne cuprinde ; este infinită existența-timp și este infinit gîndul nostru care se naște din el, și prin legea necesității sîntem infiniți și noi.

Scanned with OKEN Scanner

Cel care a conturat mai înainte de Parmenide o viziune închegată a tuturor formelor existenței trecute, prezente și viitoare, marele maestru al ordinii, Pitagora, ne învață, prin discipolii lui, că timpul e Cosmos și e ordine. Nu poate să fie decît ordine impusă de Numărul pe care îl conține. Geometria, cu simțul nostru pentru întindere, planuri și volume, ne apare ca forma cea mai perfectă : sfera. Se confundă și se completează în gîndul lui Pitagora Timp-Cosmos-Sferă. Este această judecată o intuiție limitată, poate desperată, a posibilității gîndului nostru ? Și noi cum stăm în acest adevăr căutat de mintea omenească, de-atunci, de cînd s-au născut rațiunea și raționalul, și pînă acum cînd judecata maeștrilor științelor noastre afirmă, ca B. Russell de exemplu, că pentru a înțelege existența și rostul nostru trebuie să ne întoarcem la Pitagora. Eu gîndesc acum și îndrăznesc să spun, ca urmare a zicerii lor, că noi sîntem în Sfera-Cosmos pe care am conceput-o și îi conținem adevărul. Nu putem să nu-l conținem, căci ne-am născut și ne-am perfectat din legile lui. Structura noastră este structura lui. Și acesta este un adevăr care trebuie să ne pătrundă și să ne dea elan și curaj în a cunoaște, în a contempla, în a înfăptui. Dar eu zic, de asemenea, că, la eternitatea stării de existență a lui Parmenide, trebuie adăugat, pe calea efortului gîndului și experienței noastre, celălalt adevăr „că totul curge" și totul se divide în infinite particule, așa cum tot el, cel de-atunci, Heraclit din Efes, a descoperit.

În cadrul unității Totul și Unul, fixă și universală în gîndul parmenidic, se-ntîmplă și se succed, se leagă și se dezleagă evenimentele și structurile. Pluralitatea este tot așa de infinit posibilă ca și unicitatea în care rămîn. Căci nici o părticică atomică sau particulă electronică, ultima conceptibilă, nu există în afara eternei sfere.

În lumea materiei fizice, prin transformări lente sau cataclismice, au apărut acele forme de existență ciudate care au structurat unități noi, ființele vii, într-un timp greu de măsurat, și dintre acestea, delimitat ca specie, a apărut omul. Energiile cosmice s-au interpătruns, s-au structurat și restructurat și, eliminînd forme intermediare, inutile și efemere, au generat omul ca specie și apoi omul cu atributele sale superioare, societatea și cultura, și de aici alte pluralități și alte unicități. Noi am descoperit cu simțul nostru de observație și cu raționamentul nostru o particularitate dominantă a existenței vii, evoluția și progresul, ceea ce presupune și involuția și regresul. Adăugăm la judecata celor vechi această mare descoperire a minții omenești, care ne va explica și timpul și spațiul, ce se pot concepe, metodologic separat sau în conexiune necesară, și prin care vom delimita și vom revela firul căutării noastre. Vom putea elimina tema de infinit, în raport cu licărirea fracțiunii de miime de secundă a noii noastre

Scanned with OKEN Scanner

existențe. Vom putea alunga tentația absurdului, deznădejdea și spaima față-n față cu aparenta pierdere în moartea implacabilă. Nu putem concepe existența noastră fără moartea noastră. Efortul va fi perspectiva găsirii căilor care să nu ne înspăimînte de implacabila dilemă, viața și moartea. Și a căilor prin care numai noi, oamenii, sinteză între Prometeu și Orfeu, noi, oamenii, care putem crea și valorifica, putem învinge timpul și implacabila dialectică viață-moarte.

Pitagora și școala lui ne-au lăsat drept „soluție" marele lor adevăr că în toate există Numărul, căci fără ordinea numerică și fără simetrie nu este posibilă ființarea umană, ca și cea universală din gîndul lui Parmenide. Dar numărul este o idee și o abstracțiune care impune o rigoare existenței. Simetria și armonia se nasc cînd relația părților este într-un anumit raport echilibrat impus de proporția *numărului de aur*, acel 0, calculat și păstrat de-acum 2500 de ani. Casa melcului și a scoicii, cu minunea curburilor, culorile irizate ale aripilor de fluture, care ne vrăjesc, se-nscriu în formele lor organizate ca volume, curbe și culori după ordinea numărului de aur, ca toate cele perfecte din natură.

Mă bîntuie de-acum întrebarea și neliniștea, care vor apărea tot timpul în gîndul meu : cum poate să apară și să domine *numărul de aur* relațiile umane, adică raporturile dintre om-om și raporturile între om și natură ?

Este posibilă o perfecțiune a speciei umane, încît existența sa să devină ordine și simetrie, pe care să o contemplăm fericiți ca pe cele perfecte ale naturii ? Întrebarea și căutarea există, vor crește mereu și în pluralitatea lor vor genera cînd neliniște și tristețe, cînd satisfacție și fericire. Ce să facem cu acele forme primitive de existență a omului pe lîngă ordinea *numărului de aur* din sfera perfecțiunii ?

Să ne oprim în călătoria prin universul temporo-spațial eladic la momentele și locurile unde armonia proporției de aur ne învăluie și ne cuprinde, astfel că ne simțim în concordanță totală cu atributul perfect al sferei pitagoreice. Geometria și numărul sînt, desigur, abstracțiuni, stoarse din spiritul omului, iar mintea mea și a altora le poate folosi în viața noastră activă. Eu, călătorul prin cunoștințele și simțirea mea, prin ce văd și caut să înțeleg, mă simt tulburat, și prin acestea sînt, poate, fericit, și despre acestea trebuie, cu siguranță, să vorbesc.

Îndemnul mi-l dă tot înțeleptul de-atunci, el, Socrate, cel care în ziua cînd a băut otrava, intrînd curajos în tenebrele morții, ne lăsa o „învățătură-jurămînt" pentru zeul Pan. L-am găsit în marele templu al frumuseții antice, Muzeul din Atena. Sînt înscrise în greacă cuvin-

Scanned with OKEN Scanner

tele înțeleptului, iar figurativ, față-n față, figura senină socratică și strîmbătura nătîngă a celui cu corn și picior de țap. Unul a practicat numai înțelepciunea și virtutea ; celălalt, căruia îi adresează invocația, se află sub semnul plăcerii, pîndind nimfele goale atunci cînd nu dormea fără minte prin peșteri. Unul este deci numai rațiunea conștientă în efortul cunoașterii de sine, iar celălalt numai plăcerea oarbă în natura vie, cu izvoarele, pădurile, poienile și soarele. Ordinea minții înțeleptului, apolinicul, se pleacă și aduce ofrandă celui cu picior de țap, dionisiacul. De ce a făcut Socrate aceasta ? Este un revers pentru virtutea lui, care i-a adus moartea sau tot un îndemn de înțelept pentru ca noi să le înțelegem pe toate ale existenței din natură și din noi ? Oare să înțeleg eu, cel cu întrebările, că trebuie, totodată, să ne recunoaștem înălțimea rațiunii, dar și să ne încîntăm de îndemnul „picioarelor și coarnelor de țap" care există în fiecare ? Se leagă oare pe această cale efemerul celor scurse, în eternitatea trecerii și transformării ? Și din continua „curgere" se desprinde oare și scurta și efemera mea călătorie eladică ?

Eu, omul de la granița septentrională cu cea mediteraneană, călătorul, cel care am cutezat uneori să pretind că înțeleg și mă bucur și de unele și de altele, le voi zice fidel așa cum au fost în mine. Este o mare îndrăzneală să gîndesc, dar și mai mare să spun : am priceput în acest moment de meditație că din timpul lung, de la Pitagora și pînă acum, eu și atîția alții ca mine, mulți, foarte mulți, sîntem cei bătrîni. Ce tineri mi se ivesc în acea primă apariție în călătoria noastră Parmenide cel încrezător, Pitagora cel iscoditor și trufaș, Platon iluminatul, și ei toți care au fundat marea încredere în puterea spiritului omenesc. Și eu, și noi cei care îi conținem pe ei, și pe ceilalți, noi care știm ce putere au avut pentru timpul istoriei frumusețea și rațiunea descoperite de ei pentru specia și istoria omului, noi sîntem bătrîni și încărcați de toată deziluzia pe care ar avea-o ei pentru noi cei bîntuiți de groaza cataclismelor aduse de om și de natură omului însuși. Structuri ale năzuinței, ale creației, dar și ale distrugerii, ale urîtului și ale neputinței, ca și ale frumosului și cutezanței, se țes și ele în conținutul nostru și înscriu cu semnul vieții, al tinereții, dar și al bătrîneții și înlănțuirii noastre prin bine și rău în istorie. Frumosul există. Nu l-am pierdut. Nu poate fi pierdut fiindu-ne substanțial și definitoriu. Există în natură și există în noi, în muzica noastră, în pictura noastră, în cuvîntul nostru, în muncă, în creație, în ființa noastră, în căutările noastre și în imensa capacitate de a ne minuna și de a ne dărui mereu împlinirii lor. Și în această expresie a umanității noastre, ei, gînditorii greci, sînt frații noștri mai tineri. Să le găsim o anumită virginitate, ca să mai putem invoca în farmecul naturii pe cel simbolizat în picioarele de țap, fără a-l uita pe filozof. Să căutăm ! Să căutăm însetați și să înțelegem cu mintea

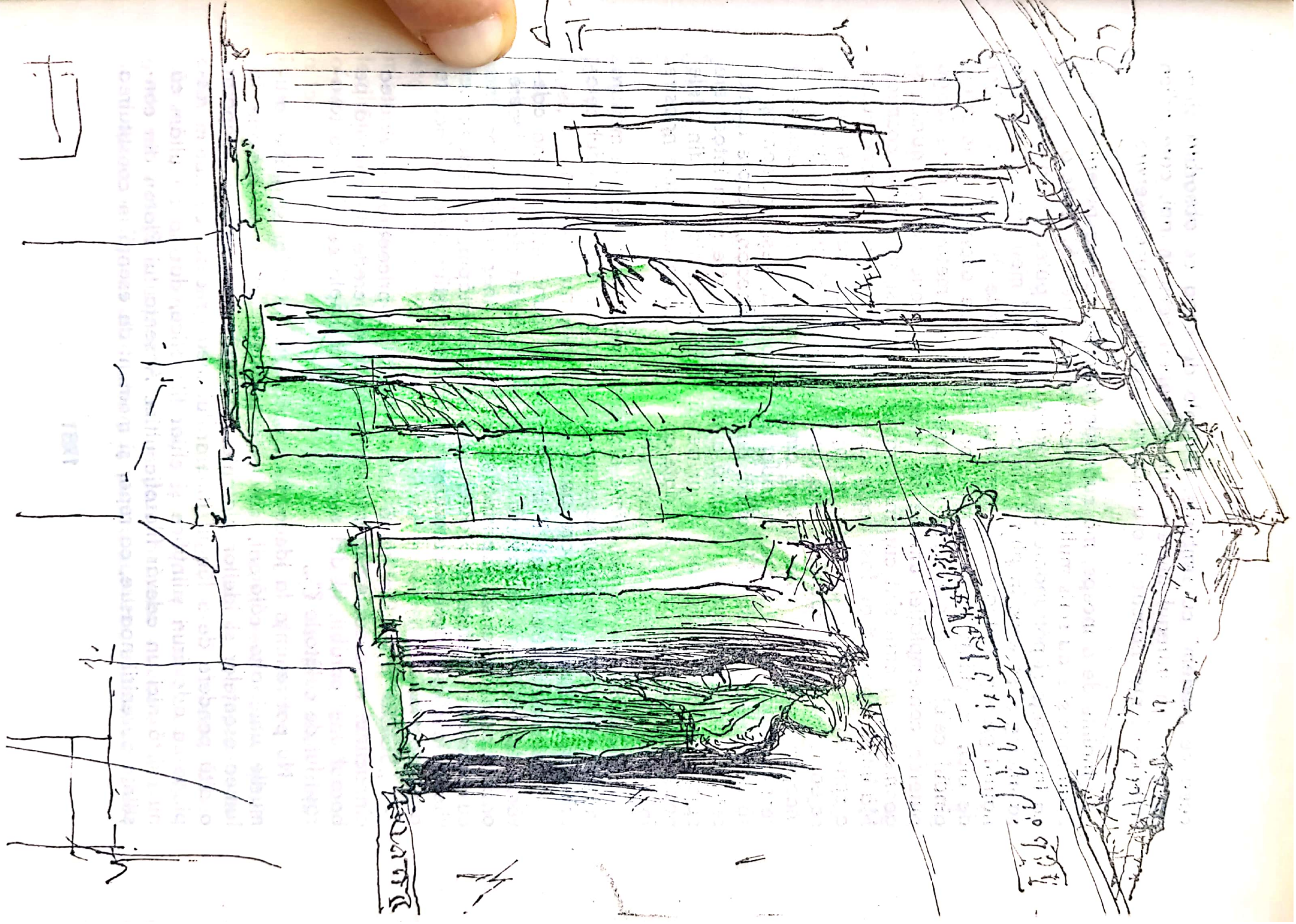

Scanned with OKEN Scanner

ceea ce „vedem" cu simțurile. Dincolo de ceea ce absorbim și ne asumăm din întregul univers vom descoperi ceva în noi, care ridică forța existenței noastre și alungă orice teamă și orice aservire.

Înainte de a începe, mă cuprinde îndoiala asupra puterilor mele. S-au spus și s-au scris multe despre miracolul grec. Și toate au rămas ca frumusețe și pătrundere de adevăruri. Ce voi putea eu să cercetez, să înțeleg și să evoc în plus ? Stăruie în sufletul meu vraja și măreția naturii grecești și toate cele construite și așezate de mîna oamenilor de aici, de știința și de elanul lor. Stăruie, de asemenea, în mine, gîndul celui ce a conceput frumusețea într-o metaforă care leagă puterea contemplației umane de ceea ce a conceput ca număr și geometrie, în care sînt cuprinse trăirea umană și structurile cosmice. Mă întreb apoi cîți au fost aceia care s-au putut ridica la acea culme a spiritului, unde se întîlnesc, în împletire continuă, rațiunea și frumusețea, armonia și adevărul, așa cum le-a lăsat el, tînărul Platon, la începutul cercetării sale despre om și despre univers. Cu emoție și respect redau cîteva fraze, în cadența lor poetică, deși sînt concepute să contureze o gîndire filozofică, din dialogul *Phedon*, despre frumusețe. O fac ca îndemn și măsură a puterilor noastre și ca întoarcere spre acele *esențe* din care nu ar trebui să ieșim în nici una din zilele noastre. Căci toate zilele sînt date ca să ne-nscriem cu actele noastre în marea sferă a devenirii universale.

„SOCRATE — Atunci, nimic din rîndul celor frumoase, în măsura în care are parte de frumusețe, nu este rău, și nimic din rîndul celor urîte, în măsura în care are parte de urîțenie, nu este bun.

Cel drept între drepți îl învață însă să spună întotdeauna adevărul, iar cel mai virtuos, să nu se lase stăpînit de vreo plăcere, oricare ar fi ea, ci să deprindă starea omului liber și stăpînitor fiind cu adevărat, înainte de toate, propriul său stăpîn, nu sclav ; cel viteaz, în sfîrșit, devine cutezător și neînfricat, știut fiind că frica te duce în sclavie"...

„SOCRATE — Dar dacă un om lipsit de priceperea și virtutea cîrmaciului ar avea îngăduința să facă tot ce crede de cuviință pe bordul unei corăbii, îți dai seama ce s-ar întîmpla cu el și cu tovarășii lui de călătorie ?"...

Nu pot renunța la ideea de a parcurge, fie chiar și grăbit, drumurile unei alte călătorii, călătorie în timp, adică o călătorie în lumea esențelor și ideilor platonice. Lecturile mai vechi au căpătat o altă pondere de-a lungul itinerarului meu grecesc. Le putem respinge ca adevăruri științifice și chiar filozofice, dar să nu uităm că nu există nici un adevăr filozofic ultim. Absența lui Platon din conștiința devenirii noastre, ca reper și moment de esență în constituirea

Scanned with OKEN Scanner

gîndirii filozofice, în procesul dialectic al înțelegerii naturii, lumii, a omului, nu poate fi însă acceptată. Există o aspirație filozofică spre adevăruri, pe care trebuie să le cerceteze și să le descopere știința. Dar cel ce cercetează știința nu va găsi adevărul decît dacă este purtat și de elanul și năzuința lăsate nouă de marea încercare a filozofiei grecești.

Tot în această călătorie în cetatea înțelepților, la Atena, la întîlnirea cu oamenii de știință de acum, în acest sfîrșit de secol XX, am ascultat expunerile, cu valoare teoretică și practică, bazate pe argumente experimentale, ale multor cercetători. Nu pot să uit logica de fier a unui mare savant, care arată cu modestie ce putem și unde trebuie să ajungem ca să stăpînim și să stîrpim complet o boală necruțătoare. Există fenomene anormale, patologice, care domină și înlătură logica viului normal și ucid ființa omenească. Am încercat acolo, în sala de congres, acel sentiment de admirație și de trăire a frumuseții spiritului omenesc încordat spre cercetarea științifică. Este total asemenea sentimentului pe care mi l-a trezit discursul platonic din *Phedru*. Ceea ce Platon a întrevăzut în esențe și în conceptul despre unitatea universului, și pe care l-au preluat fizica și matematica contemporană, își poate găsi corespondența în conceptele și legile biologice actuale. „Miracolul" este că unii gînditori de atunci au întrevăzut unele adevăruri sau posibilități teoretice pentru a se descoperi adevăruri generale. Un filozof grec a ierarhizat existențele umane în 9 grade și vorbea de posibilitatea trecerii de jos în sus și de sus în jos. Cei vechi nu cunoșteau însă legile evoluției, care se înscriu astăzi în cea mai înaltă concepție modernă despre universul viu. Dar iată că prin acel principiu de ierarhizare, spiritul grec a întrevăzut legile evoluției lumii, omului și societăților istorice, principiu care vine din copilăria sau adolescența gîndirii umane. Ei au reușit să țină prezentă în gîndirea lor, fie că era lumea ideilor de tip platonic, fie că era viziunea materialistă, fie că era vorba despre infinita și imuabila ființă parmenidică sau continua mișcare și transformare din concepția heraclitică, frumusețea. Căci legile și patosul existenței pentru lumea eladică au fost explicate și oferite minții noastre în și prin frumusețe. Cineva spunea că Platon a fost cel mai mare poet al lumii, dar nu tot așa de mari poeți sînt, în fervoarea gîndirii lor, Heraclit, ca și Anaxagora și Zenon ?

Pornind de la ei, cu gîndul la frumusețea ce-o putem găsi, echivalent în știința noastră de acum, îndrăznesc să mă apropii de ceea ce a rămas din cele de-atunci pe pămîntul Greciei. Le-a admirat ochiul, s-a minunat sufletul, s-au așezat în mine parcă adăugîndu-mi o ființă sau o structură în plus. Și celor adunate nu pot să le opresc ieșirea în afară. Nu pot, pentru aceasta, asemenea celor

Scanned with OKEN Scanner

de-atunci, să invoc ajutorul zeiței, așa cum se deschide primul cînt al *Iliadei*, ci numai să provoc cu puterile mele confruntarea directă, simplă și total sinceră dintre cele din mine și acelea ale lor. Înainte de așezarea gîndurilor mele în forma care va fi posibilă, prin așezările eu-lui meu am ținut să pun, ca un fel de motto, acea rugăciune de pe Acropole a lui Ernest Renan, creație care ar trebui să stea în sacul fiecărui pelerin.

„Impresia pe care mi-a făcut-o Atena este cu mult cea mai puternică pe care am simțit-o vreodată. Este locul unde există perfecțiunea ; nu există două ca aceasta. Este numai acolo. Nu mi-am imaginat niciodată ceva asemănător. Era idealul cristalizat în marmură pentelică, care mi se arăta. Pînă atunci eu crezusem că perfecțiunea nu este din lumea aceasta ; o singură revelație mi se părea că se apropie de absurd... Eu știam bine, înainte de călătoria mea, că Grecia crease știința, arta, filozofia, civilizația, însă îmi lipsea comparația. Cînd am văzut Acropole am avut revelația divinului... Această revelație a măreției adevărate și simple m-a atins pînă în fundul ființei mele.

O, noblețe ! O, frumusețe simplă și adevărată !... Zeiță al cărei cult înseamnă rațiune și înțelepciune, tu, al cărei templu este o lecție eternă de conștiință și de sinceritate, sosesc tîrziu la pragul misterelor tale... Pentru ca să te găsesc mi-au trebuit căutări infinite".

Începutul noii călătorii s-a înscris de-acolo, de la mine de-acasă. Stăteau în rafturi cărțile celor ce-au scris despre lumea greacă, despre începutul și desăvîrșirea gîndirii în cercul deschis de presocratici, de Socrate și apoi de postsocratici.

Noaptea și ziua precedentă au fost întunecate, cu vînt și ploaie, deși era numai sfîrșit de august. M-am trezit, cu gîndul nou și clar, înainte de ivirea zorilor. Nu știam cum va fi ziua zborului meu pînă la Marea Ionică. Starea de limpezire a minții și ușurința sufletului au fost întîmpinate prielnic de azurul dimineții, care se revărsa de dincolo de oraș, inundînd cerul. Era limpede aerul în spațiul nesfîrșit și era limpede și ușoară toată ființa mea. Am descoperit ca prime semne ale luminii materiale albul primelor crizanteme din vasul de pe birou, crizanteme ce anunțau o toamnă frumoasă și lungă pe plaiurile noastre.

Zeii Eladei, care păzeau călătoriile cele bune, mi-au apărut peste noapte în vis și m-au asigurat de protecția lor. Eram încă la mine. Acasă. La noi, pe pămîntul nostru care stă graniță între apus și răsărit.

Sub aceste semne m-am rupt de ale mele și am plecat.

A plutit ușor, ca și sufletul meu, avionul peste Balcanii care străluceau cu crestele argintate de prima zăpadă căzută din vreme.

Scanned with OKEN Scanner

Pe urmă, acel zbor cu plutire lină peste albastrul egeean, cu insule albe strălucitoare, toate semne fidele ale căldurii și luminii solare. Albastrul cerului și albastră marea în care se leagă armonia insulelor și contururile albe și roșii ale țărmurilor golfurilor.

Știința oamenilor secolului meu a făcut posibil zborul sigur al avionului și spațiul lung și greu al plutirii corăbiilor grecești s-a scurtat, în timp, la o oră. S-au contractat, aș îndrăzni să spun, prin știința noastră, timpul și spațiul. Nu le cunoaștem adevărul absolut, dar cel relativ al vremii noastre le-a contopit. Ei, grecii antici, nu au stăpînit zborul, despre care credeau că aparține exclusiv zeilor, iar aceștia l-au acordat numai păsărilor cerului. Dincolo de aceasta a rămas numai Mitul lui Icar. Noi, deținătorii adevărului relativ, stăpînim zborul și, în timpul în care plutesc eu, spațiul din jurul planetei noastre este tăiat în fiecare minut de curbele sigure desenate de mii și mii de cetăți zburătoare. Este o minune a puterii omului în și prin știința lui. Oamenii Eladei nu au îndrăznit să creadă că oamenii vor deveni vreodată, prin zborul lor, mai puternici decît zeii.

Încercarea de a căuta să descopăr pentru om sensul frumuseții elenice și sensul reușitei tehnicii noastre este tentația cea mai mare a călătoriei mele. La aceasta se adaugă încercarea de a înțelege pentru ce din ceea ce au creat ei ca frumusețe multe au rămas numai ca ruine și pietre împrăștiate pe pămîntul nisipos, și numai ici-colo cîteva coloane drepte în picioare și multe răsturnate și frînte. E drept, a rămas gîndul lui Parmenide și Platon, cuvîntul lui Homer, lumea lui Eschil, Sofocle sau Euripide. Tot așa cum coloana greacă a rămas semnul verticalității spiritului omenesc. Gîndul filozofilor, coloana dorică și ionică, verbul poeților au înscris ceva universal uman în sfera cosmică eternă, concepută de Pitagora și Parmenide. S-a deschis cercul-ciclu al existenței eline, ca început nou al creșterii umane spre desăvîrșire. Deschiderea cercului a fost prima mare împlinire a speciei umane. Care este legea deschiderii, închiderii și rupturii cercurilor culturilor omenești ? Și oare există așa ceva ? Și cum de s-a rupt cel înalt omenesc și cel perfect în geometria „numărului", cercul grecesc ? Să-i urmărim deschiderea, să o înțelegem, să ne bucurăm de splendorile ei și să-i plîngem frîngerea fără să ne părăsească luciditatea cunoașterii, căci noi sîntem semne și puncte de convergență din uriașa sferă cosmică, imperturbabilă ca timp și spațiu.

Încerc să vorbesc cu fidelitate despre cele văzute și cele gîndite în acest început de toamnă, cînd mintea-mi trează și lucidă a putut înțelege și judeca cîte ceva din toate cele care m-au minunat. S-au înscris cîndva mici fragmente însemnate în fugă dintr-o altă călătorie, cea dintîi întîlnire a mea cu lumea greacă. Cum era și firesc,

Scanned with OKEN Scanner

ea s-a aflat sub semnul entuziasmului, presupunînd tensiunea unei stări de spirit neobișnuite. A rămas din acea primă cunoaștere nemijlocită nu numai acumularea de informații și amintirea unei unice speranțe, ci și marea nevoie de a continua strădania întru înțelegerea cît mai adecvată și mai profundă a acelor forme neasemuite cu nimic din cele văzute oriunde pe fața pămîntului. Se poate ca pentru unele existențe ale naturii sau ale creației umane să nu avem tipare corespunzătoare, care să le dea noi chipuri din tulburarea de vrajă a spațiului nostru interior. Ne tulbură numai, ne farmecă de fericire sau neliniștesc prin gravitatea întrebărilor, și nu știm ce să facem cu ele, nu se adaugă în noi pentru a ne împlini în plus. Poate că ființa noastră nu este întotdeauna pregătită să vadă, să înțeleagă și să cuprindă totul.

Multe pagini de literatură de calitate s-au scris despre Elada, și descrieri, și eseuri, și texte imnice, și meditații, și evocări istorice, și considerații de istoria artei și literaturii. Dar niciodată nu s-a spus îndeajuns, nu s-a spus tot. O raportare la universul Eladei rămîne însă o trebuință a sufletului și spiritului oricărui călător. Cu siguranță că și cuvintele mele vor rămîne parțiale, sărace sau discutabile. Dar un sentiment de solidaritate și de frățietate și o autentică nevoie culturală mă împing și pe mine să vorbesc despre cele ce m-au minunat. Încerc poate să sparg indiferența și uitarea oamenilor pentru cele înalte, făcute de oameni, tot pentru oameni. Nu știu cît a putut să cuprindă spiritul meu, cît a putut să rețină din cele adunate în mine, și nu știu cît de fidel voi reuși să vorbesc despre ele, copleșit de tensiunea trezită în mine în aceste zile ale celei de a doua călătorii prin Grecia.

Zborul avionului s-a întrerupt în Aeroportul Atenei. A coborît o parte din pasageri. O altă parte — lumea arabă cu femei cu voaluri și bărbați cu turbane — a plecat mai departe spre orașele Orientului mereu tulburat și mereu tulburător.

Eu mă despart de lumea arabă, așa cum mi se pare că mă despart de multă lume. Mă rup și de marele oraș Atena, care primește toți turiștii lumii în hotelurile și restaurantele sale, parcă nesfîrșite ca număr, marele oraș care te copleșește prin zgomotul mașinilor în goană, de praf și aerul încărcat de pulberi, ce îmbîcsește lumina de pe coline și te-mpiedică să simți respirația bună a mării, atît de aproape peste tot. Mă despart și mă rup pînă și de oamenii veniți din toată lumea pentru acea adunare științifică unde se confruntă eforturi sincere de cunoaștere, dar unde se etalează uneori și ambiții și descoperiri îndoielnice. Ici-colo, orgoliul oamenilor se mai face simțit și la mese și în conversații prelungite. Oriunde m-aș găsi, eu, călătorul, mă strecor să caut un loc de unde să

Scanned with OKEN Scanner

înțeleg și să văd mai de departe sau mai de aproape stînca Acropole a cetății pe care am simțit-o mereu ca o *acropole* a lumii. Oamenii care s-au închinat la mulți zei, de teamă sau din nevoia de meditație, ar trebui, cu tehnica lor de astăzi, să facă să se vadă de oriunde de pe fața pămîntului nostru colina înălțată a Acropolei ; să tindă fiecare om să ajungă acolo și să urce fiecare cu pașii lui treptele de piatră pînă sus. Mie, unul, mi se pare drept, frumos și necesar ca fiecare om să vadă și să înțeleagă mesajul și semnul cel mai grăitor despre suferințele și înălțările omului, mesajul colinelor Acropolei. Specialiștii au descris-o pentru specialiști, poeții au cîntat-o pentru cei care citesc poezie, dar nu s-a găsit mijlocul ca gîndul ordinii, dăltuită în coloană și statui, să devină un gînd al ordinii pentru spiritul tuturor oamenilor de pe pămînt.

Urcînd scara de piatră te primește întîi deschiderea Propileelor, care înseamnă pe limba veche „poarta deschisă să primească". Barbaria istoriei i-a ciuntit cele două aripi deschise ca fațade și coloane, astfel că astăzi pătrunzi printre aripi frînte. A rămas încă deschiderea în spațiul de dincolo de primele coloane. Comunicare și legătură între ceea ce este afară, nelimitat în timp și spațiu, și ceea ce este înăuntru, unde spațiul cosmic apare însă domesticit și transformat pentru om. Ordinea *numărului de aur* a așezat cele trei temple și coloanele lor, astfel încît colina a fost divizată în mai multe spații ordonate, făcîndu-l sensibil minții și sufletului nostru. Aceasta este marea realizare : să ne facă să simțim că trăim plutind într-un cosmos infinit, dar perceptibil. Să ne arate că putem să divizăm acest cosmos în fragmente care sînt părți organice ale lui și că vibrează în el ceva din noi înșine. Este cosmosul umanizat prin geometria minții înscrisă în coloane, în frize, în verticale și în orizontale, curbe, cercuri și emisfere. Pitagora a lăsat întregii omeniri ideea, dăltuită în marmura grecească, că în toate există numărul care determină structura armonică și frumusețea. Omul a putut să descopere cheia cosmosului — numărul — și să-l înscrie în creațiile sale. Și așa s-au născut coloana și templul, așa s-au născut muzica și dansul. Există o euritmie a mișcării omului în spațiu și există o euritmie a vibrației spațiului care poartă coloanele Panteonului. Sînt puternic clădite din blocuri masive suprapuse, dar treptat se îngustează spre partea de sus, unde va crește, ca din trupul însuși al marmurei dăltuite, rotunjimea pură a capitelului. Este o emisferă dorică severă sau este o arcuire perfectă, dulce, ca liniile din cochilia melcului, sau ca răsucirile din coarnele berbecului, în modelul ionic. Efectul fericit pentru ochiul nostru este același. Și acolo, sus, coloana pare ușoară; nimic din forța stîlpului de rezistență, ci din contră, capitelul parcă o trage în sus și astfel primește aponderal sarcina frontonului și

Scanned with OKEN Scanner

frizei pe care se așază acoperișul. Este greu să găsești o expresie verbală fericită pentru acest sprijin și reazemuri de forțe și contraforțe, căci totul pare că plutește. Geometria coloanelor grecești a făcut să dispară gravitatea și acțiunea liniilor de forță. Marmura, ca material de construcție, a devenit diafană, ca spuma mării sau ca filfiirile de nori albi care plutesc peste albastrul mării. S-a reușit o ireală senzație și reprezentare a lumii, căci așa apar coloanele înălțate, parcă deschise spre capitelurile ce sprijină friza. De mai multe ori ți se pare că întreg eșafodajul arhitectural, cu friză, fronton, cu arhitravă, plutește, iar coloanele sînt suspendate în această plutire aeriană. Se îmbină divizat de coloane și plutesc toate într-un ansamblu aerian depășind gravitatea. Spiritul geometriei grecești a învins mai demult gravitatea sau a promis omului istoric o victorie asupra gravității reale fizice, atunci cînd va ajunge să călătorească dincolo, în spațiul cosmic.

După ce ai trecut de poarta Propileelor, dacă privești din unghiul stîng al templului, descoperi că șirul de coloane laterale cu cele frontale determină un unghi și o deschidere prin care ți se descoperă albastrul cerului. O muzică pe care, parcă, o percepi întîi vizual și apoi auditiv, o adiere care, parcă, ne atinge și ne mîngîie fruntea și pleoapele. Nimic nu ne poate atinge fruntea și pleoapele mai subtil și mai mîngîietor pentru spiritul nostru ca această adiere aeriană a spațiului divizat de ordinea coloanelor Panteonului. Oamenii să cunoască în destinul lor uman această fericire a minții și să se descopere pe ei înșiși ca purtători ai *numărului de aur*, ai proporției euritmice din ei înșiși și din armonica legătură între ei și cosmos. Mi se pare că acesta ar putea fi secretul cel mai adînc și cel mai nobil al structurii noastre pe care l-au înscris în creațiile lor ei, artiștii greci, dezvăluind sensurile demnității, frumuseții și nobleții speciei umane. Dacă omul istoric ar putea descoperi aceste sensuri el însuși, s-ar „topi" din el multe din datele genetice care s-au înscris în ceea ce a fost mai rău și mai dramatic în destinul omenesc. Descoperirea elenă și descoperirea pe care o putem face noi înșine, prin ceea ce ne-au lăsat ei, este un semn că istoria nu este o fatalitate și un joc al întîmplării. Ea poate și trebuie să devină ordinea din spațiul coloanei dorice sau ionice. Ea poate fi dirijată și ordonată în spațiu și timp, în care relația om-om și om-natură să fie determinată de fericita proporție de aur, pe care a determinat-o Pitagora ca „cifru secret" al ordinii cosmice. Noi trebuie să știm să-l așezăm înăuntrul nostru și în toate cele clădite de noi.

Dar colina templului gîndului omenesc este încă mai bogată. In dreapta, dinspre aripa Propileelor, stă mărturie, parcă așezat pe

Scanned with OKEN Scanner

fruntea unui zeu, micul templu al Atenei Nicke, cea care din legendă a chezășuit victoria omului călător peste mările întregului pămînt. Este mic, concentrat, cu cîteva coloane, parc-ar fi o statuie, o reprezentare vizuală a unei însemnări geometrice. Îți apar în cîmpul vizual de oriunde ai privi colina și oamenii de-atunci ai cetății își puteau îndrepta de oriunde gîndul spre victoria spiritului elenic, ce însemna Atena Nicke. Năzuiau să se-ntoarcă acasă spre Ea și cei plecați peste mări. Năzuiau de asemenea cu gîndul la victorie toți oamenii Eladei din toate cetățile lor, la serbările panatenee, unde se-ntreceau în măiestrie fizică, în agilitate și forță, dar, în același timp, și în înălțimea spiritului, în frumusețea poeziei și în grandoarea spectacolului de tragedie.

Privind spre Atena Nicke îmi vin în minte unele lăcașe vechi de cult de-ale noastre așezate pe vîrfuri de coline, la răscruce de drumuri de țară sau de căi de munte. Are proporții și perfecțiuni de templu grec Bolnița Coziei de deasupra Oltului, are deschidere de spațiu pur casa domnească cu pridvor sprijinit pe coloane de lemn a lui Petru Rareș de pe apa Moldoviței, acolo, sus, în țara Moldovei păduroase. Ordinea și elevația spiritului grec, nu știu prin ce minune, consună pe pămîntul bun al neamului meu. Istoricii și învățații să ne explice cu știința lor cum s-a întîmplat aceasta, dar s-a întîmplat sigur cu toată frămîntarea și urgia trecutului, cu toată intoleranța neamurilor trufașe și asupritoare care ne-au pîndit și ne-au încleștat din toate părțile. Ne-au sărăcit de multe, dar de armonia *numărului de aur* al spiritului înscris în timpul și în spațiul nostru, nu. Cîntecul și jocul nostru se înscriu în euritmia pură a ordinii de aur, iar casa și bordeiul de la munte sau de pe plaiuri poartă aceeași amprentă de mare reușită a spiritului omenesc însetat de perfecțiune. O, de nu i-am rupe rădăcinile adînci ce poartă pecetea perfecțiunii și înțelepciunii.

Îmi este mai greu să vorbesc despre această unicitate absolută a creației omenești din toate timpurile care este Erehteionul. La început, cu ani în urmă, nu am putut să-nsemn nimic, căci nu am putut gîndi. Eram numai emoție. Față-n față cu trupul femeilor împietrite în coloana de marmură, purtînd ușor, fericite, cu capul mîndru, sarcina templului, aș fi vrut să plîng. Aș fi vrut să aduc prinos pămîntului și întregii specii omenești că sînt a nu știu cîta miliardă parte din ea. Că am ochi să văd și să plîng de durere sau fericire, că oamenii au inventat mijloace de călătorie care să mă aducă aici, că ai mei m-au trimis aici pentru multe treburi și eu le-am împlinit și mi-am îndreptat pașii pe scările ce duc la Acropola lumii. M-a stăpînit un singur gînd lucid totuși. În infinitatea fenome-

Scanned with OKEN Scanner

nelor naturale și umane care ne-nconjoară, care ne condiționează și ne conțin, mi-a apărut *numenul* kantian ca domeniu de cunoaștere interzisă, care nu ne este dată. Adevărul absolut este o năzuință și noi trăim în limita celui relativ prin care umplem existența noastră. Cariatidele coloane ale Erehteionului sînt ființe omenești care semnifică ideea structurilor perfecte, astfel că ne face cognoscibilă, prin ochii noștri, perfecțiunea. Cariatidele, fecioare de marmură, se așază în spiritul nostru eterne, ca linie pură a armoniei, metaforic vorbind, și ne relevă astfel ca fiind cognoscibil *numenul* kantian ; sau poate ne trezesc fericirea cunoașterii absolute, chiar dacă nu stăpînim adevărul absolut. Și așa, minunea descoperirii *numenului* în contemplația și cunoașterea aparent fenomenală a templului Cariatidelor este chiar descoperirea numenului pe care noi înșine îl conținem.

Vibrează în spațiul serii sau dimineții aerul prin pridvorul cu coloane-femei al templului, cu construcție puternică, dar în perfect echilibru cu toate părțile lui, cu înălțimea colinei sub albastrul cerului. În prim-plan înaintează ca un receptacol sau ca o ofrandă pentru toată existența, ca un prinos din ceea ce este ascuns în trupul templului. Fecioarele-coloane cariatide poartă acest receptacol, cu friză și fronton ușor. Îl poartă de 2500 de ani și îl întind darnice ochilor și minții noastre. Trupurile sînt zvelte, puternice, cu goliciunea pură, pe care drapajul veșmîntului, ce cade de peste umăr, descoperă și în același timp acoperă pudic curbele pure. „Pînza voalului" parcă mîngîie și înnobilează curbele trupului. O briză fericită o face să fluture și să se muleze mai bine pe marmura trunchiului și a membrelor. Gîtul se detașează ca o prelungire suplă a coloanei, ținînd capul mîndru, cu fruntea clară terminată în curba capitelului. Un zîmbet de-abia schițat învăluie totul. O fericire că trupul lor are funcția să țină fără efort, ușor, partea din templu care se detașează în această deschidere și dăruire pentru spiritul nostru. Cred că zîmbetul femeilor grecești antice este o mare descoperire a omului de atunci, care ne relevă sensul spiritual din geometria Erehteionului și dinăuntrul ființei omenești. Este semnul apolinicului, care apare pentru prima dată în istoria omului. Nu există zîmbet în statuile imobilizate în indiferență sau orgoliu ale faraonilor, ale scribilor și, mai ales, ale sfincșilor egipteni. Există numai forță, intoleranță și un mister al nepătrunderii și al închiderii pentru om, total diferite de marea deschidere a statuarului grecesc. A apărut la început timid zîmbetul care înnobilează forța fizică a statuilor de „couros", sau chiar de păstori din perioada arhaică. Se desăvîrșește în perioada fericitului secol al V-lea și se repetă egal întru perfecțiune, fericindu-ne de fiecare dată cînd privim miile de chipuri de piatră și de marmură din templele și muzeele grecești și de oriunde

Scanned with OKEN Scanner

în lume unde au putut ajunge. Cum s-o fi născut oare și cum a fost așa de fericită mîna celui care l-a cioplit ? Este semnul unei comuniuni și concordanțe complete a omului cu natura. Nimic nu amenință și nimic nu contrazice, nici dinăuntru și nici din afară ; s-a ajuns la o limită a corespondenței optime fericite cu totală integrare în circuitul cosmic. Este o acceptare și o contopire în ordinea lumii, pe care o înțelegem cu rațiunea, dar pe care o percepem cu simțurile vii ca o perfecțiune a existenței. Este diferită de perfecțiunea unora dintre madonele lui Rafael, care nu au zîmbet, ci, mi se pare mie, mai curînd o stare de extaziere, de acceptare a destinului lor. Zîmbetul descoperit aici, pe Acropole, este viu, real, autentic, uman, o conștiință a perfecțiunii ; căci zîmbetul însuși, ca act psihic și morfologic, este o împlinire activă, o contopire și o conexiune conștientă cu cele perfecte. Le-a descoperit omul, participînd la ele și completîndu-le. Sînt perfecte coloanele de marmură în linia și șlefuirea lor, dar zîmbetul Cariatidelor și al tuturor statuilor grecești ne copleșește cu fericirea vie a perfecțiunii și împlinirii umane. Căci nu sînt abstracțiuni, sînt ale noastre, ale oamenilor. Cariatidele sînt chipul femeilor noastre în care găsim aureola zîmbetului. Stau în fața noastră și ne farmecă grupurile de „couros" și cariatide, dăltuite în geometria eternă a coloanelor. Ca o cantilenă, lauda și ofranda noastră pentru zîmbetul cariatidelor ar putea să continue la infinit ! Ar fi o formă fericită a împlinirii. O realitate a perfecțiunii pe care să o simțim ca oameni ai zilelor noastre. Căci așa mi se pare spațiul de existență emanat din geometria Erehteionului și din zîmbetul cariatidelor.

Surprinzător și fericit am găsit gîndurile mele despre cantilena coloanelor cristalizate în versurile poetului care a căutat toată viața sensul frumuseții pentru cele înscrise în spațiu și timp :

Nous chantons à la fois/ Que nous portons les cieux/ Oh, seul et sage vain/ Qui chante pour les yeux/ Filles du nombre d'or/ Faites des lois du ciel... Nous marchons dans le temps...

Să ne rupem de Acropole ca o curgere a gîndului nostru, dar Acropole se așază adînc și dă altă formă ființei noastre. Fiecare am putea face un jurămînt, ca al lui Ernest Renan acum 100 de ani. Căci fiecare putem rămîne marcați pentru tot restul vieții noastre de promisiunea zîmbetului cariatidelor și de geometria perfectă a coloanelor.

Am revăzut în fiecare zi Acropole, din diferite părți ale orașului. Am văzut-o într-o seară de pe terasa unei festivități, iluminată în spectacol. Se făcea întuneric total, ca nepătrunsul secolelor istoriei, și apoi brusc izbucnea lumina, făcînd fosforescentă pentru ochii noștri stînca templelor cu coloane și frize. Ardea în focul minții

Scanned with OKEN Scanner

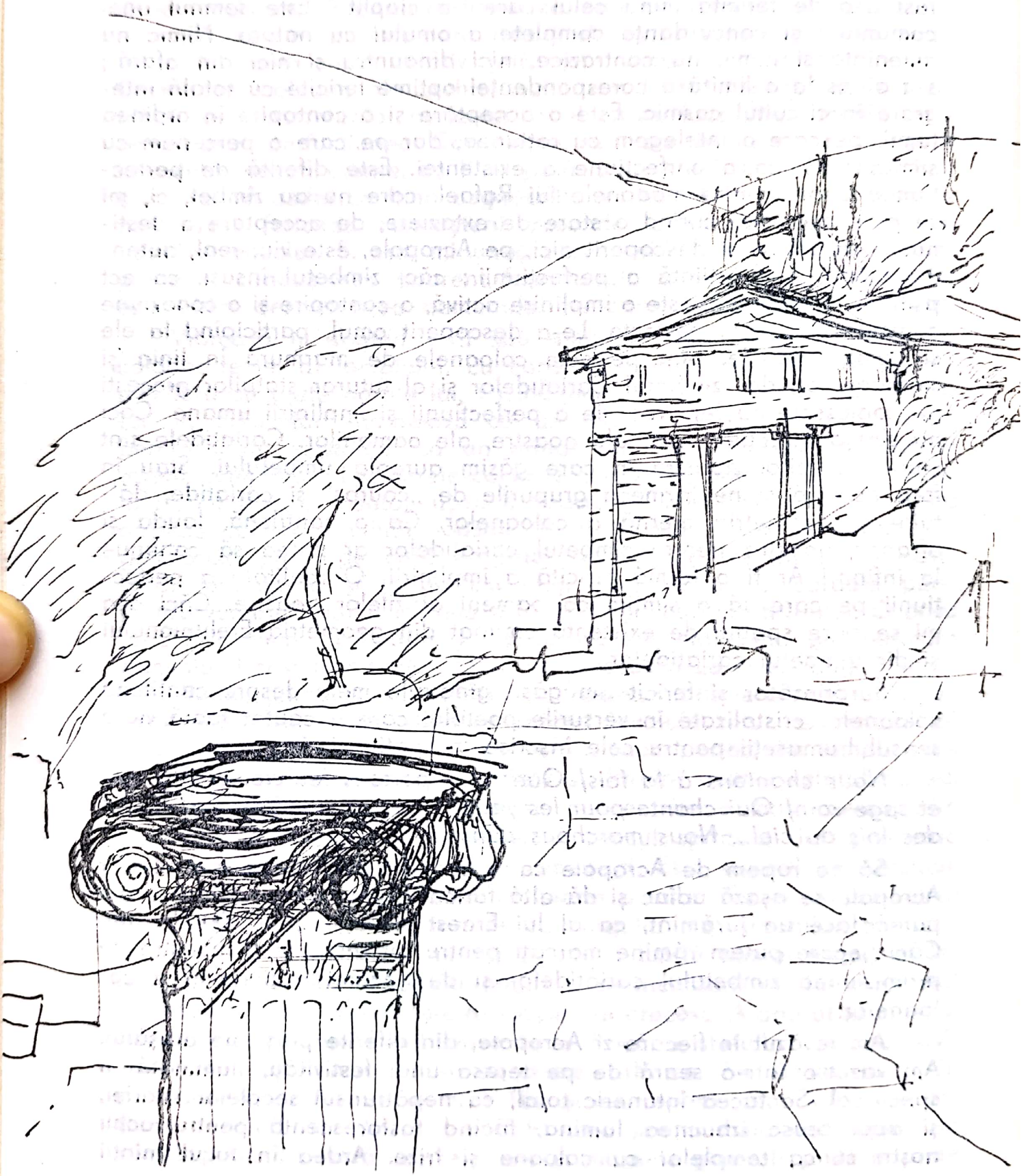

Scanned with OKEN Scanner

noastre scurta fulgerare a luminii lor. Apoi iar întuneric. Dar lumina țîșnea din nou și coloanele se aprindeau izbitor în sufletul nostru, care abia le putea cuprinde. Au durat puțin cele cîteva secvențe din iluminare. Pe urmă s-a așezat vălul nepătruns al întunericului. Ne separă iarăși de lumina și perfecțiunea Acropolei întunericul greu care învăluie încă atîtea porți ale lumii ! Dar lumina Acropolei reapare și ea va umple odată tot pămîntul, cu frumusețea și adevărul ei.

6 septembrie, 1981, Theseion

Dimineața cu cer limpede peste colinele Atenei. Briza ajunge să te mîngîie cu răcoarea mării pînă pe străzile forfotind de lume. Este lumea atît de diversă a Greciei insulare și continentale și este atîta omenire de pe tot largul pămîntului, venită pe toate căile spre lumea Greciei antice.

Ca să ajungi spre Agora romană, cu biblioteca împăratului Adrianus, urci din centru spre strada ce duce sub Acropole. În stînga, rămîn străzile înguste, cu case vechi, prăvălii orientale scunde, cu deschiderea încărcată de toate mărfurile de toate felurile, de toate culorile și pentru toate gusturile. Bazarul lumii orientale. Mereu agitat, mereu în schimbare după fantezia nesfîrșită a gusturilor și dorințelor femeilor și bărbaților, mereu același. Atîtea și atîtea bunuri de consum, totul și toate pentru trebuințele fără limită ale omului. Te întrebi cît sînt de trebuincioase celui care cumpără și dacă nu sînt mai utile celui ce le vinde pentru cîștigul lui. Te întrebi, de asemenea, cît or fi cîștigînd negustorii din fața prăvăliilor lor, care te îmbie zgomotos în atîtea limbi ca să te convingă să cumperi. Toate sînt de laudă și pe toate ți le prezintă ca de cea mai înaltă calitate. Sînt întinse pe mese și pe scaune, dar, pitoresc și curios, sînt și purtate pe umeri de bărbați și femei, ca țesături de pînză și de lînă, țesute în casă, în insulele mărilor grecești sau acolo, sus, în munți, undeva, sau jos, pe podișul domol al Peloponesului. Zarvă, zgomote și strigături, mișcări de grupuri compacte, și de-abia te strecori printre oameni și lucruri. Din nou mă ajunge mirarea lui Socrate care s-o fi plimbat și el, căutînd înțelepciunea oamenilor greci de-atunci, de-abia strecurîndu-se și el printre atîtea bunuri. „Așa de multe, așa de multe, care nu folosesc la nimic", spunea el, cel care umbla desculț, îmbrăcat atît de simplu. Căci, într-adevăr, ce-i puteau folosi minții lui ? Cum s-ar fi putut lega toate acestea de cel care ne-a lăsat îndemnul cunoașterii de noi înșine în continua căutare izvorîtă din exercițiul înțelepciunii ?

Scanned with OKEN Scanner

Cu gîndul căutării, lași în urmă agitația bazarului și, cotind la dreapta, pe strada dominată de stîncile Acropolei, ajungi în Agora romană cu străşnicia ordinii stăpînilor săi, impusă în cele patru puncte cardinale ale globului. Este forța, orgoliul și nevoia de ordine care impune lumii, prin sînge, pacea romană. Dar în nevoia lor de ordine a forței, orgoliului, generalii romani au tins să distrugă ordinea numărului de aur a frumuseții eline. Ceea ce nu au reușit invaziile satrapilor perși, armatele nesfîrșite ale regilor regilor, au completat legiunile de fier ale romanilor peste tot biruitoare. După întinderea elenismului lui Alexandru, decadența cetăților grecești în continuă concurență și fierbere, dezordinea absurdă duc la dezastrul războaielor peloponezice care închid ciclul civilizației ateniene. Puterea și expansiunea militară romană puteau să justifice încercarea de zdrobire a civilizației elene și astfel închiderea sa iremediabilă. Cum a fost posibilă închiderea celui mai luminos ciclu de civilizație al umanității ? Și oare a fost posibilă ? Nu cumva au dreptate aceia care susțin că învingătorul a fost învins ? !

Dar întrebarea mea, care va rămîne mereu deschisă, o suspend deocamdată, căci dincolo de Agora romană, cu ceea ce a rămas din orgoliul și fastul împăraților, se întinde Agora grecească veche. Cîte s-or fi petrecut în spațiul acesta deschis între coline cu cerul mereu albastru și cu suflul mării care răzbate de dincolo, dinspre Salamina ?

Au rămas numai resturi de coloane, podiumuri de temple și de teatre și chiar de săli de concerte. Dar dalele de marmură și resturile de frize, adunate în gropi ca gunoaiele după consum ale străzilor noastre ? ! Gunoaiele sînt însă efemere, deși se adună în munți de deșeuri. Resturile de marmură ale templelor, bătute de vînturile și ploile timpului, sînt încă mereu prezente peste tot în Agora gregească. Nu sînt resturi de materiale de consum ale lumii noastre de acum, sau de atunci, căci omul a avut totdeauna consumurile lui cotidiene și efemere. Resturile de marmură păstrează incrustațiile spiritului și tu, călătorule, oprește-te și ia seama pe ce calci și cu ce se întîlnesc ochii tăi !

Urcînd spre panta colinei, unde se găsește minunea Theseionului, am văzut un grup de tineri blonzi, anglo-saxoni sau scandinavi, care se fotografiau printre coloane și statui. Unul, cu barbă roșcată, a avut originala idee să se așeze în spatele unei statui fără cap și să fie fotografiat cu capul său blond și cu plete îmbîcsite, care înlocuia capul statuii. Ce amuzament pentru prietenii de acasă din orașele civilizației nordice europene ! Trec mai departe și încerc să nu-mi pun întrebări și să nu-mi explic și, mai ales, să nu mă tulbur de toate ciudățeniile lumii noastre. De aceea urc liniștit pe cărarea șerpuită, printre leandri înfloriți, pînă acolo, sus, pe colina care

Scanned with OKEN Scanner

închide deschiderea Agorei, unde stă neclintit blocul perfect de marmură cioplită al Theseion-ului. Se spune că este singurul așezămînt grecesc care a rămas neatins de viforul istoriei. L-am ocolit și l-am privit din toate unghiurile și pe toate laturile. Are două fațade, ambele delimitate cu cîte patru coloane care fac un unghi drept cu cele 13 coloane laterale de o parte și de alta. L-am măsurat cu pasul și am aflat că fațadele au 39 de pași lungime și 19 pași lățime. Înăuntru, paralel cu coloanele laterale și ale fațadelor, alte șiruri de coloane, astfel că templul apare ca o delimitare de spații prin jocul lateral și frontal al coloanelor. Înălțimea nu o știu, ca să o pot exprima într-un număr, astfel ca să-l raportez și să-mi explic neasemuita frumusețe a templului. Cărțile de studiu și releveurile specialiștilor cunosc bine rapoartele și ni le explică cu competență. Căutarea mea legată de *număr* a fost mai mult un joc subconștient, ca un îndemn de a înțelege prin ceva concret cantitativ și de a-mi explica riguros starea mea proprie de fericire. Cît poate spune și explica măsura și raportul numeric dintre verticală și orizontală, dintre diametrul coloanelor la baze și acolo sus cînd se întîlnesc în acea unire perfectă cu capitelul ? Căci cifra proporției de aur, cu numărul universal pentru armoniile lumii este de 1,68, care, spus tare sau însemnat pe hîrtie, rămîne tot un număr abstract. Dar miracolul puterii lui ordonatoare mi se relevă direct în vizual și percepția mea spațială prin cele construite și dăltuite de mîna omului. Căci toate din construcția templului izbesc și fac să vibreze construcția noastră dinăuntru. Se trezește ceva necunoscut de noi și ne devenim cognoscibili nouă înșine. Este o investigație directă și spontană și, în același timp, o autostructurare de nuovo, cu percepția pură și completă a spațiului și a timpului, o autodescoperire. Am privit, cum spuneam, din cele mai diferite unghiuri și de la distanțe variate toate unghiurile și toate laturile templului. Creștea în mine o stare de fericire și o nevoie de a înțelege de ce și cum se naște această fericire. Mi se părea că aflu că în noi înșine există o neprețuită bogăție, structurată în ordinea minții noastre, așa cum templul, cu geometria lui, este structurat de ordinea coloanelor în rapoartele dintre ele și în rapoartele dimensiunii fiecăruia, așezate ca bază și înălțime. Ele s-au înscris în *numărul de aur* al ordinii lumii și fericirea de a-l percepe în spațiul coloanelor este posibilă prin *numărul de aur* înscris în noi. Concordanță totală între ordinea noastră interioară și între ordinea structurilor perfecte create de om, ca adaos și prinos față de cele perfecte din infinita frumusețe universală.

Se ajunge însă la această echivalență și la acest circuit între cele două ordini prin altceva decît prin simțurile deschise direct senzațiilor. Theseion-ul a decupat porțiuni din spațiul infinit, dar decuparea percepută de noi înșine ne relevă infinitul spațial însuși..

Scanned with OKEN Scanner

Vederea noastră se oprește de la o coloană la alta și decupările spațiale se-nscriu ritmic pe infinita rețea a timpului. Se adună și converg în noi în această stare stranie și fericită de atotpercepție și atotînțelegere pe un mic segment de timp. Adie briza și spațiul vibrează printre coloanele crenelate, severe și mîndre în perfecțiunea lor verticală. Este o muzică a coloanelor, pe care au cîntat-o mulți, căci sufletul nostru poate să audă și ordinea spațiului care se întinde și curgerea timpului în care se așază toate. Ca și muzica sferelor, care a vrăjit spiritul pitagoreicilor, și muzica coloanelor poate fi auzită printr-un simț special al nostru, care ne face perceptibil timpul în nesfîrșita lui devenire. Și atunci, ce ajungem noi oamenii, vremelnici prin natura noastră, cînd putem trăi în infinitul temporal ? Este o secundă sau un minut în care se concentrează întregul, și aceasta este poate cea mai mare descoperire și fericire a noastră. Este aici cu noi, în fața ființei noastre deschise, spațiul Theseion-ului. Coloanele și planurile diferite nu rup spațiul și nu îl închid și aceasta este minunea structurii lui. Ordinea coloanelor îl fac să vibreze într-o unitate de operă muzicală perfectă și astfel, simultan, vedem și auzim spațiul. Dar starea noastră de fericire nu este nici spațială, nici temporală ; este o contopire a tuturor celor perceptibile și concepti-bile de noi în timp și spațiu, revelabilă prin acea facultate interioară pe care acum o descoperim. Și prin aceasta toată ființa noastră se pătrunde de simetrie și de perfecțiune. Ochii văd numai și fac legă-tura, într-o comuniune nouă, între înăuntrul nostru și perfecțiunea din afară, dar bucuria nu este numai a ochilor. Se îmbină înălțimea coloanelor puternic sprijinite pe sol, sudîndu-se parcă, acolo sus, cu acoperișul, cu frontonul și friza, formînd o structură de elemente în ordine absolută. Coloanele se subțiază spre sus și se termină ca o împlinire cu rotundul sferic al capitelului doric. Ne învăluie și ne picură în suflet o grandoare și o mîndrie pe care am vrea să o trăim în demnitatea noastră umană, cînd ființa noastră poate fi liberă și nobilă și nealterată de nici o vicisitudine a timpului.

Parcă a țîșnit într-un elan de perfecțiune din soliditatea stîn-cilor într-o continuă ascensiune spre înălțime, dar zvîcnetul acestor verticale nu are nimic cu neliniștea gotică. Acolo, sus, întîlnindu-se cu orizontala simți realizarea împlinirii. Tot așa ordinea laterală a coloanelor cu cea frontală ne relevă armonia printr-o perfecțiune a unghiurilor. O magie a formelor prin proporția de aur în raporturile celor trei dimensiuni ale spațiului.

Înțelegem lumea și ne împăcăm cu ordinea ei prin Numărul lui Pitagora, ne spune un alt învățat al Numărului din timpul nostru, Bertrand Russell. Înțelegem totul și aflăm că nu sîntem temporali și supuși hazardului prin simțurile noastre imperfecte, ci posedăm capa-

Scanned with OKEN Scanner

cităţi şi virtuţi care ne conferă perenitate. Aici şi acum înţeleg, ca pe o învăţătură, nevoia de a pătrunde şi a ne pătrunde de ordinea lumii, şi ajungerea la ea este posibilă. Să avem grijă să o descoperim, căci cea mai mare pedeapsă a noastră, ca oameni, este ca această înaltă împlinire să ne rămînă ascunsă şi necunoscută.

Intrarea în Agora grecească cu ordinea statuară şi deschiderea spre spaţiul cosmic este marcată însă de un semn de pierdere a conexiunii noastre libere cu spaţiul şi timpul infinit, un semn de aservire şi încovoiere a eului nostru dintîi : agheea sfinţilor apostoli, aşezată ca un semn al noii lumi şi clădită simbolic acum 1000 de ani la intrarea în lumina spaţiului Agorei greceşti. Contrastul este izbitor şi îl percepem cu acel simţ al ordinii interioară şi a nevoii noastre de deschidere infinită ; claustrare totală între pereţii de cărămidă roşie, parcă chircită şi închisă, fără pridvor şi fără deschideri spaţiale, faţă-n faţă cu ordinea coloanelor templului pe colina opusă ; prin templul construit de milenii, fiinţa omenească păstrează legătura infinită spaţio-temporală cu cosmosul, iar prin claustrarea în pereţii agheei omul s-a strîns chinuit de trăirile vieţii şi, chinuit de frica de moarte, s-a izolat şi a fugit de libertatea plutirii sale spirituale. S-a rupt ceva în minunata evoluţie a speciei umane şi omul s-a retras în sihăstrie, fiindu-i frică de dansul dionisiac al băieţilor, fiindu-i frică de propriul său trup, ca şi de dănţuirea uşoară a fetelor tinere, cu voaluri străvezii fluturînd, dar mai ales fiindu-i frică de tentaţia şi mai mare a libertăţii spiritului apolinic în căutare fără margini de adevăr, de ordine şi de frumuseţe.

Dar agheea sfinţilor apostoli rămîne ca mărturie a începutului de lumi pentru alte noi forme de cultură ajunse la apogeul său în Bizanţul patriarhilor şi bazileilor. Semne de teroare morală şi umilinţă, căci resturile de pictură menţin încă, acolo, sus, pe boltă, Pantocratorul atotputernic. Domină totul, drapat în aur, cu cap energic, cu fruntea încruntată, cu ochi ce scînteiază şi lovesc prin intoleranţă şi aservire, astfel că lumina ce scoboară de sus este pedepsitoare pentru om şi duce la umilinţă. Ai teribila senzaţie că a venit să pedepsească şi să ţintuiască lipit pămîntului pe cei îngenuncheaţi în încăperea strîmtă şi închisă. Tot ce a rămas din minunatele culori ale picturii bizantine sînt figuri stranii de sfinţi chinuiţi, cu barbă albă lungă, cu haine în drapaje grele, care ascund total trupul şi închistează sufletul chinuit şi retras în asceză inumană, în continuă teamă atît de-ale vieţii, cît şi de-ale morţii. Foarte rare au rămas unele semne apolinice în figura arhanghelilor cu aripi albe şi haine în drapaj fluturînd.

Scanned with OKEN Scanner

Nu pot să nu gîndesc că intoleranța bizantină, cu încleștarea iconoclastică, dogmatică și habotnică se trage din privirea scrutătoare a marelui Pantocrator, în numele ideilor absurde imuabile care au făcut numai rău. Au rămas numai ruine din apolinicul grecesc, dar deschiderile lui au pătruns determinînd și ele devenirile viitoare.

Cînd lumea europeană a redescoperit ordinea pitagoreică, dialectica lui Heraclit, frumusețea platonică, gîndul lui Aristotel, deschiderile apolinicului au pătruns în civilizația europeană.

Eu, călătorul, care caut cu mulți alții pămîntul fără de rău pentru oameni, mă-ntreb, din aceste locuri, unde s-a transplantat luminosul apolinic grecesc ca să stîrpească răul lumii? Din ce în ce mai mult, după lungile călătorii, după opririle atente pentru înțelegere dreaptă a atîtor locuri ale pămîntului nostru, încep să pricep că pămîntul nostru este bun peste tot și că noi oamenii îi aducem răul. Tot de atunci, și de aici s-a auzit glasul lui Sofocle, prin cuvîntul fecioarei Antigona, neînfricată de moarte, lăsîndu-ne moștenire credința că omul a venit pe lume pentru dragoste, nu pedepsire. Prin învățătura înțeleptului să cunoaștem în noi minunile rațiunii, dar să cunoaștem miracolul nesfîrșit, transformator spre cele bune, al dragostei dinăuntrul ființei noastre.

septembrie, 1981, spre insula Egina

Să lași țărmul mării cu colinele Atenei și să plutești în spațiul dimineții spre albastrul nesfîrșit, sub jocul pescărușilor și sub briza dulce...

E greu să găsești pentru suflet o stare echivalentă în altă formă de trăire.

Am petrecut două ore în largul apelor cu orizont nesfîrșit și acum trecem prin strîmtoarea Poros, după care uscatul insulelor stîncoase și sterpe apare și-n dreapta și-n stînga. Pereții de stîncă înaltă, cu reliefuri de statui bizare, unele rupte și erodate de vînturi și de valuri, proiectate pe cer și pe mare, sînt figuri uriașe, stranii, ca monștri giganți producători de spaime. După strîmtoare marea a devenit albastră, în tonuri închise, culoare cum nu am mai văzut nicăieri pe lume. În urma vasului, stîrnită de pe insule, lumea pescărușilor albi. Pete și desene diafane albe în curbe sinuoase pe întinsul albastru mișcător. Mai departe, ieșind din strîmtoarea întortocheată, marea se deschide iar, largă și nesfîrșită. În dreapta, apare în curînd insula în care vom ancora. Hidra. Denumire mitică de monstru — capcană cu multe brațe. Pe întinsul nesfîrșit al mării orice

Scanned with OKEN Scanner

insulă mică este o tentație pentru om ca să sară vesel de pe punte, să-și contracte din plin toți mușchii și să calce pământul solid, adevăratul său sprijin cert. Tentația mării rămîne însă nostalgia de infinit și de cuprindere, de stăpînire sau de împrăștiere spațială fără limită. Tentația sigură, primară și instinctivă a pămîntului, pe care îl calcă și pe care se poate culca în siguranță, l-a însoțit peste tot și în toate timpurile pe omul în permanenta sa călătorie. Aici, pămîntul este însă sterp și pustiu, fără apă și aproape fără vegetație.

Vin de departe în memoria noastră poveștile minunate ale primilor călători ai mării supuși chemării mării, dar chinuiți mereu și de nevoia pămîntului. Își închipuiau că locuiesc acolo, în ochiurile de apă, printre stîncile uscatului, nimfele cu trupul alunecînd, cu brațe și părul ondulînd, ce pot înlănțui total omul, paralizîndu-i orice reacție cu vraja vocii lor. S-a temut de ele și iscusitul Ulise, care știa să ocolească și să înșele mai toate capcanele naturii și ale oamenilor. Dar vasul nostru a trecut mai departe fără tentația nimfelor și plutește ușor și sigur. Ne apropiem repede de insula mare care a rămas primejdioasă numai cu numele, căci Hidra nu mai ascunde nici un mister, ca și micul Eleusis, dezlegat de orice farmec și de orice promisiune onirică, dincolo de limitele trăirii reale umane. Trăirea în miracolul viselor nu mai este legată de misterele din afara noastră, de care să ne temem și care să ne farmece printr-o trecere în altă lume. Trăirea în mirajul viselor este o posibilitate a noastră, o transformare a noastră și o cale găsită și făurită de noi. Puterea gîndului și năzuinței noastre poate transforma totul într-o vrajă a simțurilor și a spiritului, chiar și acolo unde posibilitățile cunoașterii par să se oprească. Ține de puterea noastră și de marea noastră năzuință spre o perfecțiune și spre o frumusețe care mereu ne cheamă. Grecii au simbolizat și chemarea și ajungerea prin ființe ciudate, umane sau supraumane, noi putem însă să călătorim și să căutăm mereu știind că marea descoperire sau revelație este în noi înșine și în legătura fericită dintre noi și locurile unde ajungem.

Plutirea continuă în aceeași direcție pe mare, și de departe au apărut filfiirile diafane ale pînzelor albe de la micile bărci care parcă dansează ușor, o desfătare pentru cel ce le conduce, poate, dar cu siguranță pentru cel ce le privește. Și eu, călătorul privitor, leg ușoara lor mișcare din mările sudului de acea plutire de dans a iahturilor din mările întunecate ale nordului ce m-au fermecat nu de mult. Acolo, albul pînzelor apărea ca o necesitate de ieșire din umbra cețurilor ; aici, pînzele albe fac parte din albul stîncilor și al norilor diafani, ca și al zborului de pescăruș. Sîntem înainte de ora 12. Orașul Hidra pare că închide, ca într-un cerc, o parte a

Scanned with OKEN Scanner

mării, căci insula s-a deschis într-o scobitură și marea s-a întins pînă la inima ei, astfel că omul are sub ochii lui fermecați și marea albastră cu pescărușii albi, și pămîntul cu portul și orașul. În nevoia așezării solide pe pămînt omul și-a clădit casele ca implantate în stîncă. De departe, de pe marea albastră, i se vede numai fațada albă, conturată de orizontale și de verticale. O geometrizare a pămîntului care se înfrumusețează în plus prin așezările clădite de om. Parcă s-au generat natural din stîncă, ca grotele Ciclopilor din legendă. Numai că aceste așezări ale omului sînt ale lui, înnobilînd cu mîna, cu mintea și cu sufletul său natura. Parcă nicăieri în lume locuința omului nu seamănă mai bine cu natura din care s-au născut toate, materie și spirit. Este o frumusețe a naturii care a completat și a format sufletul omenesc, iar acesta, în prea plinul său și în năzuința sa de așezare solidă întru frumos, a făcut mai frumoasă natura însăși.

Și acum intrăm în portul Egina, alunecînd printre stînci ; sus, platoul care e mai puțin sterp, cu umbre de cedri stufoși și verticalele subțiri de chiparoși și peste tot argintul măslinilor. Printre ei, așezate ca pentru umbra lor, casele albe cu acoperiș roșu de olane din pămînt ars. Așa apare și Poros-ul, insula cu portocali și lămîi. Grupe compacte de pini verzi și de chiparoși negri cu vîrfurile ascuțite. Briza adie mîngîindu-mă cu toată dulceața lumii. Sînt fericit. Parcă totul pare o sărbătoare continuă a omului și a naturii în integrală concordanță și împlinire. Toate insulele Mării Ionice sînt mereu gătite să primească oaspeții. Și aceasta este o mare reușită a speciei umane, omul primind cu căldură și cu tot ce are mai frumos pe alt om.

Iahturi și bărci cu pînze albe în dans liber spre larg. Flori albe pe albastrul mării, plutind ca alge sau ca petale de lotus izvorîte ca ofrande ale sufletului omenesc. Am descoperit oare în călătoria mea, pămîntul fără rău ?

După-masă, către seară, întoarcerea de la Egina, mereu sub gîndul lui Parmenide despre acel „Este" total, trăit în timpul contractat, cuprinzînd toate dimensiunile lui. Nu știu bine dacă trăiesc acum sau odată, demult, sau odată, mai tîrziu, care ar putea să fie tot așa. Totul este albastru înaintea plutirii noastre spre răsărit, și argintiu într-o pînză strălucitoare care freamătă acolo, spre apusul unde scoboară soarele. Totul este sub imperiul luminii lor. Și gîndul lui Parmenide este existența necesară și strălucirea albă a coastelor insulei ca niște pereți de cretă, și albul bărcilor cu pînze care se întorc în ocolișuri largi. Și eu, omul care trebuie să rămîn suspendat, plutind în lumină, în lumina de peste tot din cer și de pe

Scanned with OKEN Scanner

ape, în lumina ca singură condiție a gîndului nostru bun. Să se tragă de aici și să crească curajul trăirii în lumina adevărului și a înțelegerii.

Apusenii, spațiul nostru mioritic

octombrie, 1981

Pentru noi cei tineri de atunci, o călătorie în Apuseni însemna mereu o nostalgie de pelerinaj, care trebuia făcut cu truda picioarelor și cu sacul în spinare. Chemarea avea rezonanțe dificil de precizat, căci toate marile adîncimi se transpun greu într-un limbaj logic. Sînt adunate acolo stocaje ancestrale, care au structurat un anumit om și un anumit comportament ; se selectează comenzi biologice care se înscriu într-o viață autentică cu comandamente etice superioare, pe care nu le poate tulbura nimic din adversitățile istoriei și nici contradicțiile unei condițiuni sociale totdeauna grele. Apăreau apoi izbucniri de flacără de revoltă care cereau schimbarea și izbăvirea, chiar cu prețul martiriului și al deznădejdii căutării dreptății la porțile imperiale trufașe și oarbe.

Îndemnul la pelerinaj a rămas mai departe și pentru cei bătrîni și pentru cei tineri ca o lege a ceea ce este permanent în noi, oameni ai pămîntului nostru.

Îmi stăruie în cîmpul memoriei prima călătorie din tinerețe, peste care s-au înscris altele de mai tîrziu. Totul apare învăluit în lumină, în unduiri de șes și de deal, de perdele de pădure și de întinse lanuri de porumburi, de grîu și de floarea soarelui în schimbarea culorilor spre coacere. Prima dată, parcă era un sfîrșit de august, drumul nostru urca lent, lăsînd în stînga, învăluite într-o pîclă albăstruie, Cheile Turzii, iar în față, mereu în față, planuri de înălțimi din ce în ce mai aproape. Urcam încet pe drumurile de piatră înguste spre tărîmuri noi, pe care parcă nu le mai văzuserăm niciodată, dar pe care le recunoșteam ca ale noastre. Era o intrare și o trăire în acel „spațiu mioritic", și îl simțeam ca al nostru, căci și planurile structurii noastre sînt plămădite în spațiul curat al plaiurilor generatoare de minuni ale spiritului și ale faptei pentru om.

Îmi rămîne clar încă în minte acel ultim sat înainte de a ajunge pe platoul neted cu Muntele Mare. Era amiază, spre seară, cînd oamenii se întorceau de la cîmp și de la pădure. Se întorcea de

Scanned with OKEN Scanner

la păscut și cireada, cu vacile cu ugerele pline, legănîndu-se în ritmica dulce și lentă a tălăngilor. La marginea satului, un pîrîu de munte cu scoc și o moară de apă cu pietre grele scoase din tăria de stîncă a muntelui. Era tot un cîntec ritmul căderii de apă limpede. Și era în aer un miros cald și crud, mirosul boabelor de grîu și de porumb, transformate în făină de învîrtirea pietrelor grele. De milenii, neamul acestui pămînt a învățat să transforme energia izvoarelor și pîraielor de munte în meșteșug de folosință pentru hrana cea de toate zilele.

Dimineața, într-o parte a satului, am văzut prima biserică cu turn ascuțit de lemn. Se înălța verticala goticului românesc în lemn, poate cel mai reușit să evoce legătura omului cu toate cele din natură. Neamurile puternice ale apusului și nordului au înălțat în piatră gigantice turnuri, care te împing spre neliniște și tensiune. Oamenii noștri au eliminat neliniștea, înlocuind-o cu năzuința calmă și cu împăcarea înăuntrul unui spațiu blînd, care învăluie dealul prelungit încă mai sus, prin turnul de lemn. Este verticala și frumusețea bradului și fagului pădurilor.

Pridvorul este un adaos arhitectonic unic. De ce l-o fi făcut meșterul nostru și de ce s-a răspîndit pe toate plaiurile și pe toți munții ? Este un semn de unitate și de întindere spirituală în nevoia de a trăi liber și de a contempla neîngrădit spațiul. Erau deschise de-atunci, în grandoarea munților, altarele păgîne ale dacilor lui Zamolxe. Deschise trebuiau să rămînă și noile lăcașuri. Și așa, omul spațiului mioritic al Apusenilor, în lumina și adîncimea lui, a fundat lumea sacrului în care trăia cu vitele lui, avînd grijă de toate cîte erau necesare pentru ca schimbarea anotimpurilor să-i aducă de toate cele de trebuință. Legătura sigură și indestructibilă între om și plaiurile cu fînețe înflorite, cu apele pîraielor, cu piatra munților, cu minereurile ascunse în inima lor, constituia chezășia sigură pentru noi ridicări și noi împliniri.

Secole de-a rîndul a durat o formă primară de convietuire cu vitele, ceea ce putea să însemne și multe lipsuri. Exista însă un echilibru biologic și un nucleu de geneză pentru înalte forme de conștiință, totul s-a „topit" în inegalabile creații ale spiritului românesc, în cîntec și joc, în cuvînt, pictură și sculptură.

Cred că în sufletul neamului nostru, care a trecut prin multe, stăruie acea lumină și curățenie de plaiuri de munte, ca în dimineața aceea de la Padiș, din prima călătorie în Apuseni. Cîntau pîraiele și cîntau izvoarele și plecau turmele de oi cu clinchetul dulce al tălăngilor. Desigur, același spațiu și aceeași lumină, străjuite de înălțimile Ceahlăului, din cealaltă parte a țării, au izvorît în sufletul lui Enescu cînd a creat minunea din „Sonata a III-a", în stil româ-

Scanned with OKEN Scanner

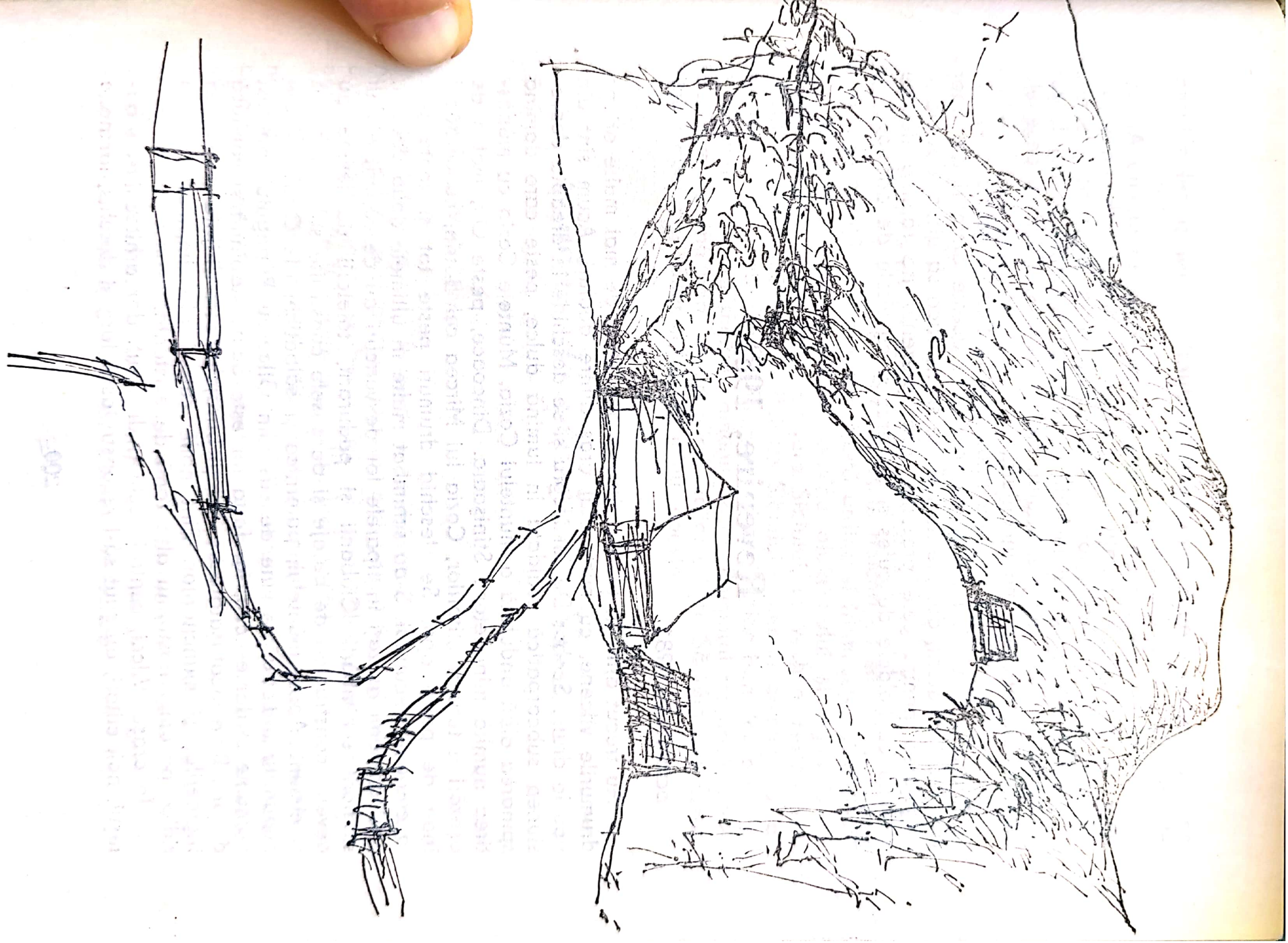

Scanned with OKEN Scanner

nesc, conexiune sigură între spațiul natural al țării și cel spiritual al artistului creator.

În toamna aceasta de aur gîndul m-a întors la lumina Apusenilor, cu oamenii, cu munții, cu pîraiele, cu plaiurile de fîn și am privit cu grijă la cîmpul lor, la vitele și la viața lor legată de ele.

Din lumina spațiului mioritic reintru mai puternic și mai bogat în datele concrete ale prezentului. Pîcla ușoară se ridică și desenele toamnei din Apuseni mă înconjură.

Închei aici reveria mea de întoarcere în timp la prima călătorie în Apuseni. Sînt minunate și fermecătoare aceste amintiri ale unor mai vechi călătorii, dar ele nu trebuie să ne facă să uităm datoria și angajarea pentru cele prezente, căci prezentă ne rămîne fiecare toamnă cu holdele de cules și de arat și cu vitele de adăpostit și de hrănit.

Revenire, 1981

octombrie, 1981

Au trecut anii. În ultimul timp m-am întors de mai multe ori pe drumurile vîlcene, cu minunatul oraș dintre dealuri. Acum sînt din nou la drum. Scobor Dealul Negru și se deschide în dreapta depresiunea subcarpatică scăldată în lumină dulce, peste care domină spinarea albă ondulată a muntelui Cozia. Muntele Cozia cu mănăstirea numită mîngîietor : Stînișoara. Dincoace, peste Olt, matca de așezări a tuturor ctitorilor, Cozia lui Mircea cel Bătrîn, cu cerdacul înalt de peste apă. Se deschid drumuri peste tot și toate duc la ctitoriile trecutului. S-au schimbat multe în ultimele două decenii, căci oamenii așezați în tiparele lor de veacuri au descoperit elanul și fiorii schimbării. Ciobanii și pădurarii, tăietorii de lemne au devenit constructori de baraje și de șosele construite solid în piatră și ciment. Apele muntelui, puternice și sălbatice, ale Oltului și ale minunatului Lotru, ce vine de sus, din Gîlcescu Parîngului, au fost domolite și domesticite, iar forța lor este acum stăpînită și condusă de om. Bine încătușată între pereții barajelor este dirijată de mintea inginerilor și muncitorilor. Sînt noile ctitorii ale timpului care să ridice pe omul nostru în altă zonă de existență.

În orașul Vîlcei, centrul vechi a dispărut, dar arhitecții și urbaniștii, noii ctitori, au știut să-l reconstruiască larg și deschis, iar noile

Scanned with OKEN Scanner

clădiri îți redau acea senzație de spațiu care cuprinde și mai mult universul văilor de sub munte și leagă, într-un fel de echilibru nou, armonia casei lui Anton Pan cu ceea ce s-a făcut acum.

Lacurile de acumulare, acolo, sus, spre Voineasa, noua așezare de vile, toate alese și potrivite cu locul, precum și aici, în partea de răsărit a orașului, prin revărsarea lor perfect ordonată, parcă au adăugat ceva naturii ca frumusețe și măreție. Spațiul de lumină al cerului a fost completat de jocul apelor cu suprafața ușor vălurită. Și peste tot este el, omul bun, pentru locuri bune ale pământului nostru. Este aici cu mintea și inima lui, constructor ce înfrumusețează natura. Așa cum cei vechi așezau în loc ales, pe o colină sau o coti-tură de rîu, un schit cu turlă înaltă tinzînd spre cer, și constructorul de acum își întinde și își așază uriașele ridicări ca să cuprindă văi și să lege munții, dîndu-le mai multă ordine și frumusețe. Și drumul nou se-ntinde acum suspendat urmînd albia rîului și legînd prin curbele arcuite orașul Vîlcei de țara Sibiului, cu vechile așezări ale sufletului nostru, Săliștea și Poiana Sibiului. Lume a poienilor și a pajiștilor, care poate deveni, în marea devenire, loc bun, loc prielnic al pământului nostru pentru oamenii noștri. Pământul cu apele care dau acum lumină prin lumina minții noilor ctitori. Să rămînem fideli luminii apelor și văilor și luminii minții noastre.

Gînduri de primăvară, Viena

aprilie, 1982, Viena

Noul drum este la început de primăvară, cînd încă anotimpul nu se deschide nici pentru oameni, nici pentru flori și nici pentru copaci. Dar copacii răzbat totuși. Ei simt căldura mai bine ca oamenii, pe care îi lovește mai adînc înghețul iernii.

Este încărcat sufletul celui care călătorește. Proiecte, curiozități, neliniști, îndoieli, așteptări și despărțiri. Acum parcă e ceva în plus, care ține totul apăsat și acoperit. Nici un gînd nu-mi este limpede, căci mintea-mi s-a lăsat bîntuită de nevoi stranii.

Am deschis unele ferestre. Și așa am rupt puterea singurătății și am trezit ascunse trebuințe generate din afară de mine.

În timpul călătoriei de aproape 20 de ore de-a lungul pustei ungare, încă umedă și rece, am pătruns în lectura cărții lui Schrö-

Scanned with OKEN Scanner

digger, fizicianul, care încearcă să găsească legi generale atît pentru lumea fizică, care îi este familiară, cît și pentru cea biologică, în care intră cu grijă și cu emoție. Discută cu patos despre marele mister al genezei vieții și al conservării și continuității ei în permanentă evoluție. Ne spune că aceasta este marea minune, viața cu toate formele ei și cu sîmburele acela de cîteva miliarde de atomi legați în moleculele de ADN. Și minusculul corpuscul ne continuă fidel de cînd a luat tiparul perfect de cristal atomic asimetric. Se mai minunează încă Schrödigger de al doilea mare miracol al universului : că între toate formele de existență, între miliardele de sisteme de informație, stocate în structuri infinite, a apărut una, cea mai miraculoasă, *conștiința cunoscătoare* despre sine, dinăuntru, și despre univers din afară. Și eu, cel care călătoresc și îl citesc pe Schrödigger, sînt o conștiință căutătoare, dar am și un suflet sau o inimă sau nu știu mai ce, și prin acestea simt, mă bucur sau sufăr, pot fi fericit, dar, mai ales, trist. Și acestea știu că sînt tot ale conștiinței și pătrund și dau elan acelei cunoașteri și căutări. Călătoria curge și confruntarea celor două forme ale eu-ului meu s-a liniștit treptat și m-a limpezit. Gîndul, cu puterea ideii căutătoare și cunoscătoare, a pus din nou stăpînire pe mine și totul e bine.

În prima seară în luminatul oraș al artelor, concert într-una din sălile de la „Konzerthaus". Partite de Bach pentru clavecin, cîntate de o femeie, Isolde Ahlgrim, mult stimată și iubită de publicul vienez. Este o femeie înaltă, subțire și dreaptă, trecută de mult de tinerețe. Are părul strîns, cărunt, dar parcă ar fi fost brun, negru în tinerețe. O fostă Isoldă brună, în care nu mai recunoști suferințele Isoldelor și ravagiile elixirului aducător de moarte. A supraviețuit femeii cu destin isoldic și a devenit o entitate umană pură, care are o singură dominantă și absolută funcție : să înțeleagă, să interpreteze și să ne redea nouă muzica lui Bach. O are organizată în creier și în suflet, și mîinile cu degetele lungi aleargă cu siguranță pe clape, supuse total celor adunate de zeci de ani. Un destin și o împlinire umană : a aduce lumii minunea sunetelor descoperite de Bach, selectate și ordonate în sisteme și structuri noi.

Din dezordinea de zgomote și sunete, care există în universul sonor, Bach a ales și a legat între ele pe acelea cunoscute de ordinea minții lui. Iar femeia interpretă, fixată într-o vîrstă sau în afara vîrstelor, ne redă nouă, vrăjiți de arta ei, minunea și frumusețea sunetelor. Se generează continuu, ca fără de început și fără de sfîrșit, sunetele clavecinului. Uneori sînt limpezi și dulci, alteori sînt rotunde și severe în rigoarea lor sferică. Cristale și sfere sau poate picături de rouă sau picături din unda unui izvor al cerului sau al muntelui.

Scanned with OKEN Scanner

Se caută și se cheamă unele pe altele fără nici o luptă între ele. Împlinesc armonii absolute, parcă scăpate de lupta contrariilor, care, iată, poate să fie depășită. Or fi existînd așa, în realitatea lor fizică inițială, sau demiurgul lor, Bach, le-a poruncit să se aleagă împăcate și să se închege fără luptă. Așa ne apare totul, vin unele după altele, în linii sau curbe pure, și urcă mereu pînă ajung la un platou, ca o zonă a împlinirii lor.

O, de nu ar scoborî din înaltul platou țesut numai din culmi de ajungere, din vîrfuri domolite și egale ce constituie o rețea fără nici o asperitate! Și noi rămînem în trăirea continuă a frumuseții și înțelegerii totale. Din nou acea sărbătoare a spiritului uman, căutător rătăcit în univers, care reușește totuși, din cînd în cînd, să ajungă la o cunoaștere de sine și pentru sine, astfel ca acolo, în sfera descoperită, să nu mai pună întrebări. Relația dintre el și univers este în corespondență totală, căci s-a reașezat din nou în inima întregului din care s-a desprins prin actul autocreației sale, la început poate în luptă cu el. Dar legea originală de comuniune totală a rămas, stăpînește și se împlinește prin actul creației sale. Plăsmuire de gînd asemenea și echivalentă plăsmuirilor cosmice. Aș putea spune că dispare antiteza eu — non-eu și se rupe antinomia fenomen — numen, căci cele trecătoare din structura aparentă fenomenului își desvăluie permanența prin numen. Mă gîndesc că în filozofia lui Kant se acceptă impasul uman și limita sa în a transcede în sfera fără limite a numen-ului. Rămînea un mister la care ființa omenească nu putea decît să aspire fără a-l dobîndi în ordinea lui. Dar actul conștient al cunoașterii adevărului și frumuseții rămîne calea descoperită demult de om, prin care eu, asemenea oricăruia, pot fi cuprins, acum, în rețeaua de tensiune sonoră a muzicii lui Bach. Oficiază acolo pentru bucuria oamenilor o femeie. Mîinile cu degetele lungi se mișcă ușor și sigur pe clapele clavecinului și sunetele generate ne mîngîie sufletul și ne împlinește mintea. O, ce destin înalt al mîngîierilor posibile pentru om! Să încercăm și altă împlinire a setei nepotolite de mîngîiere în care pîndesc simțurile noastre, acelea care ne transportă sigur în zona contradicțiilor și răvășirii.

După-masă, plimbare lejeră în orașul cu muzee și săli de concerte. Strada, cu magazinele și vitrinele ei, a devenit un spectacol sau o expoziție. Un spectacol pentru om, unde i se oferă de toate. Și toate cele oferite au prețuri și pot sau nu pot fi cumpărate. O armată de funcționari, femei și fete tinere, și mai rar bărbați, te întîmpină de peste tot și-ți oferă cu delicatețe, cu grație, toate cîte

Scanned with OKEN Scanner

ți-ar trebui. Sau încearcă să te convingă că-ți trebuie. Este plăcut îndemnul și este frumos zîmbetul fetelor tinere, pregătite și gătite să te servească. Căci nevoile omenirii trebuie să crească mereu prin fiecare și pentru fiecare, și așa par să spună reclamele luminoase și colorate ca îndemn pentru mărfurile în infinita lor varietate. Te întrebi, ca Socrate, de ce or fi trebuind atîtea, și altă dată eu eram de acord cu el. Dar acum, împăcat cu lumea și depășind complexul de frustrare, zic că, poate, toate îi sînt necesare omului. Sînt frumoase și fiecare în felul său mîngîie și împlinește o dorință subtilă de frumusețe și de împlinire. Poate că doriți și împliniri deșarte, dar poți să știi cîte și care sînt cele deșarte ale omului ?

Și mai departe eu mă gîndesc la prăpastia dintre cei ce creează pentru ale vieții și cei ce creează pentru ale morții. Ce imbold o fi dominînd în acei stăpîni de capital pentru proliferarea mărfurilor de desființare a omului ? Cum ar deveni minunatele orașe ale abundenței și frumuseții pentru om sub amenințarea cenușii lor ?

Sînt așa de nobile în linia lor hainele pentru bărbați, așa vesele și curate hainele pentru copii, așa de fină și de plăcută la vedere și la atingere, în infinita lor varietate, îmbrăcămintea pentru femei.

Căci este frumos începutul de primăvară ; și expozițiile-magazine cu bunuri pentru toți oamenii de-aici nu ne pot lăsa indiferenți și orbi. Unde este secretul activităților sociale reușite pentru om și unde este cel al nereușitei și derutei ? Căci oamenilor le este deschisă, după capacitatea minții și curățeniei sufletului lor, o cale prin care să ajungă la o conviețuire fără contradicții și fără primejdii și teamă, ca aceea generată de scurgerea spre înălțare și frumusețe prin sunetele de clavecin sub vraja mîinilor Isoldei. Să fie tot așa aducătoare de bunuri pentru toate ale vieții egale și sigure milioanele de mîini măiestrite și vrăjite, care să se trudească tot în desfătare pentru om, ca mîinile Isoldei !

Am scris cele de sus sub vraja muzicii lui Bach și sub vraja primăverii. Era în Viena pe Kärtnerstrasse. Mă întorc curînd în primăvara pămîntului meu de-acasă. Aș vrea să m-așez și să-mi împac gîndurile și cu cele încă neizbutite de oamenii noștri. Căci eu știu bine că zîmbetul vînzătoarei vieneze este sub legea fricii de patron și legea de fier a șomajului. Nu există în lumea noastră nici patron, nici șomaj. De ce să nu se nască oare zîmbetul din omenie și nu de frica acestora. Sînt fundamente adînci sociale și morale care să-l aducă. Dar pentru aceasta trebuie să se așeze tot adînc în conștiința noastră marea nevoie și marea bucurie ca fiecare să-l omenească pe celălalt.

Scanned with OKEN Scanner

Întoarcere

iunie, 1982

Am lăsat departe orașele și acum, în începutul de vară, drumul alungește cîmpia și apoi urcă de-a lungul rîului repede și ajunge sus, în cumpăna muntelui, care face trecerea spre țara de dincolo, cu podiș dulce, spre care sufletul, de oriunde ar fi, tînjește mereu să se întoarcă.

Este verde cîmpia și crudă cu porumbul nou și floarea soarelui, care saltă în sus prin puterea pămîntului negru și prin miracolul din lumina și căldura soarelui. Se întind în unduire verde-aurie cu început de pîrg ogoarele de orz. E verde crud încă grîul, la fel sînt și secara și ovăzul cu spice mătăsoase, dar simți că este aproape ceasul împlinirii rodului din spic. Adie ușor vîntul și trece, ca valurile, în ondulații suple, simbol al mișcării ce curge sub ochii noștri, atotputernica energie cosmică sub toate formele ei. Iată macul, pur și puternic, roșu, semănat în dezordinea hazardului. Dar culoarea și spațiul, sub cerul larg și nesfîrșit, creează pentru noi ordinea dinăuntru ce ne-mpinge spre marginile sublimului.

Față-n față cu toate, forme și forțe ne inundă de peste tot simțurile, deschise în însetată așteptare de senzație pură. Sînt ale vizualului roșul macului, ale auzului susurul vîntului în lanul de grîu, ale mirosului toate cîte emană în după-amiaza curată, spălată de ploaie.

Și drumul ajunge acolo, sus, sub peretele muntelui, cu panta cu pădurea de brazi și cu falnica pădure de fag. Nimic nu este mai puternic și mai frumos, în tăria lui, ca trunchiul alb al fagului. Se-nalță drept, gol, cu scoarța argintie, pînă la coroana ramurilor cu frunzele verzi-galbene, cu luciul metalic ce descompun lumina în mii și mii de nuanțe. Este marea sărbătoare a simțurilor ce ne cuprinde și ne-ncarcă cu miracolul adînc al formelor. Este condiția de ieșire din conștiința cunoscătoare, copleșită de abstractul noțiunilor, și intrarea liberă, fără nici un efort, în oceanul curat al senzațiilor, lumină și sunete. Am uitat de ele și am uitat această stare de farmec născută din contactul direct. Trăire din plin prin ferestrele ochilor, prin filtrul urechilor, prin antenele olfactivului și prin alt simț, pe care nu-l putem numi sigur, acela care ne relevă imensitatea spațiului.

Se lasă, la margine de pădure, seara și, încet, perdelele de întuneric învăluie luminișurile. Sus, încă mai străbate lumină azurie, care, răsfrîntă de frunze, irizează spre noi în verde-azuriu.

O pală de vînt dinspre munte a încovoiat și a făcut să se miște desișul de fagi tineri. Scînteiază în alb-argintiu frunzele cu susur aromitor.

Scanned with OKEN Scanner

De peste tot, din cîmpia grîului și orzului, din pădurea fagilor și brazilor, din creasta muntelui și din întunericul care se lasă, ne învăluie blînda pace a lumilor. Dar aici, pacea nu se naște din imobilitate și stare pe loc. Totul este forță vie și mișcare, unduire, schimbare și metamorfoză neîncetată. Circuit sigur între pămînt și cer, căci sus au izvorît stelele cu clinchetul lor de lumină. Sînt mai curate și mai limpezi decît orice mintea noastră poate să conceapă, și sufletul în ardoarea lui să năzuiască.

La ceasul intrării în noapte a început să cînte privighetoarea. Era aproape de mine, la marginea pădurii de fag. Revărsa peste mine trilul sunetelor unice, neasemuite cu nici o altă formă de sunete. Chemări și învăluiri calde, pure în dulceața și tandrețea lor.

De mai departe, dinăuntrul pădurii, se aude, ca în surdină, cîntecul răspuns. Dialog de privighetori. Semne ale erosului în forma lui primară, nealterată de nimic.

Oare pînă unde și cum se ridică chemările erosului uman sub variatele sale forme dionisiace și apolinice ? Dar chemarea privighetorii este eros-viață, ca formă certă de trăire totală. De ce în vîrtejul erosului uman răzbate așa de mult tristețea neîmplinirii, teama și fiorul deznădejdii și, de atîtea ori, amenințarea morții ?

Stă mărturie sfîșietoarea tînguire isoldică din preludiul morții wagneriene, căci omul a pierdut absolutul viu de Eros, ca formă de existență sigură asemenea imnului privighetorii din pădurea de fag. A pierdut grandoarea și puritatea erosului dintîi și a fost tentat de absolutul pierderii totale spre acel tragic Eros-Tanatos. A apărut și teoreticianul atrofiat și pipernicit în ale vieții, care justifică instinctul trăirii erotice, ca supus total instinctului aneantizant al Tanatos-ului.

Dar să mă scutur de amenințarea morții ca limită a trăirilor absurde, să rămîn în delectarea pură a cîntecului de Eros al privighetorii, simbol fidel al condiției existenței și dăinuirii celor mai gingașe făpturi. Să rămîn mai departe așezat pe trunchiul de fag și să mă las total pătruns de vraja existenței și plenitudinii viului.

Peste lume se lasă perdelele întunericului, dar sus, pe boltă, lucirea stelelor se așază în Calea Lactee, aruncată peste pădure și peste vîrful munților. S-a potolit și vîntul. Brazii și fagii de-abia respiră. Pacea lor îmi statornicește pacea mea ca nicăieri în lume. Este întoarcerea la forma mea primară, cînd trupul era „diafan și lăudat, neluat în stăpînire și pîndit de propriul său duh ca de-un străin", așa cum ne-a spus poetul din țara de dincolo, care a ascultat toate tăcerile adîncurilor din noi și din lume.

Oh, dacă duhul care ne ia în stăpînire nu ne-ar tulbura liniștea trupului cu senzațiile în forma lor dintîi, care aduceau numai vrajă și bucurie ! Oh, dacă aș putea să rămîn aici, singur, așezat pe trunchiul de fag și să nu recunosc altă chemare decît pe aceea asemănătoare

Scanned with OKEN Scanner

cîntecului de privighetoare total lipsită de teamă, de urîțenie și de amenințarea morții. Urechile și ochii mei cu cele de văzut și auzit să mă reclădească departe în zona trăirii continue prin circuit liber și permanent între mine și cosmos. Acel „Este" parmenidian, care se întinde peste tot cît însuși cosmosul, se împlinește în timp și-n spațiu și sălășluiește în mine. Sînt conținut în el și sînt fericit în dăinuirea mea întru el. Să mă mișc ușor ca o plutire și să intru în noaptea cu vegherile ei bune și cu somnul ușor, din care a dispărut orișice teamă și orișice amenințare, ca somnul mieilor și al puiului de căprioară. Ei adorm în mirosul ierbii crude ca lujerele în creștere la început de intrare în lume. Li se arată lumea prin senzații de-abia născute, în plămada pre-ființei numai ca frăgezime suculentă, ca laptele cald din ugerul mamelor lor. Pe ce cale să ne-ntoarcem la frăgezimea noastră și pe ce cale să ne ferim de rătăcirile altor simțuri încurcate de incertitudinea judecăților și dorințelor care și-au pierdut frăgezimea și curățenia ?

A doua seară, după urcușul pînă sub vîrful cel mai înalt pe valea cu numele Cerbului, pînă acolo sus, la stîncile acoperite de floarea roșie a rododendronului ; plutim în spațiul căldurii, sub învăluirea norilor călători, de-a lungul pîrîului cu salturi cristaline în cascadă, cu ochii vrăjiți de albul zăpezii și, din cînd în cînd, în iluminări de soare strecurat printre nori. Se așază bine și se potolesc toate în sufletul nostru în urcușul lent spre puterea mereu vie a naturii de-aici, crude și sălbatice ; și spațiul larg al văii, cu infinitele nuanțe de culoare ale florilor, și mirosul lor, și răcoarea brizei de munte, și toate care emană și din piatră și din apa rîului și din norii călători, toate de-aici cum de le putem părăsi și unde ne ducem fără ele ? Ce devin simțurile noastre în lumea orașului și cum vom deveni dacă vizualul nostru este gol de culori și de lumină curată atotstăpînitoare ? Rămîne acolo, sus, iluminînd vîrful fagilor și brazilor și încă mai sus, peste crestele și vîrfurile munților. Și noi ieșim din vraja luminii

Ce se va alege de auzul nostru izbit de sunete și de zgomotul motoarelor ori de mirosul nostru intoxicat de aerul îmbîcsit cu pulberi și particule aducătoare de moarte ?

Iată, într-o parte, o livadă de fîn încă necosit, legănîndu-se în pale dulci, în care se apleacă albul curat al margaretelor atît de mîngîietoare pentru ochii și sufletul nostru. Iar foarte aproape, altă livadă cosită, cu fînul strîns în căpițe înalte, suspendate pe trunchiuri subțiri de brad tînăr cojit. Și căpițele ne umplu cu mirosul atît de curat pentru om, mirosul de fîn cosit, semn nostalgic pentru o viață pierdută. Este umed mirosul, căci a plouat în ultima noapte, dar în curînd soarele îl va zvînta și căpițele cu fînul și florile lui vor mirosi a fîn uscat.

Scanned with OKEN Scanner

Mă ajunge din urmă cîntecul de dor de-atunci, din valea aceea în înserarea cu fîn cosit :

Și găsii dorul culcat
pe-o pală de fîn uscat.
Cum aș face ca să trec
Și pe dor să nu-l deștept ?

Dar întrebarea nu tace ! Ce s-o mai fi alegînd de dorurile noastre la atîta depărtare de fînul cosit ? Unde să mai găsim în viața noastră zilnică puritatea și tăria dorului adormit în căpițele de fîn ?

La fîntîna din Valea Părului

24 iunie, 1982

De mai mult timp mă urmărește pe tăcute, zi de zi și noapte de noapte, gîndul spre o altă întoarcere. La început era nedefinit și nesigur. Să mă întorc, dar unde ? Să mă întorc la anii aceia dintîi ai formării mele, cînd nu știam că există început și nici plămădire de om în creștere. Creșteam și mă-mplineam fără să știu. Mica dar încordata făptură nu avea timp să gîndească, căci toată încordarea era în trăire. Și trăirea nu era pătrunsă de gînd ca formă conștientă. Poate că Parmenide nu a avut total dreptate în speculația lui subiectiv rațională că existența este gîndire. Sau poate că acel gînditor despre gînd vedea într-o întindere mai largă existența-gîndire. Or fi avut atribut de gîndire și cele dintîi forme de trăire care ne aduc numai emoție, mirare și un fel de încordare și nesfîrșită sete de a le cuprinde pe toate care ne solicită și ne izbesc ochii și urechile, pipăitul și mirosul.

Așa o fi fost primul strat de existență-gîndire pentru băiețandrul care cunoștea lumea din reavănul umed al brazdei răsturnată primăvara, care se pierdea în lanul de grîu înainte de pîrgul coacerii sau pe care îl prindea revărsatul zorilor smulgînd din rădăcină, cu brațele încordate, paiul de grîu drept și mlădios, din care cu meșteșug împletea legăturile umede de rouă pentru snopii zilei. Ce adîncă bucurie și ce desfătare limpede trăiau atunci băieții tineri, care prima dată reușeau să împletească legăturile și cu ele să adune în snopi grei palele de grîu secerat sau cosit ! Era inițierea spre împlinire a viitorului bărbat, crescut în arșița soarelui din iulie și călit în înghețul și

Scanned with OKEN Scanner

viscolul crivățului din ianuarie. Treceam, într-o așteptare de vrajă, de la un anotimp la altul, împlinindu-ne viața în setea sălbatică de a vedea, a pipăi și a înfăptui toate cele pe care pământul, soarele și apele ni le dădeau copleșindu-ne, cerîndu-ne, prin misterul existenței lor, împlinirea existenței noastre. Noi eram născuți și formați în aceeași lege în pământul și apele noastre ; noi, cu holdele și vitele noastre. Nu spunea nimeni despre cum ne era vraja și bucuria celor văzute, căci toate ale simțurilor erau viața însăși împlinită. Nu aveam nici unul nici o știință despre legile fizicii și biologiei, dar le împlineam pe toate după aceleași legi ale universului în care noi înșine eram cuprinși.

Și de acolo, din acea cuprindere totală, din care s-au născut toate ale mele, după atîția zeci de ani s-a născut gîndul să mă-ntorc înapoi. Nu știam bine dacă trebuie să mă-ntorc la mine însumi, cel de atunci, sau la locurile care au clădit pe acel „mine însumi". A apărut înăuntrul meu spațiul întins, cu zarea nesfîrșită, care parcă se așază într-o primă întindere dinspre miazănoapte, din șoseaua cea mai de jos de-a lungul Dunării. De acolo cîmpia urcă lin spre primul deal, dincolo de care nu se mai vedea decît spațiul fără de sfîrșit al cerului. Aceasta era prima înălțime care se-nscria în cîmpul vizualului meu. Pe cîmpia nesfîrșită mai apăreau, ici și colo, cîteva movile, tumuluri vechi de pămînt negru, care închideau înăuntrul lor povești și legende despre alți oameni și alte timpuri ale pămîntului nostru.

De la prima întindere la culmea dealului urcau tarlalele lin cotite, despărțind lanurile de porumb și de grîu. Și tarlalele parcă se strîmtau cînd porumbul era mare ca o pădure verde, sălbatică, cu frunzele mereu agitate și în șopot dulce sub mîngîierea vîntului ușor. Pe la noi, vara, sînt rare vînturile aspre, ci numai brize ușoare care de-abia se simt, mai ales spre seară, cînd scoboară lent soarele să apună acolo, sub panta cea mai de sus. Mi-a răsărit în cîmpul memoriei, încurcată și încărcată de atîtea lucruri inutile, locul care îmi părea cel mai îndepărtat, cel mai singur și cel mai aspru de pe lume : Fîntîna din Valea Părului. Adică fîntîna din valea adîncă dintre dealurile de pietriș, cu pereții abrupți galben și roșu.

La început a încolțit înăuntrul meu numai spațiul larg al văii, totdeauna în lumină și soare arzător, căci nu ajungeam acolo decît în miezul verii. Numai cîțiva mărăcini și o iarbă rară, lucioasă ca firul aspru și argintiu. Ceea ce însemna valea erau însă doi sau trei peri bătrîni cu trunchiul noduros, dar cu coroană bogată, care țineau toată vara o umbră deasă. Sufla parcă mereu un vîntișor ce susura dulce frunzele în continuă mișcare. Perii erau „păduroși", adică săl-

Scanned with OKEN Scanner

batici, fără roadă mustoasă și parfumată. Rodeau niște pere mici și pipernicite, care nu se coceau niciodată. Noi totuși le culegeam, bătîndu-ne pe ele și le rodeam, cu dinții ascuțiți de mici sălbăticiuni, miezul tare, acrișor-amărui, care ne strîngea gura. Și cei doi-trei peri (nu mai știu bine) străjuiau fîntîna, mirifica fîntînă din Valea Părului. Avea ghizduri de piatră, cu două ciuturi pe scripete, care scîrțîiau tot timpul, căci tot timpul scoteau apă, pentru că tot timpul oamenii și vitele lor veneau însetate spre umbra perilor și spre răcoarea apei adusă la suprafață de scripetele cu lanțuri. Turnam în jgheabul lung de lemn apa rece, care ne împroșca pe față și pe umeri, pe picioarele goale, zdrelite de mirișteși mărăcini. Ce totală comuniune cu străfundurile curate și răcoroase ale straturilor de pămînt, care țineau acolo, credincioasă omului, apa limpede, ca structură și esență a vieții tuturor celor vii, animale și plante. Nu știam atunci nimic despre apă ca element fizic și biologic, din care s-a născut și în care ființează viața. Este apă a vieții, mediul exterior, și este apă a vieții, mediul interior al celulelor și moleculelor structurilor vii, de la cele inferioare pînă la cele mai rafinate, celulele sistemului nervos care leagă senzațiile și noțiunile în logica rațională. Atuncea însă prin ceva din noi căutam însetați apa cu limpezimea și răcoarea ei, și aceasta era legea noastră și a ei, și singura logică. Parcă sfîrîiau pielea arămie-neagră și mușchii, coarde întinse, la revărsarea darnică a apei din ciutura de lemn. Știu bine că de mai multe ori, cînd eram cu caii la păscut, cînd mă ajungea setea de răcoare și de apă, zburam, în goană sălbatică, pe caii noștri mici și repezi, peste mirișteși sau peste tarlalele prăfuite, care ne „vărsau" repede spre coama dealului, la fîntîna de sub umbra perilor.

În greul anului acesta, cînd de multe ori mi s-a părut că pierd *drumul bun* spre oazele răcoroase ale vieții, mi-a reapărut oaza uitată din Valea Părului. Mi s-a ivit brusc, copleșitoare în toată întinderea și lumina ei. Multe zile și nopți la rînd, cu toată prezența ei halucinantă în mine, nu mai găseam calea în lumina conștiinței mele prin care să ajung la ea. Pe urmă, brusc, într-o dimineață, înainte de zori, aici, în locuința mea din centrul marelui oraș, am regăsit foarte clar cele două drumuri urcînd domol din cîmpia de jos spre coama dealului care închidea valea. Și de-atunci, de departe, de demult, m-a ajuns nesfîrșita sete de a îmbrățișa iar răcoarea de sub umbra perilor.

Am pîndit hotește un prilej oferit de treburile avute în capitala ținutului, unde mai tîrziu mi-am format cu trudă mintea, și am fugit acolo, în sudul cel mai de jos care se termină cu patul de nisipuri ale Dunării.

În dimineața aceea de sfîrșit de iunie, am apucat pe unul din drumurile care-mi reîncolțiseră în memorie. Celălalt era mai izolat,

Scanned with OKEN Scanner

pierdut printre lanuri, și nu l-am mai găsit. Acum, peste tot, se întind holdele și viile care urcă pînă la dealul unde trebuia să găsesc Fîntîna din Valea Părului.

Era limpede cerul și soarele spre amiază ardea ca atunci, în zilele de seceră, cînd cu brațele și genunchii adunam snopii, cu legăturile jilave umezite de roua dimineții. Toate erau schimbate după noua ordine a culturilor de grîu, de floarea soarelui, de porumb și de vii. Schimbările de-acum nu au alterat nici imensul spațiu al cîmpiei de-acolo, din miazăzi, și nici lumina clară în care pluteau toate. Pante întinse și netede de culoare, cu verdele crud al porumbului, cu floarea soarelui, și pante încă mai netede, cu galbenul orzului copt și al grîului încă în pîrg. Ondulații de mare de aur, ici-colo punctată de roșul tare al macilor și de albastrul dulce al albăstrelelor.

Urcam încet în arșița care creștea cu fiecare ceas spre amiază, și toate ale mele rămîneau în urmă. Urcam domol și simțeam cum se topesc treptat cele grele, pe măsură ce mă apropiam de locul de început al ființei mele.

Trebuia să fie acolo sub pleoapa dealului, căci așa era fixat în primul strat al memoriei mele. Sînt însetat acum de o certitudine a existenței lui, a spațiului văii, după cum sînt însetat de o certitudine a existenței mele prin acea cunoaștere directă a simțurilor fidele și așa de sigure atunci. Să tacă judecata și să se destrame asociațiile de idei. Să reajung cel care a cunoscut valea numai cu tălpile, călcînd peste miriști și tarlale, și cu ochii fermecați de lumina și culoarea crudă, și cu urechile mîngîiate de cîntecul de dimineață al ciocîrliei, și cu mirosul îmbătat de revărsarea polenurilor purtate de vînt și de aroma tare a florilor de soc, ca și de parfumul suav al minunii de culoare mătăsoasă din coroanele de aur ale florii soarelui.

Este oare posibil să ne scuturăm de toate și să ne regăsim în miezul primar și pur al ființei noastre ? Eu încerc aceasta cu sete, cu puterea dintîi. Și cu fiecare pas mi se pare că mă descarc de veșmintele grele și inutile care mi-au copleșit ființa.

Am ajuns. Eram numai ochi și urechi să cuprind toată puterea vrăjii din Valea Părului. Ce se-ntîmplă ? Poate că ar fi mai bine să tac. Am reușit să ajung la mine însumi, cel plămădit în Valea Părului, dar fîntîna cu perii și cu răcoarea lor nu mai exista nicăieri ! Nicăieri ! A rămas numai un drum care duce acolo, dar acolo nu am mai găsit fîntîna cu perii. Valea dintre dealuri, valea curată a fîntînii mele, a devenit acum un mic lac. Nu este însă un lac cu apă limpede, ci invadat de buruieni putrede, cu stufărișuri și alge verzi care exală un miros greu. Aici, în locul văii unde nu se mai află fîntîna cu apă curată.

Scanned with OKEN Scanner

Am stat la marginea lui sub soarele care ardea. Dintr-o tufă, săltînd peste alge și ierburi în încercare de zbor, două ființe mici acoperite de puf negru, cu picioare și cioc galbene. Cred că erau doi pui de lișiță speriați. Din cealaltă parte, dintr-un păpuriș des, am auzit chemarea neliniștită, dar sigură a mamei lor. Îi îndeamnă să îndrăznească să fugă și să se ferească de dușmanul lor cel mai crud și perfid, omul. Și așa, cei doi pui și apoi alți doi, și din nou alții, au părăsit locul apropiat de omul de pe mal, și au fugit să se ascundă în desimea păpurișului sub aripile sigure ale mamei. Aceasta a apărut de cîteva ori, prudentă, abia vizibilă printre trestii, alunecînd în înot, sigur, cu trupul zvelt, cu penele negre, cu ciocul galben ascuțit și coada în evantai alb pătată cu roșu. O minune a adoptării la viața acvatică. Puii au săltat ușor peste apă într-un fel de desprinderi, ceva între zbor și înot, care îi făcea imponderabili. S-au ascuns de om, adică de mine, venit aici să regăsesc *locul cel bun*, prielnic existenței mele de început, locul pe care îl doream să rămînă veșnic neschimbat. Nu mai exista fîntîna, doar eu, cel plăsmuit atunci în spațiul ei, doar eu eram prezent. Dar aici este sigur *locul cel bun* pentru cel bun din mine de la început.

Este sigură numai căutarea mea, înainte sau înapoi. Se poate ca timpul să nu aibă sensuri, ci anumite trăiri ale noastre să-i genereze o singură dimensiune și un singur sens, acela marcat de momentul trăirii celei mai sigure, autentice, al existenței noastre ? Dar ce-nseamnă trăire totală și autentică ? Se poate stabili prin rețeaua judecăților de valoare ?

Astă-seară, cînd am completat conturul gîndurilor de atunci din drumul spre Fîntîna din Valea Perilor, care nu mai există, aici, în locuința mea de la etajul șapte, judecata mea de valoare se oprește; urechile-mi sînt brutal inundate cu niște zgomote ritmice, sălbatice, lansate de un magnetofon sau cum s-ar mai numi. Sînt deformări de cîntece americano-africane ; zgomote suficient de puternice ca să acopere scrîșnetul tramvaielor. Pe acesta nu-l aud și nu-mi deranjează gîndurile, dar așa-zisul cîntec modern, cu intensitățile și ritmul lui viu, nu se leagă de mine căci îl simt străin sufletului meu, cel început și format acolo în lumina și armonia dealurilor de la Fîntîna din Valea Părului, unde toate ale pămîntului, cerului și apelor se leagănă într-o altă armonie. Mă consolează totuși gîndul că-n apa de-acolo, din locul fîntînii de pe plaiurile mele, a apărut lacul cu puii fragezi de lișiță, cu pene negre și cioc galben. Și deasupra pluteau pîlcuri de pescăruși în căutare de apă în lacurile noi.

Să ne păstrăm eul dinăuntru intact. Și în noi să se poată ivi puiul de lișiță care saltă imponderabil peste ape.

Scanned with OKEN Scanner

Antiașteptare

5 iulie, 1982, București

Între lectura și trăirea directă în natură, reflexiuni și meditații care se nasc și se leagă în liniștea odăii de acasă !

În cartea sa ciudată despre gări fără trenuri și fără oameni care vin și care pleacă, Octavian Paler spune cu desperare că trebuie să ne păstrăm puterea de a aștepta, indiferent ce și indiferent pe cine. Pierderea capacității de așteptare este egală cu pierderea speranței și aceasta înseamnă moarte. Cel mai dezagregant moment este acela cînd ai alunecat din singurătate în pustiu. În singurătate se pare că îți menții integritatea umană, deci și funcția de așteptare. În pustiu, intri în dezagregare completă și iremediabilă, instalată lent sau rapid, cataclismic.

Dar eu, din singurătatea acestei scoborîri calde spre seară, în care nu aștept nimic de la nimeni și nici de la mine însumi, eu zic că pot să trăiești fără așteptare în marea ta singurătate și tăcere, fără să te aștepte dizolvarea și moartea pustiului. Secretul este nu să-ți păstrezi puterea să aștepți, ci, din contră, să-ți autocreezi puterea de a desființa în tine orice așteptare. Cred că este o iluzie contrafăcută și supersentimentală această veche poveste umană, cu așteptări și nostalgii, care să ne treacă peste clipa prezentă în care nu ni se mai întîmplă nimic.

Dar ce subtilă fericire să trăiești și să fii total prezent în clipa în care nu se întîmplă nimic, în care nici tu și, mai ales, nici nimeni nu-ți poate altera austera și curata trăire a ființei tale. Căci toate tac și s-au topit cele care te-au răvășit cu întrebările, cu dorințele și cu îndoielile. Au rămas numai ochii, aceste miraculoase supraplăsmuiri ale structurilor lumii, prin care lumea toată, filtrată în noi, ne devine prezentă, limpezită și bună. Nu trebuie să o așteptăm căci ea este peste tot, ne înconjură și ne conține. Să ținem numai larg deschise ferestrele și canalele de legătură între noi și ea. Iată accesul către universul concret al lumii prin ochii cu care vedem, prin urechile cu care auzim, prin gura cu care gustăm și degetele cu care pipăim și cu care cunoaștem contururile, asprimea, duritatea sau dulceața de petală și de mătase a tuturor celor atinse ; apoi mirosul care ne aduce atîtea desfătări și care ne apără de cele urîte și impuse. Și prin toate respirăm puterea vieții și ne încărcăm cu energiile vieții.

Am enunțat o frază simplă și cunoscută, auzită prima dată în clasele primare, la lecția despre cele cinci simțuri, prin care la început de tot luăm cunoștință de toate ale lumii. În conștiința noastră în

Scanned with OKEN Scanner

Antiașteptare

5 iulie, 1982, București

Între lectura și trăirea directă în natură, reflexiuni și meditații care se nasc și se leagă în liniștea odăii de acasă !

În cartea sa ciudată despre gări fără trenuri și fără oameni care vin și care pleacă, Octavian Paler spune cu desperare că trebuie să ne păstrăm puterea de a aștepta, indiferent ce și indiferent pe cine. Pierderea capacității de așteptare este egală cu pierderea speranței și aceasta înseamnă moarte. Cel mai dezagregant moment este acela cînd ai alunecat din singurătate în pustiu. În singurătate se pare că îți menții integritatea umană, deci și funcția de așteptare. În pustiu, intri în dezagregare completă și iremediabilă, instalată lent sau rapid, cataclismic.

Dar eu, din singurătatea acestei scoborîri calde spre seară, în care nu aștept nimic de la nimeni și nici de la mine însumi, eu zic că pot să trăiești fără așteptare în marea ta singurătate și tăcere, fără să te aștepte dizolvarea și moartea pustiului. Secretul este nu să-ți păstrezi puterea să aștepți, ci, din contră, să-ți autocreezi puterea de a desființa în tine orice așteptare. Cred că este o iluzie contrafăcută și supersentimentală această veche poveste umană, cu așteptări și nostalgii, care să ne treacă peste clipa prezentă în care nu ni se mai întîmplă nimic.

Dar ce subtilă fericire să trăiești și să fii total prezent în clipa în care nu se întîmplă nimic, în care nici tu și, mai ales, nici nimeni nu-ți poate altera austera și curata trăire a ființei tale. Căci toate tac și s-au topit cele care te-au răvășit cu întrebările, cu dorințele și cu îndoielile. Au rămas numai ochii, aceste miraculoase supraplăsmuiri ale structurilor lumii, prin care lumea toată, filtrată în noi, ne devine prezentă, limpezită și bună. Nu trebuie să o așteptăm căci ea este peste tot, ne înconjură și ne conține. Să ținem numai larg deschise ferestrele și canalele de legătură între noi și ea. Iată accesul către universul concret al lumii prin ochii cu care vedem, prin urechile cu care auzim, prin gura cu care gustăm și degetele cu care pipăim și cu care cunoaștem contururile, asprimea, duritatea sau dulceața de petală și de mătase a tuturor celor atinse ; apoi mirosul care ne aduce atîtea desfătări și care ne apără de cele urîte și impuse. Și prin toate respirăm puterea vieții și ne încărcăm cu energiile vieții.

Am enunțat o frază simplă și cunoscută, auzită prima dată în clasele primare, la lecția despre cele cinci simțuri, prin care la început de tot luăm cunoștință de toate ale lumii. În conștiința noastră în

Scanned with OKEN Scanner

hipertrofie, fără ordine și fără margini, tîrziu, puterea simțurilor se pierde și uităm că de la ele și prin ele se încheagă eul nostru propriu și astfel ne este posibilă existența individuală.

După o scurtă călătorie în zonele de răcoare ale pădurilor și munților, unde de peste tot țîșnesc și lumina și culoarea, și mirosurile și sunetele, sînt acum acasă la mine, sus la etajul șapte ; „aștept" să intru încet în seară și aceasta este singura așteptare. Un fel de așteptare, o falsă așteptare. Mai devreme s-au adunat nori ca de ploaie și a susurat un vînt răcoros. A adus miresme dinspre cîmpiile care se coc și dinspre poienile cu tei înfloriți. La mine, pe masă, un buchet de flori galbene și albe cu centrul auriu strălucitor, iar în fereastră un alt buchet de garofițe roșii de munte. Respiră și exală un parfum abia simțit, dar cel mai minunat, pentru clipa în care nu se petrece nimic și care trebuie să rămînă virgină de orice așteptare și întîmplare, este cerul. Cerul albastru și limpede, în care plutesc cîțiva nori ușori ca de puf, tiviți pe margine cu un praf de aur și argint. Se-ntîmplă asta prin lumina soarelui, care scoboară acolo, departe, peste cîmpuri și peste mări. Este departe de noi și mereu se-ndepărtează zarea călătoriei lui în spațiul infinit. Dar noi o simțim și de-aici din orașul nostru, numai să nu uităm. Căci această călătorie și coborîre a soarelui este obișnuită și „cotidiană", dacă conștiința noastră judecă tot timpul și ține morțiș să stabilească valori cu măsurătorile noastre omenești. Cotidianul, adică măsura omenească banală, așa cum a devenit pentru indiferența noastră eterna și miraculoasa călătorie a aștrilor, a soarelui cu pămîntul și stelele cerului, în grandoarea circuitului universal.

Dar eu, în seara mea, nu vreau să simt decît lumina și culoarea cerului și a vîrfului de plopi din parcul de dincolo de fereastră, care freamătă tot „cotidian", adică în toate ceasurile nopților și zilelor. Ochii clarvăzători, ca și urechile, născute miraculos acum milioane de ani, poate, din tensiunea și așteptarea materiei vii de încă alte milioane de ani, ca și toate simțurile noastre, sînt tot timpul în stare să le adune pe cele cîte sînt în univers, ca raze de lumină sau ondulații de sunete. Să pătrundă-n noi și noi să ne umplem de frumusețea mișcării lor eterne. Iată că s-au întîlnit pe boltă mai multe pale de nori și au construit un fel de munte fantastic de foc care ar umple tot cerul. Este forță și frumusețe care vin și dăinuie mereu, fără ca eu să le aștept cu frămîntările mele, cu dorințele mele mereu nestăvilite. Dezlegîndu-mă de ele și, lăsîndu-mă numai deschiderilor primare ale simțurilor, prin ce voi capta și culege direct, voi rămîne în trăire sigură, fără teama de pustiuri, care nu există decît inventate de teama noastră. Nu cred că se

Scanned with OKEN Scanner

pot genera frica de singurătate și neliniștea cînd legătura dintre mine și infinit este permanentă, liberă și curge fără nici o greutate. Să știm numai să ne cunoaștem pe noi înșine, cei de la început, și să aruncăm la timp greutățile de plumb ale ființei noastre. Ele, și numai ele ne trag spre pustiul din noi înșine, căci nicăieri în lume nu există pustiuri. Sînt numai minunile ei pe care le încurcăm, dar ele sînt mereu prezente sub infinite forme, și ele ne așteaptă pe noi. Sînt și minunile noastre, create de noi. Sîntem noi înșine minune a naturii. Da, dar să nu-nchidem ochii, să nu ne astupăm urechile, să nu ne strîngem mîinile în pumnul dur și încordat, semn al deznădejdii și violenței. Să fie toate deschise și să intre libere în noi toate care ajung la mine, acum, din plutirea norului, din parfumul suav al garofițelor de munte. Nu se nasc pustiuri și singurătăți amenințătoare decît din așteptările halucinante și nesățioase, adaosuri nesigure peste formele noastre de existență liberă și fericită în continuă conexiune cu cele ce sînt permanente și peste tot. Ne învăluie într-o fericire de convietuire cu ale lumii, în care contrarii ne sînt numai nesăbuitele așteptări.

Să ne sforțăm să trăim direct în puritatea atotcuprinzătoare a clipei generată de zonele sigure ale ființei noastre. De-aici, din aceste începuturi, cu așezările primelor cunoașteri, să ne ridicăm spre alte certitudini mai înalte, unde nu se naște teama și nu sînt posibile nici pustiul și nici singurătatea dureroasă.

...Și totuși !

Noi pași prin muzee

august, 1982, Budapesta

În vara acelui an a fost fructuoasă întîlnirea în conclav științific, iar cunoașterea muzeului de artă universală a fost revelatoare.

Frumosul oraș de pe Dunăre ascunde în palatele regilor și conților de altă dată comori ale artei lumii.

Renașterea cunoscută în special în patria ei latină, de început, apare și aici, ca peste tot în lume, căci peste tot s-a născut, peste tot s-a generat o nouă concepție în a vedea și a înțelege omul. Multe din figurile omenești, în diverse grupuri compoziționale, apar convenționale, unele prea realiste și chiar plate, fără o semnificație deosebită. Dar peste toate răbufnește măreția creatorilor aleși, care

Scanned with OKEN Scanner

se recunosc și în elevii și imitatorii lor. Iată minunea nobleței și frumuseții spirituale a omului la cei cu sorginte în Leonardo da Vinci, Giovanni Boltraffio, Giampotrino, Andreea Solario și alții. Figuri extatice alungite, cu bărbie subțire, cu hainele care curg în falduri și parcă prelungesc liniile nobile ale figurii. Căci toată frumusețea este concentrată în figura omenească. Iluzia tridimensională a figurii este perfectă, ca în sculptură, delimitînd un spațiu unde este concentrat atîta spirit și tensiune de viață, încît timpul se înscrie în viitor pentru ceea ce trebuie să facă întru împlinirea destinului său prin soarta copilului minune.

Iată și Rembrandt, cu eterna dramă a singularității omului în univers. Ce concentrare a mitului emană micul grup din „Fuga spre Egipt". Îngerul îl sfătuiește și parcă îl luminează pe Iosif credincios, în timp ce Maria și Pruncul dorm într-o liniște absolută. Găsim și un portret de bătrîn filozof sau rabin. Este luminată numai fața, cu ochii care privesc înăuntru. Totul în jur este întuneric, abis sau necunoscut incomensurabil. Și din necunoscut și mister, singulară apare figura omului, căci singura lumină este fața sa. Dar lumina este înăuntrul lui. Ochiul nu găsește nimic în afară și parcă nu are ce privi. Vine dinăuntru și se întoarce înăuntru. Cîte or fi adunate acolo și ce va mai face cu ele, căci întunericul în jur este de nepătruns. O singură sursă și posibilitate de lumină, omul. Cu lumina sa dinăuntru, mi se pare că el, omul, poate pătrunde și lumina întregul univers. Noi știm din atîtea creații ale lui Rembrandt că lumina izvorîtă din oamenii făuriți de el este lumina spiritului, ca un semn de concentrare a luminii universale. Iat-o aici, numai puritate și forță, revărsată în sala muzeului orașului de pe Dunăre. Mă despart greu de ea.

În celelalte săli mai apar mulți artiști din perioada lui Rembrandt, care seamănă cu el, dar nu sînt el. Străfulgerarea cunoașterii despre înăuntrul omului n-a fost posibilă decît la el. În rest, diversitate de portrete, diversitate de oameni în atîtea forme care nu au semnul creatorului de geniu și rămîn încă imitații, gest artistic convențional, stereotip.

Iată însă un Dürer. Unul singur. Un portret de bărbat. Perfecțiune fizică și morală ce se înscrie atît de frumos ca victorie a celor bune pentru oameni. Mă oprește îndelung, căci îmi trezește toată puterea lui creatoare.

Dintre spanioli, un Velàsquez, cu eterna infantă Margareta plutind în faldul rochiilor sale. Poartă tristețea regilor Spaniei în destinul

Scanned with OKEN Scanner

lor parcă strivit de haine fastuoase. Și atît. Căci doar atît spun în melancolia lor ochii care nu privesc nicăieri.

Un Goya. Teribil, într-o tulburătoare scenă de luptă. În semiîntunericul cu nuanțe de roșu se văd cei ce trag. Atîta foc, trag cu armele unii în alții. Sînt două rînduri mici, față-n față, cu armele întinse și mîna pe trăgaci. Altceva n-a mai rămas în ei din forța și grandoarea actului uman : să se ucidă unii pe alții. Nu bănuiești nici o cale de ieșire și nici o altă trăsătură decît ura care conduce mîna, nobila mînă transformată acum în unealtă a trăgaciului morții.

Și, în sfîrșit, comoara întregului muzeu, El Greco. Oamenii au căpătat o altă verticală ca ființe bipede și a apărut un nou spațiu cosmic în care trăiesc. Este un spațiu de dramă patetică, în care oamenii au descoperit, prin forța spiritului lor, o altă formă de ființare. Totul se petrece într-o extază a lor și a universului, căci totul este învăluit în lumină. Și lumina de unde vine ? Dinăuntru sau din afară ? Aici mi se pare că lumina este o continuă bună vestire pentru oameni. Totul plutește. Hainele oamenilor sînt diafane. Rămîn față-n față cu uluitorul autoportret. Gura închisă, ochii privesc într-o parte și iradiază un amestec de albastru-verde, imposibil de asemuit cu altceva. Capul, ușor înclinat pe spate, înțelege totul. Acesta este portretul uman, portretul deplinei înțelegeri. Dar înțelegerea este tristețe pură care parcă a clădit întreaga ființă. Într-un fel pare a plînge înăuntru pentru tot ce este înlănțuire și încleștare în lumea sa.

Mă uluiește însă și mă copleșește scena adormirii celor trei, acolo, sub colina Plîngerii din grădina Ghetsimanii. Parcă auzim de undeva sunetele de invocare ale sufletului omenesc din muzica lui I. S. Bach.

Și, o dată cu sunetele, scoboară de sus o pulbere de aur și argint, care face să lumineze spațiul și personajele scenei. Totul se petrece sub semnul de iluminare într-o semnificație paradisiacă. Deasupra, pe stînci, scoboară și urcă în sus și în toate sensurile acea lumină unică a lui El Greco, izvorîtă din el, căci nu există în natură ca fenomen fizic. El Greco a plăsmuit, în aspirația sufletului său, o lumină nouă pentru oameni într-o reverberație cu altă înțelegere a fenomenului luminos comun tuturora. Îngerul are aripile și hainele argintate și în felul acesta aduce mitului răstignirii mesajul morții și învierii, care a iluminat în istorie toate răstignirile pentru adevăr. El, cel condamnat, este adînc întristat, dar nu înfricoșat. Lacrimile, semn al durerii, fac să vibreze luminile ochilor. Este împăcat și bun în grandoarea sa, pe stînca muntelui despicat ca pentru o fereastră cosmică, de unde, de foarte departe, a izbucnit acea lumină unică. Se petrece ceva deosebit pentru oamenii de-aici și

Scanned with OKEN Scanner

pentru toți oamenii care și-au imaginat miraculosul mit al morții. Căci toate morțile mari impun în istorie permanența. Dar, cu cîțiva metri mai jos, sub mesajul luminii, bine tolăniți între stînci, ei, cei trei, dorm adînc. „So tief schlafen unsere Sünde" (așa de adînc dorm păcatele noastre). Este somnul etern al mediocrității care știe să ocolească primejdia, dar astfel este lipsită și de aureola luminii. Fuga de efortul pentru a intra în marea încercare a cunoașterii, a creației. Sînt martori anonimi ce se consideră nevinovați pentru cei sacrificați, cum ar zice un cărturar al nostru, Octavian Paler.

Peste istorie, peste toate, lumina lui El Greco se naște din lumina lui și din lumina universului ca o nouă existență în univers. Ce mari minuni există în univers, dar adevărat este, așa cum spunea și Sofocle,că omul este cea mai mare minune, care creează alte forme de minuni, cu tensiunea spiritului său. Dar de ce oare tot oamenii îi aduc omului suferință ? Iată-l pe Hristos printre oameni. Sînt altă specie care nu mai generează în univers lumina, ci ura și violența. Sînt înarmați cu suliți și cu săbii. Îl înconjură și îl strîng din toate părțile, și unul îi leagă mîinile cu o frînghie. Este întinsă frînghia ca o coardă de arc, ca o coardă de spînzurătoare, ca semn al forței implacabile care trebuie să stranguleze.

Am văzut ochii mamelor înspăimîntate de moartea copiilor lor, dar acolo era spaimă, și durere sfîșietoare, și revoltă. Dar în ochii lui Hristos, plăsmuiți de sufletul lui El Greco, durerea nu aduce spaimă. Este o acceptare și o mare tristețe pentru tot răul din om și pentru neputința celor veniți pe lume ca să aducă dragostea, toleranță și bunătate între oameni, pentru întreaga lume. Ochii înlăcrimați și fruntea marii înțelegeri este ridicată în sus spre un Dumnezeu care l-a părăsit și care nu există.

Iată portretul lui El Greco. Este mai curînd un om care înțelege sensul lacrimilor lui și sensul celor care aduc violența ștreangului și sulițelor. Este o retragere în puterea lui interioară și o totală rupere care depășește în noblețea sa forța purtătorilor de rău și de minciună în lume. Această stare îi este suficientă. Și ea seamănă cu acea adîncă înțelegere a omului de știință cînd descoperă un rău pe care nu-l poate schimba. Dar care om de știință autentică nu se va lupta cu răul descoperit ? Cel cu fruntea lucidă, care înțelege totul, plînge înăuntrul lui. Dar eu, călătorul, cred că va veni anihilarea răului și pătrunderea în toate conștiințele a bunătății și dragostei lăsate nouă tuturora de luminosul mesaj din portretul lui El Greco.

Căci revenind la omul de știință, noul congres al hematologilor din toată lumea a deschis căi de înlăturare a unui rău care pînă

Scanned with OKEN Scanner

acum ni se părea o fatalitate. Și pe aceste căi vom ajunge să vindecăm copiii tarați cu boli genetice de sînge, față de care eram neputincioși. Eu, călătorul, cred în *bunele tărîmuri.*

Tot despre așteptare, dar nu numai...

12 septembrie, 1982, Paris

Cu cîteva luni mai tîrziu, la Paris, departe de acasă, îmi vin alte gînduri legate de așteptarea mereu prezentă în noi.

Toată viața este o așteptare și așa trebuie să fie. Este cea mai înaltă facultate a noastră. Așteptarea pune în tensiune toate celelalte facultăți ale sufletului și ale minții. Secretul ascuns este să știm să așteptăm. Nu așteaptă decît cei ce știu să observe, să cerceteze și să concentreze cele dinăuntrul spiritului nostru. Cei mai mulți dintre oameni sînt nefericiți pentru că nu știu să aștepte. Ei doresc numai și dacă dorințele nu se-mplinesc sînt nefericiți. Este o mare confuzie care chinuie ființa omenească atunci cînd oamenii nu se limpezesc și nu disting așteptarea de dorință. Neîmplinirea dorințelor îi face să dorească și mai mult. Și atunci ei se înrăiesc, devin invidioși și încep să urască și să fie orbi față de ceea ce este în jurul lor, în ceilalți și în natură.

La cei ce știu să aștepte etapele vieții se succed în eșalonarea așteptărilor. Împlinirea lor devine mereu un impuls nou de a imagina și a organiza alte forme de așteptare. Marea împlinire cum ar putea să vie și să fie ? Poate că nici nu știm să o imaginăm și să o concepem. Și, mai ales, nu am ști cum să o trăim. Beethoven și Michelangelo au ajuns la capătul vieții trăind din etapă în etapă. De la „Opus 1" la „Opus 135", cîtă distanță ! Începe în curgerea așteptărilor și a împlinirilor de la 1 la 135 întreg universul sonor. Minunea din „Opus 18" a fost legată de minunea din „Opus 127", și aceasta, mai departe, a legat și a generat alte minuni. Aceasta este legea forței așteptărilor de împlinire în creație. Dacă ai ajuns la una în marea tensiune a așteptărilor, trebuie să tinzi spre următoarea ; și astfel nimic nu se epuizează.

Dar în așteptarea unei ființe omenești, cum trebuie să fie aceea pe care o concepi în continua ta neliniște și cum trebuie să fii tu și ce formă să ia trăirea voastră ca ea, așteptarea, să se împlinească, să fie definitivă și totală ?! Cine poate să conceapă aceasta ?

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Wagner a dat ca soluție unică acestei împliniri supraumane, moartea. Dar creația sa a negat moartea. Poate că așa se descoperă și se înscrie tensiunea marilor existențe și a conștiințelor înalte, așteptarea ca trăsătură specifică omului. Secvențe infinite de negație și de aparentă afirmație și împlinire care se autogenerează. Este tot un fel de mișcare și de evoluție nesfîrșită ca toate cele care au apărut și s-au strecurat în noi și în natură, și în permanenta noastră conexiune cu ea.

13 septembrie, 1982, Luvru

Orice treburi ai avea în Paris și oricît te-ar fura minunile orașului, nu poți să uiți minunile cele mai mari, universul creației umane, Luvru. Univers al formelor, în care m-am rătăcit de-atîtea ori și din care cu greu m-am putut aduna, ca eu însumi să conturez noi forme. Voi încerca acum să aflu noi semnificații, căci mintea mi-e sigură și spiritul echilibrat, după concentrările și căutările dimineților.

O sală franceză, nesfîrșit de lungă, inundată de lumina după-amiezii prin ferestrele largi din peretele de-a lungul Senei.

Iată-l pe La Tour, cu noblețea tîmplarului Iosif și curățenia copilului, fiul tîmplarului, și cu întreaga încăpere plină de unelte și scînduri inundate de fascinația luminii. Cîte plăsmuiri de lumină pot izvorî dinăuntrul creatorilor de forme vizuale! Căci ce diferită este lumina lui Rembrandt, a lui Vermeer și a lui El Greco de lumina lui La Tour.

Dar mai tulburătoare mi se pare aici fascinația luminii lui Le Nain, care face o transmutație a umilinței și suferinței în frumusețe. Este deci posibil și aceasta prin magia luminii. Tristețea țăranului și umilința îmbrăcămintei și hranei lui au sensibilizat sufletul lui Le Nain și astfel a izbucnit uriașa putere de expresie din sărăcie și modestie. Mi se pare că nimeni nu ne-o poate face mai pătrunzătoare și grandioasă. Rămîne așa de convențional Poussin, cu pînzele lui uriașe, încărcate de mult spațiu, cer și mare, ruine de cetăți și mai ales evenimente patetice cu eroi legendari. Dar penetrația umanului este departe în această reprezentare academizantă de pătrunderea din adînc a oamenilor neînsemnați, adunați în evenimente cotidiene, din pictura lui Le Nain. Mă urmărește „La Forge" (foalele), cu patru personaje în prim-plan și doi copii de-o parte. Lumina inundă din prim-plan, din uneltele muncii. Bărbatul cu pălărie pe cap și femeia de lîngă el, ca și celelalte personaje, sînt țintuiți în suferința dinăuntrul lor, pe care lumina o face tot așa de răscoli-

Scanned with OKEN Scanner

toare ca la El Greco sau Rembrandt. Este o acceptare și o întoarcere înăuntru, fără revoltă. Nu pot să nu remarc o anumită așteptare în conștiința adunată și pătrunsă de virtuțile sufletului. Simplicitatea elimină orice patetism teatral. Este un gen de dramă care renunță la orișice curgere temporală, căci totul pare țintuit într-o secundă a gesticii umane degajată liber în lumina nobleței lor. Suferința apare ca o apoteoză în această lumină, dar ieșind din această țintuire pe loc, cum vor intra în întinderea spațială și ce va deveni drama lor interioară fără nici un semn de a se dezlănțui în afară.

Sînt la fel și „Țăranii la masă", cu o singură bucată de pîine, cu figuri de Hristos și apostoli, care abia îndrăznesc să asculte vioara micului muzicant din spate. Ce ochi a avut acest Louis Le Nain pentru țăranii aserviți din timpul lui Ludovic al XIV-lea, secol al aristocrației, al doamnei de Pompadour și al bogăției vicioase a încăperilor de la Versailles ? Nu știu dacă poți găsi în una din somptuoasele încăperi regești o lumină atît de pură și atît de pătrunzătoare ca lumina forjeriei țăranilor lui Le Nain. De ce o fi văzînd așa de adînc drama omului simplu din timpul său, cînd contemporanul său, Poussin, se refugia în drama mitologică, cu personaje încărcate de certificare istorică, dar în care, în compoziția sa convențională, nu-ți permite să distingi nici pe departe noblețea țăranului lui Le Nain. Ce diferiți sînt ochii artiștilor în viziunea timpului lor. E frate cu Le Nain, La Tour, din aceeași epocă, căci și la el oamenii simpli intră în legendă iluminați dincolo de real și devin personaje mitice. Poussin nu reușește să redea frumusețea și noblețea lui Apollo, pe cînd La Tour și Le Nain fac eroi iluminați, arzînd în curățenie și noblețe din țărani născuți și trăiți numai în suferință, așa cum era peste tot în acea epocă, și în Franța lui Ludovic al XIV-lea și în Spania lui Velásquez și în Olanda lui Rembrandt. Cum să explicăm diversitatea formelor în aceeași epocă la aceștia, ca și la El Greco și Vermeer ?

La Le Nain esteticul ne apare copleșitor prin încărcătură de omenesc, de compasiune, pe care ne-o trezesc personajele. Nimic abstract, nimic teatral sau academic. Figura omenească, cu o lumină dinăuntru sau din afară ca la La Tour, este oprită din mișcare, fără zîmbet și fără nici o chemare directă spre noi. Nu pot să părăsesc copilul așezat jos, figura tatălui și a mamei, precum și copilul cu cămașa sfîșiată, care încearcă să cînte dintr-un fluieraș.

Prin nu știu ce mecanism gîndul îmi zboară în altă parte. Se întorc la mine știrile de la radio și din jurnale despre crimele și omuciderile nesfîrșite din Liban, peste care lumea trece mai departe.

Mă reîntorc brusc la universul tablourilor lui Le Nain. Suferința omenească trezește în mine toată compasiunea și toată participarea posibilă a omului pentru om. Și aceasta prin forța relevantă din

Scanned with OKEN Scanner

arta lui Le Nain care se oprește cu înțelegere asupra destinului cîtorva țărani. Mă desprind tot atît de greu de chipurile țăranilor lui Le Nain ca și de statuia din marmură albă a lui Venus din Millo. Încă o dată, marea artă mă convinge că făptura omenească, în destinul ei, reprezintă nucleul fundamental al creației.

M-a urmărit, în nopțile și zilele următoare, miracolul luminii relevat de Le Nain, alături de lumina lui El Greco, Rembrandt și La Tour. Conexiunile s-au stabilit spontan, în timpul ultimei vizite la muzeu. Este cu totul altceva decît lumina fizică, strict senzorială, a impresioniștilor, cum se distinge și de proiecția iluminiștilor englezi, un alt exemplu care mi-a venit în minte.

Dar dincolo de această întreagă diversitate înțelegem bogăția de semnificații pe care o capătă corelația dintre ipostazierea figurii umane și prezența luminii. Toată opera lor este o mărturie despre funcția sigură a omului de a aduce în lume și de a emana lumină, cît mai multă lumină. „Mehr Licht", ultimele cuvinte ale unuia dintre cei mai mari creatori, îmi pare un îndemn continuu actual.

Leonardo da Vinci, lecție tulburătoare pentru întreaga lume: „Fecioara la stînci", „Ion Botezătorul" și eterna „Giocondă".

Sfîntul Ioan Botezătorul e închipuit de Leonardo ca un bărbat tînăr, fără barbă, androgin, zîmbind ca o femeie și ridicînd degetul arătător de la mîna dreaptă ca un filozof sau ca un apostol. Își arată trupul gol, musculos, și gura senzuală, ca de femeie, învăluit în întuneric, care parcă se lasă din părul său negru. Lîngă el, cele două femei, una pe genunchii celeilalte, îmbrăcate cu voaluri albastre, aplecate tandru spre copilul blînd ca și mielul. Ambele poartă un zîmbet care la Gioconda singură domină totul.

Dar ce ne spun ochii și zîmbetul Giocondei din repausul acesta total, în care s-au adunat și s-au contopit atîtea căutări și neliniști? Oriunde ne-am așeza, ochii Giocondei ne urmăresc, dar nu se opresc la noi. Leonardo da Vinci a descoperit un mister în lume și l-a înscris în ochii și zîmbetul Giocondei. Figura este iluminată și parcă fericită că poartă misterul zîmbetului și ochilor. Dar noi nu știm și nu vom ști niciodată ce conține. La Venus, capul fără zîmbet conține frumusețea totală, dar la Gioconda nu frumusețea ne tulbură. Este forța spiritului omenesc, căreia nu-i cunoaștem nici originea, nici scopul. Nu știm dacă este pentru rău sau pentru bine, dacă este împăcat sau nu cu omul. Leonardo da Vinci, prin Gioconda, ne-a lăsat orgoliul cunoașterii, dar mai ales al cercetării ce scrutează și caută imperturbabil o deschidere și o iluminare. Drama nu este însă

Scanned with OKEN Scanner

în ea, Gioconda, ci în el, creatorul ei. Sau este între noi și ea și de aceea este între noi și El. Iar El este creatorul, artistul. Rămîne închis în eternitate, căci ochii atotvăzători dincolo de noi și nici zîmbetul atotcuprinzător nu vor să ne dezvăluie nimic din marea cunoaștere și descoperire. Sau, poate, cine știe, este tocmai închiderea în *necunoaștere*. Să fie inutilă căutarea, să fie inutilă frumusețea și dragostea omenească ? Eu nu știu să spun, căci în fața Giocondei nu am descoperit în mine decît fiorul ermetismului ei care este ermetismul universului. Încercarea de cunoaștere a lui a luat numai chipul unei femei misterioase pe care n-o putem descoperi. Să rămînem în limitele contemplației posibilului uman, căci totuși acesta a creat pe Gioconda, chiar dacă numele lui este Leonardo da Vinci. Orgoliul lui nu ne poate strivi, căci și el a fost tulburat, și noi sîntem, și prin asta sîntem frați. Un uriaș fior din misterul infinit ni l-a concentrat în cei cîțiva zeci de centimetri pătrați în albastru și verde ca formă umană. Trăim împreună fiorul luminii și prin asta accedem la o altfel de fericire. Rezultatul cercetării nu e convingător, dar actul cercetării există. Gioconda rămîne actul nerelevat al cercetării și căutării omenești, dar care poate fi relevabil. Și aceasta se întîmplă cu noi în fiecare semen uman, frate cu Leonardo da Vinci, dacă ne găsim frățietatea în misterul închis din ochii Giocondei.

O mică paranteză... întorcîndu-mă la Ana și Maria, ființe omenești bune și înțelegătoare. Ele au descoperit fericirea dragostei, Gioconda nu.

13 septembrie, 1982, Venus din Millo sau frumusețea umană

Trupul înclinat într-o parte stă sprijinit pe picioarele puternice, care abia se bănuiesc sub drapajul bogat. Un fel de nonșalanță în repaus, aproape fără expresie, fără așteptare și fără chemare. Goliciunea de deasupra coapselor dezvăluie numai frumusețe. De unde vine frumusețea ? Poate mai ales din noblețea și liniștea capului și din înclinarea dulce și suplă a gîtului atît de fin. Raportul de proporții între gît și trunchi, arcuirea umerilor și ondularea pură a sînilor cuprind toată frumusețea și armonia care ne copleșește calm și desființează în noi orice gînd și orice patimă. Este o stare pe loc. O adunare de undeva, din legile armoniei universale, care ajung și se încheagă total în frumusețe absolută în ființa omenească.

De ce grecii au socotit-o zeitatea dragostei, cu forță erotică devastatoare, precum cea exercitată asupra lui Paris, dezlănțuitorul războiului troian pentru Elena, sau cea care a declanșat patima Medeei pentru Iason, cînd imaginea ei în murmură este numai liniște și împăcare, împlinire concentrată în ea însăși ? Nimic senzual și nimic ero-

Scanned with OKEN Scanner

tic. Parcă este o Madonă de Rafael, încă mai pură, pentru că goliciunea ei nu amintește prin nimic de femeia-eros, așa cum ne stăpînește ea din miturile arhetipale ale Esterelor, Brunhildelor și Isoldelor. Pe cînd aici, față-n față cu albul marmurei, irizată de lumina după-amiezii, numai frumusețe și puritate. Într-adevăr, poate că unele Madone de Rafael, ca acea cu care mă întîlnesc mereu la Viena, și cea de-aici, de la Luvru, cu gîtul gol, dar cu bustul și coapsele acoperite, te fac să te gîndești la trupul de sub faldurile hainelor de catifea. Pe cînd ea, Venus, cea din fața mea, simbolul dragostei, dorinței și căutării oarbe și uneori sălbatice a bărbatului, în goliciunea sa albă pare a nu se adresa simțurilor. Este numai desfătarea prin esteticul absolut, ca formă ideală, dăltuită perfect din marmură albă în chip de femeie.

Iată, gura îi este aproape închisă și nu ne lasă să ghicim nici cum i-ar fi zîmbetul și nici cum i-ar suna cuvintele ce ni le-ar putea spune. Sau poate că nici nu le dorim, căci sunetul lor ar trezi în noi altă comunicare cu femeia vie, și nu cu femeia simbol, frumusețe în marmură. Linia dreaptă a nasului întîlnește sprîncenele arcuite, care fac să simți mai puternică arcada frunții, deși nu este înaltă. Capul pare mic, iar părul e strîns la spate. Din față, gîtul se detașează lin de linia umerilor și formează un fel de curbă perfectă cu găteala părului, care se desparte, de la frunte, în două părți simetrice, în dreapta și în stînga. O întîlnire și o altă degajare de curbe împlinesc frumusețea figurii omenești, femeia ca simbol total al ei, descoperită nouă oamenilor de-acum și de totdeauna prin însăși făptura omenească, cu toate cele care ne-au învățat anatomia, cap, gît, trunchi, picioare și podoaba părului.

Artiștii tuturor timpurilor se trudesc să descopere frumusețea prin atîtea artificii, dar grecul acela de acum 2 500 de ani stăpîn pe marmura albă a descoperit-o în trupul femeii. Ce rătăcire și ce jelanie și nesocotință pentru cei care ocolesc făptura omenească, ca simbol al frumuseții și împlinirii universale ! Iată-mă aici, țintuit, tăcut și fericit, ca în condiția cea mai înaltă. Farmec și înălțare, din care nu vreau să ies, căci totul în mine simte că a găsit un „loc fără rău", unul din cele atît de căutate în însetatele mele călătorii.

Nu pot să plec, mă-ntorc și o privesc din nou din față, de la cîțiva metri. Capul parcă s-a detașat și plutește-n lumină, imponderabil ca o idee, iar întreg trupul de marmură pare greu și puternic, ca muntele din care a fost cioplit. Cîte putem găsi și spre cîte putem năzui atunci cînd figura omenească ni se pare că plutește în lumină ?

Ce fericită întîlnire : o replică a trupului lui Venus : vasele grecești. Amfore cu gîtul fin alungit, iar acolo, sus, curbele se adună

Scanned with OKEN Scanner

în gura vasului ca un disc perfect. Cei ce au plămădit din argilă vasul, cu aceste proporții perfecte, au putut să o creeze și pe ea, Venus din Millo, în marmură albă. Vase, obiecte de uz cotidian, în care se toarnă vin, undelemn sau apă, dar care sînt conținătoare ale spiritului creator, mereu în împlinire de frumusețe. Unde sînt oamenii și unde sînt locurile care să genereze mai departe frumusețea, în ei și în cele trebuitoare lor. Mi-e frică să părăsesc locul, cei cîțiva metri pătrați din jurul lui Venus din Millo. Sînt atîtea amenințări în afară, care pot sparge frumusețea.

Elegie de iarnă

29 ianuarie, 1983, Bușteni

A nins ! Pădurea de brazi de sub munte stă sub zăpadă, strat pur, diafan și cristalin, ce îmbracă totul. E întinsă și închisă în ea însăși, și așa mărește singurătatea și tăcerile serii. Sus, alergarea de nori în permanentă schimbare și, din cînd în cînd, izbucnirea de vîlvătaie pală a lunii și, tot din cînd în cînd, pe nesfîrșita boltă, luminișul cu licăriri de stele. Imobilitate și tăcere absolută, doar uneori rafalele vîntului aspru și răspunsul ascuțit al frunzelor de brad ca zimții de oțel ; se-ndoaie și revin într-un scîrțîit elastic trunchiurile care rămîn mai departe în puterea și grandoarea permanentă.

Eu, călătorul, om rătăcit printre brazi la marginea pădurii. E profund întunericul și o nepătrunsă tăcere pe potecile ninse și se spune că la încrucișări pîndește ursul hămesit de foame. Tentația pierderii în tăcerea pădurii cu înfiorarea vîntului este mai mare decît frica de sălbăticiuni și mă simt împins înăuntrul tăcerii de nepătrunsul și neînduplecatul său farmec. Ca și de atîtea ori la mare, vara, și aici, la marginea pădurii, iarna, nevoia de a mă lăsa puterii ei îmi este fără limită. Să mă pierd și să rămîn aici. Sau să mă-ncarc de toate puterile ei, de toată tăcerea și răsuflarea ei potolită și să nu mai existe nimic în mine decît miracolul farmecului. De ce să fie așa și de unde izvorăște marea sete de farmec și de pătrundere în miracol ?

Se spune că dorim să ne pierdem în mare, căci din apele ei ne-am născut ca molecule și ca celule, atunci, la început de tot, și că tot în ceva asemănător cu apele, cu acea plămadă primară ne este posibilă ființarea. Aici, în pădurea iernii, este albul zăpezii, coroanele ninse de brazi și, în jur, spațiul cu aerul tare, cu răsuflare

Scanned with OKEN Scanner

de răşină crudă, iar deasupra tot spaţiul încărcat de nori, şi încă mai deasupra spaţiul cu lumina lunii şi pura sclipire a stelelor. De ce sufletul meu şi toată fiinţa vieţii mele se concentrează în dorinţa de a mă lăsa cuprins de nesfîrşita putere şi pace a pădurii ? Ce legătură este între mine şi pădurea de brazi falnici acoperiţi de zaua argintie a zăpezii ? Ce legătură este între mine şi spaţiul cerului cu nori, cu luna şi stelele miilor de constelaţii ?

Artiştii şi poeţii, sub farmecul şi miracolul celor din univers, lumini şi umbre, culori, forme şi sunete, au plăsmuit alte forme sub emoţia izbirii fiinţei lor de toate acestea. Ne-nvaţă cei care explică actul creaţiei că plăsmuirea porneşte dinăuntrul celui ce plăsmuieşte şi de aceea marile creaţii poartă amprenta fidelă a minţii şi sufletului acestuia. Dar eu, în seara aceasta, gol de logica judecăţilor mele, eu îmi spun mie că ceea ce este în afară de mine este nesfîrşit ca timp şi ca spaţiu şi este nesfîrşit în a genera emoţia şi farmecul care mă învăluie şi mă cuprind. Şi atunci mă întreb cît din ale universului este cuprins în mine şi ce reprezintă ca existenţă obiectivă, energie a naturii emoţia tentaţiei mele de interpătrundere cu el, universul. Căci el este infinit, doar aşa îl simţim şi îl ştim noi toţi oamenii, pe cînd noi sîntem finiţi şi limitaţi, aşa după cum tot noi oamenii o simţim şi o ştim. O antinomie de netrecut, finitudinea mea şi infinitudinea universului. De ce se-nscrie în mine ca tulburătoare emoţie şi face nelimitată nevoia mea de a cuprinde întregul ?

O, de-am putea ieşi din această dilemă ! Sau cel puţin de am putea explica minţii noastre natura fiorului, a fricii sau a fericirii ce ne cuprinde faţă-n faţă cu cele necuprinse de necunoaşterea noastră mereu tulburătoare pentru simţirea noastră !

În faţa celor plăsmuite de om mi s-a părut că înţeleg de ce mă farmecă şi mă face fericit muzica aparte a coloanelor de marmură de-acolo, de la Capul Sunion, din golful Mediteranei. Sau acelea de pe Acropole. Sau acelea de la Theseion, de deasupra Agorei romane. După cum mi se pare că îmi explic fericirea trăirii în contemplaţia culorilor, a formelor de alb-negru, a bolţii catedralei Sf. Petru sau a miraculoaselor arcade gotice. Sînt ale omului plăsmuite de om şi dăruite simţirii şi minţii omului.

Dar imensitatea bolţii cereşti în noaptea aceasta şi tăcerea pădurii de brazi şi albul zăpezii sub lumina lunii, cum să le explic ? De ce mă pătrund şi mă cuprind aşa de total, încît încetează gîndul meu şi judecata mea. Nu ştiu cît se-aşază în mine fericirea sau teama. Fac parte din ele, cele infinite, şi atunci îmi explic plenitudinea fericirii mele sau sînt iremediabil rupt din ele şi trebuie să-mi adun curajul ca să nu mă pătrundă teama singurătăţii din urmă ?!

Scanned with OKEN Scanner

Mă rup greu din tentația pierderii în pădurea de iarnă și acum, închis între pereții camerei în care pîlpîie focul din sobă, mă-ntorc la cele ale minții mele. S-ar fi născut toate din ale cosmosului gigant, închegîndu-se particulele primare, atom de atom, moleculă cu moleculă, închizînd în ele energia ordonată din ce în ce mai subtil pînă s-au structurat minunatele ferestre ale simțurilor, căile de conducere ale celor simțite și apoi nesfîrșitele asociații care se împlinesc suprem în rațiune și afect. Or fi fiind așa planurile structurilor mele, căci altă cale nu am să înțeleg, dacă vreau să înțeleg. Poate cea mai mare minune a universului este înțelegerea mea sau voința mea de înțelegere, dar încă tot așa de mare este bucuria mea sau tristețea mea. Și ceea ce este valabil pentru mine cred că este la fel de adevărat și pentru fiecare om. Călătoresc zilnic ca existență de la una la alta. Bucuria există și în perceperea pădurii sau mării, ca semn al legăturii mele finite cu sfera infinită. Dar există încă și cealaltă lege, mereu posibilă, bucuria întîlnirii și oglindirii mele în altă ființă omenească asemenea mie. Este tot infinită nevoia de a trăi în vraja luminii ochilor celuilalt, în căldura cuvintelor sau tăcerilor sale, în fidelitatea deschiderii și cuprinderii brațelor sale. Brațele, fruntea, genele care se mișcă dulce, ce deschid sau închid lumina ochilor, toate acestea ce ne aduc oare, de le dorim atîta încă din momentul în care le descoperim în ființa mamei noastre, care ne-a zămislit, ca și în omul iubit de lîngă noi ? O, dacă Natura mi-ar da puterea de încîntare a psalmistului, cel ce s-a bucurat primul de minunile ei și ale noastre, ca să fiu fericit de toate cele pe care eu le simt și le știu că există. Să trezească mereu în mine statornica și nestrămutata nevoie de a sta și ține mereu vie nevoia și capacitatea de a simți fiorul creațiilor lumii, pădurea de iarnă sau marea, pe „David" al lui Michelangelo și „Hamletul" shakespearian, și, tot așa, vraja născută de culoarea și căldura ochilor care ne caută și pe care mereu îi căutăm. O ancestrală și adîncă nevoie de a ne scălda și pluti în magia lor, așa cum am plutit cu miliarde de ani înainte în apele prielnice vieții noastre, apele primelor mări calde care abia se despărțiseră de uscat.

Poate că din însăși sensul consolării noastre vom limpezi multe din cele nelimpezite ale minții noastre, căci, cum spune „Scrisoarea a 13-a" a unuia dintre cei care au încercat să așeze pacea între oameni, numai prin iubire infinită pentru toate cele ce există ale lumii vom putea afla adevărul și despre noi oamenii și despre toate celelalte însuflețite sau neînsuflețite.

O, dacă cel puțin iubirea ar putea fi infinită pentru atîtea finite ale omului !

Scanned with OKEN Scanner

Popas spre alte tărîmuri

martie, 1983, spre Salzburg

Începe primăvara și eu sînt pe aici, pe lîngă casele și ogoarele minunate ale țăranilor care au rămas credincioși pămîntului lor. De departe de tot străbate și este viu în sufletul meu cîntecul de seară al ciuhurezilor, la început de primăvară.

Se lăsau perdelele serii, cu nori călători, acolo, în vadurile cu lacuri din valea Dunării. Se dezghețau și sloiurile de gheață, foarte groase pe atunci, parcă trozneau, scoțînd un sunet adînc și prelung din încleștarea forțelor naturii. Este ca într-o legendă sau ca într-un vis, dar este cert așezată puterea primăverii în tiparele cele mai sigure ale sufletului meu. Tot așa stă și cîntecul prelung sau chemarea de seară a ciuhurezului. Se spune că este o chemare nupțială, ca toate chemările de noapte ale viețuitoarelor primăvara. Ca și zgomotele prelungi ale sloiurilor și chemarea ciuhurezilor era semnul trezirii spre învierile primăverii. Căci cîte nu se trezesc și nu renasc în primăvară ? Cele dinlăuntrul nostru se mișcă și ele și ne fac să receptăm lacomi și fericiți pe toate cele în trezire și în renaștere. Dacă le avem înăuntrul nostru, ele se păstrează și ne păstrează și pe noi. Este trist să te gîndești că unii le-au pierdut. Și dacă sînt lipsiți de cele dintîi, cele bine așezate, selectate în formele lor prin filtrul genetic al evoluției ridicării noastre, cum să fie așezate structurile de pe urmă decît inconsistent și nesigur ? Trebuie să ne găsim rădăcinile acelea care ne țin statornici și de neclintit și care ne dau puterea să rodim în spațiul cerului spre lumină, cu flori și fructe, ca și copacii pămîntului. Și așa poate o să construim pe o cale nouă, o să iubim și o să-mbogățim pămîntul oamenilor ca pămînt al copacilor așa de buni și de siguri prin adîncimea rădăcinilor lor.

Judecata paralelă despre pămîntul oamenilor și pămîntul copacilor nu scade rostul omului, ci dă o deschidere nouă așezărilor sale printre cele durabile ale pămîntului.

Pămîntul copacilor în primăvara aceasta îmi apare ca pămîntul așezat spre roadă sigură de omul locurilor de-aici. S-a făcut o legătură bună între om și pămîntul său. Știu aceasta de la mine de-acasă, cînd aram și semănam. Cu mîna dreaptă, aruncam în mișcări ritmice și scurte sămînța și ogorul era pătruns de plugul nostru tras de boi sau de cai hrăniți de noi. Se-ntind de-acolo, de la mine, cîmpiile cu

Scanned with OKEN Scanner

holde prin sămînța aruncată primăvara, care rodește în pîrgul verii și se împlinește lent în lumina molcomă a lui septembrie.

Așa de multe aș vrea să spun despre pămîntul oamenilor, care peste tot poate deveni adevăratul *tărîm bun* pentru om, căci peste tot pămîntul așa este. Aceasta îi este menirea. Noi oamenii sîntem cei care putem să-l ținem în bunătatea lui naturală sau să-l otrăvim sau să-l udăm cu sîngele nostru, și în loc de sămînță să-i înfundăm scoarța neagră cu oasele noastre. Să îndepărtez gîndul rău și să cred că se pot aduna doar toate cele bune în *bunele tărîmuri.*

Și cu aceasta simt că am să închei, deocamdată, această parte a călătoriilor mele care se-ntind pe o lungă epocă a vieții mele. Viața mea și viața semenilor mei înseamnă multe. Și cu cît vom ști mai mult sau mai bine ce înseamnă, cu atîta se va lărgi conștiința noastră și va crește răspunderea noastră pentru toate. Călătorim, ne minunăm, întrebăm și încercăm să răspundem. Ne încărcăm cu răspunsurile noastre și ale altora și prin asta încercăm ca gîndul nostru și fapta noastră să fie mai bune și mai drepte și să fie — dacă se poate — pentru cîți mai mulți.

Cel ce încearcă să facă cît mai multe din cele bune nu poate să nu mediteze și să-ncerce să cunoască semnificația faptei și gîndului lui. În călătoriile mele m-am trudit să-nțeleg bine semnificația locurilor și a oamenilor. Judecata mea a fost uneori poate prea severă sau prea blîndă, dar pentru toate am încercat să găsesc sensul cel bun. Căci sensul cel bun trebuie să fie semnul activității umane și așa ne putem împăca pentru că *tărîmurile bune* se pot întinde peste tot pămîntul dacă noi ne trudim numai pentru semnele bune. Căci legea bună este înscrisă și în legile cosmice și în legile omului spre continuă ridicare. Să descoperim mereu pentru fiecare epocă noile etape ale ridicării.

Psalm păgîn

mai, 1983, Măceș

A rămas departe satul învăluit în întunericul nopții. Totul este tăcere și nici un semn de existență vie decît, din cînd în cînd, lătratul rar al cîinilor, mereu același în nopțile tuturor satelor lumii. Pe șoseaua ce-a lăsat în urmă satul mă cuprinde din toate sensurile

Scanned with OKEN Scanner

bolta cerului cu ploaia de stele, cum parcă niciodată n-am mai întîlnit. Par aproape și clare, iar între mine și ele nu există nimic, nici un obstacol. Și bolta mă înconjură din toate părțile, gigantica emisferă înăuntrul căreia eu îi sînt centrul. Sînt punctul geometric către care tind toate dreptele și toate curbele. Se-nscriu cu licărirea lor penetrantă, parcă plutind spre mine, stele mari și stele mici. Stele mari ca sori ai nopții, cu raze ce sfîșie în toate sensurile perdeaua întunericului.

Parcă astă seară, după ce a apus acolo, departe, soarele scufundat spre alte lumi și a apărut corn pur de lună nouă, stelele au căpătat o strălucire sfîșietoare care mă inundă și-mi fac pașii ușori ca însăși plutirea lor. Mă-nfioară și mă fericesc și le simt ca surorile mele, asemenea celui de la începutul Renașterii, îmi fac semne bune de-acolo, din imensa lor depărtare. Dar între mine și ele spațiul e gol, nici un reper nu marchează și nu înscrie distanțele. Și eu sînt centrul bolții înstelate a lumilor.

Dar ce sînt, și ale cui sînt stelele ?

Iată, eu și cu macii cîmpului existăm. Eu sînt în centrul lumii, punct de convergență a stelelor, și simt în mine, minte atotînțelegătoare și suflet atoatesimțitor. Sînt o certitudine, căci sînt aici, mă minunez și mă bucur în noaptea aceasta. Și cu mine sînt macii lanului de grîu, macii pe care-i știu și îi simt roșii, roșii așa cum nu există nimic mai roșu.

Noi sîntem sigur certitudini ale existenței, eu și macii, eu și stelele, eu și cîinele care continuă să latre, acolo, departe, eu și cornul de lună nouă, eu și adierea de vînt. Adiere de vînt care ondulează în valuri lanul de grîu ce-și împlinește crescînd legea rodului ca legea perpetuării eternului viu. Adiere de vînt și adiere a ființei omenești care, de undeva, mă însoțește ca o mîngîiere discretă.

Toate mă cuprind și tuturora mă las cu încredere, și tuturora le mulțumesc că există, așa cum exist și eu, frate al lor, al tuturora care există cu mine.

Pașii mă duc ușor pe șoseaua fără oameni, în adîncul întuneric netulburat și nesfîrșit. Astfel îmi apare misterul satului meu unde s-au urzit toate poveștile, toate miracolele și toate cîntările din care se trag toate ale sufletului meu. Călătoresc în bezna pămîntului cu stelele făclii deasupra capului, călătoresc pătrunzînd și înțelegînd, împăcat cu toate ale lumii în care nu mai găsesc pe Dumnezeul stelelor, ci numai stelele singure, singure și sigure ca existență, așa cum sînt și eu. Iar eu *sînt*, căci de aceea am îndrăznit să-mi înscriu cuvintele psalmului, din care a dispărut Dumnezeul psalmistului ; dar psalmul său, durează cît timpul etern înscris în sufletul oamenilor. Ce putere poate să aibă psalmul singurătății mele, chiar dacă mă simt punctul de convergență a bolții cerești și a stelelor ei ?

Scanned with OKEN Scanner

Căutare înăuntru

15 august, 1983, Buşteni

Drum de două ore, care se termină cu ploaie violentă şi grindină. Ne oprim, adăpostindu-ne sub umbrarul des în marginea de pădure din pasul Posadei.

Seara se încheie cu o nouă avalanşă de nori grei dinspre Coştila, trăznete, fulgere şi iar ploaie violentă. Mă retrag în veranda casei mici, pierdută printre atîtea vile. Aici mi-e bine. Vîntul continuă în rafale care zguduie ferestrele şi geamurile verandei. Un sentiment de aşezare bună în spaţiul căsuţei cu veranda de scînduri care mă ocroteşte de răbufnirea stihiilor. De-abia îi simt pe cei din jurul meu. Retragere şi căutare. Poate că un dor şi o nostalgie nedefinită spre ceva şi spre cineva. Către cine oare ? Căci mi se pare că nu aş dori prezenţa nimănui din toţi pe care-i ştiu acum sau pe care i-am ştiut altădată. Dar dorinţa subtilă stăruie în mine. Mi se pare că am descoperit ceva, o ţintă sau un drum către ceva. Mi se pare că s-a născut nu ştiu de unde o dorinţă şi o năzuinţă de mine însumi. Să mă descopăr pe mine însumi, să stau faţă-n faţă cu mine însumi. Mă căutam poate de-atîta timp, dar n-am învăţat să mă cunosc oare, să ştiu cine şi cum sînt eu ? Să scobor şi să-mi descopăr căile spre acel înăuntru, spre acea „ciudată mină a sufletului", cum spune poetul cel chinuit tot timpul în căutare şi suferinţă. Poate că neliniştile şi tristeţile, spaimele şi incertitudinile se nasc mereu din rătăcirile şi pierderile eului meu !

Cine sînt eu oare ? Eu, acela care exist ca entitate unică sau îngemănare complexă din atîtea forme inferioare sau superioare de conştiinţă, din atîtea impulsuri sau elevaţii. M-am minunat şi m-am fermecat de toate sau m-am înspăimîntat de atîtea, dar cine sînt eu în care se aşază toate pe care le conţin şi ce relaţie este între mine şi ele ? Ce sînt eu şi unde sînt ele toate cele văzute şi auzite, cele pipăite şi prinse de mîinile mele şi de toate antenele sufletului meu ? Unde s-au aşezat, ce-au făcut cu mine toate florile poienilor cu culorile şi mirosul lor, toate crestele munţilor şi adîncul văilor, căile văzduhului tăiat în spaţiul cerului, ca şi toate turnurile şi bolţile catedralelor, toată afecţiunea şi dragostea pentru oameni ; atîtea mîini strînse cu căldură ?

Dar toate cele ale cunoaşterii obiective sau subiective, toată extaza poeziei, tot miracolul culorilor şi formelor pînzelor pictate,

Scanned with OKEN Scanner

suprafețe și volume ale statuilor de marmură sau de bronz ! Ce sînt eu și cum stau în mine lumina și spațiul Acropolei, muzica pură a coloanelor dorice, nesfîrșita noblețe și demnitate a Cariatidelor Erehteionului ? Ce s-a ales în mine din ochii și zîmbetul Giocondei, din lumina în revărsare cerească a lui El Greco ?

O, cît m-am împrăștiat în aceste căutări și în mine însumi, căci ce nesfîrșite și întortocheate căi există în mine ! Sînt și întunecate grote, dar și infinite constelații și îndepărtate începuturi care aleargă și curg, și curg către un final care nu vine. Căci el nu va veni nici cînd se va încheia marea aventură a eului meu. Dar ce anume se sfîrșește din mine, dacă eu sînt numai constelații, ceruri, mări, și munți, și cosmos infinit ca timp și ca spațiu ?

Acesta aș fi eu oare, atotconținător și atotștiutor, fără început și fără sfîrșit ? Dorul de cineva și așteptarea de mine însumi să fie infinita năzuință de atotcuprindere a lumilor ? Sau toate sînt halucinații înșelătoare ale eului meu, singur, singur, în întregul univers care mă-nconjură, dar nu mă pătrunde ca să fiu una și egal cu el, așa cum mi s-a părut uneori în nesfîrșita mea năzuință spre el ! Planul existenței mele cosmice întors înăuntru spre reflecție și o cunoaștere absolută de mine însumi. Este amețitor și insondabil, nu te recunoști și nu te știi pe tine însuți direct decît în efemerele satisfacții ale senzorialului sau chiar ale spiritului...

Mai bine năzuință și cunoaștere reală a unei alte ființe, alt om ca și mine. Unde ești frate și semen al meu, unde ești ca să te cunosc și să fiu mai fericit și mai sigur de cunoașterea ta, mai bine decît cunoașterea mea proprie ? Căci eu mereu îmi scap. O țintă sigură și bună a căutării mele ai putea fi tu, fratele meu.

Dar atunci, cum ar fi posibil acest paradox nou descoperit în seara aceasta cu rafale de vînt : să te cunosc pe tine înăuntrul tău mai bine decît pe mine înăuntrul meu ? Dar tu, sărmanule, cum vei sta în fața mea, cel imposibil cognoscibil, dacă tu pe tine nu te știi, așa cum eu pe mine nu mă știu ?

Curge pe acoperișuri ploaia și ferestrele mă ocrotesc de vînt. Să nu mă ude ploaia și să nu mă izbească vîntul. Afară este el, vîntul, aici înăuntru sînt eu și încerc să aflu cît mai mult și cît mai multe despre mine.

Eu, singur pe mine însumi și prin mine însumi. Tăcere. Numai ploaia pe acoperiș. E bine, căci binele simțit simplu e singura scăpare din călătoria spre afară și spre înăuntru.

Scanned with OKEN Scanner

Meditații în peisaj californian

8 septembrie, 1983, Costa Messa, California, interconexiune

Natura și lumea americană, această încrucișare nouă de neamuri și de moravuri, în noua mea călătorie, mi-au fost prielnice spre noi meditații, atît despre locurile de aici, cît și despre mine însumi, cel în permanentă căutare de sensuri și semnificații. Descopăr orașe și instituții, mări, oceane, descopăr cărți și idei.

Să pătrund încet și să încerc unele conexiuni între mine, călătorul, cel cunoscător de pînă acuma și între cele ce voi cunoaște din lectura despre „Tarka-Samgraha", cu termenul misterios de Abhana, care enunță dihotomia „existența care există și existența care nu există". Aceasta din urmă este inexistența care este depășită de Nirvana, ceea ce înseamnă în traducerea limbilor noastre europene, realitatea ultimă, cu depășirea dualității tragice.

Așa au „descoperit" chinuiții asceți brahmani sau budiști o suprarealitate în care să evadeze, scăpînd de tragica contradicție „moarte-viață", „sinele relativ — sinele absolut". Este o mare îndrăzneală a gîndirii de a concepe acea zonă salvatoare, unde nu se mai întîmplă nimic și unde nu mai există nimic, nici acea tragică absență sau nonexistență. Dar ca să concepi sau ca să crezi în ea, trebuie să-ți dovedești, prin nu știu ce facultate, că există ceea ce nu există. Să ajungi la o negare a vieții ca să poți suporta viața. Era singura cale a năzuinței pentru acel sine trecător amenințat de teamă, de suferință, de îndoială. Așa au putut trăi mii de ani în această sferă a spiritului, descoperită de ei, vechii înțelepți indieni.

Grecii au conceput, prin Parmenide presocraticul, existența ca realitate unică. În același timp Heraclit a conceput, într-o încordare intelectuală neobișnuită pînă atunci, curgerea continuă, transformarea, cu momente și forme create prin lupta contrariilor. Mai departe, la Platon nu a existat ieșire decît descoperind existența ideilor eterne care iau forme variate, din care ne conturăm și noi, oamenii. Și la Platon apare un sistem cu osatură rațională, dar contrapunct de proiecții afective care să-l integreze pe om într-o lume a ideilor, dincolo de singurătatea lui cosmică. Lucid și, într-un fel, pragmatic, Aristotel deschide calea gîndirii și structurării științelor, delimitînd lumea fizică de cea psihică și descoperind sistemele formale din logica gîndirii noastre.

Evul mediu rămîne, prin noua spiritualitate creștină, într-o suferință în aspirația spre „noon", într-o adorație ascetică sau profetică care se organizează însă într-o formă vulgară, creștinismul

Scanned with OKEN Scanner

catolic. Și asceții sau anahoreții bizantini se chinuiau în pustiuri și în hrubele munților pentru o mîntuire absolută în acea împărăție a cerurilor, în fond total antropomorfică, ca o cale iluzorie de a depăși contradicția existență-nonexistență.

Dar noi cei de-acum, ce ne facem și spre ce ne deschidem ? Sau nu mai e nevoie de nici o deschidere ? Marea masă de oameni se angajează total, cu toate forțele voinței și intelectului, spre reușită și realizare. Ca o lege generală pentru societatea umană contemporană, tehnocratică, îndeosebi pentru modelul ei american, totul apare sălbatic comandat de un sine primar, care caută orbește reușita, supremația și victoria prin aceasta. Față de acel *sine* indian, acest nou *sine* este însă ancestral, dispiritualizat și primitiv, comandat de inexorabila lege a luptei pentru existență, care pentru oamenii din societățile astfel organizate riscă să devină lupta pentru supremație, pentru inegalitate și privilegii, cu consecință de intoleranță, de aservire și de asuprire a unora față de alții. Se detașează însă din această lume a reușitei, în sens utilitar și limitat pragmatic, o biruință a intelectului care este știința lumii apuse cu progrese uriașe de cunoaștere și de tehnologie în planul capacităților umane de a cunoaște și stăpîni natura. Este calea descoperită de Galileu, care are origini în Aristotel și Arhimede, și care a culminat în teoriile fizicienilor despre relativitate, teoria cuantică, termodinamica proceselor ireversibile etc., conturîndu-se o viziune științifico-filofozică despre lume, despre raporturile omului cu cosmosul, în felul ei tulburătoare. Se întîlnesc în acest efort al minții și filonul grec și cel indian.

Eu, călătorul cu mintea mea pe aceste întinderi de timp și de spațiu, refuz să aspir spre Nirvana, elaborare subiectivă, ipostază necontrolabilă și nedovedibilă prin nimic, creație artificială a aspirației omului, ca o soluție a ieșirii din contradicții, ca un lung moment și etapă de înțelegere și de supraviețuire în existență.

Devenirea, mișcarea spiritului și acțiunile născute din această curgere, rămîn însă continue. Se conturează și se încheagă forme și finalități de etape care constituie actele de creație și înfăptuirile istorice. Prin mine, cel ce gîndesc și înțeleg, se realizează mișcarea și se-mplinesc formele și etapele. Eu depășesc contradicția trăind prezentul împlinirii și devenirii, intrînd astfel treptat în devenirea și împlinirea continuă. Nu sînt sigur și nu trebuie să mă stăpînească singurătatea chinuitoare și să accept prin aceasta marea iluzie a Nirvanei. În mine este structurat tot universul cu legile lui și în structurile mele sînt așezați toți cei care au gîndit în năzuința lor pozitivă sau negativă. Riguroasa lege a selecției i-a așezat în mine de milioane de ani, ca forme biologice, și de mii de ani ca forme spirituale. A murit de curînd tînărul învățat al nostru Sergiu Al.

Scanned with OKEN Scanner

George, care s-a aplecat și și-a îmbogățit mintea cu minunile învățăturii de cîteva mii de ani ale gîndirii indiene. Și truda minții lui, esența căutării și înțelegerii lui au trecut în mine și în toți cei care, prin legea diversificării, putem depăși realitatea pragmatică simplă și avem nevoie să ne deschidem și să înțelegem alte înțelesuri.

Din lectura recentă a lui Leonardo da Vinci, tălmăcit de învățatul englez Kenneth Clark și poetul filozof Paul Valéry, am înțeles că s-a așezat în mine un anumit echilibru din acea dualitate continuu chinuitoare a lui Leonardo da Vinci. El ar fi vrut să înțeleagă totul și să poată totul, să zboare ca mine într-o noapte de la Frankfurt la Los Angeles, să intre în capsula interstelară care a depășit gravitatea și să exploreze aștrii, în care înțelepții indieni credeau că-și au lăcașul spiritele detașate de trup și acel Mare Tot din care se trag toate. Nu a reușit decît să-și înscrie neliniștile și căutările, în însemnări cu scriere inversă, pe care noi ne chinuim să le descifrăm ca gînd pe măsura minții noastre. A reușit însă să ne redea ceva, pe care înțelepții indieni îl neglijaseră ca formă și existență absolută, *Frumusețea*. A găsit-o în peisajul naturii, în copaci, în stînci, în rîuri, în spațiul deschis, dar mai ales în figura omenească. Există în gestul lui Ion Botezătorul semnul înțelegerii și căutării continue a minții omenești. Un fel de avertisment sau îndemn, că nu avem dreptul la repaus. Ne-a lăsat apoi în zîmbetul și ochii Giocondei închiderea secretului lumii și invitația spre nostalgia căutării și călătoriei eterne după adevărul absolut și după frumusețea absolută. Ființa omenească, femeia Gioconda, plăsmuită de Leonardo da Vinci, nu este un simbol mistic și nici o ființă misterioasă sau hieratic religioasă cu proscrierea destinului omenesc spre pierderea în Nirvana. Gioconda este o ființă omenească arătînd calea și destinul omului Leonardo da Vinci, ca arhetip al speciei umane. Sînt înscrise în el toate acele potențe reprimate și toate legile anagenetice ale dezvoltării progresive, care ne-au ridicat de la zoonul subencefalic al hrubelor, la năzuința cunoașterii.

Învățații americani, în pragmatismul lor, ne-au arătat noi căi de cunoaștere ale realității fenomenale care se leagă de unele realități absolute în posibilitățile minții mele. Sistemul nou descoperit de „Interleukina 2" este o formă de interrelații în existența biologică care se așază ca o realitate certă. Căci prin acest sistem se va putea îndrepta ceea ce este strîmb în structurile vii. Se vor putea smulge morții copiii cu înscriere genetică imună aberantă.

Învățații indieni, au spus în *Bagavat Gita* că realizarea *Sinelui* este în faptă pentru oameni. Dar ce a făcut iluminarea spirituală a învățaților indieni cu oamenii lor care rămîn în cea mai mizerabilă formă de existență ? Ei le-au relevat Nirvana ca soluție a depășirii mizeriei. Și atunci unde este patosul acțiunii izbăvitoare ?

Scanned with OKEN Scanner

Dacă mă întorc însă la cei ce creează și construiesc aici, pe continentul dintre Atlantic și Pacific, care răscolesc pămîntul subpămîntul și cerul, eu, europeanul, nu pot să nu mă-ntreb unde sînt semnele minții lui Leonardo da Vinci, ale lui Paul Valéry și chiar ale lui Monod și, mai de mult, ale acelor creatori de frumusețe, pentru om, care încep cu nedepășita vîrstă a căutării frumuseții și armoniei, grecii antici ? Unde să-i găsesc, ca ziditori de lume nouă, pe Goethe și pe Beethoven, cu templele frumuseții lor ?

Iată-mă aici ! Mă bîntuie gîndul-întrebare : cîți or fi știind dintre ei, despre Parmenide, despre Leonardo da Vinci, despre Goethe și, poate, chiar despre Beethoven ?

Dar să am grijă să nu mă pierd și eu în judecăți pragmatice impuse de cotidian. Am plecat de la Nirvana în meditația depășirii contrariilor existență-nonexistență. Să încerc să depășesc aici, pe pămînt, limitele existenței noastre reale, cu gîndul și cu fapta, chiar și acea Nirvana-iluzie. Căci este totuși în om și ea, imaginată de omul înlănțuit de existența lui. Și omul o poate depăși nu în ideea morții lui, ci în angajarea vieții lui. Sînt posibile aici pe pămînt și în univers toate. Și toate se fac prin om. Nu îndrăznesc să judec și să mă-ntreb de ce este așa, dar accept că este așa. Este o etapă a trăirii noastre care să se întîmple, să se realizeze și să o simțim fiecare. Vom scăpa de teamă și vom deveni în mișcare cu gîndul nostru. Meditația să fie condiția echilibrului nostru și netezirea tuturor contrariilor. Se vor întîlni în ea ochii Giocondei și pierderea în Nirvana, dacă toate sînt înțelese pentru noi în durata vieții noastre. Ea ne-a fost dată scurtă și efemeră, dar poate fi continuă și eternă. Depinde de ce putem așeza și înțelege în și prin ea. Căci gîndul și meditația noastră sînt posibile peste tot unde este omul. Și eu, cel plecat de la mine, din leagănul Carpaților și mîngîierea cîmpiei dunărene, am putut să leg gîndul meu de cel grecesc antic, împletit cu cel indian.

10 septembrie, 1983, pinii

Mă aflu pe muntele San Bernandino, la 2 500 m înălțime și la 250 km de coasta vestică de la Oceanul Pacific. Este orășelul cu pini giganți, Idilwilde, la care am ajuns după trecerea prin High Desert, cu temperatură de 39° în partea cea mai de sus a acestui pămînt muntos, cu configurație atît de străină pentru mine. Parcă ar fi tumuluri uriașe de lut galben din care ies izolate sau confluente stînci de piatră albă și netedă. Acum, după-masă, este răcoare în

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

poiana de pini, cu trunchiuri roșii, cu scoarța crestată în desene ciudate ce seamănă cu mulajele pieilor roșii.

Liniștit, stau întins între copaci pe pămîntul uscat. Aproape că nu există iarbă, ci numai niște buruieni uscate și țepoase din care ies tufe ceva mai înalte de arbuști cu frunze verzui și galbene, sau numai ramuri fără frunze. Pinii sînt uriași cu trunchiurile lor groase, așa cum nu am văzut nicăieri în lume. Sentiment de putere și măreție chiar și atunci cînd sînt cu crengi noduroase, rare și desfrunzite. Unii sînt complet fără coroană, numai cu cîteva cioturi, acolo, sus de tot, ceea ce face ca trunchiul să capete o zveltețe și o înălțime ametitoare în albastrul senin al cerului. Așa apare pădurea ordonată în planuri de pini, din ce în ce mai deși, ce-mi opresc vederea spre nord unde, prin luminișuri, se pot întrezări coamele albe de calcar pătate de tufele sărace de mărăcinișuri sau pini pitici.

Este înalt cerul pe care plutesc ușor nori alburii în mișcare domoală. Gîndul s-a oprit, dar înăuntru, într-o alunecare care-mi scapă, se leagă totuși ceva în care s-au topit toate cele petrecute în timp și așezate în spațiu din scurta sau lunga aventură a vieții. Parc-aș fi iarăși punctul geometric, centru al lumii spre care curg și din care emană toate.

De curînd sau, poate, cine știe de cînd, foarte demult, acolo, la mine acasă, în cealaltă parte a globului, unde pămîntul este blînd cu copacii și iarba sa, unde aerul este răcoros, atunci, într-o dimineață, m-am sculat cu o senzație stranie de cunoaștere nouă a propriei mele conștiințe. Căci mai ales în curgerea vieții nu știm despre noi cum sîntem și cine sîntem. Poate că visasem ceva în noaptea aceea sau poate că trăisem în subconștient un amestec de împlinire apolinică și de cunoaștere vie și puternică însemnată în amprentele zeiței Atena Nicke, ca semne ale năzuinței și perfecțiunii eladice așezate, tot ca năzuințe, în străfundurile mele. Se născuse de curînd cel mai fragil și cel mai tînăr lujer al neamului meu, fetița Ilinca. Sub dulcea ocrotire a mamei ei crește și se împlinește ca ființă nouă în universul etern. O văd pură și limpede cu trupul și ochii ei, așa cum numai vegetalele în creștere pot să existe. O simt că va înflori împlinindu-se opera naturii, tot așa de minunată ca și capodoperele de-aici și de pretutindeni, pinii înalți și chiparoșii. Sau asemenea sălciilor, arinilor și mestecenilor albi din poienile țării mele unde crește ea, mica Ilinca, nume șăgalnic de izvor limpede sau de cîntec de ciocîrlie cînd se urcă spre cer în lanurile primăverilor noastre. Se împlinește ea sigur și total ca în legea bună a copacilor. Gîndul se-ntoarce acolo, în dimineața aceasta, și-și caută sensul. Cum să se așeze în noi forme și noi descoperiri apolinicul formelor grecești și teribila iscodire și cercetare a lui

Scanned with OKEN Scanner

Leonardo da Vinci, cel descoperit așa de puternic mie în ultimul timp. M-am întîlnit cu gîndul lui de atîtea ori în această încordată aplecare spre cele văzute și spre cele auzite. Cum să trec, cum să ajung și să-nțeleg dincolo de ceea ce văd și cum să păstrez în conștiința mea tot ceea ce voi descoperi ?

Eram acolo în aprilie al acestui an. În cetatea unde s-au născut atîtea idei închegate în bolți de piatră, în statuarul de marmură și și în infinite nuanțe de culori și forme. Acolo, la Roma, cetatea de pe coline, care s-a dovedit pentru toate timpurile „eternă". Treceam printre ruine de temple și palate și iar se adunau în mine toate cele care au fost și au lăsat semne pentru ochii mei și mesaje pentru mintea mea. Dimineața și seara, pe colina alungită din fața locuinței mele, perdelele de pini. Pinii din Roma, atît de mult cîntați de poeți și muzicieni, dar care sînt așa de deosebiți de cei pe care-i văd acum, aici, giganții din această parte a Americii, din acest High Desert ! Stăteau acolo, neclintiți, în repaus total pe colinele Romei, pinii dulci cu coroanele dense și sumbre care păstrau în sfera lor un fel de mister al întunericului din fiecare seară. Au crescut parcă să întrețină un strat răcoros și întunecat între pămînt și cer. Unii aveau trunchiuri răsucite și îndoite ca și cum s-ar fi ridicat greu din scoarța pămîntului spre verticalele spațiului. Alții aveau însă trunchiuri înalte, drepte în verticală pură, ținînd sus coroana densă, ca o ofrandă a pămîntului nesfîrșitului spațiu.

Noi, oamenii, rămînem jos, la rădăcina noduroasă, dulce ocrotiți de umbra coroanei. Ne farmecă susurul și ne înfioară obscuritatea densă suspendată deasupra pămîntului. Cît a plămădit natura frumusețea pinului pentru el însuși, pentru cer și pentru culmea dealurilor și cît l-a făcut pentru ochii și sufletul meu ! Eu, călătorul cel prezent mereu dintr-o parte în alta, leg în mine pinii umbroși ai Romei de pinii giganți ai muntelui San Bernandino, la zeci de mii de kilometrii distanță unii de alții. Să le-nțeleg frumusețea și armonia, diversitatea și unitatea, să-nțeleg și să nu mă tulbur de rostul lor, de rostul meu și de legătura mea cu ei. Parcă Pascal spunea că se deplasează el, cel finit, și rămîne mereu la marginile infinitului.

Poate căutarea, cu propriile ei descoperiri, dar cu mirajul ei, înscrie mereu sensul nostru.

24 septembrie, 1983, Balboa-California, seara, oceanul

Oceanul în înserare. Soarele, glob de jăratic, a scoborît acolo, departe, dincolo de îndepărtatele întinderi. Pe țărmul de nisip unde m-am așezat se sparg, domoale, valurile în spumă și mă stropesc

Scanned with OKEN Scanner

picături argintii. Totul este o pulbere azuriu-violetă plutind în aer peste albastrul valurilor. Acestea de-abia încreţesc marea sferă de apă. Căci în lung şi-n lat — dacă la nesfîrşite dimensiuni mai există lung şi lat — ochiul percepe sfera în perfecţiunea ei. Este încinsă de platoşa apelor şi deasupra incomensurabila pînză diafană a spaţiului de aer şi culori, şi totul într-o deplină şi uşoară plutire. Nici o contrarietate şi nici o mişcare violentă. Pescăruşi mari, albi sau „pictaţi" în variate culori, zboară din cînd în cînd şi-mi mîngîie auzul cu ţipete dulci de chemare.

Pe ţărm, palmierii cu trunchiuri drepte, înalte şi zvelte, urcă pînă sus, în alte straturi ale cerului, coroana de frunze în evantai care abia se leagănă în suflarea răcoroasă a brizei de seară.

În cealaltă parte, pe ţărm, oraşele oamenilor cu mici case deschise spre mare, acoperă o coastă sinilie şi urcă, într-un albastru-violet. pînă pe coasta muntelui ce închide orizontul oceanului. Este tot sterp şi gol muntele cu lut şi roci galbene, cu rare smocuri de vegetaţie. Eu mă simt aşezat între ocean şi pămînt şi între pămînt şi cer. Parcă s-au oprit toate, şi înăuntrul meu şi în afara mea. Voinţa, dacă mai există, năzuieşte tăcută şi potolită spre această oprire. Am simţit altă dată la ţărmul mării mele, de-acolo, de departe, o curgere continuă a timpului, a valurilor, a perdelelor azurii ale apusului. Şi eu curgeam o dată cu ele. Era o percepţie şi o intuire directă a timpului în care clipa trăirii mele devenea clipa existenţei şi trecerii celorlalte, a celor cosmice, vegetale şi minerale. La fel era plutirea uşoară a pescăruşilor, mai albi, mai diafani şi parcă imponderabili acolo, la mine. Acuma, aici, în apusul de la începutul şi nesfîrşitul oceanului, timpul parcă nu mai există, nu mai are din ce să se închege, căci nu mai percep secvenţele separate. S-au unit toate şi au devenit una cu spaţiul. De curînd am recitit povestea lui Iosif, unde Thomas Mann spunea că timpul a fost dat omului ca să poată aştepta mereu, adică să aştepte mereu schimbări şi mereu transformări. De la cele grele spre cele uşoare, de la neîmplinire la împlinire, căci omul mereu doreşte să-şi schimbe vîrstele vieţii spre altele mai bune. Este vraja amăgirii lui care este posibilă în timp.

Dar aici, în înserarea de la ocean, eu parc-am încetat să mai fiu eu. Nu doresc nici o schimbare şi nici o împlinire. Să stea pe loc timpul, cum se ruga chinuitul poet romantic pentru starea pe loc a fericirii pe care o trăia pentru prima dată, în marea năzuinţă spre fericire a inimii omeneşti. „O, timp, suspendă-ţi zborul". Nu, nu am de ce opri clipa, căci timpul a încetat şi eul meu subiectiv nu mai simte curgerea clipelor. Faptul pare împlinit. Am devenit un fel de cristal curăţat de toate neliniştile, de toate dorinţele, de toate temerile şi îndoielile mele. Astfel că nu mai trebuie să invoc înceta-

Scanned with OKEN Scanner

rea timpului, căci nu-l mai simt în curgerea sa. Ceea ce simt că mă primește și mă răspîndește în el este spațiul. Spațiul, categorie unică. Spațiul, unică realitate. Spațiul întins cît nesfîrșitul, dar și cît marginile eului meu. Iată momentul în care cele două categorii nu se mai întrepătrund, sau spiritul meu nu le mai simte pentru existența mea ca întrepătrundere în ele. S-a oprit timpul ; acum cînd soarele s-a scufundat în adîncul apelor nesfîrșite. Sînt eu însumi scufundat și răspîndit în miliarde de particule, în stihiile apelor și cerului, iar curgerea și conexiunea de la mine la ele se face în afară de timp, direct, fără suferință și fără impulsuri. Dezlegate de timp, particulele de materie și energie circulă liber, fără pondere și fără viteză, prin mine și de la mine. Împlinirea mea, atît de mult năzuită în timpul existenței mele, a fost posibilă prin dezlegarea de eul meu volițional și prin concordanța mea totală cu oceanul, cerul și cu palmierii de după trecerea dincolo a soarelui în jurul căruia se înscrie timpul nostru.

Psalmul se-ncheagă fără cuvinte, fără invocații de zei sau de formule magice. Cristal în cristal. Conexiune sigură. Filfiirea frunzelor de palmier, acolo, sus. Și eu percep înclinarea elastică a trunchiului înalt, cea mai perfectă coloană. Ordine și raport de aur între palmieri și ocean și între mine și toate, azur de apus, curbe și forme în viziunea lor simțită în mine și absorbită de mine. Este posibilă această atemporalizare a vieții noastre care nu mai curge, căci legătura deplină s-a făcut. Nu știu cum va fi în moarte și nu vreau să știu. Voința tăcută și domolită nu se-ndeamnă pe acele tărîmuri și nu vrea să știe nimic despre ele. Este singura reacție pe care o impune subtil o altă zonă de conștiință necunoscută nouă, dar sigur existentă. Mintea să inventeze alt cuvînt în care să nu mai intre însă nici clipa, nici fracțiunea de clipă. Să însemne numai această formă de trăire atemporală în care percepția intuiește total numai oglindirea și pierderea în infinitul spațial.

Dar altă fațadă a existenței noastre mă scoate din această împrăștiere spațială și mă așază din nou în curgerea vie a timpului. Și timpul se înscrie prin ceea ce facem, prin ordinea pe care o punem în gîndurile și lucrurile noastre. Și lucrurile mele mi le cunosc bine. Sînt acolo la mine și m-așteaptă. Să ajung la ele și să fiu prezent în înfăptuirea lor.

Scanned with OKEN Scanner

În loc de epilog

„Să nu te-nșeli astfel asupra omului. Cine se cunoaște pe el însuși ? Mergi în tine însuți către adevăr, însă spiritul omului este asemănător ascensiunii pe munte. Tu îi vezi creasta, ți se pare că o atingi, dar tu descoperi alte creste, alte văi și alte pante. Cine-și cunoaște setea ?"

Antoine de Saint-Exupéry

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

CUVÎNT ÎNAINTEA ÎNCEPUTULUI 5

1964—1973 10

OAMENII APUSULUI ÎN ORAȘELE RĂSĂRITULUI 11
GÎND DE APUS, GÎND DE RĂSĂRIT 13
VIZUAL ÎN ALB ȘI NEGRU : EXPOZIȚIE REMBRANDT 22
ACASĂ 24
ÎNTOARCERE ÎN TIMP 30
PE DRUMURILE APOLINICULUI 35
POPASURI DE CĂLĂTORIE 37
CĂLĂTORIE ÎN SPAȚIUL SUNETELOR 52
DIMINEAȚA 55
GRECIA, PRIMA CĂLĂTORIE 57

1974—1979 77

ÎNTR-O CETATE 79
CĂLĂTORIE PE DRUMURILE MOLDOVEI 83
MEDITAȚIE ȘI ÎNDOIALĂ 85
DINCOLO DE VIZIBIL 88
GÎNDURI DESPRE RENAȘTERE 89
CETATEA DE PE BOSFOR 104
TENTAȚIE ATEMPORALĂ 106
DIN NOU VIENA 108
CĂLĂTORIE NOUĂ 112
LIMITE 118
ÎN MOLDOVA DE SUS 120
CĂLĂTORIE NORDICĂ 123
DRUM DE ÎNTOARCERE 147
MARINĂ TÎRZIE 149

Scanned with OKEN Scanner

1980—1983 151

MARINĂ NOUĂ 153
REÎNTÎLNIRE CU ITALIA 154
AȘTEPTARE, TEMPORALITATE SUBIECTIVĂ 159
SCURTĂ REVENIRE ÎN ORAȘUL MUZEELOR ȘI AL MUZICII 161
ÎN AȘTEPTARE 172
A DOUA CĂLĂTORIE 173
APUSENII, SPAȚIUL NOSTRU MIORITIC 197
REVENIRE, 1981 200
GÎNDURI DE PRIMĂVARĂ, VIENA 201
ÎNTOARCERE 205
LA FÎNTÎNA DIN VALEA PĂRULUI 208
ANTIAȘTEPTARE 213
NOI PAȘI PRIN MUZEE 215
TOT DESPRE AȘTEPTARE, DAR NU NUMAI... 219
ELEGIE DE IARNĂ 226
POPAS SPRE ALTE TĂRÎMURI 229
PSALM PĂGÎN 230
CĂUTARE ÎNĂUNTRU 232
MEDITAȚII ÎN PEISAJ CALIFORNIAN 234

ÎN LOC DE EPILOG 243

Scanned with OKEN Scanner

Redactor : **ARIE MATACHE**
Tehnoredactor : **MIHAIL CÂRCIOG**

Bun de tipar : 28.05.1984. Coli de tipar : 15,5.

Lucrare executată sub comanda nr. 347 la Oficiul Economic Central „Carpaţi", Intreprinderea poligrafică „Bucureştii-Noi", str. Hrisovului nr. 18 A, sectorul 1, Bucureşti

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner